

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ YÖNETİMİ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN: PROF. DR. SALİM CÖHCE

HAZIRLAYAN: SUAT VURAL
(TE 9728)

MALATYA 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İş bu çalışma jürimiz tarafından, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalında DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ÜYE

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ÜYE

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ÜYE

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ÜYE

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2004

Adı, Soyadı, Ünvanı ve İmzası

ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

III

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VII
KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ YÖNETİMİNE GEÇİŞİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

A. XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HİNDİSTAN'IN DURUMU	8
a. Siyasi Sebepler	9
b. Sosyo-Kültürel Sebepler	20
c. Ekonomik Sebepler	26
ç. Dini Sebepler	32
B. HİNDİSTAN'DA İNGİLİZ ORDUSUNUN TEŞKİLİ	45
a. Hindistan'da İngiliz Ordusunun Kurulması	45
aa. Hindistan İngiliz Ordusunun Kurulmasında Fransızların Etkisi	48
ab. Baburlu Zafiyetinin Etkisi	53
b. Hindistan'da İngiliz Ordusunun Geliştirilmesi	56

İKİNCİ BÖLÜM

SİPAHİLERİN AYAKLANMASI

A. AYAKLANMAYI BAŞLATAN TEMEL ÖĞELER	68
a. Kast Sisteminin Orduda Yarattığı Rahatsızlıklar	68
b. İngilizlerin Aldığı Tedbirler	70
B. MANGAL PANDEY'İN BAŞ KALDIRMASI	73

IV

C. MİRAT'TA AYAKLANMANIN BAŞLAMASI	77
Ç. AYAKLANMANIN DELHİ'YE SIÇRAMASI	82
D. AYAKLANMANIN YAYILMASI	84
a. Kanpur Ayaklanması	87
aa. Nana Sahib'in İngilizlere Yardımı	88
ab. Nana Sahip'in İngilizlere İhaneti	90
b. Hansi Ayaklanması	96
c. Pencap Ayaklanması	98
ç. Ayaklanmadan Etkilenen Diğer Bölgeler	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKIN İSYANI

A. ASKERİ İSYANIN HALK HAREKETİNE DÖNÜŞMESİ	106
B. DELHİ'DE HALK İSYANI	112
a. Baburlu Tahtında Oturan II. Bahadur Şah'ın Durumu	112
b. Sipahilerin II. Bahadur Şah'ı Lider Tanımları	114
c. Sipahilerin Delhi'yi Talan Etmesi	115
C. KUZEYBATI VİLAYETLERİNDE HALK İSYANI	128
a. Bijnor Ayaklanması	128
b. Bareilly Ayaklanması	130
c. Şahcihanpur Ayaklanması	133
ç. Muradâbad Ayaklanması	134
d. Farukâbad Ayaklanması	134
e. Fetihpur Ayaklanması	135
f. Bedaun Ayaklanması	135

g. Aligarh Ayaklanması	136
ğ. Mathura Ayaklanması	137
h. Agra Ayaklanması	139
ı. Banda Ayaklanması	140
i. Hamirpur İsyanı	142
j. Hansi İsyanı	144
k. Diğer İsyanlar	145
Ç. KUZAY VİLAYETLERİNDEKİ İSYANLARIN GENEL MAHİYETİ	145
a. Halkın Durumu	146
b. Liderlerin Durumu	149
D. OUDH AYAKLANMASI	151
a. Oudh Ayaklanmasının Sebepleri	151
b. Ayaklanmanın Başlaması	152
c. Ayaklanmadaki İdari Zaafiyet ve Yerel Kabilelerin Durumu	154
ç. Leknev Kuşatması	156
d. Taallukdarların Durumu	158
E. HİNDİSTAN'IN DİĞER YERLEŞİMLERİNDE HALK AYAKLANMASI	162
a. Bihar Ayaklanması	162
aa. Kunvar Singh'in Liderliği	163
ab. Ayaklanmanın Yayılması	165
b. Pencap Ayaklanması	168
SONUÇ	170
BİBLİYOGRAFYA	173

ÖNSÖZ

Saka/İskitlerin menşei meselesi tamamıyla ortaya konulamamakla birlikte, mevcut bilgilerin ışığı altında Türklerin Hindistan'a olan ilgisinin M.Ö.I. binden itibaren başladığını söylemek mümkündür. Milad başlarında Kuşhanlarla siyasi alanda da kendisini gösteren bu ilgi Akhunlar, Gazneliler, Gurlular, Dehli Türk Sultanlığı ve son olarak da Baburlularla devam etmiştir. Ancak Avrupalıların 1498'den itibaren Hindistan'ı ele geçirme gayretleri Baburluları tedirgin edecek ve sonuçta onların iktidarının, dolayısıyla Hindistan'daki Türk hakimiyetinin ortadan kalkması ile sona erecektir.

İngilizlerin özellikle 1757 Plassey zaferinden sonra Hindistan'a hızlı bir şekilde hakim olması ve buradaki Türk hakimiyetinin ortadan kaldırmasıyla sonuçlanan olaylar ülkemizde pek bilinmemektedir. Her ne kadar bu hususları konu edinen bir takım kitaplar tercüme edilerek Türk okuyucusunun istifadesine sunulmuş ise de, bu eserler akademik çevreleri tatmin etmekten uzaktır. Esasen birkaç eserden ibaret olan bu çalışmaların da Hindistan'daki Türk varlığını ve çöküşünü gerçekçi bir yaklaşımla ortaya koyduğu söylenemez. Dolayısıyla, yapılan çalışma ile bu boşluk doldurulmaya, en azından Hindistan'daki klasik yönetimin el değiştirilişi özgün bir yaklaşımla ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Hindistan'da İngiliz yönetiminin yerleşmesini konu alan bu çalışmanın ortaya çıkmasında engin düşüncelerinden istifade ettiğim değerli hocam Prof. Dr. Enver Konukçu ile hocam Prof. Dr. Salim Cöhce'ye şükranlarımı sunmayı zevkli bir görev bilmekteyim..

MALATYA 2005

Suat VURAL
(TE 9728)

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser.

a.g.m. : Adı geçen makale.

b. : Bin (Oğul).

Bkz. : Bakınız.

C : Cilt.

Km : Kilometre.

S : Sayı.

s : Sayfa.

vd. : Ve devamı, ve diğerleri.

KAYNAK VE ARAŞTIRMALAR

İngilizlerin Hindistan'a yönelmelerini müteakip bu ülkeyle ilgili tarih kaynaklarında belirgin bir artış gözlenir. O sebeptendir ki araştırılan konu ve dönemle ilgili esaslı bilgiler veren çok sayıda, belge, kayıt ve hatırat niteliğinde kaynaklara sahip bulunmaktadır. Bunun yanı sıra başta İngilizce olmak üzere diğer dillerde de yazılmış olan bir kısım araştırma eserleri de dikkatle taranarak oralarda yapılan tespitlerden de yararlanılmıştır.

A-KAYNAKLAR

Konunun özelliği gereği bu çalışmada kitâbe, sikke, arşiv vesikaları vs. gibi bir kısım tarih kaynakları kullanılmamıştır. Onun haricinde Vekâyînâmeler, Genel Tarih Kitapları, Seyahatnâme ve Coğrafi Eserler ile bir kısım edebî eserden en geniş şekilde istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunlar;

A Brief History of the Indian Peoples:

Sir William Wilson Hunter(1840-1890)¹, Glasgow, Paris ve Bonn'da eğitim gördükten sonra 1862'de Hindistan Sivil Servisinde göreve başlamış olup yaptığı başarılı çalışmalarla İngiliz Hindistan Hükümetinde büyük üne kavuşmuştur.

1895'te tamamlanmış olan bu eser² on altı bölümden müteşekkil olup ilk on beş bölümü Hindistan'ın coğrafi özelliklerini, ilkçağlardan itibaren Hindistan'da kurulmuş olan hakimiyetler ve bunların dini, ırki ve kültürel değerlerini ortaya koymaktadır. Bizzat kendisinin de müşahede etmiş olduğu son bölüm olan on altıncı bölüm de ise; 1858'den 1892'ye kadar Kraliçenin Hindistan'la ilgili beyanatları, İngiliz Hükümetince görevlendirilmiş olan subay, vali ve vali yardımcılarının Hindistan'daki faaliyetleri, Afganlarla olan münasebetleri ve bu dönemde İngiliz hakimiyetine karşı gerçekleştirilen isyanlara geniş bir şekilde yer verilmiştir.

History of India VII:

¹ Latince ve Grekçenin yanı sıra matematik, kimya, din, ırk, diplomasi, mantık ve felsefe eğitimi alarak 1860'da Glaslow Akademisinden mezun olan Hunter, 1862'de Hindistan'a gelmiş ve 1887 yılına kadar burada Hindistan İngiliz Hükümeti adına pek çok önemli görevlerde bulunmuştur. Çok sayıda çalışmaları bulunan Hunter'in özellikle istatistik ve dil üzerine yapmış olduğu çalışmaları dönemin İngiliz yöneticileri tarafından büyük ilgi toplamıştır. 1868'de Bengal'de "Annals of Rural" daki yazılarıyla takdire şayan bir yazar ve devlet adamı olarak ün yaparken 1872'de "Comparative Dictionary of Non-Aryan Languages of India" daki yayınlarıyla çok bilgili olduğunu ispat etmişti. 1875- 1877 yılları arasında ise Hindistan'la ilgili istatistik bilgiler içeren araştırmalarını "Statistical Account of Bengal" adı altında yirmi bölüm halinde sundu. O, daha sonra "Imperial Gazetteer of India"ya yirmi üç bölüm halinde yazdığı yazılarıyla bir kez daha kendisini ispatlamıştır . 1882-83'te Eğitim Komisyonuna başkanlık ettiği dönemde Onun sunmuş olduğu raporlar daha sonra ülkenin eğitimle ilgili projelerine büyük katkı sağlamıştır. Dolayısıyla Hunter'in dönemle ilgili yapmış olduğu çalışmaları İngiliz Hindistan Tarihi açısından büyük öneme sahip olup bu eserlerin hemen hepsi İngiltere, Portekiz, Hollanda ve Hindistan arşivlerinde bulunmaktadır.

² W.W.Hunter, **A Brief History of the Indian Peoples**, Oxford 1907

W.Jackson'un editörlüğünü yaptığı bu eserin³ ilk beş bölümünde XVII. yy.'da Baburlu Hakimiyetini zayıflamaya başlaması ve bu dönemde Hindistan'da gelişen hadiseler anlatılmaktadır. Eserin geriye kalan kısmında ise Hindistan'da hakimiyet kurabilmek için birbirleriyle rekabet eden üç Avrupalı güç olan Portekiz, Hollanda ve İngiltere arasındaki zorlu mücadeleyi anlatmaktadır. Bu bölümlerde bölgede yaşanan hadiseler anlatılırken konular birbirine girmiş olsa bile olaylar düzgün bir mantık silsilesi içinde aktarılmıştır. Doğu Hindistan Şirketinin kurulması ve bu şirketin İngiltere'den gönderilen pekçok gemiyle desteklenmesi üzerine İngiltere bölgedeki gücünü kısa sürede hissettirmeye başlamıştır. İngiltere, öncelikle Portekizlerle daha sonra da Hindistan'ın yukarı kısımlarını ellerinde bulduran Hollandalılarla mücadelenin neticesinde büyük bir ilerleme kaydetmiş ve bu durum bütün yönleriyle aktarılmıştır. İngiltere, Hindistan'ı ele geçirirken çoğu zaman kan dökücü olmakla birlikte kendisi de büyük zorluklarla karşılaşmışsa da Hindistan'ın üç önemli merkezi olan Bombay, Madras ve Bengal'de hakimiyet kurmayı başarması ve bu bölgeleri İngiliz İmparatorluğunun bir parçası haline getirmesi anlatılmaktadır.

Survey of Indian History:

Çince, Sanskritçe ve Farsça'ya vakıf olan bu sahada yaptığı kıymetli çalışmalarıyla büyük bir şarkiyat alimi olmayı başaran John Clark Marshman(1794-1877)⁴, Hindistan Tarihi ile ilgili yaptığı çalışmalarıyla da bu sahadaki alimlerin lideri ünvanını kazanmıştır. Kronolojik tarih esasına uygun bir şekilde kaleme alınmış olan bu eser⁵ özellikle XVII. yy.'ın siyasi olaylarını bütün teferruatıyla vermesi açısından önemlidir.

Forty-one Years in India:

Frederick Sleigh Roberts'in(1832-1914)⁶ Hindistan'da geçirmiş olduğu kırkbir yılını kaleme aldığı bu eseri⁷, Onun şahsi hatıralarının yanı sıra kendisinden önce İngiliz Hindistan

³ W.W. Hunter, **History of India VII**, New Delhi 1987

⁴ Katı bir Hıristiyan olan J.C. Marshman, Hıristiyan misyoner olan ailesiyle birlikte Onun gençlik yılları olan 1799'da Serampore'ye gelmiş olup Babtist misyonunun üyesi olarak babasının Hindistan'da yürüttüğü faaliyetlere yardım etmişti. Hindistan İngiliz Hükümetinin mali konuları başta olmak üzere pek çok başarıya imza atmıştır. Bengali'de Sumachar Durpun adlı bir gazeteyi çıkarırken babasıyla birlikte The Friend of India adlı bir dergiyi çıkararak Hindistan'da ilkleri gerçekleştirmiştir. Kral IV. Frederick tarafından 1827'de Serampore Kolejinin konsül üyelerinden biri olarak seçilmiş ve bu dönemde Hindistan'da eğitimin gelişmesine ve yayılmasına büyük katkı sağlamış ve Kalküta'da bir üniversitenin kurulması fikrini desteklemiştir. 1852'de Hindistan'dan ayrıldıktan sonra Büyük Britanya'ya gitmiş ve burada birkaç defa parlamentoya girmeye çalışmışsa da girişimlerinde başarılı olamamıştır.

⁵ Eserin ilk baskısı 1873 yılında yapılmıştır. C. Marshman, **Survey of Indian History**, Delhi 1989.

⁶ Hindistan'da İngiliz hakimiyetinin kurulması ve güçlenmesi dönemlerine bizzat şahitlik etmiş olan Frederick Sleigh Roberts, 1879 yılında İngiliz Hindistan Hükümetinde görevlendirilmiş komutanlardandır. Hindistan'da görevli bulunduğu dönemde iklim ve sıkı çalışmanın bir neticesi olarak ağır bir şekilde hastalanmış ve doktoru Cambhell Browne tarafından İngiltere'ye gitmesi için ısrar edilmişse de O, Hindistan'da yapması gereken çok iş olduğunu belirterek Hindistan'daki görevini sürdürmüştür. 1852 yılında Bengal Topçu Sınıfına katılan ve isyan döneminde sunduğu hizmetlerle kişisel cesaretini ispatlayan Lord Roberts, II. Afgan Savaşında(1878-80) görevlendirilmiştir. 1878'de Kuram, 1879'da ise Kabil Meydan Muharebesi birliklerinin komutanlığını yapan Lord Roberts, Yakub

hükümetinde yaklaşık elli yıl görev yapmış olan babasının da tecrübe ve fikirlerini yansıtmaktadır. Eser, bir hatırat şeklinde kaleme alınmış olmakla birlikte muhteva olarak verilen bilgiler, Roberts'in bizzat tanıklık etmiş olduğu hadiseleri anlatması bakımından belge niteliği arz etmektedir. Roberts, eserinde Hindistan'da yaşayan çok sayıda ve geniş yelpazedeki ırkların özelliklerini ve bunların ayakta kalabilmek için göstermiş oldukları mücadeleleri anlatmaktadır. Ona göre, "Hindistan yerlileri gözlemci nitelikte ve kendilerini yönetenlerin yeteneklerini ölçmede zekidirler". Yine aynı zamanda "Hindistan, bu dönemde politik ve sosyal değişikliklere müsaade etmektedir ve bu durum yerlilere sempati duyan, onların ön yargılarına saygı duyan, onların alışkanlıklarına ve geleneklerine gereksiz şekilde karışmayan saygı değer İngilizler tarafından bu hizmetler yapıldığı sürece devam edecektir", şeklinde ifadeler kullanarak İngilizlerin Hindistan'da bulunmaları burada yaşayan yerlilere zulümden ziyade büyük bir lütuf olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Bu dönemde Hindistan'da ortaya çıkan isyanların bölgeyi kötü duruma düşürdüğünü belirtmekte olup o sebeple de daha önceden Dalhousie tarafından düşünülmüş planlanmış olan yol, demiryolu ve telgraf ağı kurmak, halkın zenginliğini artırmak daha fazla şeyler yapmak, ülkenin tamamının düzenini korumak gibi faaliyetlerde acele ederek Hindistan'daki güçlerini artırdıklarının izahına geniş yer vermektedir. Bu politikalara bağlı olarak 1858 yılına gelindiğinde Hindistan'da İngiliz asker sayısının doksan altı bine yükseldiği ve yerlilerden de çok sayıda kişinin İngiliz ordusunda görev yapmış olduğunu ifade eden F.S. Robert, Hindistan'da mutlu bir güven ortamının mevcut olmasında yatan temel sebep kraliçenin varlığı, iyi bir yönetici grubun burada görevlendirilmesi olduğunu ve bütün bunların neticesinde de burada politik başarının sağlandığını ifade etmektedir. Hindistan'da yapmış olduğu pek çok hizmetteki başarıları sayesinde teğmenlikten generalliğe kadar yükselen bu komutan, Hindistan'da kaldığı sürece pek çok önemli görevlerde yer almıştır. Onun en önemli görevi İngilizlerin Afganlarla savaşları döneminde gerçekleşmiş olup İngilizler, Kabil'i ele geçirmek üzere harekete geçtiklerinde ordunun başında görev almıştır. Tabii olarak da özellikle İngiliz-Afganistan sınır kabileleri münasebetleri hakkında geniş bilgiye sahip olmuştur. O sebepledir ki eserde özellikle İngilizlerin Afganistan'a yönelik politikalarından geniş bir şekilde bahsedilmektedir.

Han'ı tutuklayarak Hindistan'a göndermiştir. Haziran 1880'de Baivan Savaşında İngilizlerin yenilmesi üzerine Roberts, Kabil'den Kandahar'a tarihi bir yürüyüş yapmış ve yirmi iki günde 313 mil yol alarak Eyüb Han'ı yenilgiye uğratmış ve bölgede İngiliz hakimiyeti yeniden tesis edilmiştir. O, 1881'deki Güney Afrika Savaşında da görev almış ve 1881'de Madras Başkomutanlığına terfi etmiştir. O, göstermiş olduğu bütün bu başarıların neticesinde 1885'de Hindistan İngiliz Ordusunun Başkomutanlığına terfi ettirilmiş 1893'de emekli olana kadar bu görevini sürdürmüş olup, bu göreve atandığında kötü bir durumda olan İngiliz ordusunun güçlenmesini sağlamış, isyancılara karşı büyük kahramanlıklarıyla Hindistan'daki İngiliz ordusu büyük başarılar kazanmış ve bu başarıları sayesinde İngiliz ordusunda büyük itibara sahip olmuştur.

⁷ F. Sleigh Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1897.

Lady Curzon's India Letters of a Vicereine:

XIX. yy.'da gerçekleşen pek çok tarihi gerçeğin ortaya çıkarılmasına ışık tutan bu mektuplar, Bradley'in çok titiz çalışmalarının sonucu ve Nigel Nicolson'un önsöz ilavesiyle ortaya çıkarılmıştır⁸. Mary Curzon(1870-1906),⁹ İngiliz Valilerinden en enerjik ve iyi hatırlanan valilerinden Lord Curzon'un(1859-1925)¹⁰ eşidir. Eserde yer alan mektupların bir kısmını Lady Curzon'un Amerika'da bulunan ailesine gönderdiği mektuplar oluştururken büyük çoğunluğunu ise kendisi İngiltere'deyken Hindistan'da bulunan kocası Lord Curzon'a göndermiş olduğu mektuplar oluşturmaktadır. Karı-koca arasındaki derin düşünce ilişkisinin manzarasını ortaya koyabilmek adına Lord Curzon'un kocasına yazmış olduğu cevapların bazıları da bu eserde incelenmiştir.

Onun yazmış olduğu mektuplar sırlarla dolu olup Calcutta, Simla, Burma, Golf Körfezi Devletleri gibi çok geniş bir Hindistan coğrafyasının o dönemki manzarasını ortaya koymakta olup Onun mektuplarında vermiş olduğu bilgilerin hiçbiri İngiliz İmparatorluğunun resmi kayıtlarında bile bulunmamaktadır.

Mary Curzon, 1901 ve 1904 olmak üzere iki defa Hindistan'dan İngiltere'ye çeşitli vesilelerle gelmiş ve burada Onun gelişini bekleyen kişilere Hindistan'da Curzon'un yapmış olduğu faaliyetleri anlatarak Onu karşılayan kişilerin sorularını cevaplamıştı. 1904'de İngiltere'ye geldiğinde üçüncü kızı Lady Alexandra Metcalfe'yi dünyaya getirmiş, ancak bu sırada çok şiddetli bir hastalığa yakalandığı için Hindistan'a bir yıl sonra dönebilmiş ve 1906'da aniden ölmüştür.

John Bradley, eserini kaleme alırken, bu mektupları büyük bir hünerle topladığını, geniş bir arşiv çalışması yaptıktan sonra Mary curzon'un hayatı ve karakterini çarpıtmamaya büyük çaba

⁸ **John Bradley, Lady Curzon's India, New York 1986**

⁹ Lady Curzon, 1870'de Chicago'da doğmuş olup bugün ünlü imparatorluğun kurucusu olarak bilinen Marshall Field olarak tanınan Levi Leiter'in kızıdır. Çocukluğu döneminde Chicago'dan Washington'a taşınmıştır. Mary Curzon, kendi neslinin en zeki kadınlarından biri olup Lord Curzon'la 1890'da tanışmış ve beş yıl sonra da evlenmiştir. 1898'de Lord Curzon, otuz dokuz yaşındayken Kraliçe Victoria tarafından Hindistan valisi olarak tayin edilmiş ve böylece Mary Curzon, Hindistan Tarihinin en genç vali eşi olmakla kalmamış aynı zamanda Amerikalı kadın ve erkekler arasında İngiliz İmparatorluğunda en yüksek mertebede görev alan ilk kişi olarak tanınmıştır. Lord Curzon, Kraliçe Victoria tarafından Hindistan valiliğine tayin edildiği zaman Lady Curzon, Lord Salisbury'a "kendisi bir Amerikalı olmasına rağmen kendisine Vali Yardımcılığı'nı temsil etme yetkisi verilip verilmeyeceğini" sormuştu. Salisbury ise, Onun kocası Lord Curzon'la birlikte bütün yetkilere sahip olacağına söz vermişti. O, Hindistan'a geldikten sonra Hindistan halkı ile İngiliz valililiğinin personelinin kaynaşmasında büyük rol üstlenmiş ve kısa sürede İngiliz Hindistan hükümetinin bir yıldızı olmuştur.

¹⁰ Kedleston ve Derbyshire papazı olan IV. Baron Sdcarsdale'in en büyük oğlu olan Curzon, Eton Koleji ve Oxford'daki Balliol kolejlerinde eğitim görmüştür. Oxford'da parlak üniversite kariyerinden sonra 1833'de All Souls Kolejine öğretim üyesi olarak seçilmiş ve 1885'te Lord Salisbury 'e özel yardımcı sekreter olmuş ve 1886'da Güneybatı Lancashire'in Southport bölümünün üyesi olarak parlamentoya girerken 1891-92'de Hindistan müsteşarı olarak, 1895-1898 tarihleri arasında ise Dış İşlerinde görevlendirildi. Burada görevli bulunduğu dönemlerde Türkistan, İran, Afganistan, Siam, Güneydoğu Asya Yarımadası ve Kore'ye seyahat ederek bu bölgeleri siyasi ve coğrafi açılarından tasvir eden eserler kaleme almıştır. 1899'dan 1904 yılına kadar Hindistan Genel Valisi olan Curzon, bu dönemde özellikle İran körfezindeki ticaretin İngilizlerin kontrolüne geçmesi için İngiliz Hükümetini teşvik etmede etkili olmuştur. 1904'te yeniden genel vali olarak atanan Lord Curzon, bu dönemde Bengal Bölgesinden sorumlu tutulurken eğitimden tarıma pek çok reforma imza atmıştır.

sarf ettiğini eserinde ifade etmektedir. Bradley, eserin girişinde Lord ve Lady Curzon ile ilgili ifadelere yer verirken okuyucunun Hindistan Tarihinin bu uç noktasını anlayabilmesi için bir takım izahlara yer vermektedir. Eserin sonunda verilen bibliyografyadan çok sayıda kaynaktan istifade edilerek eserin desteklendiği görülmektedir. Yazar eserini kaleme alırken bu dönemle ilgili yazılmış olan pek çok eserden istifade ederken özellikle mektupların temininde ve Lady Curzon'un özel hayatıyla ilgili ayrıntılarda Lord-Lady Curzon'un kızları Lady Alexandra Metcalfe'nin çok büyük desteğini gördüğünü de eklemektedir.

History of India VIII:

XVII. yy.'dan günümüze kadar Hindistan Tarihinin temel hadiselerinin ortaya koyulduğu eserin¹¹ girişinde Doğuda İngiliz gücünün yükselişini sağlayan temel sebepler ortaya koyulmuştur. Eserin esas amacı Hindistan'da İngiliz Hakimiyetinin yükselişini sağlayan ana hatları ortaya koymak olduğu için bu dönemdeki bölgede vuku bulan diğer hadiselerden kısaca bahsedilmektedir. Lyall, İngiliz hakimiyet politikasının neticesi olarak gelişen Asya-Avrupa münasebetlerini ve bu münasebetlerin her iki kıtaya olan tesirlerini bütün teferruatıyla açıklanmış olup, bu bilgiler diğer İngiliz Hindistan Tarihi kaynaklarında bulunmadığından esere ayrı bir kıymet katmaktadır. Eserde İngiliz Hükümeti tarafından uygulanmaya çalışılan dış politikanın karakteri ve ortaya çıkardığı önemli sonuçları aktarılırken, bu dönemde yapısal değişiklikleri ve yasal düzenlemeleri canlandırmak için yapılan bazı teşebbüsler ve Hindistan'ın idaresini güçlendirmek için yapılan çalışmaların muhtevası sunulmuştur. Eser, genel olarak İngiliz yıllıklarında yer alan olayları anlatmaktan ziyade İngilizlerin Hindistan'daki hakimiyet yapılarının oluşumunu ortaya koyan bir özelliğe sahiptir. Birbirinden çok uzak kıtalarda yer alan bu iki kıta insanının ırki, dini ve kültürel farklılıklarına geniş bir şekilde yer verilirken, İngiltere'nin farklılıkları bertaraf etmek için yapmış olduğu siyasi ve sosyal mücadeleler ortaya koyulmaktadır. Eserin önemli bir bölümünü ise, söz konusu mücadelelere önderlik eden ve Hindistan'ın siyasi ve sosyo-kültürel yapısını değiştirmede önemli roller üstlenen Warren Hastings, Cornwallis, Lord Wellesley gibi Genel Valiler ve bu valilerin Hindistan'daki icraat ve reformlarından bahsedilmektedir. hakkında geniş bilgi verilmektedir.

British Administration During The Revolt of 1857:

Eser,¹² bizzat yazarın kendi ifadesine göre resmi belge ve kayıtlar esas alınarak Kuzey Batı Hindistan eyaletlerinde yaşayan yerlilerin ve bu eyalette İngilizler tarafından görevlendirilmiş olan memurların bilgi ve belgelerinden istifade edilerek kaleme alınmıştır. Eserde sadece o dönem İngiliz Hindistan Tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Sipahi İsyanı ve bu isyanın siyasi

¹¹ Alfred Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr.W.,Jackson), New Delhi 1987

¹² K.Henry George,**British Administration During The Revolt of 1857**, New Delhi 1985

sonuçları verilmemiş aynı zamanda yerli ve yabancıların müşahedelerine dayalı biçimde bu isyanın sosyal boyutları da ortaya koyulmuştur. Bu dönemde özellikle Sadlec ve Karmnasa arasında kalan şehirler başta olmak üzere Hindistan'ın pek çok kısımlarında sivil yönetim tamamen yıkılmış olup bu bölgelerin büyük çoğunluğu askeri otoritelerin hakimiyeti altında bulunmaktaydı. Eserde İngilizlerin burada hakimiyetlerine yönelik özellikle askeri anlamda yapmış oldukları özel uygulamalardan, yetki ve sorumluluklardan bahsedilmektedir. Ayrıca İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da yayıldığı dönemde bu coğrafyada yer alan şehirlerin etnik, dini, nüfus ve coğrafi özellikleri ve bu özelliklere binaen İngilizlerin geliştirmiş oldukları politikalara yer verilmektedir. Yazara göre, Hindistan'da yaklaşık yüzyıl önce Clive'le başlayan İngiliz askerlerin bu dönemde gücünü zirveye çıkararak bölgenin büyük bir kısmında hakimiyetlerini tesis etmiş ve bu hakimiyet sadece Hindistan'ı değil aynı zamanda Uzak Doğu'yu temelden sarsmıştır. Eserde, İngilizler tarafından yaygın olarak bilinen yer isimleri İngilizce kullanım şekline göre yazılırken diğer yer isimleri Hindistan Hükümetince uygulanan modern çeviri sistemi kullanılarak düzenlenmiştir.

The Fall of the Mogul Empire:

Baburlu hükümdarı Evrengzib'in faaliyetlerinden Baburlu hakimiyetinin yıkılışına kadar gerçekleşen hadiselerin anlatıldığı bu eser,¹³ dönemin genel bir değerlendirmesi şeklindedir. Eserde Evrengzib'in faaliyetlerinden geniş bir şekilde bahsedilmekte olup, bu dönemde Onun, hedeflerini tam olarak gerçekleştirememiş olmasına rağmen yine de yapmış olduğu icraatlarıyla Baburlu hakimiyetinin en parlak hükümdarlarından biri olma vasfını kazanmayı başardığı ve Baburlu hakimiyetini parçalanmaktan kurtarmaya çalışarak büyük bir güven tesis ettiği belirtilmektedir. Evrengzib'in başa geçtiği dönemde, merkezi otoritenin ortadan kalktığı ve yeteneksiz idarecilerin işbaşında olmaları yüzünden bölge idaresinin Hinduların nüfuzu altına girdiği ifade edilmektedir. O sebeptendir ki eserde, Evrengzib'in Assam, Dekken, Golkonda vs. bölgelerde Sihler, Marathalar, Catlar ve Rajputlar vs. ile yapmış olduğu mücadeleler ve zaman zaman gelişen isyanlardan bahsedilirken özellikle bunlar arasında Evrengzib'i en çok uğraştıran ve Baburlu hakimiyeti açısından büyük bir tehdit unsuru arz eden Marathalarla ilgili meseleler teferruatlı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Evrengzib'in mevcut tehditleri bertaraf etmek için geliştirmiş olduğu politikalara da geniş yer verilmektedir. Eserde, bu dönemde Baburlu Hükümdarlığının İslam hakimiyetlerinin pek çoğu ile yakın münasebetler tesis ederken Evrengzib'in vefatından sonra hızla çökmeye başladığı belirtilmektedir. Pişvaların çıkarmış oldukları hadiselerin ardından Nadir Şah'ın Dehli'ye kadar ilerlemesi ve Baburlu Hakimiyetinin daha hızlı bir şekilde gerilemeye girmesi eserin geri kalan bölümünü teşkil etmektedir. Eser,

¹³ Sidney J. Owen, **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912

İngilizlerin bölgeye yönelik faaliyetlerinin arifesinde Hindistan'ın mevcut durumunu ortaya koyması açısından önemlidir.

A Short History of The British in India:

Hindistan Tarihi ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda temel teşkil edecek olan bu eserde¹⁴ geniş literatür bulunmaktadır. Eserde dönemle ilgili resmi kayıtların yanı sıra o dönemin en önemli eserleri arasında yer alan kaynaklardan istifade edilmiştir. Yazar, Hindistan'da tesis edilen İngiliz hakimiyetinin İngiliz zekasının üstünlüğü ile ilgili bir husus olduğunu ve buranın İngiliz kanıyla sulandığını ifade etmektedir. Eser beş ana bölümden müteşekkil olup her bir bölüm cilt olarak sınıflandırılmıştır. Birinci bölümde Hindistan coğrafyası ve İngilizler Hindistan'a gelene kadar bu coğrafyadaki Hindu ve Müslümanların durumu ile ilgili bilgiler vermektedir. İkinci bölümde İngilizlerin Hindistan'da güçlenmek için gerek yerli hakimiyetlerle gerekse kendi rakipleri olan Avrupalı güçlerle mücadele etmeleri anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde İngiliz hakimiyetinin gittikçe güçlendiği dönemler olan Lord Wellesley, Lord Hastings ve Lord Auckland dönemleri ve bu dönemde zuhur eden sosyal ve siyasi olaylar ortaya koyulmuştur. Dördüncü bölümde, Hindistan'ın güneyindeki hakimiyetlerini güçlendiren İngilizlerin, kuzeyde de hakimiyet arayışına girme çabaları ve bu sebeple de Afganlara, Sind ve Gwalior'a yapılankeşif seferleri yer almaktadır. Beşinci bölümde ise isyan öncesi ve sonrası Hindistan'ın genel durumu ve ele geçirilen yerler anlatılmaktadır. İki bölümden oluşan ekler kısmının birinci kısmında Hindistan'ın kaderini etkileyen bir kısım genel valiler ve onların uygulamaları hakkında bilgi verilirken ikinci kısmında ise eserde istifade edilen önemli kaynakların tanıtımı yapılmıştır. Eserin arka kısmında yer alan sekiz haritada ise İngilizlerin bu bölgedeki hakimiyetlerinin gelişim aşamaları yıllara göre ortaya koyulmuştur.

A Story of the Nations British India:

İlk baskısı 1897'de yapılan bu eser¹⁵, adından da anlaşılacağı üzere İngilizlerin Hindistan'daki tarihlerini anlatmaktadır.¹⁶ Eserin ana konusunu, Hindistan'da İngiliz İmparatorluğunun kuruluşu ve gelişmesini sağlayan askeri ve idari uygulamalar teşkil etmekle birlikte diğer Avrupalı hakimiyetlerin ilk kez Doğuya yönelik ticaret faaliyetlerini başlatmaları ve

¹⁴ Arthur D. Innes, **A Short History of The British in India**, New Delhi 1985

¹⁵ R.W. Frazer, **A Story of the Nations British India**, London 1918

¹⁶ Yazar, dönemin resmi kayıtlarından geniş bir şekilde istifade etmesinin yanı sıra Hindistan'daki olayları bizzat müşâhede etmiş kişilerin rapor, hatırat ve fikri manadaki yazılarından da yararlanmıştır. Bunlardan o dönemle ilgili özellikle W.Wilson Hunter, *Rulers of India*; George Birdwood, *Report on the Old Records of the India Office*; Kaptan Mahan, *Influence of Sea-Power upon History*; G.W.Forrest, *Selections from the State Papers of the Foreign Department India*; F.C.Danvers, *The History of the Portuguese in India* gibi önemli eserleri inceleme imkanı bulmuştur.

Akdenizden Cape of Good Hope'a kadar kolonilerini tesis etme mücadeleleri de anlatılmaktadır. Bu manada Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin birbirleriyle yapmış oldukları pay kapma mücadelesi bütün yönleriyle ortaya koyulurken tabii olarak İngilizlerin Hindistan'da hakimiyet kurmak istemelerindeki temel sebepler tarafsız bir şekilde belirtilmektedir. Avrupalı rakipleriyle yaptığı mücadeleden üstün çıkan İngilizlerin, ikinci hedeflerinin ise Baburlu Devletinin bütün yetkilerine son vererek buradaki İngiliz nüfuzunu Ganj deltasına kadar yaymak olduğunu ve bu yönde yapmış olduğu mücadeleleri belirten Frazer, bu dönemde Clive başta olmak üzere Hindistan'da görevlendirilen İngiliz valilerinin faaliyetlerini anlatmaktadır. Eserde Hindistan'da görev yapmış olan bütün İngiliz valilerinin yanı sıra o dönemde Hindistan'daki genel manzarayı ortaya koyabilmek adına bazı yerlerin ve kişilerin fotoğrafları da eserin ilgili kısımlarına yerleştirilmiştir.

A Comprehensive History of India, Civil, Military, and Social, From The First Landing of The English, to The Suppression of The Sepoy Revolt; including an Outline of The Early History of Hindoostan:

Hindistan Tarihini en etkileyici ve bir o kadar da cezbedici şekilde anlatan eserlerden biri¹⁷ olup dokuz ciltten müteşekkil olup söz konusu çalışmada bu eserin bütün ciltlerinden azami ölçüde istifade edilmiştir. Tarihi kronoloji esas alınarak kaleme alınan eserin I. Cildinde Hindistan'ın genel coğrafi özellikleri, iklim ve üretilen tarım ürünleri ve Hindistan'ı diğer coğrafyalardan ayıran bir takım kültürel özelliklerinden bahsedilmektedir. Tarih boyunca bölgenin en ünlü istilacıları arasına girecek olan İskender'in Hindistan'ı istilas ve Onun bu bölgedeki yerlilerle yapmış olduğu mücadeleleri anlatılmaktadır. VIII. yy.'ın başlarında Arapların Hindistan'a yönelik seferleri, Gazneliler Devleti Hükümdarı Sultan Mahmud'un bu bölgeye yapmış olduğu seferler ve bu seferlerin Hindistan Tarihi açısından önemi belirtilmektedir. Gaznelilerden sonra yine kuzeyden Hindistan'a gelen bir diğer hakimiyet Gurluların Hindistan'a yönelik seferleri ve bu seferlerin neticesinde 1206'da Dehli merkez olmak üzere Kuzey Hindistan'ın büyük bir bölümünü içine alacak şekilde Kutb ed-dîn Aybeg idaresinde kurulan Dehli Türk Sultanlığının tesisiyle XV. yy.'ın başlarına kadar sürecek olan bu hakimiyetin bütün evrelerinin yanı sıra Dehli Türk Sultanlığının son idarecisi olan Tuğluk hakimiyetinin içinde bulunduğu durum ve bu dönemde Emir Timur'un bu bölgeye yaptığı meşhur seferi ve bu seferin Türk ve Hindistan Tarihine tesirleri anlatılmaktadır. Hindistan Tarihine damgasını vuran ve Hindistan Tarihinde çok farklı bir dönemin başlangıcı olan Baburlu hakimiyetinin başlaması ve bu hakimiyetin Baburlu Hükümdarı Ekber'e kadar yapmış oldukları dini, siyasi, kültürel faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu cildin son kısmında başta

¹⁷ H. Beveridge, **A Comprehensive History of India, Civil, Military, and Social, From The First Landing of The English, to The Suppression of The Sepoy Revolt; including an Outline of The Early History of Hindoostan**, New York 1858.

Portekizliler olmak üzere Venedik, Ceneviz, Hollanda ve İngilizlerin bu bölgeye yönelik başlatmış oldukları ilk faaliyetler ortaya konmuştur.

II. Ciltte; İngilizlerin, Hindistan'a hakim olma noktasında Hollanda ve Fransızlara karşı girmiş olduğu mücadeleler ve neticede İngilizlerin bu Avrupalı rakiplerini geride bırakarak İngiliz tüccarlarını Hindistan'a yönlendirmesi, Baburlu hükümdarı Evrengzib'in İngilizlere karşı geliştirmiş olduğu politikalar ve İngilizlerin Hindistan'daki ideallerinin ilk adımı olan Doğu Hindistan Şirketinin kuruluşu ve ilk faaliyetleri anlatılmaktadır.

III. Ciltte; XVIII. yy.'ın başlarından itibaren gerek içte yaşanan bir takım problemler gerekse bölgenin dış tehditlerle karşı karşıya kalması ve bunun sonucu olarak İngilizlerin daha da güçlenmeleri, başta Marathalar olmak üzere diğer yerli toplulukların İngilizlere karşı direnişi, Nadir Şah'ın Hindistan Seferi, İngiltere ile Fransa'nın çıkarlarının çatışması neticesinde iki ülke arasında yaşanan savaş ve bunu Hindistan'a tesirleri anlatılmaktadır. İngilizlerin Hindistan hakimiyetlerinde önemli bir yeri olan Bengal'in siyasi durumu ve İngilizlerin bu bölgeye yönelik faaliyetleri anlatılmaktadır.

IV. Ciltte; Hinduların dilleri, sanatları, kültür ve medeniyetlerinden bahsedilmektedir. Hind kültürüne çok büyük tesiri olan kast sisteminin ortaya çıkışı ve bu sistemin Hind sosyal teşkilatındaki yeri ve bugüne tesirleri bütün teferruatıyla izah edilirken Hinduların yönetim anlayışı, Hindu felsefesinin temelleri ve Hindistan Tarihine yansımaları, Hinduların matematik ve astronomi bilimlerine katkıları, Hindu şiir ve edebiyatı, Hind mimarisi anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra Hindularda evlilik geleneği ve bu geleneğin bir parçası olarak sati geleneğinin ilk ortaya çıkışı ve tarih boyunca bu geleneğin uygulanmasına dair örnekler verilmiştir.

V. Ciltte ise; Hindistan ile ilgili İngiltere ve Fransa arasında işbirliğinin tesis edilerek Paris anlaşmasının imzalanması ve buna bağlı olarak bu hakimiyetlerin geliştirdikleri yeni politikalar anlatılmaktadır. Eserin bu cildinde İngilizlerin Hindistan'a hakim olmalarında büyük rolü olan Warren Hastings, Robert Fletcher gibi kişilerin faaliyetlerinden ve bu dönemde İngilizler tarafından çıkarılmış olan Düzenleme Kanunu ve Pitt Kanunu ve bu kanunların Hindistan'a tesirlerinden bahsedilmektedir.

VI. Ciltte; Kurul Kontrolünün tesisinden Lord Minto'nun yönetimine kadar olan dönemi ihtiva etmektedir. Hindistan İngiliz İmparatorluğunda büyük öneme sahip olan Lord Cornvallis'in bölgeye vali olarak atanmasından itibaren Cornvallis'in bu bölgeye yönelik yapmış olduğu sivil ve askeri reformlardan bahsedilmektedir. Cornvallis, İngiliz Hükümeti tarafından büyük yetkilerle donatılmış olduğu için II. Pitt Kanunlarıyla ilgili pekçok değişiklikler yapmıştır. Bu dönemde İngilizlerin Hindistan'da siyasi sınırlarını geliştirmekten ziyade ele geçirmiş oldukları yerlerde nüfuzlarını güçlendirmeye yönelik politikalar geliştirdiklerini, zorunlu olmadıkça savaşa

girmedikleri ifade edilmektedir. İngiliz Hindistan Hükümetinde yapmış olduğu reformlarla tanınan Cornvallis'in mali-hukuki reformları, toprak reformları, zemindari sisteme yönelik reformlarından geniş bir şekilde bahsedilmektedir. Yine bu bölümde, göstermiş olduğu faaliyetleriyle Hindistan açısından büyük öneme sahip olan Maysor Sultanı Tipu'nun Marathalar, Holkarlar, İngilizler ve Fransızlara karşı göstermiş olduğu mücadeleler ve bu mücadelelerin taraflar açısından neticeleri ortaya koyulmuştur. Bu bölüm, Lord Minto'nun Genel Vali olarak atanması ve yönetimi döneminde yapılan reformlar ve Hind Okyanusu ve Felemenk Adalarının ele geçirilişi ile ilgili verilen bilgilerle son bulmaktadır.

VII. Ciltte; 1813'de Genel Valiliğe tayin edilen Lord Hastings'in bölgeye geldikten sonra yapmış olduğu faaliyetler ve bu dönemde Nepal, Singapur ve Seylan Adalarının İngilizler tarafından işgali ve neticeleri anlatılmaktadır. 1828- 1835 yılları arasında Hindistan Genel Valisi olan ve yapmış olduğu ekonomik ve hukuki reformlarla büyük üne kavuşan Lord Bentick'in reformlarına bu bölümde geniş yer verilmektedir. Onun, özellikle mali alanlara yönelik yapmış olduğu reformlarla, İngiliz Hindistan Hükümetinin yıllık gelirinde muazzam bir artış kaydedilirken giderlerinin de azalması sağlanmıştır. Ancak bu durum Hindistan'a yerleşmiş olan bir kısım İngilizlerin menfaatlerine ters düşmüş ve bir takım gerginliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu bölümde Hindistan'da yüzyıllardır uygulanmakta olan sati ve thag, kast geleneklerinin yasaklanmasına ve kaldırılmasına yönelik yapılan çalışmalarla birlikte Hinduizm inancını bırakarak Hıristiyanlığı kabul edenlere verilen imtiyazlar bu bölümde anlatılmaktadır.

VIII. Ciltte; Bu bölüm Charles Metcalfe'nin geçici olarak Genel Vali olarak atandığı dönemden başlamakta olup Metcalfe'nin Hindistan'da Basın özgürlüğüne yönelik yaptığı reformlar ve Kontrol Kurulu Mahkemesine karşı olduğu için bu kurumun kaldırılmasına yönelik faaliyetleri anlatılmaktadır. Metcalfe'den sonra başa geçen Lord Auckland döneminde ise İngilizlerin Afganistan'a yönelik politikaları önem kazanmış ve buna binaen İngilizler bölgede hakimiyeti tesis etmek için pek çok strateji geliştirmişlerdir. Eserde, İngiliz, Rus ve İran üçgeni arasında kalan Afganistan üzerinde bu hakimiyetlerin beklenti ve projeleri anlatılırken, Auckland'ın buradaki mücadeleyi İngilizlerin lehine çevirmek için gösterdiği gayret ve tasarılarına geniş yer verilmiştir.

IX.Cilt; II. Burma Savaşı ve sonuçlarıyla başlayan bu ciltte İngilizlerin Martaban, Rangoon ve Prome'u ele geçirmeleri, Oudh'u ilhak etmeleri bu dönemde Genel Vali olan Lord Canning'in bölgeye yönelik faaliyetleri anlatılmaktadır. Bu dönemde Hindistan'da Sipahi ayaklanması baş göstermiş ve bu isyan kısa sürede Dehli, Oudh, Merut, Bengal, Behrampur vs. şehirler başta olmak üzere Hindistan'ın pek çok yerine yayılmıştı. Eserde bu isyanın bütün safhalarına geniş bir şekilde yer verilirken İngilizlerin isyancılara karşı uygulamaları ve bütün yaşananların neticesinde isyanın

bastırılması, Hindistan'ın İngiliz hakimiyetine kesin bir şekilde geçmesi ve İngilizlerin yönetime yönelik faaliyetleriyle son bulmaktadır.

A Short History of the British in India:

İlk baskısı 1902'de yapılan bu eser,¹⁸ adından da anlaşılacağı üzere Hindistan'daki İngiliz hakimiyetinin kısa bir özeti mahiyetinde olup kendi içinde beş ciltten müteşekkildir. Eserin girişi, Müslümanların Hindistan'a yönelik seferlerinden başlamakta olup 1858 yılına kadar bölgede gelişen siyasi hadiseler bu bölümde kronolojik sıra dahilinde verilmiştir. I. Cildi, Hindistan'ın genel coğrafi özelliklerinin yanı sıra İlkçağlardan İngiliz hakimiyetine kadar olan dönemde Hindistan'ın sosyal, siyasi durumu hakkında bilgi vermektedir. Yine bu bölümde Avrupalı güçlerin ilk kez Hindistan'a gelişleri ve birbirleriyle yapmış oldukları mücadeleler, Doğu Hindistan Şirketinin kurulması ve bütün bu yaşananlar karşısında Baburlu hakimiyetinin pozisyonu anlatılmaktadır. İkinci Ciltte, Hindistan uğruna İngilizler ile Fransızlar arasında yaşanan çekişmelerin mücadeleye dönüşmesi ve nihayetinde İngilizlerin, başta Bengal olmak üzere pek çok ülkede mücadele başlatmaları ve kısa sürede büyük başarı sağlamaları anlatılmaktadır. Yine bu bölümde Genel Vali Warren Hasting'in bölgeye yönelik politikası ile ilgili bölümde geniş yer verilmiştir. Eserin III.Cildinde ise, İngiliz Hindistan Hükümetinin siyasi ve sosyal yapısında büyük etkisi olan Lord Cornwallis ve Wellesley'in Hindistan'da İngiliz gücünün artmasına yönelik yapmış oldukları faaliyetler, Maratha ve Gurkhalara karşı düzenlenen operasyonlar, Kontrol Kurulunun tesisi, zemindari, talukdar, sati gelenekleriyle ilgili yapılan düzenlemeler ve reformlar anlatılmaktadır. Eserin IV. Cildinde ise, Hindistan'ın güneyinde güçlenen İngiliz hakimiyetinin kuzeye doğru genişleme politikası ve Auckland ve Ellenborough liderliğindeki İngiliz kuvvetlerinin Afganistan'ı ele geçirmeye yönelik yapılan savaşlar ve bu esnada Ruslarla İngilizlerin karşı karşıya gelmelerinden bahsedilmektedir. V. Ciltte ise, Sipahi isyanını hazırlayan sebepler, kısa sürede bu isyanın pek çok şehirde yayılması ve bunlardan özellikle Oudh, Rajputan, Pencab ve Bengal gibi şehirlerin isyan başladığında içinde buldukları şartlardan bahsedilmektedir. Eserin son kısmında Hindistan'ın fiziki ve yıllara göre politik durumunu ortaya sekiz adet harita mevcuttur.

The Men Who Ruled India: The Founders:

Eserin ilk baskısı 1953'te yapılmış olup büyük bir İngiliz hayranlığıyla kaleme alınmış bir eserdir.¹⁹ Yazara göre İngilizlerin Hindistan'daki ilerleyişleri iki aşamada gerçekleşmiş olup

¹⁸ Arthur D.Innes, **A Short History of the British in India**, New Delhi 1985

¹⁹ P.Woodruff, **The Men Who Ruled India *The Founders**, New York 1964; Woodruff, Philip Mason, **The Men Who Ruled India: The Guardians**, adıyla eserini yeniden neşretmiş ve iki cildi bir arada yayınlamıştır.

bunlardan biri kılıç gücüyle olurken diğeri ise her şeyden önemlisi beyin gücüyle olmuştur ve neticede Hindistanlılar başlangıçta İngilizlere itaat etmek istemeseler de sonunda İngiliz gücünü tanımak zorunda kalmışlardır. Woodruff, bu eseri kaleme alırken Hindistan'da sivil ve askeri görevlerde yer almış olan kişilerden ve özellikle o dönemdeki rapor ve belgelerden istifade ederek eserini kaleme aldığını ifade etmektedir. O, Avrupa büyüklüğünde, dört yüz bölge ve her bir bölgenin başında bulunan bir İngiliz idareci ve yaklaşık üç yüz elli yıllık bir hakimiyetin izahını yapmanın oldukça çok zor bir iş olduğunu belirtmektedir. Eserde, İngilizlerin Hindistan'da 1600 yılından 1947 yılına kadar göstermiş oldukları faaliyetler anlatılırken, Hindistan'da İngiliz varlığı dört evreye ayrılmıştır. Bunlardan birinci dönem; 1600-1751 yılları arasında Baburlu Hakimiyeti döneminde İngilizlerin bölgeye gönderdikleri ilk elçiler ve İngilizlerin Agra, Surat, Bombay gibi şehirlerde başlatmış oldukları keşif hareketi dönemidir. 1751-1798 arasındaki dönem ikinci dönemi kapsamakta olup bu dönem bir geçiş süreci olarak kabul edilmektedir. Bu dönem yazara göre Hindistan'da devrimler dönemi olarak ve Hindistan'ın kendi yöneticilerinin yerini İngiliz yöneticilerinin aldığı dönem olarak kabul edilmektedir. Üçüncü dönem ise 1798 den 1858'e kadar dönemi kapsamakta olup esere göre bu dönem İngiliz hakimiyetinin altın çağı olduğu belirtilmektedir. Dördüncü dönem ise son otuz yıllık dönem olup gücün kesin tesis edildiği dönemdir. Yine eserde, İngiliz idaresinin Hindistan'da teşekkülü de ikiye ayrılmıştır. Birinci dönemde yani 1858 Sipahi İsyanına kadar İngilizlerin Hindistan'ı Şirketin denetimi altında idare edildiği, 1858'den sonra ise İngiliz Hindistan hakimiyetinin doğrudan Kraliçenin kontrolüne geçtiği belirtilmektedir.

Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe:

Eser,²⁰ 1580'de doğmuş ve ünlü bir İngiliz ailesine mensup olan Thomas Roe'nin biyografisidir.²¹ 1615'de Kral I.James'in elçisi olarak gönderilmiş olup Baburlu Hükümdarı Cihangir'e gönderildi. Eserde buraya gönderilme sebebi olarak İngilizlerin Hindistan'daki ticari faaliyetlerini rahat ve güvenli bir şekilde sürdürebilmelerini sağlamak için Baburlu Devleti ile anlaşma yapmak olduğu belirtilmektedir. Esere göre Roe, önce Surat şehrine oradan da Cihangir'in sarayının bulunduğu Ecmir'e gelmişti. Roe, Cihangirin gözüne girmeyi başarmış ve Cihangirin Ecmir, Mandu ve Ahmedabad'daki saraylarında üç yıl kalarak ileride İngilizler için büyük fayda sağlayacak olan faaliyetlerini sürdürmüştür. Büyükelçi, resmi bir anlaşma yapmayı başaramamış ancak Baburlu hakimiyeti altında bulunan bölgelerde İngiliz şirketlerince kurulacak olan fabrikalar

²⁰ M.F. Brown, **Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe**, Lexington 1970

²¹ Aldığı iyi eğitim sayesinde başarılı bir devlet adamı ve diplomat olan Roe, Prens Henry ile yakın arkadaş olmasından dolayı küçük yaşlardan itibaren Kraliyet çevresinde yer almıştır. O, başlangıçta kraliçe Elizabeth'in hizmetinde bulunmuş ve bu esnada Kraliyetin Amazon ve Guiana'ya düzenlemiş olduğu seyahatlere katılmıştır. Onun özellikle Guina'daki seyahatte göstermiş olduğu başarılar Onun kariyerine ilk adımları atmasını sağlamıştır.

için izin almayı başarmıştı. Bu elçi sayesinde Baburlu yönetimi içinde İngilizlerin prestiji artarken İngiliz Şirketine vermiş olduğu tavsiye ve talimatlarla bu şirketin yaklaşık yüzyıl başarılı bir şekilde ilerlemesini sağlayarak İngiliz Hindistan hakimiyetini tesis eden en önemli isimlerden biri olarak hafızalarda yer edecektir. Roe, Portekizliler ve Hollandalıların Hindistan'a yönelik askeri ve ticari politikalarının İngiliz menfaatine zarar vereceğini bildiği için bu dönemde Baburlu yönetimini bu hususta da etkilemeye çalışmış ve İngilizlerin deniz üstündeki ticaretin tek lideri olmaları için büyük çaba sarf etmiştir. 1619'da İngiltere'ye geri döndükten sonra ki Virjinya(Virginia) Şirketinin işleriyle aktif bir şekilde meşgul olması ve İngilizlerin Hindistan politikasının bir devamı olarak 1621'de gemiyle İstanbul'a gidişi ve buradaki faaliyetlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir.Eserde Onun buradaki görevinin hem büyükelçi hem de Levant Şirketinin temsilciliği olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devletinde kaldığı yedi yıllık dönemde şirketin menfaatlerine pek çok fayda sağlamış ve İstanbul'dan döndükten sonra İngilizlerin deniz üssü menfaatleri için İsveç, Polonya ile barış görüşmelerinin yapılmasında göstermiş olduğu icraatlar eserde bütün teferruatıyla izah edilmektedir. Eserde Onun Guiana'dan Hindistan'a, İstanbul'a İsviçre ve Almanya'ya kadar geniş bir coğrafyada çok geniş çaplı sürdürmüş olduğu bu faaliyetlerle İngilizlerin menfaatine büyük başarılar imza attığı ve İngiliz Tarihinin unutulmazları arasında yer aldığı belirtilmektedir.

The Economic History of India in the Victorian Age (from the Accession of Queen Victoria in 1837 to the Commencement of the Twentieth Century):

İlk baskısı 1903'de yapılan bu eserin²² elimizde sekizinci bakısı mevcuttur. Eser iki ciltten müteşekkil olup birinci cilt 1838'de William Bentinck'den sonra Genel vali olarak atanan Auckland döneminden 1858'deki Sipahi isyanına kadar olan dönemi anlatmaktadır. Bu bölümde Hindistan İngiliz hakimiyetinin tesisinde büyük rol oynayan Auckland, Ellenborough, Hardinge, Dalhousie gibi genel valilerin bu dönemdeki icraat ve reformlarıyla ilgili geniş izahatta bulunmaktadır. Bu dönemde bahsi geçen genel valilerin Kuzey Hindistan, Bombay, Madras ve Pencab'da toprak yerleşimine yönelik politikaları izah edilmiş ve bu politikanın gereği olarak yapmış oldukları toprak tasnifi tablolarla ifade edilmiştir. İngiliz yönetiminin Hindistan'ın ham madde ve imal edilmiş ürünlere yönelik uygulama ve projeleri döneme bizzat tanıklık etmiş olan J.C.Melvill, Andrew Sym, C.E.Trevelyan, Alexander Rogers, J.M. Heath gibi kişilerin kayıtlarına da yer verilerek geniş bir şekilde izah edilmiştir. Yazar, bu kişilerin vermiş olduğu bilgileri doğrudan aktarırken var olan ham maddenin en uygun şekilde kullanılabilmesi için İngilizlerin yapmış oldukları toprak reformunun bütün yönlerini de ortaya koymaktadır. Yukarıda bahsi geçen

²² R.Dutt, **The Economic History of India in the Victorian Age (from the Accession of Queen Victoria in 1837 to the Commencement of the Twentieth Century)**, London 1958

kişilerin vermiş olduğu bilgiler ışığında İngilizlerin kahve, şeker, keten, tuz, afyon, tütün, ipek, yünlü mamuller, çay, çivit, kömür, demir, sanskritçe kitaplar vs. gibi pek çok türde ürünün nasıl ve ne şekilde Hindistan'dan ihraç edildiği yıllara ve miktara göre düzenlenmiş tablolar yardımıyla İngilizlerin elde ettikleri zenginliklerin boyutları açık bir şekilde sergilenmektedir. Yine bu bölümde İngilizlerin Hindistan'dan ihraç edecekleri malların daha iyi yetiştirilmesi ve kolay taşınabilmesi için kurmuş oldukları sulama kanalları, Hindistan'ın merkezi noktalarını birbirine bağlayan demiryollarının kuruluşu, İngiliz yönetim ve Eğitime yönelik yeni politikaları tablolar eşliğinde sunulmaktadır.

Eserin İkinci Cildi ise, 1858'den 1876'ya kadar olan dönemi anlatmaktadır.²³ Bu dönem, Hindistan İngiliz Tarihinin şekillenmesinde İngilizler açısından büyük önemi olan ve sırasıyla Canning, Elgin ve Lawrence'in idare ettiği bir dönemler olup yazar bu dönemi barış, huzur dönemi olarak ifade etmektedir. Bu Ciltte de Birinci Ciltte olduğu gibi İngilizlerin Avrupa'ya ihraç etmek üzere göndermiş oldukları ürünlerin muhtevası ve miktarı geniş bir şekilde izah edilmiştir. Yazar, Kraliçe'nin yönetimi döneminde de İngilizlerin yukarıda bahsi geçen bölgelere yönelik toprak reformlarını devam ettirdiklerini ancak bu reformların önceki reformlardan farklı olarak daha çok yerleşime yönelik yapıldığını belirtmektedir. Eser, döneme bizzat tanıklık etmiş kişi ve belgelerin ışığında kaleme alınmış olup XIX. yy.'ın ortalarında Hindistan'ın ne kadar büyük zenginliğe sahip olduğunu belgeleriyle göstermesi açısından önemli olduğu gibi, bu zenginliklerin tamamını kontrol altına alan İngiliz Hakimiyetinin de böyle büyük bir zenginlikten ne kadar istifade ettiğinin boyutlarını göstermesi bakımından son derece önemlidir.

The Indian Mutiny 1857-58 III:

Eser,²⁴ Hindistan İngiliz Hükümetine ait resmi belgelerin yanısıra bu dönemde Hindistan'da görevlendirilmiş olan kişilerin mektupları ışığında yazılmıştır. Mektupların daha çok İngiliz Başkomutanlarına ve bu mektupların daha ziyade devletin ileri gelenleriyle yapmış oldukları resmi yazışma niteliğinde olduğu görülmektedir. Söz konusu mektuplara ek olarak çok sayıda resmi belgenin eserde yer alması, bu iki yıllık dönemi bütün teferruatıyla aydınlığa kavuşturmaktadır. Eserde, General James Outram'ın çok sayıda mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplar daha ziyade Outram'ın Alumbahar'ı savunmak üzere belirlemiş olduğu stratejilerini ihtiva etmekte olup, İngiliz Hükümetini bilgilendirmek üzere yazılmış mektuplardır. Bunun yanı sıra, Colin Cambell'in Lucknow'u ele geçirmek üzere Mart 1858'de harekete geçtiği dönemdeki yazışmalarına da geniş yer verilmiştir. Bu dönemde özellikle Colin Camball ile Genel vali arasında

²³ Bilindiği üzere bu dönemde artık Hindistan'da Şirketin yönetimi sona ermiş, 1858'de bizzat Kraliçenin yönettiği dönem başlamıştır.

²⁴ G.W. Forrest, **The Indian Mutiny 1857-58 III**, Calcutta 1902

çok sayıda telgraf görüşmelerinin olduğu saptanmaktadır. Ayrıca savaş stratejisi ve bölgenin durumuyla ilgili Camball'ın Genel Valiye uzun mektuplar gönderdiği belgelerden anlaşılmaktadır. Eserin geri kalan kısmı ekler şeklinde tasnif edilmiş olup bu kısımda ise, İngiliz hükümetinin Hindistan'daki meselelerle ilgili resmi toplantılarında geçen konuşmalara yer verilerek, değerlendirmelerde bulunulmuştur. Eser, kısa bir dönemi ihtiva etmekle birlikte çok sayıda belge ve mektubu nakletmesi açısından önemlidir.

H.George Briggs, The Nizam His History and Relations with the British Government I-II, Delhi 1985.

İlk baskısı 1861'de yazılmış olan bu eserin²⁵ bibliyografyası bulunmamakla birlikte, yazarın kendi ifadesine göre dönemin resmi kayıt ve gazetelerinden istifade edilerek tarafsız bir şekilde kaleme alındığı ifade etmektedir. Bu dönemde Nizamlar, Avrupalıların gözünde Hindistan'ın en güçlü Müslüman hakimiyeti konumunda olup İngilizlerin Hindistan faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Eserin Birinci Cildi, Nizam hakimiyetinin kuruluşu, sınırları ve Baburlu Devleti ile olan münasebetleriyle başlamakta olup, Azim Han'dan itibaren başa geçen Nizam hükümdarları ve bunların başta Baburlu Devleti olmak üzere daha sonraları İngiliz ve Fransızlarla olan münasebetleri eserin büyük bölümünü ihtiva etmektedir. Birinci Cildin sonunda ekler kısmı geniş yer tutmuş olup burada İngilizlerle Nizamlar arasında uzun süren görüşmelerin neticesinde yapılan anlaşmanın iki taraf açısından neticeleri ortaya koyulmuştur.

Eserin İkinci Cildinde ise; Doğu Hindistan Kolonilerinin Nizam Hakimiyeti içinde daha rahat dolaşabildiklerini, dolayısıyla bölgedeki İngiliz gücünün daha da ağırlık kazandığı örnekleriyle izah edilmektedir. Bu dönemde artık Nizam Sarayında bile İngilizlerin söz sahibi olmaya başladığı ve İngiliz kolonilerinin Nizam Hakimiyetin tamamına hükmederek kontrolleri altına almak için İngilizlerin uyguladıkları politika izah edilmektedir. Eserde, Fransızların da bölgeye yönelik politikaları gereğince İngilizlerle yaptıkları mücadelelerin izahına geniş yer verilmiştir. Bir müddet sonra bölgenin kontrolünü tamamen yetkisi altına alan İngilizlerin bölgede gerçekleştirmiş oldukları toprak reformu ve yeni şekillenen bu eyaletlerin nüfus, ticaret, adalet sistemi, yapılan demiryolları ve tıbbi tesislere geniş yer verilmiştir. Bu Cildin de son kısmında ekler kısmına geniş yer verilmiş ve burada o dönemde gerek İngilizler gerekse Fransızlar tarafından yazılmış gazete makaleleri ve resmi yazışmalar sunularak gerek İngilizlerin gerekse Fransızların bölgeye yönelik projeleri belgeleriyle sunulmuştur.

²⁵ H.George Briggs, **The Nizam His History and Relations with the British Government I-II, Delhi 1985**

The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of The Great Mogul 1615-1619 I-II:

Eserin ilk baskısı 1899'da yapılmış olup,²⁶ Sir Thomas Roe'nun İngiliz Büyükelçisi olarak Hindistan'a geldikten sonra bizzat kendisi tarafından yazılmış olan yazı ve mektuplarından oluşmaktadır.²⁷ Eserde yer alan yazılar incelendiğinde bu yazıların daha çok bir günlük niteliğinde yazılmış olduğu görülmektedir. Bu yazıların önemli bir kısmını Roe'nin Baburlu Hükümdarı Cihangir ile yapmış olduğu görüşmelerin teferruatları teşkil etmekte olup, bu görüşmelerden de Onun Baburlular açısından bile önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yazılar da yine Roe'nin Hindistan İngiliz politikasına yönelik yapmış olduğu faaliyetler ve kararlar bulunmaktadır.

Thomas Roe'nin bu eserde yer alan mektupları ise on dört adet olup bu mektupların Hindistan'ın yerli hakimiyetlerine, Doğu Hindistan Şirketine, Hindistan işleriyle sorumlu olan İngilizlerin yetkili kişilerine yazılmış olduğu görülmektedir. Roe'nin el yazısından örnekler bulunan mektuplar, dönemin siyasi tarihini belirlemesi açısından büyük öneme sahiptir.

Asiatic Studies Religious and Social:

1882'de ilk baskısı yapılmış olan bu eser,²⁸ yazarın daha önceden yazmış olduğu onbir makalesini yeniden derlemesiyle ortaya çıkmıştır. Bu makalelerin on tanesi yazarın bizzat müşahade ederek inceleme fırsatı bulduğu Hindistan'daki dinler ve sosyal hayatla ilgili olup bir tanesi Çin'in dini ve sosyal hayatı ile ilgilidir. Hindistan, diğer Asya ülkeleriyle kıyaslandığında dini ve sosyal açıdan çok farklı özellik arz etmesinin yanı sıra kendi içinde de bu çok çeşitliliğin mevcut olduğu görülmektedir. Eserde, Hindistan'ın ilkçağlarından itibaren sahip olduğu inanışlar, mitolojiler, büyüçülük, misyonerlik faaliyetleri ortaya koyulurken bütün bunlardan daha önemlisi yüzyıllar boyu Hindistan'ı etkileyen kast sisteminin bütün uygulamaları ortaya koyulmuştur. Eserin büyük bölümünü ise, İngilizlerin Hindistan'a geldikleri dönemde bölgenin dini ve sosyal yapısı teşkil etmektedir. Yazar, Hindistan'da sosyal yapıyı belirleyen temel unsurun din olduğunun farkına varan İngilizlerin birliği ortadan kaldırmak için yapmış oldukları faaliyetleri anlatmaktadır.

²⁶ William Foster, **The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of The Great Mogul 1615-1619 I**, Liechtenstein 1967

²⁷ Roe, İngiliz yönetiminin Hindistan'da nüfuz kazanmasında büyük rol oynadığı için gerek İngiliz gerekse Hindistan Tarihinde önemli yere sahip olan Roe'nin bu yazı ve mektupları hala British Müzesinde mevcuttur.

²⁸ Alfred C. Lyall, **Asiatic Studies Religious and Social**, London 1907

GİRİŞ

Hindistan, Asya'nın güneyinde, Hint Okyanusuna doğru sarkan çok önemli üç yarımadadan birini teşkil eder. Burası, kuzeyde Hindukuş ve Himalaya (:Karlı dağlar) dağlarıyla ana kıt'adan ayrılırken, doğu ve batıda ise güneye doğru gittikçe alçalan dağ silsileleriyle sınırlanır. Bu dağ silsileleri; batıda, Hindukuş ve Himalayalar gibi Pamir düğümünden ayrılan Süleyman dağlarını müteakip Belucistan dağlık bölgesi ve Kirtar dağları ile Karaçi Körfezi'ne, doğuda ise Himalayaların güneye doğru kıvrılmasıyla oluşan Patkay ve Letha dağlarıyla Bengal Körfezi'ne ulaşarak Hindistan'ın tabi sınırlarını oluşturur.¹ Eski Arap-Fars kaynaklarında zengin bir ticaret ülkesi olarak tanımlanan² ve farklı bölgeleri ifade etmek üzere “Sind ve Hind” şeklinde adlandırılan bu ülke, zamanla sadece Hind (:India) olarak anılmaya başlanacaktır.³

Hindistan'ı duvar gibi kuşatarak tabii bir koruma sağlayan Himalaya silsilesi, aynı zamanda bu ülkenin can damarı sayılabilecek iki büyük nehir olan Ganj ve İndus'un da kaynağı durumundadır. Bu nehirlerin suladığı düzlükler, Hindistan'ın sadece kadim tarihine ışık tutmakla kalmaz aynı zamanda sosyal ve kültürel olgularına da mekân teşkil eder. Bu düzlükler, Bengal Körfezi'nden Afganistan sınırına, oradan da Belucistan düzlükleriyle Umman denizine kadar uzanır ve güneyde, adeta tabii bir sınır gibi uzanan Vindhya dağları ile Dekken yaylasından ayrılır.⁴ Ganj ve İndus havzaları dışında kalan güneybatıda Gücerat

¹ Bkz., E. Konukçu, **Kalaç Sultanlığı**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doktora Tezi), s.24; S. Cöhce, “*Hindistan'da Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar*,” **Türkler I**, (nşr. H.C.Güzel vd.), Ankara 2002, s.815; L.D. Stamp, **Asia; A Regional and Economic Geography**, London 1946, s.173 vd.

² Bkz., S. Cöhce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.2; A.K. Srivastava, **India as Described by the Arab Traveller**, Gorakhpur 1967, s.86 vd.

³ Her ikisi de “*ırmak*” manasına gelen Sanskritçe'deki *Sindhu* ile Avesta'da önceleri Indus'u işaret edip, zamanla yaygınlaşan *Hindhu*'dan türeyen [Bkz., Zekeriya Kazvîni, **Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, Beyrut 1960, s.127 vd; M.L. Dames, “*Hind*”, **İA. V/1**, s.491] bu kelimelerden birincisi bahse konu kaynaklarda yalnız Pencâb'ın güneyi ile Mekran bölgesini ifade ederken ikincisi, yani Hind tabiri Müslüman olmayan diğer bölgeler için kullanılmıştır.[Bkz., İbn Hurdadbeh, **el-Mesâlik ve'l-Memâlik** (nşr.M.J.De Geoje- Câfer el-Bağdâdî) Beyrut, s.55 vd, 71 vd; Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zeheb I**, (nşr.Kâsım Ş. er-Rıfâî) Beyrut 1989, s.83, 88, 142 vd; Ebu Reyhân el-Birunî, **Kitâbu fî Tahkîk-i Mâli'l-Hind**, Haydarabad 1958, s.16, 135, 156 vd.] Gazneli akınlardan sonra Sind tabiri anlamını yitirirken, bütün ülke Hind [Grekçede India, Bkz., H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, Madras 1958, s.1; K. Demirci, **Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar**, İstanbul 1991, s.25 vd.] olarak anılmaya başlanacaktır. Buna karşılık Ganj ve Cemne düzlükleri Hindistan olarak zikredilecektir. Aslında bu tabir, günümüzde de aynı bölgeyi ifade etmekle birlikte bağımsızlıktan sonra devletin adında yer almak suretiyle genel bir mahiyet kazanmıştır. Bkz., S. Cöhce, a.g.m., s.815; E. Konukçu, “*Hindistan'daki Türkler*”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.23.

⁴ Dekken yaylası 400 ile 1000 metre arasında değişen bir yüksekliğe sahiptir. Doğu ve batı yönlerinde Gat dağlarıyla çevrili olduğu için denizle irtibatı yoktur. Bu yaylanın kuzeyinde Kanbey körfezinden doğuya doğru uzanan Vindhya dağları Bihar'da güneye kıvrılıp, Caccagar ve Orissa bölgelerini güneyden kuşatarak Bengal körfezine ulaşır. Bu dağ silsilesinin ortalama yüksekliği 1000-1200 metre arasında

ile Malva, güneydoğuda ise Cacnagar, önemli bölgelerdir. Bunların haricinde Ganj nehrinin suladığı verimli ovalar Kuzeydoğu Hindistan düzlüklerini meydana getirir. Dehli başta olmak üzere Sarsawati, Hansi, Samana, Kuhram, Galyûr Bedaun, Oudh Kara, Kannauç, Koil gibi büyük ölçüde tarihî olaylara sahne olan şehirler, bu düzlüklerde yani, Ganj nehrinin kolları üzerinde veya onlara yakın yerlerde teşekkül etmiştir.⁵

Sind(İndus) havzasının Hindistan tarihi bakımından ayrı bir yeri olduğu da muhakkaktır. Zira, pek çok tarihî olaya sahne olan Lahor, Multan ve Uçç, bölgenin en güzide şehirlerini teşkil ederken,⁶ ülkeyi dışarıya bağlayan Kâbil, Kandahar ve Mekran gibi kuzeybatıdaki üç önemli yol, bu bölgeye açılmaktadır.⁷ Bundan dolayıdır ki Hindistan tarihinin büyük bir bölümünü oluşturan istilâ hadiseleri burada gelişmiştir. Çünkü insanlığın ilk dönemlerine ait kalıntılar ve en eski medeniyetler bu bölgede gelişmiş dolayısıyla burası her zaman cazibe merkezi olmuştur.⁸

Mohenjo-daro'da ele geçen eski Türk tipindeki heykelcikler⁹ ile Hindistan'ın yerli dillerinde halen kullanmakta olan bir kısım Türkçe kelimeyle ilgili tesbitler¹⁰ bir yana bırakılırsa Türk-Hind münasebetlerini M.Ö.I. binde Sakaların Sind ve Mekran taraflarına inmesiyle başlatmak mümkündür.¹¹ Kuşan, Akhun hakimiyetleri ve kısmen Türkşâhiler ile

değişmekle beraber, çok sarp olması, sık orman ve çalılıklarla kaplı bulunması sebebiyle ancak belirli noktalarda, güçlükle geçit verir.[Y.H.Bayur, **Hindistan Tarihi I; İlk Çağlardan Gurkanlı Devletin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1946, s.3] O yüzden kuzeydeki güçlü hakimiyetlerin güneye yayılmasını engellemiş ve kuzeyle güneyi her yönden ayırmıştır. Bkz., F.R. Atay, **Hind**, İstanbul 1943, s.18; S. Cöhce, a.g.m., s.815.

⁵ S. Cöhce, a.g.e., s.2 vd.; A.L. Srivastava, **The Delhi Sultanate**, Agra 1959, s.1 vd; L.D. Stamp, a.g.e., s.286 vd.

⁶ Bkz., B.S. Nijjar, **Panjâb under the Sultans (1000-1526 A.D.)**, s.1 vd.

⁷ Kâbil bölgesinden Hindistan'a açılan en önemli geçitlerden Gomal Multan, Toçî Lahor bölgesine, Kurram ve Hayber ise Pencâb üzerinden Dehli yaylasına ulaşır. Herat, Kandahar üzerinden gelerek İran plâtosunu Gomal geçidi ile birlikte Hindistan'a bağlayan Bolan geçidi Uçç bölgesine açılır. Bkz., E. Konukçu, a.g.e., s.112; F. Grenard, **Asyanın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr. O. Yüksel), İstanbul 1992, s.162; N. Durak, **Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000, s.1; S. Cöhce, a.g.m., s.815.

⁸ Hindistan'da Paleolitik kültürler hakkında bkz. P. Mitra, **Prehistoric India**, Calcutta 1927 s.146-180; R.Shankar Tripathi, **History of Ancient India**, Delhi 1967, s.11 vd; Ş.A. Kansu, **İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler I**, Ankara 1971, s.198; B.K. Thapar, **Central Asia and India during the Neolithic and the Chalcolithic Periods**, **Central Asia, Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern**, (nşr.A.Guha), Delhi 1970, s.78 vd; S. Cöhce, a.g.m., s.815.

⁹ Bkz., A.Z.V. Togan, **Umumî Türk Tarihine Giriş I**, İstanbul 1981, s.399.

¹⁰ Bkz., W. Koppers, **Die Sprache I**, Wien 1949, s.225; Ayrıca bkz. W. Koppers, **Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk Indo-Cermenlik**, **Belleten**, V/20, (I. Teşrin 1941), s.437-480; W. Hevery, **Finnisch Ugrisches aus Indien**, Wien 1932, s.353-369; H.(Zübeyr) Koşay, **Munda Dillerindeki Türkçe Unsurlar**, **Belleten III/9, (II. Kanun 1938)**, s.107-126; Ayrıca Hindlilerle karışan **"Subaroğulları"** hakkında Reg Veda ve Asurî kitabelerdeki kayıtlar için bkz J. Sandalgian, **Historie Documentaire de L'Armenia des Ages du Paganisme I**, Roma 1917, s.187 vd.

¹¹ W. Ruben, **Eski Hind Tarihi**, (nşr. C.Z. Şanbey), Ankara 1944, s.197 vd; R.K. Mookerji, **The Gupta Empire**, Bombay 1952, s.3; Sakaların milliyetleri, dilleri ve inançları ile ilgili tartışmalar için bkz. A.Z.V. Togan, **Bugünkü Türkli Türkistan ve Yakın Tarihi**, s.86-91; Bkz. A.Z.V. Togan, **Umumî Türk Tarihi I**, s.406 vd; İ. Durmuş, **İskitler (Sakalar)**, Ankara 1993, s.39-59; S. Cöhce, **İlkçağda**

devam eden bu süreç, Gaznelileri müteakip Gurlular eliyle sürdürülecek, bunu Dehli Türk Sultanlığı'nın kuruluşu izleyecektir. Böylece Hindistan'da XIX. yüzyıla kadar devam edecek bir Türk hakimiyetinin tesisi sağlanacaktır¹² Buna bağlı olarak Türk kültürü de Hindistan'da en eski çağlardan beri etkili olacak, özellikle 1206-1857 yılları arasında sahip olduğu belirleyici konumuyla günümüze kadar uzanan silinmez izler bırakacaktır.¹³

Bu arada Hind Türk-İslâm devletleriyle Osmanlı Devleti arasında da siyâsî münasebetler gelişecek ve Behmenî¹⁴ Sultanı Mehmet Şah (1438-1463) veziri Hoca İmadu'd-dîn Mahmud Gavan'ı, fetihten dolayı Fatih Sultan Mehmet'i tebrik için İstanbul'a gönderecektir.¹⁵ Mahmud Gavan, bu diplomatik teşebbüs ile Hindistan ticaretini Osmanlı topraklarına, dolayısıyla Balkanlara kadar ulaştıran önemli bir devlet adamı olmuş, dolayısıyla Osmanlıların ticarî arzularını da harekete geçirmiştir. Mahmud Gavan'dan¹⁶ sonra da Behmenîler, dağılmaya yüz tuttıkları 1518 yılına kadar çeşitli vesilelerle İstanbul'a elçi göndermeye devam etmişlerdi.¹⁷ Çünkü Portekizliler, 1498 yılında, Malabar kıyılarındaki Kaliküt Limanı'na ulaşmış ve Behmenîlerin bu hakim güç karşısında, Osmanlılara dayanmaktan başka çareleri kalmamıştı.¹⁸

Avrupalıların, yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşip, bunlara el koyma yarışı XV. yüzyılın sonundan itibaren denizden Hindistan'a ulaşarak buraya hakim olma çabasına dönüştü. Bu yarışa on yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Ruslar da karadan

Hindistan'da Türk Varlığı", **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.12 vd; T. Tarhan, "İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri", **İÜEF Tarih Dergisi**, **S.23 (Mart 1969)**, s.144-169.

¹² Bkz., S. Cöğce, **a.g.e.**, s.3-35; S. Cöğce, "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", **Türkler VIII**, (nşr., H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730; E.Konukçu, "Babürlüler: "Hindistan'daki Temürlüler", **Türkler VIII**, s.744-760; S. Cöğce, "Hindistan'da Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar", s.815 vd.

¹³ Bkz., S. Cöğce, "Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan", **Hint-Türk Tarihi Kollokyumu**, (Ankara 27-28 Ekim 2002), s.2; Akmal Ayyubi, "Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri", **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4 (1959-1960)**, s.205-210.

¹⁴ Bu Hanedan ile ilgili olarak bkz., C.E. Bosworth, **İslâm Devletleri Tarihi**, İstanbul 1980, s.254-8

¹⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz., İ.H. Siddiği, "Hindistan Müslüman Sultanlıkları İle Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler", **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, (nşr.A. Özcan), İstanbul 1997, s.115-121; Genel bir değerlendirme için bkz., A. Özcan, "Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler", **Türkler VIII**, s.761-765.

¹⁶ Bkz., H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s.225, vesika 3.

¹⁷ M.Y. Mughul, **Kanunî Devri, Osmanlıların Hind Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hind Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul 1974, s.12vd; Abdur Rashid, "Ottoman-Mughul Relations During the Seventeenth Century", **VI.Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1967, s.533vd.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz., S. Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, Malatya 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.20vd; K.M. Panikkar, **Malabar and the Portuguese**, Bombay 1929, s.32vd; N. Durak, "Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi", **Hindistan Türk Tarihi araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)** s.87-93.

iştirak etti.¹⁹ Bunun sonucunda pek çok Afrika ve Asya ülkesi birbiri ardına sömürge olurken, Avrupalı güçler Hindistan'ın çeşitli bölgelerini de istila ettiler.²⁰ Her geçen gün Hıristiyanlığı cihana hakim kılma tutkusuna dönüşen bu yayılma²¹ aynı zamanda Türklüğün hakim olduğu bölgeleri tam manasıyla bir kuşatma hareketi şeklinde geliştirdi. Gücerat sultanlarının da uyarısı ile bu kuşatmaya direnmeye çalışan Memlukulardan sonra, Osmanlılar da bunun farkına varmış ve başlangıçta Portekizlilerin faaliyetleriyle belirginleşen bu olaya²² müdahale edebilmek için 1519 yılında, Süveyş'te bir donanma hazırlamaya başlamıştır.²³

Osmanlı Devleti, Hindistan'ın ticarî zenginlikleri ve stratejik değerini çok iyi takdir ettiği halde Avrupalıların bu ülkede sebep olduğu olaylar²⁴ karşısında gereken hassasiyeti göstermekte gecikmiştir. Bununla birlikte yerel Hind hükümdarlarının ısrarla devam eden yardım talepleri²⁵ üzerine 1538 yılında, Mısır Valisi Hadım Süleyman Paşa(1470-

¹⁹ Bkz., M. Saray, **Rusya'nın Türk İllerinde Yayılması**, İstanbul 1975; Baymirza Hayıt, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara 1995, s.41-122; M. Saray, **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul 1998, s.24-47.

²⁰ Timur'dan sonra siyasi istikrarsızlıkların hüküm sürdüğü ülkelerin kontrolünde olan kara yolu, hacıları huzursuz etmekte ve büyük tehlikelere maruz bırakmaktaydı. Bundan dolayı Avrupalıların merhametine kalınıp, rüşvet pahasına da olsa Hind Müslümanlarının fikir dünyasında büyük değişiklikler yapan deniz yolculuğu önem kazanmaya başladı. Hem bu sayede Avrupalılar da önyargılarını gizleme imkânı buluyordu. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm**, İstanbul 1990, s.16.

²¹ Bkz., S. Vural, **a.g.e.**, s. 18-174.

²² Bkz., C.R. Boxer, **Portuguese Conquest and Commerce in Southern Asia, 1500-1750**, London 1985; E.D. Ross, **"The Portuguese in India"**, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.1 vd; M.L. Dames, **"The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century"**, **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29 : F. Kurtoğlu, **"XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler"**, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943, s.911-923; S. Özbaran, **"Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri"**, **İÜEF. Tarih Dergisi, S.31(Mart 1977)**, s.65-146.

²³ S. Cönce, **"Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan"**, s.3; Ağustos 1517'de, Cidde Valisi Emir Kasım Şirvani'ye ferman buyurarak Gücerat hükümdarı Muzaffer Şah'a bir mektup yazdıran Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'nin Frenkleri Hindistan'dan çıkaracak bir donanma hazırladığını bildirmekteydi. [Bkz., M.Y. Mughul, **a.g.e.**, s.81vd.] Onun için Süveyş tersanesini kuran Selman Reis, Portekizlilerin faaliyetleri hakkında bir layiha sunmuş ve Osmanlı devlet adamlarının bu hususa dikkatini çekmişti. Bkz., H. İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600**, (nşr., H.Berktaş), İstanbul 2000, s.382 vd; Seydî Ali Reis, **Mir'at-ül Memalik**, (nşr. N.Akyıldız), İstanbul, s.21vd.

²⁴ Portekizlilerin Hindistan hakimiyeti kan ve barut kokusu üzerine kurulmuştur. Bu hakimiyetin kurucusu sayılabilecek Vasco de Gama'nın sergilediği vahşet bile başlangıçtan itibaren Hindistan'daki uygulamaları ortaya koymaya yeterlidir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., N. Durak, **"Hind Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi"**, s.91

²⁵ Hindistan Türk-İslâm Devletleri Osmanlı Sultanı'na sık sık elçi gönderip Portekizlilerin ağır zulmü altında bulduklarını bildirmekteydi. Nitekim, 1527'de Kaliküt, 1532'de Diu ve üç yıl sonra da Gücerat hükümdarının elçisi İstanbul'a ulaşacaktır. Bkz., Abdur Rashid, **a.g.e.**, s.534 vd; Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi hazırlıkları sürerken, yalnız Hint devletlerinden değil, Açeliler başta olmak üzere bugünkü Endonezya'da bulunan diğer devletçiklerden, hatta Seylan ve Kaliküt gibi Müslüman olmayan devletçiklerden bile İstanbul'a elçiler gelerek Portekizlilere karşı Osmanlı yardımını talep etmekte,

1547)'nin kumandasında 76 parça gemi ve yirmi bin kişiden mürekkep bir donanma Diu önlerine gönderilmiş ancak Gücerat Hükümdarı III. Mahmud Şah'ın desteği alınamayınca başarı sağlanamamıştır. Buna rağmen Hint Müslümanlarının muhayyilesinde bu sefer unutulmamış ve yıllarca, Türklerin doğu sularında sahip olduğu büyük bir deniz gücünün hayaliyle yaşanmıştır.²⁶

Osmanlı donanmasının gücünün doruğunda olduğu bir dönemde Hind Okyanusunda Portekizlilere karşı belirgin bir üstünlüğün sağlanamamasını, sadece Hadım Süleyman Paşa'nın zaafına bağlamak, şüphesiz hata olur. Aynı yıl kazanılan Preveze zaferi de göz önünde bulundurulacak olursa önceliğin daha çok batıdaki meselelere verildiği görülmektedir. Nitekim, 1553-7 yıllarında gerçekleştirilen son seferi²⁷ müteakip Osmanlı ile Hindistan arasında oldukça sönük bir siyasî döneme girildiği görülmektedir. Bunu, XVII. yüzyılda birkaç elçilik heyetinin karşılıklı gidiş gelişi izlemiştir.²⁸ XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise önce İran'da Nadir Şah(1736-47)'in ortaya çıkışı, sonra da Mysore hakimi Tipu Sultan(1785-1802)'in İngilizlere karşı giriştiği mücadelede²⁹ Osmanlılardan yardım umması, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden canlanmasına sebep olacaktır.³⁰ Ama, artık geç kalındığı söylenebilirdi. Çünkü Osmanlı Devleti, 1718'de Pasarofoç'a da imzaladığı antlaşmayla artık çöküş sürecine girmiş bulunuyordu.³¹

Sürekli bir çöküş hali devam etmekte, tam olarak birer terör dalgası haline dönüşmüş bulunan Rus saldırıları bir türlü toparlanmaya imkân vermemekteydi. Rus,

bunun için Müslüman olmayı dahi vaat etmekteydiler. Bkz., Saffet, "*Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi*", **Tarihî Osmanî Encümenî Mecmuası I-II/10**, İstanbul 1329, s.611.

²⁶ R.K. Sinha, **Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, İstanbul 1972, s.18; Hadım Süleyman Paşa'nın Hint seferi ve bunun Avrupa'daki yankıları için Bkz., H. Melzig, **Büyük Türk Hindistan Kapılarında: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi**, İstanbul 1943, s.46 vd; sefer ve sonuçları için ayrıca Bkz., C. Orhonlu, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti**, Ankara 1996, s.15 vd.

²⁷ Bkz., H. İnalçık, **a.g.e.**, s.384 vd; Seydî Ali Reis, **a.g.e.**, s.17-24.

²⁸ Bkz., Naîmâ, **Naîmâ Tarihi III**, (nşr. Z.Danişman), İstanbul 1968, s.1402vd., 1427; Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi II, Gürkanlı Devletinin Büyüklük Devri 1526-1737**, Ankara 1987, s.204vd.; Abdur Rashid, **a.g.e.**, s.537vd.

²⁹ H. Kulke, D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr. M.Güney), Ankara 2001, s.338 vd.; Tipu Sultan'ın Hayatı hakkında bkz., G. Allana, **Muslim Political Thought Trough the Ages 1542-1947**, Delhi 1987, s.67-84.

³⁰ Bkz., Hanif Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara 1979, s.5vd.; Tipu, önce I.Abdulhamid, sonra da III.Selim ile yazışmalarda bulunmuş [Bkz., Y.H. Bayur, "*Misor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdulhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma*", **Bellekten XII/47(Temmuz 1948)**, s.617-652] ancak Fransızlar ile iş birliğine gittiği için beklediği yardımı alamamıştır. Bkz., Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslâm Kültürü Çalışmaları**, (nşr.L.Boyacı), İstanbul 1995, s.79; R.K.Sinha, **a.g.e.**, s.20vd.

³¹ S. Cöhce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.4; B. Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1993, s. 27; A. Palmer, **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üçyüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (nşr., B. Ç. Dişbudak), İstanbul 1994, s. 32 vd.

İngiliz ve Fransızların son yüzyıl içerisinde dayanışma, anlaşma ve rekabet şeklinde sürdürdükleri Osmanlı politikaları nihayet 1853'te, Kırım'da bir savaşa dönüştü.³² Bu dönemde Hindistan, Osmanlı ülkesinden daha iyi bir konumda değildi.³³ Nitekim Alemgir'in 1707'de ölümünden sonra gerilemeye başlayan Baburlular, saltanat zafiyeti, iç karışıklıklar ve gittikçe artan Hindu baskısı yüzünden varlıklarını Doğu Hindistan Şirketi'nin desteği ile sürdürebilir hale gelmişlerdi.³⁴ Buna rağmen Kırım savaşında Osmanlı Devleti'ne büyük destek verdiler ve İngiltere'yi Osmanlıya yardım konusunda baskı altında tutmaya çalıştılar.³⁵ Oysaki İngiltere Hindistan'ı yaklaşık üç yüz yıldır baskı altında tutmaktaydı.

1570'li yıllarda Hindistan'a ulaşan İngiliz tüccarları önce misyonerler, sonra da askerler izlemişti.³⁶ Sir Thomas Roe³⁷ adlı İngiliz elçisi, Cihangir zamanında (1605-1627) bir takım ticarî ayrıcalıklar koparmayı başarmıştı.³⁸ Halbuki 1698 yılında Kalküta civarındaki üç köyün toprağını kullanma hakkını alarak hukuki bir statü kazanmış olan Doğu Hindistan Şirketi³⁹ vasıtasıyla, bu ülkenin ticarî ve iktisadî ilişkilerini tamamen tekeline alan İngilizlerin hakimiyeti, artık hissedilebilir hale gelmişti.⁴⁰ Esasen, bu şirketin görevi Hindistan'da İngiliz emperyalizminin yerleşmesini temin ile bu ülkenin İngilizler tarafından düzenli bir şekilde soyulmasını sağlamaktı. Nitekim şirket, bunu fazlasıyla

³² F.E. Bailey, **British Policy and the Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, London 1942, s.207vd.; Savaşın gelişimi ile ilgili olarak bkz., A. Palmer, **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu**, (nşr., M.Gaspiralı), İstanbul 1999; A. Kaylan, **Kırım Savaşı (1853-1856)**, İstanbul 1975.

³³ S. Cöğce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.4vd.

³⁴ Bkz., C. Güngör, **Sömürgeci Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001, s.73vd.

³⁵ Bkz., R.L. Shukla, **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973, s.14 vd.

³⁶ M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s.4

³⁷ Ünlü bir İngiliz ailesine mensup olan Thomas Roe, 1580'de Londra'da doğmuş olup aldığı iyi eğitim sayesinde başarılı bir devlet adamı ve diplomat olmaya hak kazanmıştır. Uzun süre Kraliçe Elizabeth'in hizmetinde görev alan Roe'nin Kraliyet tarafından düzenlenen Amazon ve Guiana gezilerinde göstermiş olduğu başarılar Kraliyetteki mevkiinin hızla yükselmesini sağlamıştır. Roe'nin hayatı ve Hindistan'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz., M.F. Brown, **Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe**, Lexington 1970.

³⁸ 1615'den 1618 yılına kadar Baburlu Sarayında misafir edilen Roe'nin Cihangir ile yapmış olduğu görüşmeler hakkında bkz., H. Beveridge, **A Comprehensive History of India II**, London 1858, s.256 vd.; W. Foster, **The Embassy of Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, (1615-1619) I**, London 1899, s.139 vd.

³⁹ Kraliçe I.Elizabeth'in 31 Ekim 1601 tarihli fermanıyla kurulan Doğu Hindistan Şirketi sürekli gelişmiş ve 1757'de emperyalist yayılım dönemini başlatmıştır. 1765 yılında II.Şah Alem tarafından vergi komisyoncusu olarak tanınmasıyla birlikte imparatorluğun büyük bir kesiminde hukuki kontrolü de ele geçirecektir. Geniş bilgi için bkz., B.K. Gupta, **Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757: Background to the Foundation of British Power in India**, London 1966; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...**, s.23.

⁴⁰ A.B. Rajput, "*Pakistan Kültürünün Temelleri*", **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.72; S.Cöğce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.7vd.

gerçekleştirdiği gibi çalışanları da, Avrupa tarzı bir hayat biçiminin Hindistan'a aktarılması görevini başarıyla yerine getirmekteydi.⁴¹

Baburlular, bir yandan ortaya çıkan kısır çekişmeler ve hakimiyet kavgaları, diğer taraftan batının teknik alandaki üstünlüğüne duyulan hayranlığın bir sonucu olarak yüksek askerî makamlara getirilen Avrupalıların tertipleriyle sürekli sarsıldı. Bundan azami derecede istifade eden İngilizler, 1757'de Bengal'i zapt etti.⁴² Yedi yıl savaşlarıyla (1756-1763) Fransa'nın saf dışı kalması üzerine, 1764'de Bihar'a giren bu sömürgeci güç, Baburlular üzerindeki baskıyı her geçen gün artırmak suretiyle bölgede üstünlüğünü kabul ettirdi.⁴³ 1803'de Delhi'ye girerek yönetimi fiilen üstlenip,⁴⁴ on beş yıl içerisinde ülkenin büyük bir kısmına yerleşti. 1849'a gelindiğinde, Hindistan'da tam manasıyla bağımsız olan hiçbir devlet kalmamıştı.⁴⁵ Hızla artan İngiliz baskısı, geleneksel yapının sınırlarını zorlar hale gelmişti. Bu durumdan sadece Müslümanlar değil aynı zamanda Hindular da rahatsızdı. Her şeyin İngiliz kuralları çerçevesinde yürütülmesi ve onların onayına tâbi olması, sosyal ve ekonomik hayatı alt üst etmişti. Nitekim içten içe kaynayan huzursuzluk 1757 yılındaki bir askeri olayla isyana dönüşecekti.

⁴¹ Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...**, s.19; S. Cöhce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.5; Bu konuda geniş bilgi için bkz., D. Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939.

⁴² Bkz., S. Cöhce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.6vd.; L. James, **a.g.e.**, s.33 vd.; M.A. Asgar Khan, **İstiklâl Savaşı Hakkında Hind-Pakistan...**, s.4; G.M. Trevelyan, **History of England**, London 1948, s.545; H.Beveridge, **A Comprehensive History of India III**, London 1858, s.549 vd.

⁴³ P. Moon, **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989, s.25-116.

⁴⁴ K.M. Panikkar, **Asia and Western Dominance**, London 1947, s.74-83.; P. Moon, **a.g.e.**, s.307-328; L. James, **a.g.e.**, s.71; H.Beveridge, **A Comprehensive History of India VI**, London 1858, s.761

⁴⁵ S.R. Mehrotra, **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971, s.109 ; B. Lewis, **a.g.e.**, s.322; S. Cöhce, "*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*", s.6 vd.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLİZ YÖNETİMİNE GEÇİŞİ HAZIRLAYAN GELİŞMELER

A- XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA HİNDİSTAN'IN DURUMU

İngiltere'nin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hindistan'ın büyük bir bölümüne hakim olması, yüzyıllardır yabancı bir idare altında yaşamaya alışmış olan Hinduları önceleri pek etkilemezken, İslâm ahaliyi hükmeden bir toplum olmaktan uzaklaştırmıştı. Ülkede hakimiyeti kaybeden Müslümanların, bir kurtuluş mücadelesi olarak gördükleri "Tımarlı Sipahi" olayında Hinduların da yer alması İngilizlere ülkeye el koyma fırsatı verecektir.¹

İsyanın en önemli sebeplerinden biri, Britanya'nın ve Hıristiyanlığın tabii düşmanı olarak görülen² İslâm ahalinin, idarî kademelerden tamamen uzaklaştırılmak suretiyle³ ikinci sınıf vatandaşlığa itilmesi idi.⁴ Hukuk sistemi ve vakıflar düzenini tamamen değiştiren İngilizler, Farsça ve Urduca'yı yasaklamak suretiyle bir de kültür asimilasyonu yapıyordu. Medreseler baskı ve yoksulluk içerisinde yok olmaya terk edilirken Hıristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanınıyordu.⁵ Siyâsi sistem yeni baştan düzenlenirken Avrupa

¹ Bkz., S. Moinul Haq, **The Great Revolution of 1957**, Karachi 1968 ; G.W. Forrest, **The Indian Mutiny III ; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000 ; K.M. Panikkar, **Asia And Western Dominance**, London 1959, s. 111-128; K. Sharma, **Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)**, New Delhi 1985, s.3vd; L. James, **Raj; The Making and Unmaking of British India**, London 1997, s.233-278; Bu isyan bahanesiyle İngilizlerin, sadece Cavnûr'da Hindu-Müslüman ayrımı yapmaksızın otuz bine yakın günahsız insanı topa tuttuğu, bir kısmını Ganj nehrine atarken pek çok alim, fazıl kişiyi de diri diri ateşe vererek yaktığı ve 1809'da, aradan geçen elli seneye rağmen bu meseleyi hatırladığında her Hindlinin olay sanki yeni olmuş gibi kan ağladığı ve intikam hırsına kapıldığı hususunda bkz., Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan'da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr., M. Paksu), İstanbul 1987, s.291; S.Nath Sen, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958; Ağaoğlu Ahmet, **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929, s.22 vd.

² Bkz., H.T. Lambrick, **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952, s.28

³ İdarede Müslümanların Hindulara oranı, 1835-1870 yılları arasında yetmişte bir nisbetine kadar düşmüştü. Bkz., William Wilson Hunter, **The Indian Musalmans**, London 1871, s.147, 166vd., 181vd.

⁴ Bu dönemde, İslâm ahalinin "*İngiliz idaresi altında ezilmekte olan bir millet*" olduğu hakkında bkz., W.W. Hunter, **The Indian Musalmans; Are they Bound in Conscience to Rebel Against the Queen ?**, Lahor 1968, s.149; Mümtazer Türköne, **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991, s.189.; Ayrıca, İngilizlerin insanlık dışı bazı uygulamaları için bkz. I.H. Qureshi, **History of the Freedom Movement I**, 1957, s.51; Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr., Z.Ebûzziya), İstanbul 1982. s.43; F.R. Atay, **Hind**, İstanbul 1943, s.53.

⁵ Abdürreşid İbrahim, **a.g.e.**, s.354; Kelâm alimlerinin savunması karşısında, 1857 öncesinde misyonerler bütün teşviklere rağmen istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Bu arada yapılan münazaralarda da İslâm

mimarisi, giyim tarzı ve düşüncesi hızla yayılıyordu. Hatta, yiyecek hazırlama ve yemek şekli, yani sofrada bile değişiyor, İngilizce toplum üzerindeki etkisini bütün ağırlığıyla hissettiriyordu.⁶ Müslüman veya Hindu ayrımı yapmadan bütün Hint halkının hayat şekli değişiyor ve her şey İngilizlerin lehine geliyordu.

Hindistan, İngiltere'nin adeta yeni hayat kaynağı durumundaydı. Bu yüzden Hindistan'ı istismarda sınır tanımayıp, ondan en yüksek seviyede çıkar temin etmenin sistemi kuruluyordu. Sistem kurulurken de bu zengin ülkede İngiliz varlığını tehdit edecek en küçük bir gelişmeye dahi fırsat verilmiyordu. İngilizler bundan dolayı Akdeniz'den Hind Okyanusuna uzanan yol üzerinde bütün stratejik noktaları işgal etmiş, karadan da Hindistan'a ulaşan bütün yolları tutmaya, tüm geçitleri tıkamaya çalışmıştır.⁷ İngiltere'nin Kırım savaşında Türkleri desteklemesi de, bu çabanın bir sonucu olup Hindistan'ı hedef alan Rus sömürgeciliğinin yolunu kesmeye yaramıştır.⁸ Bu kuşatma altında tükenme psikolojisi içerisinde yaşayan Hint halkının ise isyan etmek için, kendilerine göre haklı sebepleri vardı.

a. Siyasi Sebepler

Hiç şüphesiz Hindistan'da İngiliz hakimiyetinin kurulmasını sağlayan önemli olaylardan biri, kâtip olarak Doğu Hindistan Şirketine katılıp, kısa sürede gösterdiği

alimleri belirli bir üstünlük sağlamışlardı. Ünlü polemikçi Pfander ile Kiranavi arasındaki böyle bir tartışma ile ilgili olarak bkz., Rahmatullah Kiranavi, **İzaletü'l-Evham**, Delhi 1862; C.G. Pfander, **Mizanü'l-Haqq**, London 1862 ; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990, s.34vd; Ayrıca bkz., M.K. Öke, **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988, s.4; E.R. Fığlalı, "**XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)**", **Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I (1983)**, s.23.

⁶ Bu konuda yayınlanmış on altı makalenin toplandığı eser için bkz., R.S. Gupta, K. Kapoor, **English in India**, Delhi 1991; P. Griffiths, **The British Impact on India**, London 1952, s.227-250; A.B. Rajput, "**Pakistan Kültürünün Temelleri**", **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.73; Bir ticaret dili olarak hızla yayılan İngilizce, kültür emperyalizminin de en önemli araçlarından birisi olacaktır.[Bkz., F.R. Atay, **Hind**, s.53vd.] İngiliz eğitim kurumları ve İngilizce'nin yayılması ile ilgili tartışmalar için bkz., S. Abdul Latif, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924 ; R.S. Gupta-K. Kapoor, **English in India, Issues and Problems**, Delhi 1991 ; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm...**, s.28vd.

⁷ Ağaoğlu Ahmet, **a.g.e.**, s.25vd.

⁸ S. Cönce, "**Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan**", **Hint-Türk Tarihi Kollokyumu**, (Ankara 27-28 Ekim 2002), s.7 vd; Çar I. Petro (1682 -1725), Rusların tarihi ideallerini vasiyet niteliğindeki bir beyanname ile tesbit ederken, önce Osmanlı Devleti'nin ortadan kaldırılmasını, sonra da Hindistan'a ulaşmayı en önemli hedef olarak ısrarla vurgulamıştı. [Bkz. **Dirlik Dergisi (1916)** s. 42'den naklen, "**I. Petro'nun 1725 Yılında Yazdığı Vasiyetnâmesi**", **Türk Kültürü, XXVIII/323, (Mart 1990)**, s. 160- 163.] Petro'nun halefleri, gösterilen hedeflere ulaşmak isterken en etkili güç olarak karşılarında İngiltere'yi buldular.

başarılarla Bengal'deki İngiliz ordusunun başına geçen Robert Clive'in⁹ 23 Haziran 1757 tarihinde kazandığı Plassey zaferidir.¹⁰ İngilizler kazandıkları bu zaferle yalnız yüklü bir tazminat alıp¹¹, emperyalizm dönemini başlatmakla kalmamış aynı zamanda tahta geçmesine yardım ettikleri Bengal Nûvvâbı Mir Cafer (1757-60,1763-65)'den bu bölgenin zemindarlık yetkisini de elde etmiştir. Üstelik II. Şah Alem (1759-1806) ünvanıyla Baburlu tahtına çıkan Ali Gevher'in, Bengal bölgesinin vergisini yıllık

⁹ 1725 yılında doğan Robert Clive, 19 yaşında sıradan bir kâtip olarak Doğu Hindistan Şirketi'nin hizmetinde Hindistan'a gitmiş, burada üstün zekâsı ve cesaretiyle kısa sürede dikkati çekmiş ve 1744-48 yılları arasında Madras'da şirketteki görevini devam ettirirken bu tarihten itibaren çok arzu ettiği daha kurulma aşamasında sayılabilecek İngiliz askerî birliğinde asteğmen olarak görev almıştır. 1751'de Arcot'u ele geçirdiği için büyük kahraman ilan edilmiş ve aynı yıl 26 yaşında yüzbaşı rütbesiyle Bengal kuvvetleri komutanlığına atanmıştır. Hindistan'da kaldığı bu dönemde büyük zenginliklere kavuşmuştu. Daha sonra Hindistan'dan ayrılarak politikaya atılmış ancak politikada istediği başarıyı yakalayamadığı gibi bütün birikimini de kaybetmişti. Kaybettiği zenginliğine yeniden kavuşmak için yarbay rütbesiyle bir kez daha Hindistan'a gitmeyi başarmıştır. Clive, Kalküta'ya ulaştığında başlangıçta askeri operasyonlarında başarılı olamadığı gibi İngiliz subayları üzerinde de güven sağlayamamıştı. Bu askerler gönülsüz de olsa neticede Clive'e itaat ettiler. Bu sayede İngiliz işletmelerini kurtarmayı başaran Clive'in Madras'a dönmesi gerekirken O, talimatlara uymamış ve Nûvvâb Mir Cafer'le bir entrika tezgahlayıp, Plassey savaş alanında Nûvvâba meydan okumak üzere güneye hareket etti. Bu entrikaya göre savaş devam ederken Nûvvâb, saf değiştirecek ve Clive, sonra onun Bengal Nûvvâbı olmasını kabul edecekti. Bu riskli bir oyundu. Çünkü Clive'in bu savaşta sadece üç bin, Nûvvâbın ise çok daha kalabalık bir ordusu vardı. Ayrıca Mir Cafer'in sözünü tutacağına garantisiz de yoktu. Nihayet Clive savaşa katılmış ve Mir Cafer de saf değiştirerek Clive ile işbirliği yapmış ve 1757'de İngilizlerin Hindistan hakimiyetini sağlayan Plassey zaferi kazanılmıştır. Clive, özellikle Fransızlarla Hindistan'da yapılan mücadelede büyük başarılar elde etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter History Of India**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1969, s.550 vd; H. H. Dodwell, "Clive In Bengal 1756-60", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 141. vd.; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.439 vd., 575 vd; H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.228 vd.; P. Woodruff, **The Men Who Ruled India I**, New York 1964, s.81 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.33 vd.; D. Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939, s.131.

¹⁰ İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da tesisini sağlayan en önemli zaferlerden biri olan Plassey savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, "Clive In Bengal 1756-60", s.141 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise History Of The Indian People**, London 1950, s. 261 vd; P. Spear, **The Oxford History Of Modern India 1740-1914**, London 1965, s. 24; A. Ağaoğlu, **a.g.e.**, s. 22; H. Bıyıktaş, **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989, s.105.; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.580; K.S. Latourette, **A Short History of the Far East**, New York 1947, s.301 vd.; S.Moinul Haq, "The Great Revolution of 1857-58 (I)", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.535; S.Haq Haqqee, "The Development of Urdu as Lingua Franca from the Beginning to Mid 19th Century", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.588; A. Rooman, "Knowledge and Education", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.371; G. Dunbar,**a.g.e.**, s.327 vd; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.100 vd; H.Kulke, D.Rothermund, **A History of India**, New Jersey 1986, s.228 vd; F. Sleight Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.194

¹¹ Mir Cafer, sadece Clive'a 234 000 paund ödemekle kalmamış diğer askeri ve sivil görevlilere de toplam olarak yaklaşık o kadar tazminat ödemiştir.[Bkz., P.Spear, **A History Of India II**, London 1978, s.84.; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.582; Mir Cafer, 300.000 paund şirkete 530.000 paund konsülün beylerine ve 250.000 paund ordu ve donanmaya ödemeye söz vermişti. P. Woodruff, **a.g.e.**, s.95,110 vd.] Mir Cafer, Siracü'd-levle'nin Kalküta'yı tahribini tazmin amacıyla Doğu Hindistan Şirketine ödediği 10 000 000 rupi az bulunarak itiraz edilince hazinesinin boş olması yüzünden mücevherlerini ve altın sofrta takımlarını satmak zorunda kalmış yine de İngilizleri tatmin edememiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. H.G. Rawlinson, **a.g.e.**, s. 263; İkrâmuddin Qidwai, "The Establishment of the British Raj", s.496 vd; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.581 vd.

30000 paund karşılığında 1759'da Clive'a, 16 Ağustos 1765'de de Doğu Hindistan Şirketine bağışlamak zorunda kalması¹² buranın ilk resmi İngiliz sömürgesi olması sonucunu doğurmuştur. Böylece İngilizler, Bengal'den başlayarak kurmak istedikleri siyasi hakimiyetin meşruiyetini temin için hukukî alt yapıya da kavuşmuşlardır.

Doğu Hindistan Şirketinin, kurulurken bile bazı yasa koyucu yetkilerle donatılması onların bu sömürü politikasını baştan beri hukuka dayandırma gayreti içerisinde olduğunu göstermektedir. Nitekim Şirket, Baburlu hukuk sistemini ele geçirmek için bu kanun koyma yetkilerini, başarıyla kullanmıştır.¹³ Böylece hem

¹² II.Şah Alem(1759-1806), Maratha lideri Mahadaci Sindia'nın tahrikiyle İngiliz himayesindeki Allahabad'dan Dehli'deki sarayına dönerek İngilizlere tavır alınca bunu fırsat bilen Warren Hastings(1772-1786), 1771 yılında onu İngiliz düşmanı ilan etmiş ve ödemekte olduğu yıllık 2 600 000 rupiyi kesmiştir. [Bu konuda geniş bilgi için bkz., A.L. Srivastava, **The Mughul Empire (1526-1803 A.D.)**, Agra 1959, s. 465 vd; H.H. Dodwell, "*Bengal 1760-72*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.176 vd; P.E. Roberts, "*External Relations And The Rohilla War*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.215; J.Allan-T.W. Haig-H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.566 vd. A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.9; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.230 vd.]; *24 parganos/pergunnah/pergene* diye adlandırılan Bengal, Bihar ve Orissa'nın divani vergisini toplama sistemi [Bkz., P.E. Roberts, "*The Early Reforms Of Warren Hastings In Bengal*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.206; W. Haig, "*The Armies of the East India Company*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi1958, s.155 vd.; **H. Beveridge, a.g.e. III**, s.701 vd.; Ikramuddin Qidwai, "*The Establishment of the British Raj*", s.502 vd; S.Moinul Haq, "*The Great Revolution of 1857-58(I)*", s.542 vd.; H. Beveridge, **a.g.e.III**, s.691 vd.; H.G. Rawlinson, **A Concise History Of The Indian People**, Madras 1958, s.263.] aynı zamanda Doğu Hindistan Şirketine hukuki bir statü de kazandırılıyordu. Bu yüzden İngilizler, şeriat üzerine temellendirilmiş ve Baburlular tarafından mahalli şartlara uydurulmuş bir hukuk sisteminin varisi oldular. Çünkü Baburlularda adli ve idari irade aynı elde toplanmaktaydı.[Bu konuda geniş bilgi için bkz., J. Sarkar, **Mughal Administration**, Calcutta 1952, s. 47 vd.

¹³ İngiliz Kralı I.James (1603-25)'in Baburlu Padişahı Cihangir (1605-1627) nezdine gönderdiği elçisi Sir Thomas Roe (1615-1619), daha sonra Şah Cihan (1628-1658) adıyla tahta çıkacak olan şehzade Hürrem ile Onun kayınbabası ve bilge müşaviri Asaf Han (1556-1605)'ın karşı çıkmasına rağmen, Hint kıyılarındaki Portekiz kuşatmasını bir başka Avrupalı güçle dengelemeyi amaçlayan padişahın bir takım ayrıcalıklar elde etti. [Bkz., W. Foster, **The Embassy of Sir Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, 1615-1619 I**, London 1899, 258 vd.; M.F. Brown, **Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe**, Lexington 1970, s.58 vd.; İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and Its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967, s.180 vd.; Ikramuddin Qidwai, "*The Establishment of the British Raj*", s.486; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.18 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.225] Öyle ki Hindistan'da kendi din ve kanunlarına göre yaşayan İngilizlere müdahale edilmediği gibi aralarındaki meseleler de kendi mahkemelerinde halledilecek sadece Baburlularla olan anlaşmazlıkları Baburlu mahkemelerinde çözülebilecektir. Baburlular gelecekte kendi hukuk sistemlerinin etkisiz hale gelmesine sebep olacak bu küçük imtiyazları fazla önemsemediler. Çünkü özellikle Ekber (1556-1605)'in reformlarından sonra siyasette oldukça geniş haklara sahip olan Hindulara da kendi kanunları uygulanmaktaydı. [Bkz., W. Haig, "*Akbar 1556-1573*", **The Cambridge History of India IV; The Mughul Period**, (nşr.R. Burn), London 1937, s.70 vd.; Ayrıca bkz., W. Haig, "*Akbar, Mystic and Prophet*", **The Cambridge History of India IV; The Mughul Period**, (nşr.R. Burn), London 1937, s.108 vd.; L. Binyon, **Ekber**, (nşr. Ö.R. Doğrul), İstanbul 1944; S. Bhattacharya, **A Dictionary of Indian History**, New York 1967, s.17 vd.] Halbuki İngilizlerin Hinduların farkı bu ayrıcalıkların sürekli geliştirilmek üzere bir devlet politikası şeklinde yürütülmesiydi. Nitekim İngiliz Kralı I.James tarafından kanun koyma yetkileri 1623 yılında atırılan Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkileri, II. Charles (1660-85)'in 1666 daki buyruğuyla; bazı birimlerde çalışan yerlileri de kapsayacak şekilde genişletildi. Baburluların Bengal valisi Azim Şahan'dan yeni kurulmakta olan Kalküta'ya yakın üç köyün toprak kullanma hakkını 1698 de alan Doğu Hindistan Şirketi, daha gücünün doruğunda olan Baburlu Devleti

Müslüman ve Hindu halk üzerinde meşruiyetini tesis etmiş hem de bu uyrukların psikolojik olarak kendilerini Baburlulardan ziyade İngilizlere bağlı hissetmelerini sağlamıştır.¹⁴

Müslümanların nazarında genel vali, ülkenin hakimi olan Baburlu padişahının sadece baş tahsildarıydı.¹⁵ Oysaki uygulamada hiç de öyle olmayıp her geçen gün hukuka ve idareye hakim olan İngilizler ülkeyi peyderpey ele geçirmekteydiler¹⁶. Buna rağmen Fransız ve Felemenk baskısı ile Avrupalı diğer devletlerin başkentlerinden insan hakları namına gelecek muhtemel şikâyetleri engellemek için Bengal, Bihar ve Orissa'ya hakim durumda olduklarını Avrupa kamuoyundan gizlemeye çalışmaktaydılar.¹⁷

İngiliz hükûmeti Hindistan'daki gelişmeleri dikkatlice izlemekte ve Doğu Hindistan Şirketi üzerindeki hükûmet otoritesinin artırılmasını planlamaktaydı. Bu amaçla 1773 Düzenleme Kanunu (*Regulating Act*)¹⁸ ve 1784'de yapılan Hindistan

içerisinde hukukî ve anayasal bir mevki kazandı. İngilizlerin yeni kurdukları Madras, Bombay ve Kalküta'da I.George(1714-27)'un 1726 yılındaki buyruğuyla tesis edilen Krallık Mahkemeleri, bu sömürü üçgeninde hukukun da büyük ölçüde belirleyicileri oldular. Evrengzib (1658-1707)'in ölümünden sonra Baburlu yönetimindeki istikrarsızlığı fırsat bilen İngilizler, 1757 Plassey zaferiyle mahalli devletler arasındaki mücadelelerde taraf olmak suretiyle hızlı bir şekilde Bengal,Bihar ve Orissa topraklarına yayıldılar. [bkz. A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.22 vd.] 23 Ekim 1764 tarihinde yapılan Baksar savaşında İngilizlere yenilince buralarda İngilizlere rağmen vergi toplayamayacağını gören Baburlu Padişahı II. Şah Alem(1759-1806)'in 1765 yılında şirketi 2,5 milyon Rupî karşılığında vergi komisyoncusu ilan etmesi hukukî manada Baburlu nüfuzuna da son verdi. [Bkz., K.M. Panikkar, **Asia And Western Dominance**, London 1959, s. 79; J.Allan-T.W.Haig-H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s. 561 vd; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.679; Çünkü Baburlularda idare, vergi ve adalet kurumlaşması iç içe olup yalnız birinin devri mümkün değildi. Böylece Baburlu adalet sistemini ele geçiren İngilizler, 1772-1843 arasında, ihtiyaç oranında yaptıkları hukukî düzenlemelerle Hindistan'ı 1947 yılına kadar yönetmişlerdir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.22 vd.

¹⁴ Bkz., A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.24 vd.

¹⁵ A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.365 vd.

¹⁶ İngilizlerin *divani* vergisini toplamak için Bengal'de kurdukları gelir düzeni hakkında geniş bilgi için bkz., R.B. Ramsbotham, "*The Revenue Administration of Bengal 1765-86*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.409 vd.

¹⁷ J.Allan-T.W.Haig-H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s. 684.

¹⁸ İngiliz parlamentosunda büyük tartışmalara sebep olan Hindistan'ın idaresi meselesi Lord North hükûmetinin hazırlamış olduğu bu kanunla çözülmeye çalışılmıştır. Bu kanun, Hindistan'ın kurumsal tarihine bir damga vurmuştur. Kanuna göre Bengal'in yönetimi kendileri tarafından atanacak olan genel vali ve dört kişiden oluşan bir konsil tarafından beş yıllık süreyle atanacak ve bu üyeler sadece kraliyet tarafından seçilebilecekti. Bombay ve Madras valilikleri Bengal valiliğinden daha alt rütbede olup eğer bu valiler genel valinin emirlerine uymazlarsa konsil tarafından görevden alınabileceklerdi. Böylece Hindistan'ı doğrudan yönetmeye yönelik bu kanunun pek çok hataları olacaktır. Çünkü bu kanuna göre Genel valinin idarede kalabilmesi konsilin merhametine kalmış bir durumdu. Eğer konsil genel valiyi istemezse görevden alabilme yetkisine sahipti. Bombay ve Madras'ın Bengal üzerinden idaresi pekçok problemi de beraberinde getirmekte olup yapılan uygulamalar tatmin edici nitelikte değildi. Ayrıca Yönetim kurulu yalnızca zengin pay sahiplerinden seçildiği için düşük gelirli pay sahipleri, yönetimde söz sahibi değillerdi. "Yüksek Mahkeme"nin gücü açıkça ortaya koyulmadığı için çok büyük problemler ortaya çıkmaktaydı.İngiliz hükûmetinin şirketi kontrol altına alma yolundaki ilk girişimi olan "*Regulating Act*" ve Hindistan'a yansması hakkında geniş bilgi için bkz.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.245 vd.; P.E. Roberts, "*The East India Company And The State 1772-86*", **The Cambridge History**

kanunu (*Pitt Hindistan Kanunu*)¹⁹ İngiliz hükûmetinin şirket üzerindeki hakimiyetini artırırken 1793 kanunuyla savunma masrafları da şirketin üzerine yıkıldı.²⁰ Böylece şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü, dolayısıyla memnuniyetsizliği artmış oldu. Ancak İngilizler için Hint halkından daha önemlisi İngiltere'nin Fransa'ya karşı Avrupa'daki iktidarıydı. Nitekim Fransızların Hindistan'a olan ilgisi²¹ buradaki yerli liderleri yeniden umutlandırmışsa da Lord

Of India V; British India 1497-1858, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.188 vd; P.E. Roberts, "*Warren Hastings And His Colleagues*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 225 vd; H.H. Dodwell, "*The Carnatic, (1761-1784)*", (nşr.H.H.Dodwell), **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.277; S.M. Edwardes, "*District Administration in Bombay, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.58; Ikramuddin Qidwai, "*The Establishment of the British Raj*", s.503; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.371 vd; J.A. Norris, **a.g.e.**, s.9; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.241 vd.; 256; A.Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr. W. Jackson), New Delhi 1987, s.229 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.345 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.565 vd; J.C. Marshman, **Survey of Indian History**, s.174.

¹⁹ İngiltere'de II. Pitt (1783-1801)'in başkanlığı sırasında çıkarılan bu kanun, şirketin Hindistan'daki yetki dağılımını yeniden düzenliyor, kurulların etkisini azaltarak, yetki kargaşasını giderip, zaman ve harcamalardan tasarruf için genel valiyi neredeyse mutlak hakim kılıyordu. Bu kanuna göre altı kişiden oluşan bir Kontrol Kurulu tesis edilmiş olup, gerçek karar mercii kurulun başkanı idi. Bu kontrol Kuruluna Hindistan yönetimini kontrol ve denetleme yetkisi verilmişti.Genel valiler Kraliyet tarafından onaylanan yöneticiler tarafından atanacaktı ve Yönetim Kurulu adı verilen bir kurulun izni olmaksızın kesinlikle hiçbir şekilde karar verme yetkisine sahip değildi.Zira hükümet, bu kanunun 34. maddesiyle Hindistan'daki genişleme arzusunu sınırlayarak daha çok kurumlaşmaya önem veriyordu. Çünkü Hindistan'daki genişlemenin bedeli olan masrafların karşılanması İngiltere'yi oldukça sarsmakta ve Avrupa'da zora sokmaktaydı. Neticede Doğu Hindistan Şirketi bir ticari müesseseydi ve ne olursa olsun kâr etmeliydi. Bu mantıkla hazırlanan 1784 kanununa göre genel vali; değil yeni yerler almak, mahalli devletçiklerle yapılacak koruma anlaşmalarında dahi hükümetin onayını isteyecekti. Çünkü hükümet, artık şirketin yayılma masraflarını karşılamakta zorlanmaktaydı.Pitt, buna benzer pekçok önlemler almasına rağmen bu kanun da pekçok problemleri beraberinde getirecektir. Kanuna göre konsilin üyeleri sıklıkla değiştiği için çok başarısız adamlar bile genel vali olabiliyordu. Kontrol Kurulu ile Yönetim Kurulu arasındaki ilişki açık değildi O sebeple de Hindistan'ın yönetimiyle ilgili iki başlılık ortaya çıkmakta ve neticede idarede mutsuzluklara sebep olmaktaydı. [*Pitt'in Hindistan Kanunu* hakkında bkz., A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.147 vd.; P.E. Roberts, "*East India Company And The State 1772-86*", s.194 vd,200 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.597 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.555; R.B. Ramsbotham, "*The Revenue Administration of Bengal, 1765-86*", s.409; H.H. Dodwell, "*Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.1; W.E. Minchinton, **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969, s.141; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.380 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.146; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.5; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.229,240,255; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.279;H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.556; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.597 vd.; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.213.] Onun için bu savunma masrafları 1793 kanunuyla şirketin üzerine yıkılınca tabii olarak şirketin para kaynağı durumundaki Hint halkının da yükü artmış oldu. Bkz., Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s. 184 vd.

²⁰ 1793 kanunu hakkında bkz.; H.H. Dodwell, "*Legislation And Governments 1786-1818*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.313-322; Y.H. Bayur, **a.g.e.III**, s.187.

²¹ İlk olarak XVI. asrın ilk çeyreğinde Kral XIV. Louis zamanında ferdi teşebbüslerle Hindistan'a giden Fransızlar daha sonra XIV. Louis'nin maliye baş müfettişi ve aynı zamanda Fransız bakanlarından biri olan Jean Baptiste Colbert'in 1664 yılında kurduğu *Fransız Doğu Hindistan Şirketi (Compagnie des Indes Orientales)* vasıtasıyla Hindistan'da üss kurmayı başarmışlardır. [Bkz., H. Froidevaux, "*The*

Wellesley (1798-1805)'in,²² bütün Hindistan'ı işgale kalkması²³ bu umutların zafere dönüşmesini engellemiştir. Bu işgallerin İngiltere'ye çıkan faturası Wellesley'in geri

French Factories In India”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.61 vd; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.532 vd; H.Beveridge, **a.g.e.II**, s.317 vd.; K.M. Panikkar, **a.g.e.**, s.51; C. Seignobos, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, İstanbul 1960, s.261 vd.] Onların İngilizlerle rekabet halinde gelişen Hindistan hakimiyeti 1763 yılına kadar sürmüştür. Yedi yıl savaşları (1756-63) sonucunda sömürgelerde İngiltere'ye kaptırmış olduğu haklarını [Yedi yıl savaşları ve Hindistan'a yansımaları hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, “*The Seven Years War*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.157 vd.] yeniden elde etmeye uğraşan Fransızların, bu amaçla 1782 yılında amiral Suffren komutasında Hindistan'a gönderdikleri filo, bir yandan karada İngilizleri gerilemek zorunda bırakan Maratha, Meysor ve Haydarabad ittifakına destek verirken diğer yandan denizdeki İngiliz filosunu 17 Şubat, 11 Nisan, 5 Temmuz ve 3 Eylül 1782 tarihlerinde olmak üzere dört sefer yenmişti. [Bkz., H.H. Dodwell, “*The Carnatic 1761-84*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.285; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.589 vd.; **H. Beveridge, a.g.e. V**, s.500 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.385 vd.; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.78 vd.; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.235; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.155 vd.] Ancak 1783'de Amerika'nın bağımsızlığını kazanması üzerine İngiliz-Fransız savaşının da sona ermesi ve bu barış devresini 1789 ihtilalinin takip etmesi Fransa'yı bir süre için Hindistan idealinden alıkoymuştu. Halbuki şimdi durum oldukça elverişliydi. Fransa, 1789 ihtilalinden sonra toparlanmış ve Napoleon Bonaparte (1799-1804-1815)'in liderliğinde Hindistan'a yeniden yönelmekteydi. [Fransızların bu dönemde Hindistan'la ilgili projeleri hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, “*The Exclusion Of The French 1784-1815*”, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.323 vd.; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.79 vd.] Bu doğrultuda kuzey Afrika ve Irak üzerinden Hindistan'a ulaşmayı planlayan Napoleon 1798'de Mısır'ı işgal etti. [Bu konuda geniş bilgi için bkz., E.Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara 1988, s.25 vd; F. Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999, s.55 vd.] Hindistan yıllar sonra tekrar savaşın can alıcı noktası olmuştu. Londra, olup biteni dikkatle incelemekteydi. Bu durumda tehlikeye cevap verip, gerekeni yapabilecek bir devlet adamının Hindistan'a tayin edilmesi gerekiyordu ki Lord Wellesley (1798-1805) aynı yıl içinde valiliğe atandı. [Bkz., J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.601 vd; R.Luraghi, **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994, s.147.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.172; D. Kincaid, **a.g.e.**, s.117 vd.; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.21; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.306 vd.] Wellesley'in ilk işi, Fransızların gelişini bir umut olarak gören ve onlara Hindistan'da alt yapı teşkil edebilecek Meysor, devletinin üzerine yürümek oldu. Bkz. W.H. Hutton, “*Tipu Sultan 1785-1802*”, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.339 vd; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.300 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.263 vd.; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.21, 36 vd.

²² İngiliz Hindistan yönetiminin en önemli valilerinden biri olan Lord Wellesley, Hindistan'ın tamamını hakimiyeti altına almak için başta Mysore olmak üzere Delhi, Gücerat ve Malva'ya kadar geniş bir coğrafyada seferler başlatmıştır. Wellesley, neticede söz konusu bölgelerin büyük kısmını hakimiyeti altına almayı başarmış olmasına rağmen Onun aşırı ihtirash tutumu bir takım huzursuzlukların oluşmasına yol açmış ve 1805'de İngiltere'ye çağrılarak buradaki görevine son verilmiştir. Lord Wellesley'in Hindistan'daki icraatları hakkında geniş bilgi için bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.198 vd.; Ayrıca aynı yazarın sonraki soyadıyla yayınladığı kitabı için bkz., P. Mason, **The Men Who Ruled India**, New York 1985, s.83 vd.; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s. 603 vd.; W.H. Hutton, “*Tipu Sultan 1785-1802*”, s.342 vd.; Ayrıca bkz., W.H. Hutton, “*Oudh and the Carnatic, 1785-1801*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.352 vd.; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.848 vd.

²³ Napoleon Bonaparte'ın Hindistan ideali karşısında tedbir almak üzere apar topar genel valiliğe atanan Wellesley, onun muhtemel harekâtından önce bütün Hindistan'ı istila edip merkezi bir yapı kurarak Fransızları karşılamak amacıyla. O sebeple Meysor'dan başlayarak bütün ülkeyi istilaya girişti. Ancak Napoleon'un Suriye seferinde (1799) Cezzar Ahmet Paşa (? -1804) karşısında başarısız olarak geri çekilmek zorunda kalması [Bkz., E.Z. Karal, **Osmanlı Tarihi V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara 1988, s.38 vd.; F.Armaoğlu, **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999, s.57 vd; M.C. Şahabeddin Tekindağ, “*Cezzar Ahmed Paşa*”, **İ.A.III**, s.156-158;

çağrılmasına sebep olurken yayılcı politikası da yerini Lord Cornvallis (1786-93)'in şahsında masrafa yol açmadan kurumsallaşmaya yönelik daha ılımlı bir siyasete bıraktı.²⁴ Ancak Rusların kuzeyden Hindistan'a sarkma tehlikesi devam ederken²⁵ İngilizlerin bölge hakimiyetinin önünde Gurkhalılar,²⁶ Pindariler²⁷ ve

F. Emecen, “Cezzar Ahmed Paşa”, **D.İ.A.VII**, s.516-518.] İngiliz hükûmeti nezdinde Lord Wellesley'in Hindistan'daki yayılma politikasını da anlamsız kılıyordu. Zira hükûmet, Doğu Hindistan Şirketi'nin bu dönemde büyük masraflarla yayılmasından ziyade kâr etmesini istiyordu. Bu yüzden Lord Wellesley aşırı yayılcı tutumundan dolayı hükûmetin bu politikasına ters düşünce 1805 de geri çağrılmış ve yerine daha önce Warren Hastings(1773-85)'e [1750 yılında Doğu Hindistan Şirketinin bir yazıcı memuru olarak Kalküta'ya giden, daha sonra Şirketin çeşitli kademelerinde gösterdiği başarılarla kısa sürede yükselip Hindistan'ın ilk genel valisi olan Warren Hastings'in buradaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., D. Kincaid, **a.g.e.**, s.107 vd; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.233 vd; H. Beveridge, **a.g.e.V**, s.299 vd.; P.E. Roberts, “*The Early Reforms of Warren Hastings In Bengal*”, s.205-214; P.E. Roberts, “*External Relations and the Rohilla War*”, s.215-224; P.E. Roberts, “*Warren Hastings And His Colleagues*”, s.225-248; P.E. Roberts, “*Chait Singh, The Begüms Of Oudh And Faizulla Khan*” **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.295-306; P.E. Roberts, “*The Impeachment Of Warren Hastings*”, **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958,s307-312; R.B. Ramsbotham, “*The Revenue Administration Of Bengal 1765-86*”, s.409-432; H.G. Rawlinson, **a.g.e.**, s.268 vd; P. Spear, **The Oxford History of Modern India 1740-1947**, Oxford 1965, s.57 vd; **H. Beveridge, a.g.e. V**, s.306 vd; V.A. Smith, **The Oxford History of India; From the Earliest Times to the end of 1911**, London 1920, s.523 vd; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.566 vd; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.122 vd, 380; yine aynı yazarın soyadını değiştirdikten sonra *Philip Mason* adıyla eserinin II. Cildi olan “*The Guardians 1858-1909*” kısmını da ekleyerek yayınladığı P. Mason, **a.g.e.**, s.45 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.38 vd.,81 vd.] halef olan Lord Cornwallis (1786-93) bu defa genel vali olarak Hindistan'a gönderilmiştir. Bkz., **H. Beveridge, a.g.e. VI**, s.561,569 vd.

²⁴ Lord Marquis Cornwallis, İngiltere'de yüksek nüfus sahibi bir asker olmakla birlikte, Amerika'da Fransızlarla yapılan Yorktown savaşında 19 Ekim 1781'de yenilmiş, [Bkz., A.B.D. Dışişleri Bakanlığı, **Amerika Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul 1951, s.50.] buna rağmen eski ünü ve asaleti onu Hindistan genel valisi yapmaya yetmişti. Çünkü İngiliz aristokrasisi böyle nüfuzlu makamlara artık Warren Hastings (1773-1785) gibi asil olmayan idarecilerin atanarak ülkede sonradan türeyen sunî bir aristokrasinin oluşmasını hazmedememekte ve yönetimde asalet tartışmalarına yol açmaktaydı. Bundan dolayı Cornwallis'ten itibaren atanacak genel valilerin asil olmasına özellikle dikkat edilmiştir. Onun iki ay gibi kısa bir süre sonra ölümü ise hükûmetin uygulamaya koyduğu yeni siyaseti bir süre için değiştirmeyecektir. Cornwallis, siyasi başarılarından ziyade daha çok yapmış olduğu reformlarla büyük ün kazanmış bir validir. Onun en önemli reformları ticaret kurulunun üyeleri ve uygulamalarına yönelik yapmış olduğu düzenlemeler, adli teşkilatla ilgili yapılan düzenlemelerinneticesinde bölgenin önemli eyaletlerinde eyalet mahkemelerinin tesisi ve hepsinden daha önemlisi Hindistan'da sürekli yerleşime yönelik yapmış olduğu toprak reformudur. Cornwallis'in genel valiliği ve yapmış olduğu reformlar hakkında geniş bilgi için bkz., D. Kincaid, **a.g.e.**, s.120 vd.; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.281 vd; H. Beveridge, **a.g.e. VI**, s.625-635; V.A. Smith, **a.g.e.**, s.556 vd; W.H. Hutton, “*Tipu Sultan 1785-1802*”, s.333-346; W.H. Hutton, “*Oudh And Carnatic 1785-1801*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.347-362; L.M. Penson, “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.433-461; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **a.g.e.**, s.599 vd; H.G. Rawlinson, **a.g.e.**, s.281 vd; P. Spear, **a.g.e.**, s.85 vd.; H. Beveridge, **a.g.e VI**, s.569 vd, 625 vd; R.R. Sethi, “*The Public Services in India*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.667 vd.;K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.303 vd.; İkrâmuddin Qidwai, “*The Establishment of the British Raj*”, s.506 vd; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.391 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.153 vd.,167 vd.; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.215 vd.

²⁵ Bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.209 vd.; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.10

²⁶ Plassey zaferinden yaklaşık on yıl sonra İngilizler Bihar ve Bengal sınırlarında yeni zaferler kazanırlarken kendilerine karşı büyük bir direnç gösteren topluluklarla karşılaşmışlardır. İşte İngilizlerin burada karşılaştıkları topluluklardan biri de mongoloid gruptan olan Gurkhalardır. Bugün Kuzey Nepal'de yer alan ve adını Gurkhalardan alan Gorkha bölgesine İngilizler geldiklerinde, Gurkhaların başında dinamik

Marathalar²⁸ gibi engellerin mevcudiyeti yeni bir yayılma politikasını zorunlu kılmaktaydı. O sebeple Lord Francis Rawdon Hastings (1813-23)²⁹, Wellesley'in yayılma politikasını devam ettirerek bir yandan 1816'da imzalanan Sagauli

liderleri Pritwi Narayan Şah bulunmaktaydı. Pritwi Narayan Şah ve halefleri döneminde Gurkhaların hakimiyetleri batıda Keşmir sınırlarından doğuda Bhutan'a kadar uzanmaktaydı. Sınırlarını koruyabilmek adına pek çok defa İngilizlerin topraklarına saldırıda bulunarak kendilerini İngilizlerden korumaya çalışmışlarsa da nihayetinde İngilizler 1814'de Nepal'de savaş ilan edecek ve kanlı mücadeleden sonra 1816'da Sugauli'de İngilizlerle barış imzalanmış ve böylece bu bölgedeki hakimiyetleri son bulmuştur. Bkz., H.J. Mackinder, *"The Sub-Continent of India"*, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.10; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.305; S.M. Edward, *"The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.379 vd.; İkrāmuddin Qidwai, *"The Establishment of the British Raj"*, s.508; P.Woodruff, **a.g.e.**, s.229 vd.; G. Macmunn, **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929, s.120; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.333, 372; A.Comyn Lyall, **a.g.e.**, s.374 vd.

²⁷ Tarihi kökenleri tam olarak bilinmeyen Pindariler'in aktif olarak tarih sahnesine çıkışları XVIII. yy.'ın sonları ile XIX. yy'ın başlarına tekabül etmektedir. Bu topluluğun kendine mahsus belirleyici hiçbir din, dil, ırka mensup olmadığı ve genellikle başıboş yaşadıkları ve büyük çoğunluğunun da Marathalara hizmet ettiği ve İngiliz hakimiyetinin Hindistan'da tesis edildiği dönemde İngilizleri en çok zorlayan gruplar arasında yer aldığı bilinmektedir. Bkz., S.M. Edward, *"The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818"*, s.377 vd.; H.G. Rawlinson, *"The Rise of the Maratha Empire"*, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R. Burn), Cambridge 1937, s.418 vd.; P. Fagan, *"District Administration in the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.78; V. Lovett, *"Education and Missions to 1858"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.103; İkrāmuddin Qidwai, *"The Establishment of the British Raj"*, s.508; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.437; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.146; G. Macmunn, **a.g.e.**, s.97 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.82

²⁸ Hindistan'daki İskit-Dravıt grubunun en önemli ulusunu oluşturan ve kökleri Maharashtralara dayanan ; savaşçı ve tarımcı bir sınıfın karışımıdır. Bu topluluğun devlet merkezleri Goa, Madhya Pradesh ve Gücerat olmuştur. Marathaların ilk imparatorluklarını tesis etmeleri 1674'de hükümdarları Sıvaci zamanında gerçekleşmişti. Sıvaci'nın 1680'de ölümü üzerine bu hakimiyet halefleri tarafından Pişva İmparatorluğu olarak devam etti. Ancak 1751'de Panipat'da Afgan ordusu tarafından daha sonra da III. Anglo Maratha savaşında İngilizler tarafından yenilgiye uğratarak hakimiyetlerini kaybetmişlerdir. Geniş bilgi için bkz.; R.M. Mookerji, **Hindu Civilization (From the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire)**, Bombay 1950, s.37; S.J. Owen, **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912, s.234 vd.; I.H. Kureşi, *"Moğollar'ın Hakimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları"*, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. K. Turhan), İstanbul 1989, s.314 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. V**, s.440-467; L.D. Barnett, *"The Early History of Southern India"*, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.537 vd.; S.M. Edwardes, *"The Final Struggle With The Marathas 1784-1818"*, s.380 vd.; R.G. Harshe, "Marathi", **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar-A.D. Pusalker), Bombay 1957, s.351 vd.; H.G. Rawlinson, *"The Rise of the Maratha Empire"*, s.392 vd.; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.303 vd.; Husain Khan, *"The Mughul Empire(1526-1857)"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H.M. Said-S. Mujahid-A. Zahid Khan), Karachi 1990, s.148 vd.; S. Moinul Haq, *"Evolution and Consolidation of the Muslim Community II"*, s.190 vd.; İkrāmuddin Qidwai, *"The Establishment of the British Raj"*, s.505 vd.; Mumtaz Moin, *"Sultanat-i-Khudadad(Mysore) Rise of Haydar Ali and the Foundation of Kingdom of Mysore"*, **Road to Pakistan**, (nşr. H.M. Said-S. Mujahid-A. Zahid Khan), Karachi 1990, s.519 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.59 vd., 195 vd., 212 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.264 vd.; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.9; Bkz., S.A.A. Rızvi, *"Geleneksel Toplumun Çözülüşü"*, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, (nşr. S. Şimşek), İstanbul 1989, s.344 vd

²⁹ I. Minto'nun halefi olarak elli dokuz yaşındayken atanan Lord Hastings'in Hindistan'daki başarısını üç savaş belirlemiş olup bu savaşlar Nepal Savaşı (1814-16), Pindari Savaşı (1817-19) ve 3. Maratha Savaşı olmuştur. Hastings'in o dönemde gerek yönetimin en üst sorumlusu gerekse bu savaşlardaki ordunun başkomutanı olması Onun mücadelelerinde etili ve başarılı olmasına yol açmıştır. Ancak bu büyük başarılarından sonra hakkında bir takım şüpheler oluşuncu 1823'de istifade ederek İngiltere'ye geri dönmüştür. Bu konuda geniş bilgi için bkz., P. Woodruff, **a.g.e.**, s.200 vd.; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.411 vd.

antlaşmasıyla Gurkhaları hakimiyet altına alırken diğer yandan da Pindarileri saf dışı bırakmak suretiyle Marathaları desteksiz bıraktı. Daha sonra Hindistan'ın son büyük yerli gücü olan Marathaları 1818 de yenerek bu ülkeye siyasi açıdan büyük oranda hakim olan İngilizler, bu tarihten itibaren buradaki ticari-kolonize faaliyetlerini hızlı bir şekilde devletleşmeye dönüştürdüler. Bu amaç doğrultusunda yapılan yenilikler (reformlar), bir yandan İngilizleri gayelerine mütemadiyen ulaştırırken diğer yandan da mevcut durumdan zarar görüp, geleneklerine müdahale edilen yerli unsurların tepkisini kamçulamakta ve onları birlikte hareket etmeye zorlamaktaydı. Böylece İngilizler gibi güçlü bir düşman karşısında oluşan bu birliktelik o güne kadar olmayan bir gerçeği de ortaya çıkarmakta ve müstakbel Hindistan Devleti'nin temellerini atmaktaydı.³⁰

Marathaların saf dışı bırakılması neticesinde İngilizlere karşı durabilecek herhangi bir güç olmadığından, İngilizler, mahalli devletlerin iç işlerine hukuken olmasa bile fiilen rahatlıkla karışmakta ve bu da bahsi geçen devletler nazarında büyük gerginlikler yaratmaktaydı.³¹ Ancak bu devletler, güç birliği yapamadıkları için mevcut dağınık durum, İngilizlerin yeniden toprak kazanma iştihasını kabartmış ve bu arzu 1833 den itibaren yeni bir politikaya dönüşmüştür. Çünkü 1833 Kanunu, şirketi yavaş yavaş bir ticaret unsuru olmaktan menetmekte, yönetimci-askeri yönünü ön plana çıkararak, hükûmetin bir organı haline getirmekteydi.³² Bu politikanın sonucunda şirket, yerli devletler arasındaki problemleri çözüp, medeniyet ve insan hakları getirmek gibi çeşitli bahanelerle buradaki devletlere birer birer el koymaya başlamıştır.³³ Bunun en bariz örnekleri; Haydarabad Nizamının borçları karşılığında 21 Mayıs 1853 de Berar'a³⁴, kötü yönetimi bahane ederek 15 Şubat 1856 da da Oud Devletine³⁵ el konulmasıdır. Oud'a sahip olan İngilizler, bu devletteki silahları

³⁰ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.150; P. Fagan, "District Administration the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857", s.75 vd.

³¹ Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s.282 vd.

³² Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III**s.288; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.241.

³³ Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s. 284vd.;

³⁴ İngilizlerin Berar'a el koyması hakkında geniş bilgi için bkz., C.E. Luard, "The Indian States, 1818-1857", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.581 vd.; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.285 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. VIII**, s.541 vd.

³⁵ İngilizlerin Oud'a el koymaları hakkında geniş bilgi için bkz., C.E. Luard, "The Indian States, 1818-1857", **The Cambridge History Of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.584 vd; **H. Beveridge, a.g.e. VIII**, s.542 vd; P. Fagan, "District Administration the United Provinces, Central Provinces, and the Panjab, 1818-1857", s.76 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.506 vd.; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.110,190; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.286 vd.; H. Beveridge, **a.g.e.**, IX, s.555 vd.

toplatıp, kurganları dağıtmanın yanında³⁶ toprak vergisini zemindari³⁷ usulden çıkarıp, bir birim kabul ettikleri köylerden almışlardır. Bu durumda vergi toplayamayınca zarara uğrayan taallukdarların nüfuzu kırılmış ve hükûmetle halk arasında aracı olmaktan çıkarılmışlardır ki bunlar daha sonra sipahi ayaklanmasının gönüllü tetikleyicileri olacaklardır.³⁸

İşgal altındaki halkın tek umudu İngilizlerin sürekli tahkir ve tezyif ettikleri Baburlu padişahıydı. O sırada 82 yaşında olan II.Gazi üd-din Bahadır Şah (1837-58) ve oğulları ise bu umudun arkasındaki enerjiyi ve hareket kabiliyetini sezebilecek basirete sahip olmadıkları için bu fırsattan faydalanamayacaklardır.³⁹

³⁶ Oud'da "taallukdar" (sub-propriaor)denilen büyük arazi sahipleri mevcut olup, bunlar vergi toplama işinde hükûmetle halk arasında aracı durumundaydılar. İktadar, zemindar, caygirdar, tuyuldar kabilinden kimseler olan taallukdarların kendilerine göre askeri güçleri ve kurganları vardı. Oud, nüvvâblik ve sonra padişahlık iken bunlar Leknev merkezine gereken parayı vermekle birlikte orada oturan nevap veya pâdişâha az çok kafa tutacak güçte idiler.Bkz Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306.; H.V. Lovett, "*District Administration in Bengal, 1818-1858*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.30; T.R. Holmes, "*Mutiny*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.185 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.506 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.352 vd.

³⁷ Farsça bir kelime olan "*zemindâr*", emlak ve arazi sahibi olmak anlamına gelmekte olup ilk kez 1782'de Zemindari Defteri adı altında resmi bir daire kurulmuş ve özellikle de Bengal bölgesinde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Bu teşkilata göre zemindar kendi emlak ve arazisinin icar ve gelir düzenini sağlamada hükûmete karşı sorumluydu. Yani devletin vergisini toplama işi bölge bölge ayrılarak zemindarlara verilmişti. Bir zemindar topladığı verginin onda birini kendisi alır geriye kalanını devlete vermek zorundaydı. Ancak bir zemindar iyi çalışıp kendi bölgesi içinde ekilen bölgeleri çoğaltır ve topladığı vergiyi artırırsa devlete karşı sorumlu olduğu verginin miktarı değişmeyeceğinden kendi kazancını artırmış olurdu. En yüksek Racput başkanından köy seviyesindeki küçük araçılara kadar bütün zemindarlar, Ekber döneminde yapılan düzenlemelerle kendilerine statü ve bir takım yetkiler verilerek asilleştirilmişlerdi. Hükümdarı atama, işine son verme veya rütbesini yükseltme gibi yetkileri sayesinde bu dönemde bu teşkilat kontrol altında tutulmuştur. Evrengzib'in iktidarı döneminde ise gelir talebi giderek halkı bezdirmeye başladı ve dolayısıyla da köylüler ve zemindarlar hükûmet görevlileriyle çatışmaya başladılar. Zemindarların bu çatışmaları başlangıçta bağımsız olaylardı ancak ilerleyen dönem içinde bu gerginlik bir dayanışmaya dönüşerek Hindistan'ın toprak düzeninin bozulmasına yol açmıştır. Bkz., S.A.A. Rızvi, "*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*", **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, (nşr.S. Şimşek), İstanbul 1989, s.332 vd.; R.B. Ramsbotham, "*The Revenue Administration of Bengal, 1765-86*", **The Cambridge History Of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.429 vd.; T.W. Haig, "*Zemindâr*", **İ.A.XIII**, s.515; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.245 vd.; J. Sarkar, a.g.m., s.312; J.T. Gwynn, "*The Madras District System and Land Revenue to 1818*", **The Cambridge History Of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.463; **H. Beveridge, a.g.e. V**, s.415 vd.; H. Beveridge,VI, s.631; H.V. Lovett, "*District Administration in Bengal, 1818-1858*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.30; A. Butterworth, "*District Administration in Madras, 1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.44 vd.; S.M.Edwardes, "*District Administration in Bombay,1818-1857*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.257; G. Dunbar,**a.g.e.**, s.392 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.136 vd.; **H. Beveridge, a.g.e. VI**, s.627 vd.

³⁸ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306.

³⁹ Veliahd Şehzade Dara-Baht 1849'da ölmüştü. İngilizler onun yerine şehzade Ferid üd-din'in veliahdlığını kabul etmişlerdi, ancak babası Bahadır Şah'ın ölümünden sonra ona verilmekte olan ödeneğin Ferid-üd-Din'e verilebilmesi için bu kişinin Delhi'deki Kal'e-i Muallâ'yı bırakıp Kutup-Minar dolaylarındaki bîr saraya taşınmasını ve pâdişâh unvanını almayıp şehzade ünvanıyla yetinmesini şart koşmuşlardı; Ferid üd-din de buna razı olmuştu. O da çok geçmeden ölünce İngilizler o sırada yeni bir veliahd tanımak işini geri bırakmış, fakat en yaşlı şehzadeye bu tanıma

Diğer yerel güçler de hemen hemen aynı durumdadırlar. Bunlardan en önemlisi olan Marataların son Pişvası⁴⁰ II.Baci Rao (1740-1852)⁴¹ tahtını kaybetmiş bir şekilde 1852 de ölünce, İngilizler ona vermekte oldukları ödeneği, varisi olan üvey evladı Nana Sahib'e (1752-1858)⁴² vermeyerek onu tanımadıklarını bildirmişlerdir.⁴³ Bu durum; Hıristiyan misyonerlerinin faaliyetlerinden büyük rahatsızlık duyduğu halde İngilizlere dost görünmek mecburiyetindeki bir Brahman olan Nana Sahib ve maiyetini İngilizlere karşı tavır almaya yetmiştir. Diğer yerli hükümdarlar ise İngilizlere karşı olmakla birlikte, İngiliz ordusundan korktukları için Baburlu padişahını açıktan destekleyememekte ve bir kıvılcım beklemekteydiler.⁴⁴

Hindistan'daki İngiliz ordusu Bengal, Madras ve Bombay olmak üzere üçe ayrılmakla beraber ordunun bel kemiğini Bengal ordusu oluşturmaktaydı.⁴⁵ Bu orduda yerliler İngilizlerin üç katıyken, Kırım savaşı sırasında üç İngiliz alayının geri çekilmesi⁴⁶ ve yeni inşa edilen Pencap'ta önemli miktarda asker konuşlandırılması orduda İngilizlerin yerlilere oranını daha da düşürmüştü. Değişen bu güç dengesine

keyfiyetinin aynı şartlarla yapılabileceğini bildirmişlerdi. O sırada Baburlu sarayında en sözü geçen ve atılgan kimse ihtiyar pâdişâhın nispeten genç karısı Zinet Mahal Beyim idi. O, kendi 18 yaşındaki oğlunu veliahd yapmak ve onun pâdişâh ünvanıyla Kal'e-i Muallâ'da kalmak üzere babasının yerine geçmesini sağlamak için uğraşmaktaydı. Onun bazı sipahi alaylarındaki ele basılarla temasta bulunmuş olduğu söylenilmiş fakat ispat edilmemiştir.İngilizlerin Afganistan savaşı esnasında uğramış olduktan başarısızlıkîar Delhi sarayında ve birçok Müslüman çevrelerinde memnuniyet uyandırmış olduğu gibi Sih ve İran savaşları da bir takım ümitlerin doğmasına kapı açmıştı. Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.304 vd.; H. Beveridge, **a.g.e.**, IX, s.562 vd.

⁴⁰ Pişva, Maratha hükümdarlığında hükümdara verilen unvan olup bugünkü başbakan anlamına gelmektedir. Geniş bilgi için bkz.; S.M. Edwardes, "*Maratha Administration*", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.384 vd.; J. Sarkar, "*Aurangzib(1681-1707)*",**The Cambridge History of India IV**, (nşr. R. Burn), Cambridge 1937, s.291; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.436

⁴¹ Marathalara işbirliği ruhunu aşıl原因, aynı zamanda onları güvenli bir devlet haline getiren I.Baji Rao'nun(1720-1740) halefi olan ve "*bir ağacı devirmek istesiniz gövdesinden kesin, dallar kendiliğinden düşer*" sözüyle ünlü Baji Rao, babası kadar cesur ve savaşçı olmasa da yetenekli bir yöneticiydi. Bkz., C.E. Luard, "*The Indian States, 1818-1857*", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.586 ; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.32 vd.,45 vd.

⁴² Oduklça zeki bir kişi olan Nana Sahip, Pişva'nın halefi olmasına rağmen evlatlık olduğu için İngilizler tarafından halef olarak kabul edilmemiş ve dolayısıyla da Marathaların mirasına konamamıştı. Ancak O, bu durumu lehine çevirerek İngilizlerin gözüne girebilmek için bir takım gayretlere girecektir. Nana Sahib-İngiliz münasebetleri hakkında geniş bilgi için bkz., F. Sleigh Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.237 vd.; S.M. Edwardes, "*The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818*", **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.381 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.438; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.360 vd.; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.74 vd.; D. Kincaid, **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939, s.193 vd.; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.237

⁴³ H. Beveridge, **a.g.e.**, IX, s.586; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.731.

⁴⁴ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.731; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.305.

⁴⁵ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.307.

⁴⁶ Kırım savaşının Hindistandaki tesirleri hakkında geniş bilgi için bkz., R. L. Shukla, **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973, s.14 vd.; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306.

İngiliz subayların da yarı yarıya azalması eklenince ordudaki güç dengesizliği büyük ölçüde hissedilmeye ve yerli askerlerin kumandası zorlaşmaya başladı.⁴⁷

Her ne kadar İngiliz ordusunda görev yapan yerli askerler, dolgun ücretlerinden dolayı memnun olsalar da üst rütbelere yükselmedikleri için de aşağılık kompleksi içindeydiler.⁴⁸ Özellikle Brahman ve Racput gibi yüksek kastlardan olan askerler, Kuzey Hindistan ve Pencap'taki İngiliz baskısını hazmetmekte zorlanıyor ve bundan dolayı İngiliz subaylarıyla sık sık yaşanan sürtüşmeler, askerlerde güvensizlik doğuruyordu. Nitekim yerli askerler, 1856 yılına kadar, kendi bölgelerinde hizmet etmek şartıyla orduda vazifeliyken, o yıl genel vali olan Lord Canning'in,(1856-1862)⁴⁹ “*yeni alınan askerlerin ihtiyaç duyulan her yerde görev yapmalarını*” şart koşması, orduda memnuniyetsizliğe sebep olmakta, bilinmeyen yerlerde çalışmak istemeyen askerler, bu güvensizlik ve kuşku içinde olup biteni izlemekteydi.⁵⁰

İngiltere'den Hindistan'a taşıdıkları sarsılmaz gururlarıyla yerlileri önemsemeyen genel vali Lord Canning ve onun yönetim kadrosu ise ordunun bu yay gibi gerilmesini göremeyecek kadar basiretsiz kişilerdi. Bundan dolayı kapıdaki tehlikeyi sezememiş ve önleyici tedbirler alamamışlardır.

b. Sosyo-Kültürel Sebepler

Sosyo-kültürel yapısı itibariyle dünyanın çeşitlilik arz eden en büyük ülkesi olan Hindistan, bu yönüyle ona hakim olmak isteyenlere tarihin hiçbir döneminde müsaade etmemiştir. Avrupalıların 1498 den itibaren sistemli bir şekilde bu ülkeye sahip olma çabaları,⁵¹ buranın sosyo-kültürel yapısını da etkilemeye başlamıştır. Bu

⁴⁷ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.307.

⁴⁸ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.306.

⁴⁹ İngiliz Hindistan Yönetiminin ilk genel valisi olma sıfatıyla Hindistan'da ilk yönetim dönemi Viscount Canning'le başlamakta olup O, bu dönemde vuku bulan Sipahi İsyanının bastırılmasında büyük başarı göstermiştir. Lord Canning, Hindistan'a geldikten sonra İngilizlerin intikamcı bir ruhla hareket etmelerinden rahatsızlık duyarak bir takım yeniliklere gitmiştir. Bu şekilde hassasiyet göstermesi sebebiyle yerli halk tarafından Ona “Clemency: *Merhametli*” ünvanı verilmiştir. Onun bu tavrı, İngiliz askerinin rahatsızlık duymasına ve Kraliçe'ye dilekçe göndermelerine yol açmışsa da Kraliçe Onun görevine devam etmesine karar vermiştir. O, valiliği döneminde yapmış olduğu gelir vergisi uygulaması, 1856 Toprak Kiralama Kanunu, 1860'da suç ve cezalara yönelik çıkardığı kanunlarla ünlenmiştir. Bkz., H. Beveridge, IX, s. 553 vd.

⁵⁰ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.307.

⁵¹ Vasco da Gama'nın 1498 de Calicut'a ulaşmasıyla başlayan Portekizlilerin Hindistan' sömürme faaliyetlerine [Geniş bilgi için bkz., F.C. Danvers, **The Portuguese In India I-II**, New Delhi 1992; C.R. Boxer, **Portuguese Conquest And Commerce In Southern Asia I (1500-1750)** , London 1985; E.D. Ross, “*The Portuguese In India*”, **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.1 vd.; J. Allan, T.W. Haig, H.H. Dodwell, **The Cambridge Shorter**

etkilenme büyük oranda Avrupalıların Hindistan'a taşıdıkları kültür unsurlarıyla gelişirken, Müslüman Türkler de buna kayıtsız kalmayıp, sosyal yapılarını tehdit eden bu meseleyi askeri,siyasi ve sosyo-kültürel temelleriyle bizzat Avrupa'da tahlil etmeye çalışmışlardır. Nitekim Şah Alem'in temsilcisi olarak İngiltere'yi ziyaret eden İhtişam ed-din⁵² ile daha sonra İngiltere, İrlanda, Fransa, İtalya ve Türkiye'de bulunan Ebu Talib Han (1799-1803)'ın faaliyetleri hep bu gayretlerin sonucudur.

Ebu Talib Han, bu ziyaretinde İngilizleri kendi ülkelerinde ve Avrupa da yakından tahlil etmeye çalışmıştır. İngiliz aristokrasisinin kendi ülkelerindeki kültürel ve entelektüel tavrı ile Hindistan'daki ırkçı-bürokratik karakteri arasındaki farkı vurgulayarak, uygulanan çifte standardı ortaya koymuştur.⁵³ Neticede İngilizlerin

History Of India, New Delhi 1969, s.484 vd.;] kısa bir süre sonra Felemenkler de katılmış [Bkz., P.G. Litt,"*The Dutch In India*" **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.28 vd.;] ve Avrupa'nın bu iki büyük deniz gücü arasında başlayan rekabet Felemenkilerin lehine sonuçlanmış ancak onlar da İngilizler karşısında fazla direnememiş bu sahayı İngiliz-Fransız rekabetine terk etmek zorunda kalmışlardır.[Bkz., H.Froidevauxs,"*The French Factories InIndia*", **The Cambridge History Of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.61 vd.; S.Vural, **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, Malatya 1995,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.123 vd.

⁵² İhtişam ed-din'in anıları ancak 1827 yılında basılabildiğinden Ebu Talib Han'ın anıları kadar etkili olmamıştır. Bkz., A. Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr. A. Küskün),İstanbul 1990, s.19.

⁵³Avaz sarayındaki İngilizlerle ilişkileri olan Ebu Talih Han'ın [Avaz, Oudh'un diğer adı olup, Hindistan'daki İngiliz yerleşmesi bakımından stratejik öneme sahipti. Bkz., C.C. Davies,"*Oudh*", **İ.A. IX**, s.458 vd.] Avrupa seyahati (1799-1803) izlenimlerini topladığı *Masir-i Talibifi bilad-i Afranji* adlı kitap bir Müslüman tarafından batı medeniyetine ilişkin yazılmış ilk giriş kitabı niteliği taşır ve Mısırlı alim, eğitimci Tahtavi'nin gayretleriyle [A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.19'da bu eserin, Rifa Bedevi Rafi el-Tahtavi, **Tahlis el-İbriz İla Taklis Bariz**, Kahire 1905. adıyla yayınlandığı belirtilmektedir] yayınlanabilmiştir. Kraliçe Charlotte dahil olmak üzere İngiliz soylularıyla yaptığı görüşmelerin sonucunda batının oryantalizmine güvenilmeyeceğini anlamış, Bank of England ve British Museum dahil olmak üzere Londra'da dönemin iktisadi ve kültürel bütün kuruluşlarını ziyaret etmiş, intisab etmemesine rağmen masonluk hakkında da bilgiler edinmiştir. Bazı Oxford kolejleri üzerindeki kilise etkisini sezmiş olmalı ki bunlarla Hind tapınakları arasındaki benzerlik dikkatini çekmiştir. İngilizlerin din ve felsefeye olan yönelimlerini karakterleri açısından tenkit ederken, çeşitli sosyal belalara karşı bir millet olarak dayanıklılıklarının temelinde anayasanın yattığı sonucuna varmıştır. Bazı konularda İngilizlere duyduğu hayranlığı gizlememiş, özellikle kadın konusunda kimi serbest yaklaşımların altı çizmiştir. Ebu Talib Han belki de o dönemde Hindistan'da tek eşliliğe yakınlık duyan ilk modern Müslümandır. Ancak Müslümanların aile hayatının üstünlüklerini vurgulamadan da geçmemiştir. İngiliz toplumundaki cinsel suçların çokluğuna dikkat çekmiştir. Öte yandan ferdi özgürlüğün hukuk ile garantiye alınmış olması Anglo-Sakson medeniyetin en takdire şayan yönü olmakla birlikte bazı sınıfların diğerlerine nazaran daha ayrıcalıklı olması bunu zedelemektedir. Bununla beraber zengin ve fakir arasındaki uzaklığın Hindistan'a kıyasla İngiltere'de daha fazla olduğunu belirtmiştir. Ebu Talib Han, Hindistan kökenli olmasına rağmen endüstriyel devrimin yarattığı sonuçları ve potansiyel gelişmeleri görebilmiş, İngiltere'nin Napolyon Fransa'sına karşı kazandığı üstünlüğün askeri teknolojiye bağlı olduğunu tesbit etmiş ve bundan Hindistan'ın çıkarması gereken dersi kavramıştır.İngiliz parlamenter, mali ve adli sistemini dikkatlice incelemiş, Şii bir Müslüman olarak laik hukuk sistemini ön plana çıkarıp, her bireyin bir jüri tarafından yargılanmasını takdir etmiştir. Ancak Hindistan'daki İngiliz mahkemelerinin Londra'da bulunanlardan oldukça farklı ve çok kötü olduğunu da

sadece askeri,siyasi ve iktisadi bakımlardan değil aynı zamanda sosyo-kültürel açıdan da Hindistan'ı ele geçirmeye çalıştıklarını gözler önüne sermiştir. Bunların sonucunda Hindistan'daki aydın kesim, modernleşme adına kendilerine cazip gibi görünen İngiliz sosyal reformlarının altında yatan gerçek niyeti daha iyi anlamaya başlamış ve bu tür uygulamalara karşı içten tepkiler geliştirmiştir.

Bu dönemde Hindistan'daki İngiliz yönetimi, çoğunlukla liberal ve parlamenter fikirlerin aşılandığı okullarda yetişmiş idarecilerden oluşmaktaydı. Bu aydın sınıf, kendi fikirlerini seçkin Hintliler arasında severek yayma gayreti içerisindeydiler. Buna ortam da oldukça müsaitti. Çünkü kültür seviyesi yüksek olan Hintliler, eski ve büyük bir medeniyetin varisleri olarak, bilgi, düşünce ve kavrayışta hayli mesafe katetmişlerdi. O sebeple eleştirici ve sentezci yanlarının Anglosaksonlarından daha ileri olduğuna şüphe yoktu. Bundan dolayı Ram Mohan Roy (1772-1833)'un⁵⁴ şahsında bu Hindu aydın zümresi, İngiliz sistemine dayanılarak eski Hint medeniyetinin canlandırılabilmesine inanmakta bir mahsur görmediler.⁵⁵ Bu düşünceyle dimağlarını ve gönüllerini İngiliz fikirlerine açan bu Hindu aydınları,

belirtmekten geri durmamıştır. Daha sonra Napolyon iktidardayken Fransa'yı da ziyaret etmiş fakat oraya ait olumlu intibalar edinmemiştir. Türkiye'ye geldiğinde İzmir'de kalan Han, İngiliz elçisi Lord Elgin tarafından İngilizler'in himayesinde bir şahıs olarak kabul edilmiştir. Avrupa'dan sonra Türkiye'yi tembel ve gürültülü, otelleri korkutucu, kahvehaneleri dayanılmaz bulmuştur. Türk kitapları, atları ve pazarları hoşuna gitmiştir. Türk elitinde batılılaşmanın ilk işaretlerini yakalamıştır. Türkleri karakterlerinden dolayı takdir etmiş, diğer Müslüman ülkelere oranla adalet verilen öneme dikkat çekmiş ancak adalet sistemini İngiltere'ye nisbeten bozuk ve düzensiz görmüştür. Çünkü Bağdat'tayken Şiiilerin Necef ve Kerbela'yı ziyaretlerinin kısıtlanmasından rahatsız olmuştur. Bununla birlikte, mutaassıb bir Şii olmayan Ebu Talib Han, Muhammed b. Abdülvahap ve fundamentalist Vahhabi hareketini övmekten çekinmemiştir. Halkın dinî temayüllerini kuvvetli, Türk kadınlarını Hindli kadınlara oranla daha serbestlik taraftarı bulmuştur. Vezir-i Azam Yusuf Paşa ve Padişah III. Selim'e takdim edilmesi, Osmanlı yönetiminin Hindistan'a olan ilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Bkz. A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.19 vd.

⁵⁴ Ram Mohan Roy, Farsça, Arapça, Sanskritçe ve İngilizce dillerine vakıf büyük bir linguist olup, modern Bengali nesrinin babası olarak ünlenmiştir. O, İslamiyet, Hristiyanlık ve Hinduizmin kutsal kitaplarını tahlil ederek kendi dini inancını geliştirmiştir. 1804'den 1814'de kadar Şirketin hizmetinde görev almıştır. Emekli olduktan sonra Kalküta'ya yerleşen Roy, fikirlerini icra etmek üzere Farsça kitaplar yazmaya başlamış ve bu arada çok sayıda taraftar toplamıştır. Onun puta tapmayı ve batıl inançları protesto etmeyi hedefleyen dini misyonu neticede 1828'de Brahmanizm şeklini almıştır. Onu en ünlü yapan özelliği ise dönemin ilk rasyonalisti olması ve kast, poligami, satı, dul kadınların statüleri gibi konuların karşısında göstermiş olduğu mücadeleleriydi. Onun politika alanında da ilk görev alan bir Hindu olduğu görülmekte olup burada da insanlar arasında ırk, din ve bölge ayrımı olmaksızın bütün insanların özgür olmaları için mücadeleler yapmış ve büyük bir politikacı olamayı başarmıştır. Mücadeleleri esnasında Raca sıfatıyla Baburlu Hükümdarlığını, Fransa ve İngiltere'yi ziyaret ederek fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Sahip olduğu bu fikir ve düşünceler üzerine yazmış olduğu çok sayıda eser İngiliz hakimiyeti tarafından büyük ilgi gördüğü için O dönemde İngilizceye çevrilmiştir. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.735 vd.

⁵⁵ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.153; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.251 vd.

onların Hindistan'da gerçekleştirmek istedikleri sosyal reformların da dayanağı oldular.

Nitekim İngilizler, iki yüz yılı aşan bir tecrübe sonucunda burayı sadece ticaret ve siyasetle ele geçiremeyeceklerini çok iyi etüd etmişlerdi. Zira kalıcı bir hakimiyet için köklü reformlar yapmak ve bunun için de eğitim yoluyla halkı hazırlamak gerektiğini biliyorlardı.

Her ne kadar 1813 Hindistan kanununda “yerli edebiyatı canlandırıp, yerli bilginleri teşvik etmek için şirkete yılda 100.000 rupi ayrılacağı ve açılacak yüksek okullar üzerinde Londra'daki Denetleme Kurulu'nun söz sahibi olacağı”⁵⁶ vurgulansa da bir süre sonra bunun Hindistan'daki müstakbel İngiliz yönetimi açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği anlaşıldı.⁵⁷ Çünkü Avrupalıların bu şarkiyat çalışmaları, bir yandan kendi emellerinin dayanaklarını hazırlarken diğer yandan da yerli unsurları kendi geçmişlerini incelemeye yöneltmekteydi. Bu araştırmaların ışığında Müslümanlar ve Hindular, belli bir süreç içerisinde kendi diriliş ve savunma mekanizmalarını geliştirip, her geçen gün birbirlerine yabancılaşmaktaydılar.⁵⁸

Böyle bir ortamda; Doğu Hindistan Şirketinin çıkarları korunmakla birlikte ülke üzerindeki ticaret tekelinin de 10 Nisan 1814 tarihinden itibaren kaldırılması ve bütün İngiliz uyruklulara serbest hale getirilmesi, pek çok İngilizin de kontrolsüz bir şekilde Hindistan ticaretine atılmalarına sebep oldu.⁵⁹ Hal böyleyken buradaki İngiliz itibarı iyice zedelenmeden sosyo-kültürel yapı bizzat devlet eliyle düzenlenmeliydi.

Bu görev, Genel Vali Meclisinin hukukçu üyesi sıfatıyla 1834 yılında Kalküta'ya gelen ünlü Lord Macaulay'a(1800-1859) verildi. O, ilk olarak baskıda olan Sanskritçe ve Farsça eserlerin basımının durdurulup, Müslüman ve Hindu orta

⁵⁶ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.288.

⁵⁷ Yerlilere kendi kültür ve edebiyatlarını öğretip uyandırmak yerine onlar arasında İngiliz dilini kültür dili olarak kabul etmiş olan bir zümrenin yetiştirilmesi daha doğrudur. Bunun için öncelikle misyonerlerle iş birliği içerisinde İngilizce öğretimine başlandı. Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.290.

⁵⁸ Bu iki dirilişçilik hareketi birbirini tahrik edip yarışmaya başladı ve gittikçe birbirinden farklılaştı. Her iki taraf da birbirlerinden aldıkları ve bu toplumların asgari müşterekleri olan pek çok âdeti terk etti. Sanskritçe, Arapça, Farsça ve İngilizce bilen ve aynı zamanda eski ve yeni Hindistan arasında değerli bir arabulucu olarak kabul edilen Ram Mohan Roy (1774-1833) tarafından kurulan Brahma Samaj [Hint milliyetçiliğinin kurucusu kabul edilen Ram Mohan Roy ve Brahma Samaj hareketi hakkında geniş bilgi için bkz. P. Woodruff, **a.g.e.**, s.258; A.Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.228 vd.] başta olmak üzere XIX. yüzyılın ortasında cereyan eden reformist hareketlerin çoğu bu dirilişçi gerginliğin damgasını taşıyacaktır. H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.251 vd., 267 Bkz., A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.366 vd.

⁵⁹ Bkz., M. Penson, “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.458; H.G. Rawlinson, **A Concise History of the Indian People**, Oxford 1958, s.299.

okullarıyla yüksek okullarının kapatılmasını istedi. Müsbet ilimler de önemsenmeyerek bütün imkânların İngiliz dil ve edebiyatının öğretilip yayılması uğrunda kullanılması için çalıştı.⁶⁰ O sebeple İngiliz dili ve hukuk sistemi kısa sürede Hindistan'da geçerli kılındı. Bunu ölçü, tartı ve para sisteminde İngiliz usullerinin kullanılması izledi.⁶¹ Bu suretle hem terminoloji değiştirilip hem de Hint pazarı yeniden düzenlenerek Müslümanlar yeni kurulan bu sistemin dışında bırakılmış oldu. Bu yaklaşımın, geleneklerine bağlı devrin Müslüman aydınlarını dehşete düşürmesi tabî idi. Çünkü eğitim ve yönetim dili olarak Farsçanın yerini İngilizcenin alması, Hindulardan ziyade Müslümanların aleyhine olmuştu. Hindular için bu durum bir yabancı dilden başka birine geçiş anlamına geliyordu. Zira onlar yüzlerce yıldan beri süren Türk hakimiyetinin etkisiyle her türlü ortak hayata ve yeni efendileri kolaylıkla benimsemeye alışmışlardı. Bu yüzden İngilizce eğitim ve onun getirdiği batılı fikir akımlarına sorunsuz bir şekilde intibak ettiler. Fakat Müslümanlar için böyle bir bağışıklık söz konusu değildi. Onlar için değişim, başka bir kültür dairesine girmek, dolayısıyla kendi kültürlerine yabancılaşmak demektir. Bu muhafazakâr anlayış İslam aleminin genelinde olduğu gibi burada da değişimin getireceği ekonomik faydaları anlamsızlaştırıyordu. O sebeple Müslümanlar XIX. yüzyılda bu anlayışın kendi aleyhlerine işlediğini görecektir ve XX. yüzyılda İngilizlere Hindulardan daha fazla yakın olma gayretine gireceklerdir.⁶²

Her ne kadar Lord Macaulay'ın görüşleri tam anlamıyla uygulanmadıysa da İngiliz dili ve edebiyatına çok büyük önem verildi. Genel vali Lord Dalhousie (1848-1856)'nin⁶³ Kalküta, Bombay ve Madras'ta kurduğu üç büyük üniversite,⁶⁴ yeni

⁶⁰ Macaulay'a göre bu politika sayesinde "kan ve renk bakımından Hintli fakat zevk, düşünce, ahlâk ve zekâ bakımından İngiliz" olan bir sınıf ortaya çıkacak böylece bir göbek sonra Bengal'de bütün yüksek tabaka Hinduluktan ayrılmış olacaktı. Bkz., Y.H. Bayur, III, s.291.; Şair, yazar, tarihçi ve politikacı olarak döneminde büyük itibar gören Macaulay, 1834'de Konsül'ün danışmanı olarak Hindistan'a gelmiştir. 1857'de emekli olmasına rağmen Hindistan meseleleriyle uğraşmaya devam etmiştir. Onun Hindistan'daki eğitim sistemine yönelik yazmış olduğu eserler büyük ilgi toplayarak pek çok Avrupa diline çevrilmiştir. Macaulay'ın eğitim politikası hakkında geniş bilgi için bkz.; H.V. Lovett, "Education and Missions to 1858", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H. H.Dodwell), Delhi 1958, s.111 vd.; H.H. Dodwell, "Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.3 vd.; İkrâmuddin Qidwai, "The Establishment of the British Raj", s.509; S. Natarajan, "Impact of European Influence", An Outline of the Cultural History of India, (nşr. Syed Abdul Latif), Hyderabad 1958, s.241; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.284 vd.; D.Kincaid, **a.g.e.**, s.80 vd.,195; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.7,50; H. Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.251, 257 vd.

⁶¹ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.151.

⁶² A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.366.

⁶³ Bu dönem, Onun İngiliz Hindistan Hükümetinde çok aktif olarak görevini icra ettiği bir dönem olup bu dönemde çok sayıda reformlar yapılmış ve İngilizler pek çok yeri ilhak ederek mevcut sınırlarının çok

sisteme uygun bürokratların hızlı bir şekilde yetişmesinde etkili oldu. Böylece kısa bir zaman sonra istenilen vasıflarda; yani bütün bilgileri İngiliz dili ve edebiyatından ibaret olan yerli memurlar yetiştirilmiş oldu. İngilizlere nazaran daha düşük ücretlerle çalışmaya talip olan bu yerli memurlar, şirketin de işine gelmekteydi.⁶⁵

Hindistan hakimiyetini İngilizlere kaptıran Türk ve Müslümanlar, onlara karşı tepkili olduklarından bu yeni eğitime de tavır koydular. Çünkü geçmişteki kudret ve zaferlerini bugünkü kötü vaziyetleriyle kıyasladıklarında beylik gururları İngiliz sistemini benimsemelerine engel oluyordu.⁶⁶ Halbuki ölü bir mazi üzerinde kara kara düşünmek faydasızdı. Geleceği düşünüp yeni atılımlar yapmak gerekiyordu.

Müslümanlara muhalif olan Hindular bu durumda onlardan daha hızlı davranıp İngiliz eğitimini kısa sürede benimsediler. Çünkü onlara göre Türk veya İngiliz efendi arasında çok da fark yoktu. Esasen bu onlar için, kökleri mazide gizli olan uyanma sürecinin de bir parçasıydı. Çünkü bu yeni eğitimle batılı öğretim, idare ve hukuk sistemine hakim oldular. Neticede XIX. ve XX. asır boyunca bu değerleri silah yerine kullanıp, İngiliz hakimiyeti altındaki Hindistan'da iktidara mütemediyen el koyacaklardır.⁶⁷

Bunda yeni eğitime Hindu kadınların dahil edilmemesinin de rolü büyüktür. Çünkü geleneksel hayat içinde çocuklarını yetiştiren kadınlar onların ruhi yapılarının devam etmesine vesile olmuşlardır. Sonuçta İngiliz eğitim sistemi, Avrupa edebi bilgilerine sahip fakat eski gelenek, düşünüş ve anlayış tarzlarına bağlı bir yerli sınıf doğmasına ve İngilizlerle yapılacak mücadelenin önderleri olmasına sebep olacaktır.⁶⁸

1829 da satinin yasaklanması, 1843'de köleliğin kaldırılması ve 1856 da dul kalan Hindu kadınların yeniden evlenmesini mümkün kılan bir kanunun yapılması da Hindular arasındaki sosyo-kültürel yapıyı ve toplum dengelerini parçalamıştır.

daha ötelere yayılmışlardır. II. Sih Savaşı(1850), II. Burma Savaşı(1853) ve Oudh Savaşı(1856) bizzat Dalhousie'nin idaresi altında yürütülmüş ve neticede İngilizler geniş bir bölgeyi ilhak etmişlerdir.

Dalhousie sayesinde Pencab'dan Oudh'a kadar geniş bir coğrafya İngiliz hakimiyeti altına geçerken bu arada Hindistan'ın siyasi haritası da tamamen değişecektir. Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. VIII**, s.530 vd.

⁶⁴ Bu üniversitelerin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. H.V. Lovett, " *Education and Missions to 1858*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.118; A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.99 vd.; R. Luraghi, **a.g.e.**, s.154.

⁶⁵ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.291.

⁶⁶ R. Grousset, **Asya'nın Uyanışı; İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı**, (nşr.S. Gömeç), Ankara 1999, s. 66.

⁶⁷ A.J. Toynbee, **Dünya ve Garp**, (nşr.E.Bilgiç), s.53 vd.

⁶⁸ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.292 vd.

Böylece en son Ekber'in (1556-1605) oluşturduğu Hindistan'ın sosyal bütünlüğünden⁶⁹ 1857 ye gelindiğinde eser kalmamıştır. Reform süreci devam etmekle birlikte İngilizler ne eski sosyal yapıyı devam ettirebilmişler, ne de tam olarak kendi sistemlerini kurabilmişlerdir. Bu yüzden sosyal parçalanmışlık her geçen gün artmış ve halk, İngiliz baskısı karşısında bir varlık gösterememiştir. Yani İngilizlerin kendi çıkarları doğrultusunda halka kötü muamele etmeleri, halkı asgari müştereklerde birleştirerek onlara karşı olan düşmanlığı körüklemiştir. Fakat İngilizler Hindistan'daki sosyal yapının böylesine parçalanmışlığından da cesaret bularak, halkı küçümsemiş, bazı yerlerde askeri tahkimatlarını kurmadıkları gibi silah depolarında bile yeterli tedbiri almamışlardır.⁷⁰ Bu da 1857 sipahi ayaklanmasında onlara pahalıya mal olan bir tecrübe olacaktır.

c. Ekonomik Sebepler

Devlet gelirlerinin en büyük kısmını toprak vergileri oluşturmaktaydı. Bu durum Türk yönetimi devrinde de böyle olup genel olarak ürün değerinin yaklaşık 1/3 ü oranında vergi alınmaktaydı. Ancak bu derece ağır olan vergileri,⁷¹ Türk yönetimi, ülke içinde tekrar halk için harcarken İngilizler İngiltere'ye götürmekteydiler. Ayrıca Türkler veremeyecek durumda olana karşı daha merhametle muamele ederken, İngilizler çok amansız davranmaktaydı. Çaresiz kalan köylü vergisini verebilmek için faizci ve tefecilerden borç almak zorunda kalıp, her geçen gün daha da yoksullaşmaktaydı.

Topladıkları vergi oranında İngiltere'deki amirleri nazarında itibar gören şirket yetkilileri, yaklaşık iki yüz yıldır mükemmel bir şekilde kurulmaya çalışılan İngiliz sistemiyle Hindistan ekonomisine hakim olmaktaydılar. Zira onların iradesi dışında vergi ve para dönüşümü artık yok denecek kadar azdı⁷²

⁶⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, "Akbar 1556-1573", s.70 vd.; Ayrıca bkz., W. Haig, "Akbar, Mystic and Prophet", s.108 vd.; L. Binyon, **Ekber** ; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.17 vd.

⁷⁰ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.308.

⁷¹ Osmanlı Devleti'nde aşar vergisinin 1/8 oranında olduğu dikkate alınacak olursa, çağdaş devletlerle karşılaştırıldığında bunun neredeyse bütün ürüne el koymak anlamına geldiği görülür. Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.296 vd.; **R Dutt, The Economic History Of India; in the Victorian Age**, London 1956, s.169 vd.

⁷² Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.297 vd.

Raiyyetvari vergi toplama usulünde⁷³ Her toprağın vergisi ayrı ayrı tespit edilip bizzat memurlar tarafından toplanmaktaydı. Dekken'in büyük bir kısmında uygulanan bu usulü İngilizler de devam ettirmekte ve teşvik için en çok vergi toplayan memurlar ödüllendirilmekteydi. Hal böyle olunca fazla vergi toplamak üzere birbirleriyle yarışan memurlar halkı ezmeye başladı. Halkın huzursuzluğuna sebep olan bu adaletsiz uygulamalar,⁷⁴ da sipahi ayaklanmasının ekonomik alt yapısını oluşturdu.

Zemindari usulde⁷⁵ hiç değilse zemindarın baskısına maruz kalan köylünün bu baskıyı şirkete bildirip tedbir isteme, o da olmazsa göçüp gitme hakkı vardı ki bu da köylünün az da olsa korunmasını temin etmekteydi. Fakat İngilizler, toprakların boş kalmayıp daha geniş alanların işlenmesi amacıyla köylünün göç etmesini ve çeşitli sebeplerle yer değiştirmesini yasaklayan 1793 Sürekli İskân Kanununu uygulayınca⁷⁶, zemindar veya tahsildarın zulmüne maruz kalan Müslüman köylüler,⁷⁷ şirkete ve daha doğrusu İngilizlere karşı düşmanlık beslemeye başladı. Çünkü siyasi bakımdan Müslümanların Hindistan hakimiyetini ele geçiren İngilizler, bu kanunla onların sosyal statüsünü alçaltıp, ekonomik olarak çökmelerini de sağlamıştır. Nitekim Hindu memurların sosyal statüsü bu kanunla yükseltildi. Böylece Müslüman köylüler toprak kölesi durumuna düşürülürken, yaklaşık bir buçuk asır boyunca onları ekonomik ve sosyal açıdan sömürecek bir Hindu orta tabakası da meydana getirilmiş oldu.⁷⁸

⁷³ Raiyet [raiyye, reâyâ] kelimesi Arapça sürü, bir hükümdar idaresi altında bulunan ve vergi veren halk, tebaa, uyruk anlamlarına gelmektedir. Bu usule göre; her toprağın vergisi ayrı ayrı tespit ve memurlar vasıtasıyla alınır. Hindistan'da daha çok Alâ üd-din Kalaç (1296-1316) ve Celâl üd-din Ekber (1556-1605) dönemlerinde de uygulanmıştır. Bkz., Bayur, III, s.296. E. Konukçu, Kalaç Sultanlığı.; A. Butterworth, "District Administration in Madras, 1818-1857", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.47 vd.; S.M. Edwardes, "District Administration in Bombay, 1858-1918", **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.257

⁷⁴ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.296.

⁷⁵ Türkçe *tuyul*, Arapça *iktâ* ve Farsça *caygîr*'in karşılığı olan bu usulde, toprak belirli bölgelere ayrılarak vergi toplama işi *zemindar* denilen görevlilere verilmiştir. Zemindarlar topladıkları verginin belli bir oranını kendileri alıp, kalanını devlete verirlerdi. İngilizler bu usulü Bengal'de devam ettirmiş ve 1/10 oranında zemindara pay vermek suretiyle hem daha çok toprağın işlenmesini hem de gelirin artmasını sağlamışlardı. Fakat fazla kazanç elde etmek isteyen zemindarların baskısı, bir süre sonra çiftçilerin dayanamayıp, yaşadıkları toprakları terk etmesi sonucunu doğurunca İngilizler toprak gelirinin düşmemesi için çareyi iskân tedbiri almakta bulmuşlardır. Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.295.

⁷⁶ Bu kanun hakkında geniş bilgi için bkz., L.M. Penson, "The Bengal Administrative System, 1786-1818", s.450 vd.; P. Spear, **a.g.e.**, s.91 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.396.

⁷⁷ Müslümanlara göre İngilizler her ne kadar Bengal'i silah zoruyla ele geçirmiş olsalar da onların buradaki hukukî varlığı sadece Baburlu Padişahının vergi tahsildarı sıfatından ibarettir ki bu da geçici bir durumdur. Bkz., A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.365 vd.; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.296.

⁷⁸ A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.32.

Yüzlerce yıldır hakim oldukları topraklarda bu şekilde aşağılanmaya tahammül edemeyen Müslümanlar, Bengal’de yavaş yavaş toparlanmaya ve bir takım dini, siyasi birlikler oluşturmaya başladılar⁷⁹. Önlerinde Şah Veliyullah(1703-1762), Seyyid Ahmed Barelvi(1786-1831) vs. gibi Hintli ulema örnekleri durmaktaydı. Fakat onlar bununla da yetinmeyip İngilizlere karşı Hindistan dışındaki İslam ulemasının da desteğini sağlamaya çalışmaktaydılar.

Bu ihtiyaca ilk cevap verenlerden biri *Faraizi*⁸⁰ hareketinin kurucusu olan Hacı Şeriatullah (1802-1830) oldu. O, Mekke’de yirmi yıl yaşadktan sonra 1802’de Bengal’e dönerek “*çiftçiler arasında, Hindulardan alınan putperest veya animist dini törenleri reddedip sadece Kur’an ve sünnete dayanmak gerektiğini yaymakla*” buradaki Müslüman çiftçiler arasında ekonomik alt yapısı olan dini bir söylemle siyasi bilincin temellerini atmıştır. Onun bu gayretlerini devam ettiren oğlu Vüdûd Miân (1830-1860), meselenin ekonomik boyutunu da ortaya koyarak “*bütün toprakların mülkiyetinin Allah’a ait olduğu ve ne toprak sahiplerine ne de hükûmete vergi ödeme zorunluluğunda olmaksızın üreticilerin sahiplenilmesi gerektiği şeklinde*” daha köklü bir değişikliği savunuyordu. Bu değişikliğin hukukî temellerini oluşturabilmek amacıyla Müslümanlar için İngilizlere benzer mahkemeler kurdu ve ölmeden önce Bengal’in bazı bölgelerinde İngilizlere alternatif bir yönetim kurma çabasındaydı.⁸¹

Ekonomik bakımdan sefalete terk edilmiş Müslüman çiftçi sınıfının bir başkaldırısı olan Faraizî hareketini Bengal’de Tîtû Mîân liderliğindeki bir başka Müslüman çiftçi hareketi izledi. İngilizlere karşı beslediği hasmane fikirlerde hocası Seyyid Ahmet Barelvi’den etkilenen Tîtû Mîân, 1827’de Hicaz’dan ayrılarak Bengal’e döndü. Burada 1793 Sürekli İskân Kanunuyla toprak ve dolayısıyla nüfuz sahibi olan Hinduların Müslümanlara olan baskınlarını engellemek için Müslüman çiftçileri teşkilatlandırmaya başladı. Üstelik liderliğini yaptığı çiftçiler, kısa bir süre sonra öfkeli bir ayaklanmayla Hindulardan intikam almaya başlayıp, Bengal’in üç bölgesine

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz.; S.Moinul Haq, “*The Great Revolution of 1857-58 (I)*”, s.535 vd.

⁸⁰ Hacı Şeriatullah’ın (1718-1840) Mekke dönüşünden sonra Doğu Bengal’de başlatmış olduğu bu hareket faraizi hareketi olarak bilinmektedir. Hacı Şeriatullah, bu günkü Doğu Pakistan’da bulunan Faraid/Faraiz’li olduğu için ona buralı anlamında Faraidî/Faraizî denildiği söylenmekle birlikte harekete bu ismin verilmiş olmasının asıl sebebi bu hareketin bağlı olduğu esasın *feraizin* veya dini mükellefiyetin usul ve icrasına dayanmasıydı. Şeriatullah, yaklaşık yirmi yıl Hicaz’da kalmış ve burada Vehabi reformları çerçevesinde kendisini İslamın ilk dönemlerindeki saf geleneğine adanmıştır. Bu inancın bir gereği olarak Şeriatullah ve müridleri İngiliz yönetimi altındaki Hindistan’ı Darü’l-harb ilan ederek Cuma veya bayram namazının kılınmasını gayri meşru addetmişlerdi. Dolayısıyla bu hareket Hindistan’da bir grup müslümanın büyük tepkilerine yol açacaktır.Bu hareket hakkında bkz., S.A.A.Rizvi, “*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*”, s.341.

⁸¹ A.Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.301.

hakim oludular. Böylece kendi çıkarları gereği Hinduları ortaya çıkararak ve koruyan İngilizlerin planlarını bozan Tîtu Mîân karşısında İngilizleri buldu. Küçük çapta birkaç İngiliz birliğini yenmeyi başardıysa da 1831’de düzenlenen büyük bir harekâtla yenilerek öldürüldü.⁸²

Faraizi ve Tîtu Mîân gibi küçük çaplı çiftçi hareketleri önemsiz gibi görünmesine rağmen, İngilizlere karşı Müslümanlar arasında birliği ve geleceğe umutla bakabilmeyi sağlamış, bu yönüyle zanaat ve ticarete söz sahibi olan Baburlulardan sonra yeni bir Müslüman devletin yani müstakbel Pakistan fikrinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.⁸³

Hindistan, Baburlular devrinde gelişen zanaat ve ticaret sayesinde dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alırken, XVIII. yüzyılda İngiltere’de sanayi inkılabının gerçekleşmesiyle kısa sürede bu ülkenin pazarı haline geldi. Daha önce askeri bakımdan silahsızlandırılmış ve boyun eğmiş Hindistan’daki zanaat ve ticaret erbabı, bu dönemde özellikle Manchester tekstil endüstrisinin kaliteli ve ucuz ürünlerinin istilası altında ekonomik bakımdan da savunmasız kaldı. Buhar gücü yalnız teknolojik üstünlüğü sağlamakla kalmamış aynı zamanda İngiltere ile Hindistan arasındaki yolu da kısaltarak Hint pazarındaki tahribatı artırmıştı. Bu itibarla Hindistan’ın pamuk ve ipliğini kısa bir süre içerisinde İngiltere’de işleyerek yeniden yüksek fiyatlarla Hint pazarına döndürme imkânına kavuşan İngilizler, buradaki yerli üretimi baltalamış, on binlerce kişiyi de işsiz bırakmış oldular.⁸⁴ Bunu yaparken görünüşte teknik ve medeniyet götürmek gayesiyle kurmuş oldukları *Bayındırlık Ofisi*’nin yaptırdığı yeni yol ve kanal şebekesi sayesinde aracılık hizmetlerinde çalışan binlerce Hintli devre dışı bırakıldı. Çaresizlik içinde bir kısmı çiftçiliğe dönmek zorunda kalan bu işsizlerin zaman içerisinde yarattıkları gerilim ve kargaşa, daha sonra patlak verecek olan sipahi ayaklanmasının da ekonomik temelleri olacaktır.

Sanayi inkılabıyla birlikte Hindistan’a yansıyan teknik bilgi birikiminin bir sonucu da hiç şüphesiz demiryollarıdır.⁸⁵ Genel vali Lord Dalhousie (1848-1856) ‘nin

⁸² Seyyid Ahmed ve Tîtu Mîân’ın fikirleri hakkında geniş bilgi için bkz., S.A.A. Rızvi, “*The Breakdown of Traditional Society*”, **The Cambridge History of Islam II**, (nşr.P.M. Holt, A.K. Lambton, B. Lewis), London 1970, s.77; A.Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.301 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. VII**, s.205 vd.

⁸³ A.Ahmed, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.302.

⁸⁴ R.Luraghi, **a.g.e.**, s.151.

⁸⁵ 1868 yılında yalışı 1800 mil uzunluğunda yapılmış olan demiryolu hattı, yüzyılın sonuna gelindiğinde 25.000 mil uzunluğunda ve iki yüz milyon yolcu, kırk altı milyon ton yük taşıma kapasitesine sahipken 1914’de yolcu taşıma kapasitesi dörtüzellisekiz milyona yükselirken yük taşıma kapasitesi ise seksen

İngiliz hakimiyeti için zaruret olarak gördüğü ve o zamanın şartlarında Hindistan yarımadasına büyük masraflar harcıyarak yapılan demiryolu şebekesi, bir taraftan İngilizlerin tasarrufunda yeni bir Hint pazarının kurulmasını sağlarken diğer taraftan da İngiliz mallarını ülkenin en ücra köşelerine kadar kolayca ulaştırmaktaydı. Bu durumda rekabet şansı kalmayan yerli sektörler çökerken ticaret ve zanaat erbabı da yoksul ırgatlar haline geldi.⁸⁶

İngilizler sadece tarım ve zanaat değil aynı zamanda uyguladıkları gümrük politikasıyla da Hindistan ekonomisini ablukaya almayı başarmışlardır. Hint dokumaları başta olmak üzere yerli ürünler Hindistan içinde şehirler arasındaki iç gümrüklerle 4-5 katına satılıp, %70-80-100 ve bazen de %400 gibi fahiş gümrüklerle İngiltere'ye sokulmakta⁸⁷ daha doğrusu sokulmak istenmemekteydi. Halbuki Napolyon'un kıta ablukası siyasetinden dolayı Avrupa pazarına giremeyen İngiliz mallarının sömürgelerde de rekabetle karşılaşmaması için buradaki dokumalar ve üretimler baskıyla ortadan kaldırılmaktaydı. Bunun sonucunda İngiliz malları %2 gibi sembolik gümrüklerle Hindistan'a girip, iç gümrüklere de tâbi tutulmadan kolayca pazarlanmaktaydı.⁸⁸ Böylece Hindistan'daki sanayi çökertildiği için bir yandan yerli halk ithal İngiliz mallarına bağımlı kılınmakta diğer yandan da ortaya çıkan işsizliğin sebep olduğu sosyal buhranlar, gerginliği artırmaktaydı. Böylece İngilizler askeri, siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik açıdan da ülkeyi kontrol eder hale gelmişlerdi ki bu üstün durum, onların Hindistan'ı düzenli bir şekilde soymaları sonucunu hazırlamıştır.

Baburluların kurmuş oldukları huzur ve güven ortamında dünyanın pek çok yerine kıymetli taşlar, madenler, ürünler ve en önemlisi de yaklaşık beş yüz yıldır

yedi milyon tona yükselecektir. 1931'e gelindiğinde ise, toplam 42.281 mille Hindistan'ın hemen hemen bütün bölgelerine gidebilecek güce ulaşmakta olup İngilizlerin Hindistan'daki tek muazzam yatırımlarıydı. İngilizler dünyanın her yerinde demiryolu ağı yatırımlarına alışkın oldukları için bu alanda sermaye sıkıntısı yaşamamışlardır. İngiliz demiryolu ağı iç bölgelerle iletişimin sağlanmasından ziyade tarım merkezleri ile limanlar arasında bağlantıyı kurarak Hindistan'ın ürünlerini daha kolay bir şekilde limanlara nakletmek maksadıyla kurulmuştur. Onun içindir ki bu bölgede demiryolu ağı kurulurken Hindistan'ın zenginlik kaynakları olan kuzey ve kuzeydoğu bölgesi önemsenmiş buna karşılık ülkenin iç kısımları ve güneyi ihmal edilmiştir. Bütün bunların neticesinde İngilizlerin Hindistan'daki hakimiyetleri demiryollarının yayılması oranında artmıştır. Bkz., H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.268 vd.; K.S.Latourette, **a.g.e.**, s.309; H.R.C. Hailey, *"The Finances of India, 1858-1918"*, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.318 vd., 325 vd.; G.H. Harvey, *"The Conquest of Upper Burma"*, s.437 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.509,544

⁸⁶ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.151 vd.; İkrâmuddin Qıdwani *"The Establishment of the British Raj"*, s.513 vd.; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.310; G. Macmunn, **a.g.e.**, s.173 vd., 190.

⁸⁷ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.301 vd.

⁸⁸ R. Dutt, **a.g.e.**, s.264; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.300 vd.

siyasi gücü belirleyen barutun yapımında kullanılan *küherçile* ihraç eden Hindistan'da muazzam bir zenginlik birikmişti. Ülkedeki müreffeh hayatın gelecekteki teminatı olacak bu birikim ne yazık ki aynı zamanda Hindistan'ın sömürge olması sonucunu da hazırlamıştı. Çünkü kurmuş oldukları sistemle baskı altına aldıkları Hintlileri mamul madde tüketen bir halk haline getiren İngilizler, bu durumun tabii bir sonucu olarak Hindistan'ın zenginlik birikimini de İngiltere'ye nakletmekteydiler. Böylece sistemli bir şekilde soyulan Hindistan'ın zenginlik kaynakları, İngiliz sanayiîni ve endüstrisini abad ederken, diğer üretim alanları sınırlandırıldığı için sadece çiftçilikle uğraşmak zorunda kalan Hintlileri de sefalete sürüklemekteydi. Buna çivit, çay ve kahve üretimini tekellerine alan İngiliz çiftçilerin ucuz iş gücü bulma kaygısı da eklenince durum daha da vahim olmaktaydı. Çünkü İngilizler, tarımda zaten ucuz olan iş gücünü daha da ucuzlatmak ve diğer alanlardaki üretimi ortadan kaldırarak İngiliz mamul mallarına yer açmak için çalışmaktaydı. Bu itibarla ortadan kaldırdıkları diğer üretim sektörlerinden işsiz kalan büyük bir halk kütlesi de çaresiz olarak toprağa yönelince kırsal kesimde haddinden fazla insan toplanmasına ve bunun sonucunda da kıtlıklara sebep oldu.

Hindistan'da gereğinden fazla insanın toprağa yöneltilmesinin sebep olduğu kıtlıklar neticesinde ortaya çıkan açlıktan her defasında binlerce insan ölmekteydi. Halbuki İngiltere ve Avrupa'nın diğer belli başlı ülkelerinde bu yönelme tam tersine gerçekleşmekteydi. Hindistan'dan yok pahasına buraya nakledilen tarım ürünleri Avrupa'da tarım sektörünün neredeyse çökmesine ve topraktan umduğunu bulamayan binlerce çiftçinin şehirlere göç edip fabrika kapılarına yığılmalarına sebep olmaktaydı. Yani Avrupa'nın endüstriye dönüşmesi, sömürülen Hint halkının tarıma yönelmesi pahasına gerçekleşmekteydi.⁸⁹ Görüldüğü gibi bu iki farklı dünya böyle bir ekonomik tezatla birbirini etki altında tutmaktaydı.

Ekonomiden Müslümanları tasfiye eden İngiliz hakimiyetinin Hindulara yönelik en etkili darbesi, kast sistemini bozmak olmuştur. Kast sisteminin dini, siyasi ve sosyal alanlarda tartışılmaz etkisi kadar önemli olan bir diğer yönü de meslekleri ve buna bağlı olarak üretim sürecini belirlemesiydi. Bu yüzden İngilizlerin Hindistan'da kurmaya çalıştıkları kapitalist düzen, özellikle yönetim ve ticaret alanlarında yeni iş imkânları yaratınca, kendine güvenen Hinduların kastlarından ayrılarak daha üst kasta denkleme sayılabilecek yeni bir hayat yaşamasına sebep oldu. Fikri bakımdan da

⁸⁹ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.152.

bu tür gelişmeleri içten içe destekleyen İngilizler böylece ülkedeki geleneksel üretim ve yaşam tarzını yeniden oluşturmuş oluyorlardı. Zira Avrupa'nın en liberal ülkesi olan İngiltere, Anglosakson geleneğin bir gereği olarak sadece ürünlerini değil aynı zamanda fikirlerini de ihraç etmek zorundaydı.⁹⁰ Ancak bu liberal fikirlerin bir süre sonra İngilizlerin aleyhine sonuçlar doğuracağı ve Hintlileri isyan duygusunda birleştireceği ihtimali muktedir İngiliz yönetiminin gözünden kaçmış olmalıydı. Kaldı ki çıkarları açısından Hindistan'ı zorla birleştirip orada batılı bir sistem kurmaya çalışan İngiltere, aynı zamanda kendi sonunu da hazırlamaktaydı. Zira ekonomik çöküntüler batılı fikirlerle birleştiği zaman isyana dönüşmekteydi ve buna doğunun yabancıya hürmeti esas alan geleneksel tevazusu bile engel olamamaktaydı.

ç- Dini Sebepler

İslam Dinini Hindistan'a götürme çabaları⁹¹, Muhammed b. Kasım (705-715) komutasındaki Emevi ordusunun 711 yılındaki Sind harekâtı⁹² sonucunda resmen ve fiilen burada bir Arap-İslam devleti kurma arzusuna dönüşmüştür. Ancak bu gaye gerçekleştirilememiş, Emeviler tarafından Hindistan'a ulaştırılan İslam Dini, XI. yüzyıldan itibaren kuzeyden Gazneli⁹³ ve Gurlular⁹⁴ eliyle bu ülkede köklü bir şekilde yerleşip, Dehli

⁹⁰ R. Luraghi, **a.g.e.**, s.153.

⁹¹ Hindistan'a götürülmesi yönünde sarf edilen ilk çabalar hakkında geniş bilgi için bkz., Mohamed Kasım Ferishta, **History of the Rise of the Mohamedan Power in India I**, (nşr. John Briggs,) London 1826, s.2 vd.; T.W. Arnold, **İntişar-ı İslâm Tarihi**, (nşr. H. Gündüzler), Ankara 1982, s.274; C.A. Kadir, **“İslam Öncesi Hind Düşüncesi”**, **İslam Düşüncesi Tarihi I**, (Ed.M.M. Şerif, Türkçe bas.ed.M.Armağan, nşr.K. Demirci), İstanbul 1990, s.61.

⁹² VIII.yüzyılın başlarında Emevi Halifesi Velid'in Irak ve Horasan Valiliğini yapan Haccac, kaynaklarda sebebi farklı gösterilen bir korsanlık hadisesi ile ilgili Sind Racası Dahir'den zararı telafi etmesini istemişti. Dahir ise, suçlularla hiçbir şekilde ilgisinin olmadığını o sebeple de Haccac'ın bu talebini yerine getiremeyeceğini ifade edince Haccac, Sind Racalığının önemli bir limanı olan Debul'e iki ordu göndermiş ancak her iki ordu da başarısız olmuştu. Bunun üzerine Haccac, kendi damadı Muhammed bin Kasım komutasındaki bir orduyu üçüncü kez Debul'a gönderir. Burayı kuşatan Muhammed bin Kasım, içeriden de destek alarak 17 Kasım 711'de limanı ele geçirmeyi başarmıştır. Sind'de ilerlemeye kararlı olan Arap ordusu, Haziran 712'de Nirun'a yakın bir yerde Dahir'in ordusuyla karşılaşmış ve bu savaşta Brahman Raca Dahir, hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Araplar, daha rahat bir şekilde Sind sahillerinde ilerlemeyi başarmış ve 713 yılında Multan'ı ele geçirmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., N.A. Baluch, **“The Perspective: The South-Asian Subcontinent Before the Advent of Islam”**, **Road to Pakistan**, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Zahid Khan), Pakistan 1990, s.28 vd.; G. Dunbar, **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990, s.88 vd.; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.162 vd.; M.Hidayet Hosayn, **“Muhammed b. Kasım”**, **İ.A.VIII**, s.480; H. Beveridge, **a.g.e. I**, s.39 vd.

⁹³ Samanoğulları Emiri Abdülmelik'in (954-961) 961 yılında ölümü üzerine Türk asıllı memluğu Alptigin(880-963), tahta geçmek için teşebbüs etmiş ancak bu teşebbüsünde başarılı olamayarak Gazne'ye çekilmeye mecbur olmuştu. Onun memluku Sebuktigin(977-997) efendisinin başaramadığı bu işi başaracak ve Gazneliler Devleti ortaya çıkacaktır. Geniş bilgi için bkz., Ebu'n-Nasr Muhammed b. Abdulcabbar El-Utbî, **Tercüme-i Tarih-i Yemini**, (Farsçaya çeviren Ebu's-Şeref Nâsîh b.Zafer b.

Türk Sultanlığı döneminde⁹⁵ de bölgedeki en etkili çağını yaşamıştır. Baburluların Hindistan hakimiyetiyle birlikte yeniden yükselişe geçen İslamiyet,⁹⁶ gelişen dünya siyasi düzeni ve Hindistan'ın iç dinamikleri de dikkate alınmak suretiyle özellikle Ekber (1556-

-
- Curfedekâni, Tashih ve Tahşiye Ali Kavim), Tahran 1966; Ebu'l Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, **Târih-i Beyhâkî**, (nşr. Gani ve Feyyaz), Tahran 1324; V.D. Mahajan, **The Sultanate of Delhi**, Delhi 1970, s.36; S.F. Mahmud, **A Concise History of Indo-Pakistan**, Karachi 1992, s.80; R.M. Eaton, **The Rise of Islam and The Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)**, London 1903, s.15 vd.; T. Keigthley, **A History of India, from the Earliest Times to the Present Day**, London 1847, s.7; L. Cahun, **Introduction L'histoire De L'Asie**, Paris 1896, s.159 vd.; C.E. Bosworth, **The Later Ghaznavids: Splendour and Decay**, Edinburgh 1977; E. Merçil, **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989, s.1 vd.; N.A. Baluch, "*Ghaznawid and Ghurid Sultans (376-599/997-1206)*", **Road to Pakistan**, (nşr.M.Said, S.M.Haq, S. Mujahid, A.Z. Khan), Karachi 1990, s.46vd.; T.W.Haig, "*Yemini Dynasty of Ghazni and Lahor*", **Cambridge History of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958, s.11.
- ⁹⁴ Afganistan'ın Gur bölgesinde ortaya çıkan bu hanedan XII. yüzyılın sonlarına doğru İran hariç, Gaznelilerin hakim oldukları bütün toprakları ele geçirerek, biraz da kuzeydeki güçlü rakipleri Harezmşahlar Devleti'nin baskısıyla güneye yönelecek ve tamamen Türk memluktardan teşekkül eden ordularla Kuzey Hindistan'a hakim olacaktır. Geniş bilgi için bkz., Cüzçâni, **Tabakat-ı Nasri I**, (nşr. A.H. Habibi), Kâbil 1963, s.319 vd.; Ahmed Kemleddin Hilmi, **Es-Selâcika fi't-Tarih-i ve'l-Hdâra**, Kuveyt 1986, s.122 vd.; S.Lane-Poole, **Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)**, London 1903, s.46; M.Abdul Ghafur, **The Gorids; History, Culture and Adminastration 543-612/1148 1215-16**, Hamburg 1960, s.26; Gulam Mustafa Khan, "*A History of Behram Shah of Ghaznin*", **Islamic Culture XXII**, (Ocak-Nisan 1949), s.199; Kalkaşandi, **Subhu'l Aşa Fi Kitabat al-İnşa IV**, (nşr. M.H. Şemseddin), Beyrut 1987, s.397; V.V.Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr. H.D. Yıldız), Ankara 1990, s.121; Z.V. Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981, s.44; Salim Cöhce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi), s.13; Defremery, "*Histoire Des Sultans Ghourides*", **Journal Asiatugie 34**, (Eylül-Ekim 1843), s.167-200; T.W. Haig, "*Muizz-ud-din Muhammad bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi*", **The Cambridge History of India III**, (nşr.T.W. Haig), Delhi 1958, s.38; C.E. Bosworth, "*The Early Islamic History of Ghur*", **The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia**, London 1977, s.116 vd.; I.H. Sıddıqui, "*Gurlular*", **D.İ.A. XIV**, s.209 vd.; M.L. Dames, "*Guriler*", **İ.A. IV**, s.826.
- ⁹⁵ Gur Hükümdarı Muiz ed-din Muhammed Gurî'nin melikleri tarafından 1206'da kurulan bu devletin tarihi hakkında geniş bilgi için bkz., M.Aziz Ahmed, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk Sultanlığı**, (nşr. T. Say), İstanbul 1949; E. Konukçu, **Kalaç Sultanlığı**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doktora Tezi); S. Cöhce, **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi); R.C. Majumdar, **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960; A. L. Srivastava, **The Delhi Sultanate**, Agra 1959; Bkz., S. Nijjar, **Pancab Under The Sultans(1000-1526)**, Delhi 1968; S.P.D. Nigam, **Nobility Under The Sultans of Delhi**, Delhi 1968.
- ⁹⁶ Hindistan'da kendi adıyla anılacak olan devletin temellerini atan Babur(1494-1530), başlangıçta babası Ömer Şeyh Mirza b. Sultan Ebû Saîd 'den kendisine kalan Fergana bölgesinin idaresini yürütmüş ancak bu bölgede gittikçe güçlenen Şeybaniler karşısında daha fazla direnemeyerek önce Afganistan'a, sonra da Kuzey Hindistan'a yönelmişti. 1504'de Kabil'i kuşatan Babur, bu kuşatmayı takiben İndus'a da ilk akını gerçekleştirdi. Babur'un hükümdarlığının ilerleyen dönemlerinde Onun gittikçe Türkistan'daki gücünü kaybetmesi ve Hindistan'aki Türklerin Lodi idaresinden memnuniyetsizlikleri, neticede onu 1525'de Hindistan'a yöneltti. Nisan 1526'da Panipat savaşının kazanılmasıyla Hindistan'da Baburlular dönemi başlamış oldu. Geniş bilgi için bkz., Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II**, (nşr., R.Rahmeti Arat), Ankara 1987, s.0100 vd.; Gülbeden, **Hümayunnâme**, (nşr., Abdürreb Yelgar), Ankara 1987; Muhammed Kasım Firişte II, s.1 vd; D.N. Marshall, **Mughals in India**, London 1967; Mubarak Ali Khan, **The Court of the Great Mughuls**, Bochum 1976; H.Beveridge, **A Compherensive History of India, Civil, Military, and Social, from The First Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt I**, Glasgow 1858, s.105 vd.; Bilal Yücel, **Bâbü'r Dîvânı**, Ankara 1995; E. Denison Ross, "*Babur*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.1 vd.; R.Burn, "*Humayun*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.21 vd.

1605) zamanında bir dereceye kadar yumuşatılmıştır.⁹⁷ Daha sonra bu durum, İslam Dininin Hindistan'daki geleceği bakımından tehlikeli görülmüş o sebeple Hanefi şeriat hukuku Evrengzib (1658-1707) zamanında yeniden düzenlenerek *Feteva-i Alemgiri* adı altında birleştirilip Hindistan'da etkin kılınmıştır.⁹⁸

⁹⁷Bu dönemde coğrafi keşifler yapılmış ve Avrupalılar Hindistan'a ulaşmış olduğu için ülkede sadece Türklerle Hintlilerin mücadelesi değil aynı zamanda siyasi alana pek yansımayan ama içten içe rahatsız eden Avrupalı sızması da devam ediyordu. Özellikle deniz yoluyla gelen Avrupalıların Hindistan'ın yerlilerine nazaran çok güçlü olmaları ve ateşli silahları kullanmaları ülkedeki rekabetin şeklini de değiştirmiştir. Bununla beraber Avrupalılar, Hindistan'ın sosyal ve etnik yapısını tahlil etmekte geçikmemiş ve tespitleri doğrultusunda yeni politikalar belirlemiştir. Bu politikalar, çok sayıda dil, din ve ırkın yaşadığı bu ülkedeki farklılıkları ön plâna çıkararak, iç çatışmaları körükleyici mahiyette idi. Nitekim Hindistan'daki sosyal yapı buna çok müsaitti. Bu durum, bir cihan devleti kurmak isteyen ama ata yurdu Türkistan'ı da yeniden ele geçirme imkânına sahip olmadığı için bunu Hindistan'da gerçekleştirmek zorunda olan Baburlu Padişahı Ekber (1556-1605)'in gözünden kaçmadı. Ekber, Hindistan'da barış ortamı sağlayarak, gücünü bulunduğu coğrafyadan alan bir devlet kurmayı amaçladı. İçerideki çatışmalara son vererek güçlü bir devlet kurabilmek için farklılıkları geri plâna iterek dinler ve kültürler üstü hareket etmeye çalıştı. O sebeple yerlilerin sevgisini kazanabilmek için hakim gücün dini olan İslamı, akıl hocası Ebul Fazl Allami (1551-1602)'nin de tesiriyle haddinden fazla yumuşatmaya çalıştı. Ekber'in yaklaşık elli yıl süren hükümdarlığı döneminde Baburluların Kuzey ve Orta Hindistan'daki hakimiyetleri sağlamlaştırdı Malva, bağımsız Raçput devletleri, Gücerat ve Handeş ele geçirilmiş, buna ek olarak kuzey batı sınırlarının güvenliği açısından önemli olan Kâbil ve Kandahar şehirlerinde hakimiyet tesis edilerek, devletin kuzey güvenliği de sağlanmıştır. Dekken'de Behmenilerin halefi olan devletler ya doğrudan doğruya ilhak edilmiş ya da Ekber'in yüksek hakimiyetini tanımak zorunda bırakılmıştır. Siyasi icraatlarında kazanmış olduğu başarılarıyla büyük bir kumandan ve devlet adamı olduğunu gösteren Ekber, büyük bir düşünür ve dini reformist olduğunu da ispat etmiştir. Hindistan'da güçlü bir siyasi hakimiyetin tesisinde dini birliğin çok önemli olduğunu keşfeden Ekber, hakimiyetini baki kılmak için sünni olmayaların ve gayri müslümlerin siyasi birliğini ve desteğini sağlayabilmek için Hindistan'da "*Din-i İlahi*" adı altında yeni bir dini akım tesis etmiş ve bu şekilde her dinden insanları bu inanç çerçevesinde toplamayı amaçlamıştı. İslamın temel değerleriyle ilgili tartışmaların yapıldığı bu toplantılara başlangıçta Müslümanlar davet edilirken daha sonraları Hindu bilginler, Jain ve Zerdüşt münzevileri ile Katolik rahipleri de davet edilerek geniş boyutlu bir dini misyon gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Ekber'in bu dini anlayışına uygun olarak o dönemde onun sarayında her dine ve inanca mensup, çok sayıda alim ve din adamlarının yer aldığı görülmekte olup kendisinin bu görüşlerini teyid eden çok sayıda insan, onun müridi olmuştur. Dinler konusunda entelektüel bir merak sahibi olan Ekber, bu dönemde Hindulara devlet idaresinde her zamankinden daha çok görevler vererek Türk, Afgan, İranlı ve Hindu topluluklarının kaynaşmasını teşvik etmiş ancak onun bu düşünce ve davranışları radikal Müslümanlar tarafından büyük tepkilerle karşılanmıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Mohamed Kasım Ferishta, **History of the Rise of the Mohamedan Power in India II**, (nşr. John Briggs) London 1826, s.181 vd.; L. Binyon, **Ekber**, (nşr. Ö.R. Doğrul), İstanbul 1944, s. 16 vd.; I.H.Kureşi, "*Moğollar'ın Hakimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları*", **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. K. Turhan), İstanbul 1989, s.324 vd.; H.Beveridge I, s.142 vd.; W.Haig, "*Akbar, Mystic and Prophet*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.118 vd.; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.200 vd.; W.Haig, "*Akbar 1556-1573*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.90 vd.; S.Moinul Haq, "*Evolution and Consolidation of the Muslim Community II*", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.175 vd.; İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and Its Practical Working up to the Year 1657**, (nşr. E.D. Ross), Karachi 1967, s.55. vd, 347 vd.; P.Woodruff, **a.g.e.**, s.45; Hüseyin Gazi Yurdaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara 1988, s.294 vd.;H. Beveridge, **a.g.e. I**, s.134 vd.

⁹⁸ Hindistan'ın tamamını bir birlik altında toplamayı hedefleyen Evrengzib, Türk nüfusun Hindular arasında erimesine engel olmak ve Hinduları Baburlu Devletine bağlayabilmek için bir takım dini reformlara yapmıştır. Evrengzib'in İslamın sünni kolunu yayma hususunda aşırı gayretli olmasına rağmen diğer inançlara mensup insanları inançlarından dolayı hiçbir şekilde cezalandırmak istememiş ancak ihtida etmek isteyenlere cömertce davranarak onlara büyük mükafatlar verdiğini ifade etmektedir.; Evrengzib'in dini politikası hakkında geniş bilgi için bkz., H. Beveridge, **a.g.e. I**, s.142 vd;

Baburluların uyguladığı mevcut Sünnî-Hanefî hukuka, Hindistan'ın o dönemde en etkili gücü konumunda olan Marathalar karşı çıkmazken, İngilizler bu hukuku görmezlikten gelmiş, hatta yerine kendi siyasi hakimiyetlerine temel olacak İngiliz hukukunu tesis etmeye başlamışlardır.⁹⁹ Bu duruma tepki gösteren Müslüman aydınlar, Şah Veliyullah(1703-1762) ve öğrencilerinin şahsında uzun bir dönem mücadele edeceklerdir.¹⁰⁰ O sebeple İngiliz hakimiyeti altındaki Hindistan'ı *darul-harb*, Marathalar

J.Sarkar, "*Aurangzib(1658-1681)*" **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), s.230,288; T.W.Arnold, **a.g.e.**, s. 263; Sidney J. Owen, **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912, s.6 vd.; G.Dunbar, **a.g.e.**, s.262 vd.; K.S.Latourette, **a.g.e.**, s.56 vd.; Husain Khan, "*Mughal Empire(1526-1857)*", s.150 vd.; K.A. Nizami, "*Evrenzib*", **D.İ.A. XI**, s.537 vd.; H.G. Yurdaydın, **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara 1988, s.311 vd.; Y.H. Bayur, **a.g.e. II**, s.239, 258 vd.

⁹⁹ A.Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, s.22 vd; İngilizler, 1765'den itibaren Baburlu padişahından Bengal bölgesinin vergilerini toplama hakkını alınca özellikle Müslümanların muhalefetini ve kargaşa çıkmasını engellemek için bir süre *Feteva-i Alemgiri*'yi kullanmışlardır. Bkz. Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.175.

¹⁰⁰ Hindistan'da Hıristiyan misyonerliği ve emperyalizme karşı XVIII. yüzyılda oluşturulan İslam politikalarının temelinde Şah Veliyullah ve öğrencileri yatar. Babası Şah Abdurrahîm (1644-1718), Evrenzib'in talimatıyla Fetâvâ-i Alemgîri'yi hazırlayanlardan biridir. [Şah Abdurrahim hakkında geniş bilgi için bkz., Halid Zaferullah Daudî, **Pakistan ve Hindistan'da Şah Veliyullah ed-Dehlevi'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları**, (nşr.İ.Örgen), İstanbul 1995, s.104 vd.; Cemalettin Özdemir, Şah Veliyullah Ahmed b. Abdurrahim ed-Dehlevi; Hayatı, Eserleri ve Fikirleri, Ankara 1990; Eyüp Akdağ, Şah Veliyullah Dehlevi'nin Huccetullahi'l-baliğa Adlı Eseri Işığında Hadis Anlayışı, Ankara 2000,] Nakşibendi tarikatının Müceddidi koluna mensup olmakla birlikte İbn Arabî'nin vahdet-i vücud öğretisine pek itibar etmeyen Şah Veliyullah, Hindistan'daki İslam anlayışına yön veren alimlerden biri olup, akıl ve muhakemeye dayanan yenilikçi fikirleri çağımızda da etkisini sürdürmektedir. Kur'an'ı Farsçaya çevirmesi ve daha sonra da oğlu Şah Rafî'ed din'in Urduçaya tercüme etmesi, Sünnî ulemanın sert tenkitlerine yol açmışsa da neticede sofatların tekeline kırıp, Allah'ın Kelamını halkın anlayış düzeyine sunulmuş olması ülkede İslamın geleceği açısından yerinde bir hareket olmuştur. Ona göre halifelik hakkı Kureys'e ait olmakla birlikte sadece Benî Haşim'le sınırlı değildir. Bu görüş Emevi hilafetini meşru kabul ederken, Osmanlı halifeliğinin reddi anlamına gelir. [Bkz. A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.281 vd.] Veliyullah yalnızca dini değil siyasi bakımdan da ülkenin kaderinde önemli rol oynamıştır. Baburlu hakimiyeti çökerken, güçlenen Maratha ve Catların Müslümanlara zulmünü engellemek için Afgan hükümdarı Ahmed Şah Abdali (1747-1773) 'ye mektup yazarak onu düzenli akınlar yapmak üzere Hindistan'a davet etmesi, [Bkz. A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.291.] şüphesiz ki büyük sonuçlar doğuracak olan önemli bir teşebbüstür. Veliyullah, bu daveti yaparken Ahmed Şah Abdali'yi "Nadir Şah (1688-1747) gibi [Nadir Şah'ın hakimiyeti ve akınları konusunda geniş bilgi için bkz., H.Beveridge, **a.g.e. III**, s.398 vd.; G.Dunbar, **a.g.e.**, s.299 vd.; W.Haig, "*Muhammed Shah*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.341 vd.; A.Zahid Khan, "*The Downfall of the Mughals*", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.474 vd.; E.Trinkler, **Through The Heart of Afghanistan**, (nşr.B.K.Featherstone), London 1928, s.206 vd.; G. Macmunn, **a.g.e.**, s.63 vd.; A. Fletcher, **Afghanistan Highway of Conquest**, New York 1966, s.40 vd.] Müslümanların mülküne ve refahına zarar vermemesi hususunda da uyarılmıştır. Şah Veliyullah'ın bu mektupları, Ahmed Şah Abdali ve Necib'ed-devle arasındaki fikir birliğine yardımcı olmuş, özellikle de Abdali'nin(1747-1773) 1761 de Marathaları Panipat'ta ezici bir yenilgiye uğratmasıyla sonuçlanan seferi[Bu sefer hakkında geniş bilgi için bkz. H.Beveridge, **a.g.e. III**, s.406 vd.; W.Haig, "*Muhammad Shah*", s.372; H.G.Rawlinson, "*The Rise of the Maratha Empire (1707-1761)*", s.419 vd.; H.Kulke-D. Rothermund, **a.g.e.**, s.229 vd.; A.Zahid Khan, "*The Downfall of the Mughals*", s.476 vd.; A.Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.22; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.230 vd.] düzenlemesinde etkili olmuştur. [Bkz., Veliyullah'ın fikirleri daha sonra Mücahidin [Bkz.; İkrāmuddin Qidwani, "*The Establishment of the British Raj*", s.512; S.Moinul Haq, "*The Great Revolution of 1857-58(I)*", s.557] ve Bengal'de Hacı Şeriatullah (1781-1840) ile oğlu Titû Mîân(1819-1862)[Hacı Muhsin olarak da anılan Titu Mian, Doğu Bengal'in büyük bir kısmını parçalara ayırdı ve her bir parça için de bir temsilci halife atayarak Hindu zemindarları ve kendisine

hakimiyetindeki(1707-1761) Hindistan'ı ise *daru'l-İslam* ilan eden Şah Abdulaziz (1746-1824)'in¹⁰¹ ve öğrencisi Şah Abdülhay (?-1828)'ın yaklaşımları^{102 103}, Hindistan'daki İslam ulemasının İngilizlere olan tavrı ve meseleyi kavrayışı açısından önemlidir. Nitekim bu görüşü paylaşan ulema, 1857 sipahi ayaklanmasının da ateşleyicisi olacaktır.

Abdulaziz gibi İngilizlere karşı olan bu ulema gurubunun, kendilerini onlardan tamamen tecrit ettikleri de söylenemez. Her ne kadar Şah Abdulaziz, Müslümanlara zarar verici olan İngiliz memuriyetinde bulunmayı bir fetvayla haram saymışsa da¹⁰⁴ İngilizlerin hızla devlet hayatına nüfuz etmeleri üzerine bir takım alimler,¹⁰⁵ reddettikleri İngiliz sisteminin birer parçası olmaktan kurtulamamışlardır.

Müslüman öğrencilerin İngiliz okullarına gidebilmelerine bir fetvayla izin verilmiş ve Abdülaziz'in yeğeni Muhammed İsmail(1779-1831)'in ısrarı sonucu, Müslümanların dini özgürlüğüne müdahale etmemeleri kaydıyla İngilizlerle mahalli bazda geçici bir anlaşma yapılmasına rıza gösterilmiştir.¹⁰⁶ Üstelik Abdülhay, Abdülaziz'in izniyle bir

muhalif olan Müslümanları ikna etmeye ve misyonuna katılmaya çağırdı. Titu Mian, Doğu Bengal'de bu faaliyetlerini sürdürürken pek çok defa mahkum edilmiştir. Bkz. S.A.A. Rızvi, *"The Breakdown of Traditional Society"*, s.76 vd.; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.769.] gibi tepkici İslam hareketlerine de ilham teşkil etmiştir. [Bkz. A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.291 vd.] Ayrıca Şah Veliyullah hakkında geniş bilgi için bkz., Halid Zaferullah Daudî, **a.g.e.**, s.97 vd.

¹⁰¹ Şah Veliyullah'ın büyük oğlu Sirâcu'l-Hind Şâh Abdu'l-Azîz Muhaddis Dehlevî, 1746'da Dehli'de doğdu. 15 yaşında tahsilini tamamlayan Abdulaziz, Şah Veliyullah'ın vefatından sonra 17 yaşında babasının yerine geçti. İlimde otorite kabul edilmesinden dolayı onun mührünün olduğu fetvalar Hindistan dışında da itibar görmekteydi. Molla Reşîdî Medenî, İstanbul'dan Şah Abdulaziz'e yazdığı mektupta: *"Sizin etkiniz İslam ülkelerinde o kadar fazladır ki Türk sultanı bile saygı göstermektedir."* demek suretiyle bu durumu ortaya koymaktadır. 1774'de geçirdiği bir hastalık sonucunda gözleri kör olmasının yanı sıra aleyhine işleyen siyasi duruma rağmen 60 yıl hadis dersleri verdikten sonra 79 yaşındayken 1824'te vefat etti. Bkz., H. Z. Daudî, **a.g.e.**, s.149, vd; H.G.Rawlinson, *"The Rise of the Maratha Empire"*, s.392 vd; T.Koçyiğit, *"Abdülaziz ed-Dihlevî"* **DİA I**, s.188 vd.

¹⁰² Şah Abdu'l-Hay b. Hibetullah Barhânevî, halasının kocası olan Şah Abdulaziz'in kızıyla evliydi. İyi bir eğitim almış olup Şah Abdulaziz'in öğrencileri içerisinde Hanefî fikhını en iyi bilen alim olması kendisine haklı bir şöhret kazandırmış o sebeple İmam Şevkânî ona hadis senedi ve icazeti ile birlikte pek çok kitabını da göndermiştir. Cihad hareketinde yakın arkadaşı Seyyid Ahmed Barelvî'ye biat etmiş ve savaş meydanında onunla birlikte şehid olmuştur. Bkz., H. Z. Daudî, **a.g.e.**, s.166.

¹⁰³ İngiliz zulmünün tahammül edilemez boyutlara ulaştığına dikkat çekmek isteyen Şah Abdulaziz, İngiliz hakimiyeti ve Anglo-İslami hukuka ilişkin meşhur açıklamasında; *"Delhi'de islam hukuku artık yürürlükte değildir. Hıristiyan efendilerin hukuku hiç bir inceleme olmaksızın, karşısına bir engel çıkmaksızın işlerliktedir, İdari ve hukuki olaylarda, cezaların tayininde, Müslüman olmayanlar bütün ağırlıklarıyla hükmetmektedirler. Cuma ve bayram namazları gibi ibadetleri, ezanları, helal malların kesimini yasaklamamış olabilirler ancak onların esas hedefi kâr etmek ve denetimi ellerine geçirmektir. Delhi'den Kalküta'ya kadar artık Hıristiyanlar hükmediyor."* diyerek Hindistan'ı *"daru'l-harb"* ilan ederken Şah Abdülhay, daha açık ve kararlı bir ifadeyle *"Kalküta ve bağluları bu ülkenin düşmanıdır."* demekle bundan sonra izlenecek politikayı ortaya koyuyordu. Bkz. A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.27; A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.299.

¹⁰⁴ H. Z. Daudî, **a.g.e.**, s.157 vd.

¹⁰⁵ Bunlar arasında Abdülaziz, onun yeğeni Muhammed İsmail, Abdülhay, Sadreddin Han Azarda, Fazlülhak Hayrabadî, Asaf ed-devle, Saadet Ali Han ve Gazi ed-din Haydar gibi alimleri saymak mümkündür. Bkz. A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.28.

¹⁰⁶ Doğu Hindistan Şirketi yetkililerinin ilk zamanlar Seyyid Ahmed Barelvî (1786-1831)liderliğinde Müslümanların dini teşkilatlanmasına karşı çıkmamaları ve özel hayatlarına müdahale etmemeleri, Şah

müddet Doğu Hindistan Şirketi'nin emrinde çalışmış hatta Sadreddin Han Azarda ve Fazlülhak Hayrabadî gibi Sipahi ayaklanmasının önde gelen uleması, Şirkette hukukî görevler yapmışlardır.¹⁰⁷ Esasen bu ilişki sadece Müslüman liderlerin değil aynı zamanda kuzeyde her geçen gün güçlenen Sih tehlikesine karşı bir İslam kalkanı hazırlamaya çalışan İngilizlerin de işine geliyordu. Çünkü Müslümanların kafasındaki cihat fikri onlardan evvel Sihleri muhatap kabul ediyordu.¹⁰⁸ Bu sebeple İngilizler, başlangıçta Sihleri hedef alan *Mücâhîdin* hareketinin¹⁰⁹ hızla gelişmesine engel olmadılar. O halde Seyyid Ahmed Barelvi'nin Sihlere karşı cihad ilan etmesi, Peşaver'i kısa süreli işgali ve 1831'de Sihler tarafından yenilerek öldürülmesi gerçekte İngilizlerin işini kolaylaştırmaktaydı.¹¹⁰ Bununla beraber Sihlerin Pencap'taki hakimiyetine son veren İngilizler bu sefer Mücahidin ile karşı karşıya kaldılar ki, bu mücadelenin sipahi ayaklanmasının başlamasında hatırı sayılır bir sahip olduğu bilinmektedir.

XVIII. Yüzyılın sonlarında ve XIX.yüzyılın başlarında Hindistan'daki İslam ulemasının batılı kurumları reddedişi, zannedildiği kadar katı değildi. Kaldı ki içlerinde bu kurumlara karşı muhabbet besleyenler de vardı. Avaz'da Asaf ed-devle'nin himayesinde Newton (1642-1727)'un *Principia* adlı eserinin Arapçaya tercüme edilişi, onun halefi

Muhammed İsmail üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. O, İngilizlerle ikili ilişkileri geliştirmek suretiyle Sih tehlikesine karşı tedbir almaya çalışıyordu. Çünkü İslam düşmanı Sihler, Baburlu otoritesinin ortadan kalkmasını da fırsat bilerek İslama karşı büyük bir tehlike teşkil etmekteydiler. Bkz., A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.299; S.A.A.Rızvi, "*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*", s.338 vd.

¹⁰⁷ A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.28.

¹⁰⁸ Seyyid Ahmed Barelvi'nin Buhara ve Afganistan sultanlarına mektuplar göndererek, onları Sih zulmüne son verip Hindistan'daki İslam hakimiyetini yeniden kurmaya davet etmesi, yine kısa süreli de olsa Peşaver'i işgali ve 1831'de Sihler karşısında bozguna uğrayarak ölmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bkz., G.Dunbar, **a.g.e.**, s.297 vd; H.Kulke-D.Rothermund, **a.g.e.**, s.262 A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.299 vd.

¹⁰⁹ Kelime olarak *cehd* kökünden gelen *mücâhîdin*; cihad edenler anlamına gelmektedir. İslamın saygınlığını iadeye yönelik bu silahlı hareketin temel amacı; İslam dinini başta Hinduizm olmak üzere bütün yabancı etkilerden ve hurafelerden arındırarak yeniden hayat tarzı haline getirmektir.Onun için Hindistan Müslümanları tarafından bu şekilde adlandırılırken İngilizlerce maksatlı olarak *Vehhabi* veya *Hindustani fanatics* diye tabir edilmiştir.Bunun sebebi mücahidini, Sünnî Osmanlı hilafetine muhalif hareket eden Vehhabilerin bir uzantısı şeklinde göstererek onları Hindistan Müslümanlarının gözünden düşürmektir.[Bkz., Y.H.Bayur, **a.g.e. III**, s.390] Harekatin lideri Seyyid Ahmed Barelvi, 1807'de Şah Abdulaziz'in öğrencisi olmuş ve Şah İsmail ile Abdulhay'ın de kendisine katılmasıyla Velîyullah'ın Hindistan'daki üç büyük sûfî tarikati olan Kadîrî, Çişfî ve Nakşibendî ekollerini birleştirme çalışmalarını devam ettirmiştir.Onun gayretleriyle kısa sürede askeri bir boyut kazanan hareket, önce Sihlerle daha sonra da İngilizlerle mücadele etmiştir. Bu bakımdan Hindistan Müslümanlarının emperyalizme karşı ilk siyasal kitle hareketi olup Toynbee'nin ifadesiyle Müslümanların Hindistan'ı İngiliz, Hindu ve Sih müttefiklerinden kurtarmaya yönelik son çabasıdır. Geniş bilgi için bkz., A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.293 vd.; Bkz. S.A.A. Rızvi, "*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*", s.337

¹¹⁰ A.Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.300.

Saadet Ali Han'ın Lucknow'da batılı tarzda bir rasathane kurması,¹¹¹ yine burada Gazi ed-din Haydar(1814-1827)'in doğu ve batı dillerini birlikte inceleyecek bir enstitü kurması hep bu özentinin neticeleriydi. Kaldı ki, Keramet Ali, *çağdaş bilimlerin ve buluşların hepsinin Kur'an'dan çıkmış olduğunu ve bunun İspanya üzerinden Avrupa'ya yansıdığını dolayısıyla Hintli Müslümanların İngilizlerin şahsında Avrupa dil ve bilimine yakınlık duymaları gerektiğini* savunacak kadar ileri gitmekteydi. Ona göre bilimin kazanılmasının ilk şartı, batı dillerinin öğrenilmesi idi. Mısır'da Mehmed Ali Paşa(1805-1848)'nın, daha da önemlisi Osmanlı Halifesi II. Mahmud(1808-1839)'un eğilimlerinin bu yönde olmasının sebebi de buydu.¹¹²

Görüldüğü üzere Keramet Ali'nin görüşleri, XIX. yüzyılın başlarında İngilizlerin kurmak istediği eğitim, kültür ve iktisat kurumlarının tutarlı alt yapısını oluşturacak teorik bir temel hazırlama amacına yöneliktir.¹¹³ Çünkü İngilizler Hindistan'da artık İslam ve Hindu düşüncesinin yerine batılı olanı yerleştirmeye çalışmaktaydılar.¹¹⁴ O sebeple İngiliz kafasıyla düşünecek bir entellektüel sınıfın yetiştirilip, ülkede söz sahibi olması planlanmıştı.¹¹⁵ Bu anlayış doğrultusunda, klasik İslami çalışmalar yapmak amacıyla 1825'de açılan Delhi Kolejinin masraflarını İngilizler karşılamaktaydı. Urduca'nın eğitim dili,

¹¹¹ İngiliz kralı II. James (1685-1689)'in Cambridge Üniversitesinde Katolikliği yayma ve hakim kılma çabalarına karşı bir direniş hareketi başlatan İngiliz fizikçi ve matematikçisi Sir Isaac Newton 'un 1687'de yayımlanan ve onu Avrupa'da büyük bir üne kavuşturan *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica (Tabiat Felsefesinin Matematik İlkeleri)* adlı eseri; mekaniğin üç temel yasasıyla evrensel kütle çekimi yasasını ortaya koymaktaydı. Bu ilmi gerçekler Katoliklerden daha çok Protestanların din anlayışını desteklemekteydi. Bu amaçla pek çok eser kaleme alan Newton'un ancak birkaç çalışması yayımlanabilmiştir. Bunlardan *Teslis*'e karşı çıkarak onun Kitab-ı Mukaddese sonradan eklendiğini ileri sürdüğü eseri Hıristiyanlar arasında çok ilgi görmüştür. Yine Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan olaylar ile tarihî vakaları denkleştirmek amacıyla yazılmış bir kronoloji mahiyetinde olan *Observations Upon The Prophecies of Daniel And The Apocalypse of St. John, 1733* (Daniel'in Kehânetleri ve Aziz Yuhanna'nın Vahiy Kitabı Üstüne Gözlemler 1733) adlı kitabı bir yandan Protestanlığı ön plana çıkarırken diğer yandan Aziz Yuhanna'ya dayanarak Yahudilikle olan asgari müşterekleri vurgulamaktaydı. Bütün bunları çok iyi tahlil eden İngilizler, Hindistan'da hakim kılmaya çalıştıkları Protestanlığın bilimsel temellerini kurmada Newton'un eserlerinden yararlanmayı ihmal etmediler. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W.H.Hutton, "*Oudh and the Carnatic, 1785-1801*", s.349

¹¹² Şii olmasına rağmen, Aziz'in öğrencisi olup, Barelvi'nin Bengal'deki 1820 ve 1824 arasındaki reform hareketini destekleyen Keramet Ali, kendi fundamentalist anlayışında Doğu Hindistan Şirketi'ne kişisel bir bağlılık ve batı bilimlerinin çalışılmasına doğru bir eğilime sahip gözükmektedir. 1831'de Şirket'in idaresiyle yakın ilişkileri vardı ve yöneticilerinden kimi hediyeler almıştı. Daha sonra Abdüllatif Han tarafından Kalküta'da kurulan ve dinin dışında bir politikanın yolunu arayan İslam Edebiyat Derneği'ne katılmıştır. Öğrencilerinden biri olan Emir Ali'nin fikirlerini etkilemiştir. [Bkz., A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.29.] Keramet Ali'ye göre örnek alınması gereken II. Mahmud ve Mehmed Ali Paşa'nın Avrupa kaynaklı reformlarının mukayeseli bir değerlendirmesi için bkz., E.Kuran, "*Sultan II. Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri*", **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler**, İstanbul 1990, s.107-111.

¹¹³ A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s. 31.

¹¹⁴ A.J. Toynbee, **Dünya ve Garp**, (nşr. E. Bilgiç), İstanbul, s.51.

¹¹⁵ Bu plan başarıya ulaşacak , 1947 yılındaki bağımsızlıktan sonra da Hindistan ve Pakistan'ı yönetecek kadroları hazırlayacaktır. Bkz., A.J. Toynbee, **a.g.e.**, s.55.

İngilizcenin de yardımcı dil olarak okutulduğu¹¹⁶ bu deneme koleji, İngilizce eğitimi küfür kabul eden Müslümanların tepkisine sebep oldu. Halbuki Abdulaziz, babası Şah Veliyullah gibi Allah'ın buyruğunu her kavime kendi dilinde ulaştırma lüzumuna inanmaktaydı. Bu amaçla Arapça, Farsça, Urduca ve İbraniceyi iyi bilen Şah Abdulaziz'e göre İngilizce öğrenmede hiçbir kötülük yoktu. Çünkü dil sadece ilim öğrenmek için bir vasıta. Kaldı ki kendi inanç ve değerlerine bağlı olmak şartıyla diğer dilleri öğrenerek başka milletlerin ilim ve sanatlarından istifade etmek, dünyaya hakim olan milletlerin şiarı olmakla beraber, Hz. Muhammed'in (s.a.v) de sünnetidir. Onun için Şah Abdulaziz'in telkinleriyle¹¹⁷ kısa sürede Memluk Ali ve Veliyullah ekollerinin mensuplarıyla dolan Delhi Koleji, Zekauallah, Şair Altaf Hüseyin Hali ve Nezir Ahmed gibi batılılaşmış ilk entellektüelleri yetiştirdi. Bu arada İngilizce esas alınarak modern bilimlerin öğretimine 1835'te başlanmış, o sebeple aynı yıl Kalküta'da ilk tıp koleji,¹¹⁸ 1845 yılında Bombay'da bir tıp koleji ve Roorkee'da 1847 de ilk mühendislik koleji kurulmuştur.¹¹⁹ Neticede Delhi Koleji 1857 sipahi ayaklanmasına sebebiyet verdiği gerekçesiyle kapatılacaktır.¹²⁰

1835'de resmi eğitim dilinin Farsça'dan İngilizce'ye dönüştürülmesi, iktisat terminolojisinin de değişmesine ve bunun doğurduğu sonuçlar, yüzyıllardır Hindistan'ın hakim sınıfını oluşturan Müslümanların ekonomiden dışlanmasına sebep olmaktadır. Kendi eğitimlerinin yerine geçen batılı eğitim sistemi, dini eğitim için Hindistan'da ayrı bir okul açmazken, İngiliz üniversitelerinde ilahiyat fakülteleri aracılığıyla fırsatlar hazırlamaktaydı. Üstelik Müslüman okulları üzerindeki vakıf kanunlarının kaldırılması ve İngiliz görevlilerin vakıf gelirlerini haksızca sahiplenmeleri; İslam ahaliyi daha da tahrik etmekte ve onların yeni eğitim tarzını reddetmesinde etkili olmaktadır. Bu durum, idari hizmetlerde yer almak için gerekli niteliklerde yetişmeyen Müslümanların temsil edilmelerini de imkânsız hale getirmekteydi.¹²¹ O sebeple Müslümanların Hindulara oranla batılı kurumlara ilgisi fazla değildi.¹²² Çünkü İngilizlerin Hindular karşısında

¹¹⁶ S.H. Haqquee, "The Development of Urdu as Lingua Franca from the Beginning to Mid 19th Century", **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990, s.594; A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.30 vd.

¹¹⁷ H. Z. Daudî, **a.g.e.**, s.151,156 vd.

¹¹⁸ İngilizlerin Hindistan Genel Valisi Marquess Richart Colley (Lord) Wellesley(1798-1805)'in daha önce Kalküta'da kurduğu Fort William Koleji, Doğu Hindistan Şirketi'nde görev yapmak üzere Hindistan'a yeni gelen memurlara yerli dilleri öğretmek üzere onları daha verimli hale getirmek amacı taşıdığından, yerli dillerde öğretim yapıyordu. 1835 yılında kurulan tıp koleji ise tam tersi bir amaç taşıdığı için İngilizce öğretim yapmıştır. Bkz., H.Kulke, D.Rothermund, **a.g.e.**, s.247.

¹¹⁹ P. Woodruff, **a.g.e.**, s.303.

¹²⁰ A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.30 vd.; H.V. Lovett, "Education and Missions to 1858", s.119 vd.

¹²¹ A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.32.

¹²² A.J. Toynbee, **a.g.e.**, s.53 vd.; A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.31 vd.

Müslümanlara uyguladıkları adaletsizlik, onları psikolojik, sosyal ve ekonomik bakımlardan güvensizliğe sürüklemekte ve uzak durmalarına sebep olmaktaydı.¹²³ Bu yüzden 1835-1870 arasında idari hizmetlerdeki Müslümanların Hindulara oranı yetmiş bir kadardı.¹²⁴ Zira Müslümanlar, İngilizlerin bütün engellemelerine rağmen bir asır öncesine kadar efendi konumunda iken, 1793 daimi iskân kanunundan¹²⁵ sonra Hinduların bile altında birer toprak kölesi haline getirilmişlerdi.¹²⁶

Dini bakımdan Müslümanları en çok rencide eden husus, Hıristiyan misyonerliği yapan Doğu Hindistan Şirketi görevlilerinin korunması ve bunun İngiliz hakimiyetinin bir gereği olarak algılanmasıydı. 1813 Hindistan kanununda¹²⁷ Hıristiyan misyonerlerine kolaylıklar sağlanmasının yanı sıra Hindistan'da bir piskoposluk ve üç baş diakozluk (archdeaconary) kurulması Müslümanları oldukça tedirgin etmiştir.¹²⁸ Çünkü onların dayanağı olan Baburlu Devleti'nin kudreti günden güne azalmakta ve gelecek pek de parlak görünmemekteydi.

1829 da “Sati”nin resmen yasak edilmesi,¹²⁹ 1830'da “Thag” geleneğine son verilmesi¹³⁰ Hinduları büyük ölçüde tahrik etti. Hindularda servet ve miras ailenin ortak

¹²³ R. Grousset, **a.g.e.**, s. 66.

¹²⁴ A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.32.

¹²⁵ Bkz., A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.365; Sürekli iskân hakkında geniş bilgi için Bkz., H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.245 vd.; S. Bhattacharya, **a.g.e.**, s.676.

¹²⁶ H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.223 vd.; A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.31 vd.; R. Grousset, **a.g.e.**, s. 66; Bkz S.A.A. Rızvi, “*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*”, s.340 vd.

¹²⁷ Yürürlüğe konulan vergiler ve adli yönetime intikal eden değişiklikler yüksek makamları ve görevleri ellerinde bulunduran müslümanları perişan etmişti. 1820'lerin sonlarında Hindistan kurumlarının İngilizleştirilmeleri, Hindistan'daki İngiliz ailelerin konforlu mesken imkanlarının artmasıyla İngilizler daha otoriter olmaya ve ırk endişesi taşımaya başladılar. Farsça ve Hintceyi yönetimlerini kolaylaştırmak adına sadece bir araç olarak görürken bu dilleri asla okuma yazmaya ihtiyaç duymadılar. Bu reformlar hakkında bkz., Bkz. S.A.A. Rızvi, “*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*”, s. 342; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.153 vd., 167 vd.

¹²⁸ Kanunda “*Hind halkının moral gelişimini sağlamak için onlara faydalı bilgiler vermek, ülkeye manevi ve dini islahat sokmak, bu amaçla da misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştırmak gerektiği*” vurgulanmaktaydı. Bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s. 288.

¹²⁹ Sanskritçede “*iffetli, namuslu kadın*” anlamına gelen “*sati*”, Kuzey Hindistan'daki Raçputlar başta olmak üzere ülkedeki bütün Hindular arasında büyük saygı duyulan bir geleneği. Sati, bir kadının kocasının cenaze töreninde kendini ateşe atarak hayatına son verme geleneği olup ateşe atlayarak kendini kocası uğruna öldüren kadın erdemli kadın olarak değerlendirilir ve doğrudan cennete gittiğine inanılırdı. Bu sebeple kendini satı olarak adayan kadına Tanrıça olarak bakılır ve onun hatırasına tapınaklar inşa ettirilirdi. Bu gelenek, büyük bir dini reformist olarak anılan Baburlu hükümdarı Ekber döneminde [bkz., E.W. Hopkins, “*The Growth of Law and Legal Institutions*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955 s.259 vd.; W. Haig, “*Akbar, Mystic, and Prophet*”, s.131,133; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.257], Cihangir döneminde [Bkz., R. Burn, “*Jahangir*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr.R.Burn), Cambridge 1937, s.181], Şah Cihan döneminde [Bkz., R. Burn, “*Shah Jahan*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.217], Evrengzib döneminde [Bkz., J. Sarkar, “*Aurangzib(1658-1681)*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.231; Husain Khan, “*Mughal Empire(1526-1857)*”, s.148] kesinlikle yasaklanmış olan bu gelenek hakkında geniş bilgi için bkz., H. Beveridge, **a.g.e. IV**, s.183 vd.; C.E. Luard, “*The Indian States, 1818-57*”, s.580; U.N. Ghoshal, “*Social Condition*”, **The Struggle for Empire**, (nşr.R.C. Majumdar, A.D.

malydı. Din değiştiren insan aileden çıktığı için bu ortak servetten faydalanamıyordu. Ondan dolayı Hinduların din değiştirmesi sık görülen bir durum değildi. Misyonerlerin, kendi işlerini zorlaştıran bu geleneğin kaldırılmasını istemeleri üzerine Lord William Cavendish Bentinck'in Bengal valiliği (1828-1833) sırasında, 1832 yılında din ve kast değiştirmeyi kolaylaştıran bir tüzük yaptı.¹³¹ Bu hukukî düzenleme özellikle Hıristiyanlığa katılımları kolaylaştırmaktaydı. Çünkü yalnız İslam şeriatına değil aynı zamanda Hindu dinine de aykırı olan bu düzenlemeyi ile Müslümanlıktan ve Hinduizmden dönüp Hıristiyan olanların miras hakları da korunmaktaydı.¹³²

Hıristiyan misyonerlere oldukça itibar eden Bengal valisi Lord William Cavendish Bentinck'in genel vali olmasıyla birlikte 1833'den itibaren tekrar yayılcılık siyasetine dönen İngilizler, bu politikalarının alt yapısını kurmada Hıristiyan misyonerlerinin büyük yardımlarını görmekteydi.¹³³ Ondan dolayı 1833 kanunuyla¹³⁴ misyonerlerin arzuları doğrultusunda Hindistan'daki Anglikan dini teşekkülleri artırıldı ve şirketin adam

Pusalker), Bombay 1957, s.495 vd.; H.V. Lovett, *"The Growth of Educational Policy, 1858-1918"*, s.341; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.56, 305, 310; A.Zahid Khan, *"Socio-Economic Reforms"*, s.234; Bengal'de 1815'de 378, 1818'de 839 kişi bu geleneğe binaen hayatına son vermiş ve neticede 1829'da İngilizler tarafından da yasaklanmıştı. P. Woodruff, **a.g.e.**, s.253 vd., 257, D. Kincaid, **a.g.e.**, s.35; R.M. Mookerji, **a.g.e.**, s.138; H. Beveridge, **a.g.e.** IV, s.183 vd.

¹³⁰ Orjinali sanskriçe *"sthaga"* olan ve *"şiddet suçluları"* anlamına gelen bu kelime Hinducada *"thag"* İngilizcede ise *"thug"* şeklinde telaffuz edilmekte olup aşağı yukarı benzer anlamları ifade etmek için kullanılmaktadır. Hırsızlık veya kötülük yapan thag mensupları seyahat eden veya eğlenen bir grubun içine katılırlar ve burada ele geçirdikleri insanları boğarak öldürürerek değerli eşyalarına da el koyarlardı. Thaglar ele geçirdikleri bu değerli eşyaları kendilerine ayırırken öldürdükleri kişilerin cesetlerini de kötülük tanrıçaları Kali'ye adarlardı. Aslında Kali, bir Hindu tanrıçası olmasına rağmen thaglar arasında müslüman olanlar da bulunmaktaydı. XIX. yy.'da yapılan bir hesaplama göre thaglar bir yılda yaklaşık kırk bin insanı boğarak öldürürken bu insanları öldürme sebepleri arasında kesinlikle dini bir boyut bulunmadığı da görülmüştür. O dönemde thagların asla İngiliz seyyahlara saldırmadıkları bilindiği halde Hindistan İngiliz Hükümeti bunları ortadan kaldırmaya karar vermiş ve 1830'da üç binin üzerinde thag, Albay William Sleeman tarafından ele geçirilmiş ve bunların 412'si idam edilirken geriye kalanı da hapsedilerek bu tehlike ortadan kaldırılmıştır.Thag mezhebinin bu faaliyetleri 1890'lara geldiğinde tamamen ortadan kaldırılmışsa da suçla ilgili durumları ifade etmek maksadıyla thag terimi hala kullanılmaktadır. Geniş bilgi için bkz.; H.Beveridge IV, s.190 vd.; İkramuiddin Qidwai, *"The Establishment of the British Raj"*, s.509; A.Zahid Khan, *"Socio-Economic Reforms"*, s.234; H.V. Lovett, *"District Administration in Bengal, 1818-1858"*, s.33 vd., s.40; P. Fagan, *"District Administration in th United Provinces, Central Provinces, and the Pancab, 1818-1857"*, s.78 vd.; R. Luraghi, **a.g.e.**, s.154; H.G. Rawlinson, **A. Concise Hisrory of the Indian People**, s.310; H. Beveridge, **a.g.e.** III, s.190 vd.; Vincent A. Smith, **a.g.e.**, s.667.

¹³¹ Bentinck (1828-1835)'in reformları ve dış politikası hakkında geniş bilgi için bkz., A. Bhattacharjee, **a.g.e.**, s.87 vd.; H. Beveridge, **a.g.e.** VII, s.210 vd.; V. Lovett, *"Education and Missions to 1858"*, s.109 vd.; P. Fagan, *"District Administration in th United Provinces, Central Provinces, and the Pancab, 1818-1857"*, s.78 vd.; J.A. Norris, **a.g.e.**, s.51, 74 vd.; Alfred Comyn Lyall, **History of India VIII**, (nşr. W.Jackson), New Delhi 1987, s.392 vd.; F. Sleigh Roberts, **Forty-one Years in India**, London 1905, s.235; A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33.

¹³² A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33. Bu tüzük 1850 yılından itibaren bütün Hindistan için uygulanmış bundan dolayı İngilizler aleyhine büyük galeyana sebep olmuş ve yalnız Kalküta dolaylarında 60.000 imzalı dilekçeyle bundan vazgeçilmesi istenmiştir. Bkz. Y.H. Bayur, **a.g.e.** III, s. 292.

¹³³ Y.H. Bayur, **a.g.e.** III, s.284.

¹³⁴ 1833 kanunu hakkında geniş bilgi için bkz., P.Woodruff, **a.g.e.**, s.241 vd.

kullanırken din, doğum yeri ve renk gibi farklara bakmayacağı açıklandı.¹³⁵ Bu, İngilizler açısından ucuz iş gücü ve medenileştirme faaliyetleri bakımından da yerinde bir karardı.

1813 ve 1833 kanunları misyonerlik çalışmalarının Hindistan'da gelişmesini sağlamış ve burada Protestan din teşkilatını geliştirmiştir.¹³⁶ Böylece Portekizlilerden beri süregelen Cizvit misyonerliği¹³⁷ ile din teşkilatları da yavaş yavaş yerini Protestanlığa bırakmakta ve İngiliz siyasi çıkarlarını anlamlı hale getirecek dini bir kisve de hazırlanmaktaydı. Ancak misyonerlerin yönetim üzerindeki baskıları, ülkede bazı yanlış uygulamalara ve sarsıntılara meydana gelmesine sebep oldu.

İngilizler; bazı mahalli bayramlarda top atmak, belirli mabedlerin bakımı için hacılardan vergi alınmasına izin vermek, cami, türbe ve mabedlere ait vakıfları idare etmek gibi Hindistan'da bir takım yerli geleneklerin devamına müsaade etmekteydiler. Misyonerler İngilizlerin bu tutumunu "*Hıristiyan bir devletin puta tapmayı teşviki*" olarak yorumlayıp 1833 ve 1838 de İngiltere'den Hindistan'a bu gibi faaliyetlere müsaade edilmemesi için buyruklar yollanmasını sağladılar. Çünkü başbakan Lord Palmerston (1855-58, 1859-65)¹³⁸ başta olmak üzere İngiltere ve Hindistan'da bir takım İngiliz ileri gelenleri "*Tanrı'nın bu ülke halkını Hıristiyanlaştırma görevini, İngilizlere verdiğiğine*"¹³⁹ ve İngilizlere Hindistan hakimiyetini sunacak olan Hıristiyanlığı kararlı bir şekilde korumaları gerektiğine¹⁴⁰ inanmaktaydılar. İşgallerine meşruiyet kazandırmak için bu fikri, Hindistan'da da ileri sürmeleri, Hıristiyanlaşma tehdidi karşısında kalan yerli halkı tedirgin etmeye, Doğu Hindistan Şirketine tavır almaya ve bazı fiili çatışmalara yol açtı. Çünkü kendisini her defasında yerli halkın dinine karışmayan laik bir kuruluş olarak gösterme çabasında olan Doğu Hindistan Şirketi, 1837 yılındaki kıtlıktan istifadeyle zor

¹³⁵ İkrâmuddin Qidwai, "*The Establishment of the British Raj*", s.509 vd; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.289.

¹³⁶ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.290.

¹³⁷ Bir İspanyol subayı olan Ignacio de Loyola'nın 15 Ağustos 1534 tarihinde Paris'te kurduğu bu Katolik tarikatı kısa zamanda büyüdü ve 27 Eylül 1540 tarihinde Papa III. Paulus tarafından onaylandı. Ignacio de Loyola, tarikatı kurduktan birkaç ay sonra yakın arkadaşı Francisco Xavier'i doğu ülkelerine yollayarak dışarıdaki misyonerlik çalışmalarını başlattı. 1750 yılına gelindiğinde Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika'daki Cizvit sayısı yirmi üç bin kişiye ulaşmıştı. Papa'dan destek alan bu tarikat üyeleri, Portekizlilerin Hindistan'daki faaliyetleri sırasında, bu ülkeyi Hıristiyanlaştırmak amacıyla uzun süre çalıştı. O sebeple Hindistan'da sistemli bir şekilde Hıristiyanlığı ilk yayan Cizvit misyonu olmuştur.

¹³⁸ İlk siyasi hayatına 1830'da İngiliz Dışişleri sekreteri olarak başlayan Lord Palmerston bu görevini 1841 yılına kadar sürdürürken bu dönemde özellikle İngilizlerin Afganistan Politikasının belirlenmesinde önemli görev almıştır. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.662.

¹³⁹ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.290.

¹⁴⁰ Hindistan'da bir İngiliz ajanı olan Herbert Edwardes, 1853 de "*Hıristiyanlığı kesin bir şekilde korumanın, İngilizlere Hindistan hakimiyetini sağlayacak ilahi plan*" olduğunu ileri sürüyor ve bunu bir lütufmuş gibi göstererek "*-Bizim görevimiz, kendimiz için yaptığımızı [Hıristiyan olmayı] böylece başka milletler için de yapmaktır*" diyordu. Bkz., A. Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33; H.V. Lovett, "*Home Government, 1858-1918*", **The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H.Dodwell), Delhi 1958, s.208; N.A. Norris, **a.g.e.**, s.19 vd.

durumda kalmış öksüz ve yetim çocukları resmi olarak Hıristiyan olmaya teşvik etmişti. Yalnız aydınlar değil aynı zamanda halk da Şirket'in yavaş ve emin adımlarla Hindistan'ı Hıristiyanlaştıracağı endişesine kapıldılar. Zira misyonerlerin, Hıristiyanlık dışındaki diğer dinleri “*orta çağın iğrenç saçmalıklarını taşıdıkları*” iddiasıyla suçlamaları ve Hz. Muhammed'e karşı hakaretamiz bir tavır takınmaları bu endişeyi haklı çıkarmaktaydı.¹⁴¹

Siyasi hakimiyeti İngilizlere kaptırmanın vermiş olduğu küskünlük içerisinde bulunan Müslümanlar, bu misyoner faaliyetleri yüzünden yakında ülkenin Hıristiyanlaşacağından endişelendikleri için İngilizlerin yaptıkları her işe karşı tavrılıydılar. Meselâ Müslümanlar Şah Şüca'nın İngiliz yardımıyla Afganistan tahtına çıkmayı kabul etmesini¹⁴² ayıplamışlar ve İngiltere'nin 1853-54'te, Kırım savaşı sırasında Rusya'ya karşı Osmanlı'ya yardım etmiş olması¹⁴³ dolayısıyla beklenilenden çok az memnunluk göstermişlerdi. Hattâ Sünnî Afganistan ile Şîî İran arasında 1857 yılındaki savaşta İngiliz'lerin Afgan'lara yardım etmiş olmaları¹⁴⁴ yüzünden Hindistan Sünnîleri dahi İran şahına taraftarlık göstermişlerdi.¹⁴⁵ Hindistan ile İran arasındaki Sünnî- Şîî muhalefetin tarihi temelleri¹⁴⁶ dikkate alındığında bu hareket, İngilizlere duyulan nefretin büyüklüğünü de ortaya koymaktadır. Nitekim Osmanlı hilafetini koruma gayesiyle de olsa Kırım seferi sırasında İngilizlerin yenilmesini bekleyenler de az değildi. Nitekim Hindistan'da İslam dinini yok etmeye çalışan İngilizlerin Osmanlı Devleti'nde Müslümanları Rusya'ya karşı korumaya çalıştığı inandırıcı değildi.¹⁴⁷

Bu duygular içinde olan Müslümanlar, Hindistan'daki dini huzursuzlukların kaynağını İngiliz eğitime bağlıyor olacaklar ki Bihar'da eğitim ve öğretim dairesini “şeytanî defter”¹⁴⁸ diye anmakta¹⁴⁹ Hindular ise İngilizlerin “kast”ları¹⁵⁰

¹⁴¹ A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.33.

¹⁴² Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.653 vd.

¹⁴³ Kırım savaşı sırasında İngilizlerin Osmanlılara yardımının altında yatan siyasi çıkarları ve bunun Hindistana yansması hakkında geniş bilgi için bkz., Ram Lakhan Shukla, **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973, s.14 vd.

¹⁴⁴ Bu savaş hakkında geniş bilgi için bkz., W.K. Fraser-Tytler, **Afghanistan; A Study of Political Developments in Central India**, London 1950, s.126.

¹⁴⁵ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.303 vd.

¹⁴⁶ Hindistan'daki Türkler büyük oranda Sünnî olduğu için İran Türkmenlerine karşı tavrılı davranmış ve daha çok Türkistan Türkleriyle ilişki içinde olmuşlardır. Hatta Babur'un zaruretten bile olsa, Şii Türkmenlerden destek almasına tepki göstermiş, [Bu konuda geniş bilgi için bkz., Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi; Babur'un Hâtıratı I-II**, (nşr.R.R. Arat, Y.H. Bayur), Ankara 1987.] Hümayun'un İran'a sığınmasına hoş bakmamışlardır.[Bu konuda geniş bilgi için bkz., Gülbeden, **Hümayunnâme**, (Abdürrab Yelgar, E. Manyas), Ankara 1987, s.187 vd.] Bu örnekler Hindistan Türklüğünün, padişahlarına olan tavrını yansıttığına göre, 1857 yılında İngiliz yardımını alan Afganistan'a karşı İran'ı desteklemeleri İngilizlere olan nefretin boyutunu göstermektedir.

¹⁴⁷ Salim Cönce, “*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*”, s.6 vd.

¹⁴⁸ Baburlularda resmi daireye defter denilmekteydi.

kaldırmak istedikleri zannı karşısında çılgına dönmekteydiler. 1854’de “*Meriah*” geleneğinin ortadan kaldırılmasından¹⁵¹ sonra 1856 da dul kalan Hindu kadınların yeniden evlenebilmelerine imkân tanıyan bir kanunun yapılması, Hinduların dini duygularına doğrudan hakaret ve engelleme gibi telakki edildi.¹⁵² Zira demiryolları yaygınlaştıkça trenlerde Brahmanların alt kastlardan olanlarla yanyana oturmaları kabul edilir bir durum değildi. Yine cezaevlerindeki tutukluların kendi tabak-çanaklarını yanlarında getirmeleri yasaklanınca, Brahmanların aşağı kastlardan olanlarla aynı kapları kullanmak zorunda kalmaları, kastların kaldırılacağı haberlerini doğrulamakta ve Hinduları tahrik etmekteydi.¹⁵³

Bütün bunlara ek olarak genel vali Lord Dalhousie (1848-1856) ‘nin büyük gayretleri sonucunda yapılmış olan yaklaşık altı bin mil uzunluğundaki telgraf hattı¹⁵⁴ İngilizlerin kısa sürede istihbarat sağlamalarını ve manevra geliştirmelerini temin etmekteydi. Üstelik 1855 yılında Peder E. Edmund’un bütün idarelere mektup göndererek Hindistan’ın sadece Hıristiyanlığa ait olmasını kolaylaştıracak olan bir haberleşme siste-

¹⁴⁹ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.729; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.303.

¹⁵⁰ M.Ö. yaklaşık sekiz yüzlü yıllarda ortaya çıkan ve Hindistan’da Türk-İslam hakimiyetinin tesisiyle birlikte bu gelenek kesinlikle yasaklanmasına rağmen günümüz Hindistan’ında hala izleri devam etmekte ve Hindistan’a mahsus bir sosyal teşkilat olarak özelliğini korumaktadır.Genel olarak Brahmanlar(dini bilgin ve ruhbanlar), Kşatriyalar(hükümdar, komutan ve askerler), Vaisyalar(çoban, çiftçi ve tüccarlar) ve Südralar(aşağı tabakadan insanlar yani diğer üç kast üyesine hizmet eden insanlar)şeklinde sınıflara ayrılmış olan bu yapının içinde yer alan her bir kast üyesinin mensup olduğu kast grubunun itibar derecesine göre yediği yemekten evliliğe kadar günlük hayatın bütün konularında bir takım haklara sahipti. Bu dönemde Bengal’de 1815’de 378, 1818’de 839 kişi ölmüş ve 1829’da kesinlikle yasaklanmıştı. Geniş bilgi için bkz.; İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and Its Practical Working up to the Year 1657**, Karachi 1967, s.37; K.S. Latourette, **a.g.e.**, s.71 vd.; C.A. Kadir, “*İslam Öncesi Hind Düşüncesi*”, s.61; P. Giles, “*The Aryans*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.67; W. Hopkins, “*The Period of the Sudras, Epics and Law-Books*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955, s.197 vd.; E.J. Rapson, “*The Puranas*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955, s.264 vd.; U.N. Ghoshal, “*Social Condition*”, s.474 vd.; M.A. Ahmet, **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, s.34 vd.; Y.H. Bayur, **a.g.e. I**, s.14 vd.; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.14 vd.; H.V. Lovett, “*The Growth of Educational Policy, 1858-1918*”, s.343 vd.; A.Zahid Khan, “*Socio-Economic Reforms*”, s.233; P. Woodruff, **a.g.e.**, s.253 vd.,257; R.M. Mookerji,**a.g.e.**, s.60, 130 vd.; H.Kulke, D.Rothermund, **a.g.e.**, s.40 vd., 66;H. Beveridge, **a.g.e. IV**, s.5 vd.

¹⁵¹ “*Meriah*” kelimesi “*günah keçisi, şamar oğlanı*” anlamına gelmekte olup bu gelenek özellikle Hindistan’ın ilkel kabileleri arasında yer alan Gondlar veya arasında yaygın olan bir gelenektir. Bu geleneğe göre kişi kendini kurban eder ve yakılarak pişirilen bu vücut büyük bir törenle yenirdi. Ancak vücut yakılmaya başlanmadan önce yakılacak vücut da yine büyük bir merasimle törene hazırlanırdı. V. Lovett, “*District Administration in Bengal, 1818-1858*”, s.33 vd., s.40; P.Woodruff, **a.g.e.**, s.249 vd.; H.G. Rawlinson, **A. Concise Hisrory of the Indian People**, s.310.

¹⁵² G. Dunbar, **a.g.e.**, s.471; Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.292.

¹⁵³ Y.H. Bayur, **a.g.e. III**, s.303.; H.V. Lovett, “*The Growth of Educational Policy, 1858-1918*”, s.343 vd.

¹⁵⁴ Bkz., R. Luraghi, **a.g.e.**, s.154.

minin artık İngiliz hakimiyeti altındaki bütün Hindistan'da var olduğunu vurgulaması durumun ciddiyetini iyice ortaya koymuştu.¹⁵⁵

Bu durum, Müslüman alimleri rahatsız etti ve kelamcıların savunmaya geçmesine sebep oldu. Kelamcılar, bir takım risaleler yazıp, misyonerlerle kamuoyu önünde tartışarak onların iddialarını çürütmeye ve “teslis”in gerçek Hıristiyanlığın bir tahrifi olduğuna dikkat çekmeye çalıştılar.¹⁵⁶

B. HİDİSTAN’DA İNGİLİZ ORDUSUNUN TEŞKİLİ

Sipahi ayaklanması ordu içinde başlayıp, yayıldığı için öncelikle buna zemin hazırlayan ordu yapısı ve o zamanki durumunu ortaya koymak gerekir. Çünkü Hindistan’daki Avrupalı ordu teşkilatının kurulmasında Avrupalılardan daha evvel yer alan Hintli askerlerin 1857 ayaklanmasına kadar bu ordulardaki konumunu tespit etmek, ayaklanmanın karakterini de ortaya koymada faydalı olacaktır.

a. Hindistan’da İngiliz Ordusunun Kurulması:

Kraliçe I. Elizabeth’in emriyle 1600 yılında kurulan *Londra Tüccarlar Şirketi*¹⁵⁷ Hindistan ticaretine başladıktan kısa bir süre sonra mallarını ve menfaatlerini korumak

¹⁵⁵ Bunun bir fırtına koparacağını sezen İngilizlerin Bengal valisi, Peder Edmund’un görüşlerinin onları bağlamadığını göstermek için bir gazete yayınlarken, Bentinck’in bütün dinlere tanıdığı dini tartışma ve din değiştirme haklarının verilmesini olumlu buluyordu. Bununla beraber Hinduların safi ibadetini ilga etmesine rağmen, -özellikle Şii - Müslümanların Muharrem ayındaki davranışlarını, sünneti ve kadının kendisini inzivaya terketmesi gibi hususları ilga etmeye yönelik bir niyeti olmadığı konusunda Müslümanlara teminat verdi. Gazetenin açıklamasına göre, batı tipi İngilizce eğitimin yapılmaya başlaması, kesinlikle diğer dinleri ortadan kaldırmaya yönelik değil, halkın cehaletten kurtulmasını sağlamak, ilerlemenin entellektüel boyutlarını tanıtmak ve nihayet ülkenin yoksulluğunun ve geri kalmışlığının kökünü kazımak içindi. Bkz., A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.34.

¹⁵⁶ Bu tartışmaların önemlilerinden biri, batıcı fikirleri olan alim Vezir Han’ın katılımıyla meşhur bir polemik ustası olan C. G. Pfander ile kelamcı Rahmetullah Kiranavi arasında yapılmıştır. Üç gün süren bu tartışma, William Muir gibi İngiliz görevlilerin yanı sıra Hindu, Hıristiyan ve Müslüman alimlerle, halkın gözü önünde gerçekleşti. Pfander, Rahmetullah Kiranavi’nin “*halihazırdaki İncil’in çelişkiler içerdiği ve bunların kitaba yapılan “eklemeler” olarak açıklanabileceği; Kur’an’ın ise sahip olduğu çelişkili emirleri, yine Kur’ani bir doktrin olan nesh ışığında doyurucu bir biçimde açıklayabileceği*” şeklindeki iddiası karşısında rezil oldu. Bunu duyan Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid, Kiranavi ve Pfander’i başka bir tartışma için İstanbul’a davet etti. Pfander, daha sonra Hindistan’dan ayrılarak İstanbul’a yerleşti. Bkz., A.Ahmed, **Modernizm ve İslam**, s.34 vd.

¹⁵⁷ *Company Of Merchants Of London* adıyla kurulup daha sonra *East India Company* [Doğu Hindistan Şirketi]’e dönüşecek olan bu şirketin yapısı ve Hindistan’daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz., W. Wilson Hunter, **History of India VII**, (nşr. W.Jackson), New Delhi 1987, s.43, 80.

üzere askeri güç kullanmaya mecbur kaldı.¹⁵⁸ Çünkü ana vatanlarından binlerce mil uzakta,yabancı bir coğrafyada bulunmanın yanı sıra kendileriyle hemen hemen eş zamanlı buraya gelen *Felemenk (Hollanda)Doğu Hindistan Şirketi*¹⁵⁹ ile onlardan önce buralara el koymuş olan *Portekizliler*'e¹⁶⁰ karşı korunabilmeleri buna bağlıydı. O sebeple silahlı yerlilerden müteşekkil küçük çapta askerî koruma timleri oluşturdular. Ancak psikolojik caydırma için toplanan bu disiplinsiz birlikler, askerlikten ziyade teşrifatta yararlılık göstermekteydi. Buna rağmen yerli askerler, bazı İngiliz subaylarının komutasında disiplinize edildiler. Fakat bu yeterli olmamaktaydı ve kalıcı çözümler gerekmektedir.

İngiliz kralı II. Charles (1660-85), Portekiz prensesi Catherine Braganza ile 1661 yılında evlenince gelinin çeyizinin bir kısmı olan Bombay ve çevresini¹⁶¹ Portekizlilerden teslim almak üzere küçük bir birliği İngiltere'den buraya gönderdi.¹⁶² Ancak Hindistan'da bulunan Portekizli görevliler bunu iyi karşılamayıp, zorluk çıkardılar. Neticede Bombay 1665 yılında İngilizlere devredildi ve II.Charles tarafından güçlendirilmek istenilen Doğu Hindistan Şirketine 1668'de seneliği 10 paund gibi sembolik bir ücretle kiraya verildi.¹⁶³ Bu süre zarfında Bombay'ı korumakla görevli daha da güçlenmiş olan İngiliz birliği; 20 subay-astsubay, 124 er, ile 54 *topasses*¹⁶⁴ Portekizliden oluşmakta ve *I. Bombay Avrupalı Alayının* çekirdeğini meydana getirmekteydi. Kraliyet usulünce teşkilatlanmış olan bu kuvvet, gelir ve itibar yönüyle de İngiltere'deki geleneği sürdürmek gayretindeydi. Ancak

¹⁵⁸ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.728.

¹⁵⁹ *The Dutch East India Company* hakkında geniş bilgi için bkz., **W.Wilson Hunter, a.g.e. VII**, s.63 vd.;**A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.12 vd.

¹⁶⁰ Portekizlilerin Hindistan'a yönelik faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz., F.C. Danvers, **The Portuguese In India I-II**, New Delhi 1992; **W.Wilson Hunter, a.g.e. VII**, s.25 vd.; C.R. Boxer, **Portuguese Conquest and Commerce in Southern Asia, 1500-1750**, London 1985; E.D. Ross, "*The Portuguese in India*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.1 vd; M.L. Dames, "*The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*", **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29 : F. Kurtoğlu, "*XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler*", **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943, s.911-923 : S. Özbaran, "*Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri*", **İUEF. Tarih Dergisi, S.31(Mart 1977)**, s.65-146.

¹⁶¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz., G.M. Trevelyan, **History of England**, London 1926, s. 454; W. Wilson Hunter, **History of India VII**, s.192 vd.; **A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.31 vd.; J.M.D. Meiklejohn, **A Short History of England And Great Britain**, London 1927, s. 158 vd.; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.139 vd.

¹⁶² Yüzbaşı Henry Cary'ın kumanda ettiği bu birlik; 1 asteğmen, 4 çavuş, 6 onbaşı, 4 davulcu, 97 er, 2 asıl ve 1 yardımcı topçudan müteşekkil olup iklimden dolayı büyük sıkıntı çekmekteydi. Bkz., W. Haig, "*The Armies of the East India Company*", s. 153.

¹⁶³ Bu konuda geniş bilgi için bkz., K.M. Panikkar, **Asia And Western Dominance**, s. 50; T.W. Wallbank, **A Short History of India And Pakistan**, New York 1958, s. 57; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.519; Doğu Hindistan Şirketinin İngiltere'ye ödemekte olduğu 10 pauntluk sembolik kira 1730 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren de maliye tarafından önemsenmeyerek alınmamıştır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Foster, "*The East India Company 1600-1740*", **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s. 87.

¹⁶⁴ *Topasses* veya *half-caste* ; babası Avrupalı, annesi Hintli olan mezlere verilen isimdir.

her şeyden azami kâr elde etmeyi amaçlayan şirketin askeri gücü benimseyişi ve davranışı hiç de kraliyet ölçülerine uymuyordu. Bu tüccar zihniyeti, askerleri kayıtsız, şartsız bir sadakatle görev yapan hizmetkârlar olarak görüyordu. Bu aşağılanmaya maaşların azlığı da eklenince Bombay'daki Avrupa askeri kuvveti, 1674 ve 1679 yıllarında isyan etti. Neticede yapılan iyileştirmelerle anlaşmaya varılarak sistem oturtulmaya çalışıldı.

Alınan tedbirler sonucunda meclisteki koltuğunu feda ederek Bombay'daki askerî kuvvetin komutanlığına atanan Yüzbaşı Richard Keigwin, yine maaş sınırlaması karşısında 1683 yılında şirkete isyan ederek, Bombay yarımada ve kalesini kral adına muhafaza ettiğini ilan etti.¹⁶⁵ Sonuçta o da ikna edilerek Bombay emniyet altına alındı. Ancak yeni kurulmakta olan İngiliz ordusunda isyan fikri yerleşmiş oldu. O halde Hindistan'da sadece güvenliği sağlamak için değil, orduda muhtemel bir isyanı bastırabilmek için de başka kuvvetlere ihtiyaç vardı. Bu yüzden Bombay askerî kuvvetini 250 Avrupalı asker ile 200 “topasses”den müteşekkil Madras garnizonunun 1711’de kuruluşu izlerken, İngilizlerin yerli askerlere tamamen güvenemediği ve onların yerine daha çok “topasses” dedikleri melezleri askerlikte istihdam ettikleri dikkat çekmekteydi. Halbuki Hindistan’da Fransızlarla olan mücadele her geçen gün genişlemekte ve bu durum daha fazla askere ihtiyaç duyulmasına sebep olmaktaydı. Büyük miktarlarda askerî birliklerin İngiltere’den buraya sevkini doğuracağı sosyal, siyasî, ekonomik ve askerî meseleleri, daha doğrusu muhalefeti aşmak Hindistan’daki İngiliz idaresi için hiç de kolay değildi. Bu yüzden askerlikte yerli unsurlardan yararlanmak daha cazip geldi ve artan asker ihtiyacı bu şekilde karşılanmaya başlandı. Askerlikte Hindistan yerlilerinden müteşekkil ilk düzenli birlikleri kullanan İngilizleri kısa süre sonra Fransızlar da takip etti¹⁶⁶. Bununla beraber yerli

¹⁶⁵ Kasım 1684’e kadar burasını İngiliz Kralı Charles adına elinde tutan Yüzbaşı, daha sonra Tümamiral Sir Thomas Grantham tarafından karşılıksız bir af sözü verilerek ikna edilip, teslim olması ve İngiltere’ye dönmesi sağlandı. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.162 vd; W. Foster, “*The East India Company 1600-1740*”, s.102.

¹⁶⁶ Fransız Doğu Hindistan Şirketinde ticaret göreviyle Hindistan’a giden Joseph Francois Dupleix (1697-1764)’in 1721-29 mücadelesi sırasında tesis ettiği Avrupa tarzında silahlandırılmış yerli askerler ile 1748’de oluşturduğu Müslüman piyade taburlarından hareketle sepoy birliklerinin ilk defa Fransızlar tarafından kurulduğu zannedilmiştir. Esasen T.W. Haig, “*Sepoy*”, İ.A.X, s.501’de de bu husus teyid edilmektedir. Ancak İslam Ansiklopedisinin E.J.Brill tarafından yapılmış olan orijinal Leyden tab’ı 1938’de tamamlanmış ve bu husus aynı yazarın 1958’de yayınladığı makalesinde düzeltilerek yerli sepoy birliklerinin ilk olarak İngilizler tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir. Kaldı ki batı kıyısındaki İngiliz Tellicherri sömürgesinin’nin yakınındaki Fransız Mahé sömürgesi 1721 yılında kurulmuş[Bkz., Henri Froidevaux, “*The French Factories In India*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.74.] ve buradaki bir Fransız subayı İngiliz sömürgesinde bulunan Avrupa tarzında eğitilmiş yerli askerlerden bahsederek onları, “*sadakatlerine her zaman ve tam olarak güvenilemeyecek condottieri* (XIV-XV. Yüzyıllarda Avrupalı kralların emrindeki paralı komutanlar) diye tanımlamıştır. Bu durum, 1721’den itibaren adlandırılan *sepoy* birliklerinin

askerlerin Hindistan'da *sepoy*¹⁶⁷ diye adlandırılmaları ancak 1721-29 İngiliz -Fransız mücadeleleri sırasında belirginlik kazandı.

Görüldüğü gibi İngilizleri Hindistan'da yerli bir ordu kurmaya sevkeden asıl sebep, Hint yerlilerinden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı tedbir alma anlayışı değil, aksine bir diğer Avrupalı güç olan Fransızlara karşı korunma teşebbüsüdür. Çünkü Fransızlara karşı burada alınacak tedbirler ve kazanılacak başarılar, İngilizlerin Avrupa'daki geleceğini de büyük ölçüde belirleyici olacaktı. O sebeple Hindistan'daki İngiliz ordusunun muhatabı yerlilerden çok Fransızlar olmuştur.

aa. Hindistan İngiliz Ordusunun Kurulmasında Fransızların Etkisi:

Önceki sömürgelerinden elde ettikleri tecrübeler, Fransızlara İngilizler karşısında yerli askerlerin teşkilatlandırılması ve etkili bir şekilde kullanılması kolaylığını sağlamaktaydı. Fransız Doğu Hindistan Şirketi emrinde bir siyasetçi ve idareci olup, 1742'de Pondiçeri'nin Chandernagar işletmesinde yirmi yıllık hizmetinin müktesep hakkını kullanan Joseph Francois Dupleix(1697-1764), İngilizlere karşı asker olarak Hindistan yerlilerinin daha büyük miktarlarda kullanılabileceğini gösterdi.¹⁶⁸ XVI. Yüzyılın başlarında ateşli silahları Hindistan'da ilk defa kullanan Zahirü'd-Din Muhammed Babur(1494-1530)'un ordusundan esinlenen Dupleix, Hintli paralı askerlerin, Fransız subaylar tarafından Avrupa'nın son savaş yöntemlerine göre piyade olarak eğitilmeleri gibi, o zaman mükemmel sayılabilecek bir teşebbüse girişti.¹⁶⁹ Nitekim Dupleix'in selefi M.Benoist

te'sisi meselesini de açıklığa kavuşturmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.153; P.Woodruff, *a.g.e.*, s.344.

¹⁶⁷ *Sepoy* eski Farsçada *sipâhi* (atlı asker) kelimesinin İngilizce bozulmuş şeklidir.Ünlü İngiliz seyyahı Hedges, Hindistan'ı ziyareti sırasında 12-13 Aralık1682 tarihindeki anılarını anlatırken *seapy* şeklinde kullandığı bu kelime ile Raca Nundelall'ın atlı askerini ifade etmektedir.[Bkz., William Hedges, *The Diary of William Hedges I*, (nşr. H.Yule), New York 1887, s.55vd.] İngilizlerin *sepoy/seapoi/seapoy/seapy/cephoy/sipoy* şekillerinde yazdığı kelimeyi Fransızlar *cipaye/cipai* şeklinde ve aynı anlamda telaffuz etmiş, her iki millet de bu terimi XVIII. asrın başlarından itibaren *"Avrupa usûlüne göre giydirilip, silahlandırılıp, eğitilmiş yerli Hintli askerler"* için kullanmışlardır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., T.W. Haig, *"Sepoy"*, *İ.A.X*, s.501.

¹⁶⁸ Dupleix, başlangıçta İngilizlerle Hindistan'da savaşmayı Fransız ticaret menfaatleri açısından uygun görmemektedir. Bunun için Avrupa'da Avusturya miras savaşları(1741-48) başladığı zaman Hindistan'da barışı sağlamak için bir anlaşma teklif etmiş ancak İngilizler, teklifi uygun bulmakla birlikte, bunun Hindistan'da asker bulundurma konusunu etkilemeyeceğini bildirmişlerdir. Bu durumda Hindistan'da bulunan güçlü bir İngiliz ordusunun Fransızlar için her zaman büyük tehlike oluşturacağını hesaplayan Dupleix, meseleyi kökünden halletmek için yerli unsurlara dayanan bir ordu kurmaya karar vermiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., H. Kulke, D. Rothermund, *a.g.e.*, s.325.; *A.Comyn Lyall*, *a.g.e.*, s.147 vd.; J.Clark Marshman, *a.g.e.*, s.114; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.733.

¹⁶⁹ Bu tür birlikler süvarilere nispeten daha az masraflı olurken hem İngiliz birliklerine, hem de seçkin Hind süvarilerine karşı oldukça etkiliydiler. Babur'a Hindistan yolunu açan ateşli silahlar, Fransız subayları

Dumas, yerli askerlerin yeni Fransız ordu sistemini daha iyi benimseyebilmelerini sağlayabilmek için Hindistan'ın batı kıyılarından istihdam edilen askerleri doğu kıyısındaki garnizonlara yerleştirmişti. Bu teşebbüs, memleketlerinden uzaklaştırılan askerlerin daha önce öz kaynaklarını kullanarak giderdikleri bir takım ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu, dolayısıyla belli bir ekonomik yükü de beraberinde getirmişti.¹⁷⁰ O sebeple 1744'de toplanan Fransız Pondichery idare meclisi,¹⁷¹ bir yandan ekonomik yükünden dolayı bu askerî yerleşmeyi tenkîd ederken diğer yandan da İngilizlerle başlayan savaştan dolayı buna mecbur kalmaktaydı. Hatta içinde bulunulan durum, kısa süre içerisinde Mahé'de yeni bir garnizonun kurulmasını¹⁷² ve İngilizlerin hakim olduğu bir takım stratejik yerlerin ele geçirilmesini zorunlu kılıyordu. Çünkü Fransa ile İngiltere arasında Avusturya'nın mirasından dolayı 1741'de başlamış olan savaşın Hindistan'daki uzantısı, bunu gerektiriyordu.¹⁷³ Bu amaçla Hint Okyanusu'nda bir Fransız sömürgesi olan Mauritius adasından sevk edilen Fransız filosunun da yardımıyla Hindistan'da İngiliz hakimiyet üçgeninin mihverlerinden biri olan Madras 1746'da İngilizlerin elinden alınca¹⁷⁴ İngilizler Hindistan ordusunun ne derece geliştirilmesi gerektiğinin ciddiyetini de anlamış oldular.

Dupleix (1697-1764), 1748'de Avrupa tarzında silahlandırılmış birkaç Müslüman piyade taburu kurarken aynı yıl İngilizler de askerî güçlerini artırarak farklı yerlerde konuşlanmış olan şirket birimlerini korumak için ortak bir savunma alayı tesis etti.¹⁷⁵ 18

tarafından mükemmel bir şekilde yetiştirilen bu orduyu da Avrupalıların Hindistan'daki gücünün temeli yapacaktı. Bu cesur askerler Avrupa savaş tekniklerini öğrenmeye istekli ve az masraflı idiler. Böylece Fransız Doğu Hindistan Şirketi'nin, askerî maceraları hiçbir şekilde hoş karşılamayan paragöz yöneticilerinin asla onaylamayacağı süvari birlikleri yerine piyadeler tesis edilmiştir. Bu ucuza mal edilmiş Hindistan ordusu gerektiğinde Avrupalı meslektaşlarına kalkan olmaktaydılar. Ancak bu başı boş gurupları belli bir disiplin dahilinde eğitmek oldukça zordu. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, **a.g.e.**, s.323 vd.

¹⁷⁰ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s. 113.

¹⁷¹ Bu meclis hakkında bkz., **A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.93

¹⁷² W. Haig, "*The Armies of the East India Company*", s. 154; **A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.250 vd.

¹⁷³ G.M. Trevelyan, **History of England**, London 1948, s.539 vd.

¹⁷⁴ Dupleix, İngilizlere karşı sadece kara kuvvetleriyle mukabele etmenin mümkün olmayacağını biliyordu. O sebeple Fransa'dan gelip Afrikanın doğusundaki Mauritius ve Bourbon adalarında valilik yapmış olan Amiral La Bourdannis'in, Hint okyanusunda oluşturduğu küçük fakat etkili savaş filosundan istifade etmek istedi. Deniz subayından ziyade bir korsana benzeyen La Bourdannis'in filosu büyük ölçüde kendi yatırımı olup bu yönüyle bir özel güç mahiyetindeydi. Öyle ki Madras'ın İngilizlerden alınmasından sonra La Bourdannis, yüksek bir fidye karşılığında burayı tekrar onlara bırakmak istemiş, fakat Dupleix'in buna karşı çıkmasından dolayı araları bozulmuş ve Hindistan'ı öfke içinde terk etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.116; H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.325.

¹⁷⁵ Bu alayın kurulması için "*Hint ordusunun babası*" olarak ünlenmiş 14. Piyade Yüzbaşı Stringer Lawrence(1697-1775), görevlendirildi. 1748'de St. David kalesine varan bu subay, kraliyet meclisininin bir binbaşısı imtiyazıyla Hindistan'ın doğu kıyılarından topladığı 2000 yerli askeri eğiterek *Madras Avrupa Alayını* kurdu. Bu alay, daha sonra İngilizlerin Hindistan ordusunun temelini oluşturdu. Ancak Stringer Lawrence Cuddalore baskını sırasında Fransızlara esir düşünce Amiral Edward Boscawen

Ekim 1748 tarihinde imzalanan Aix-la-Chapelle anlaşması ile savaş sona ererken bu alayın sırasıyla komutanlığını yapmış olan Stringer Lawrence ile Edward Boscawen Hindistan ordusunun geleceğini Robert Clive(1725-1774)'a emanet ederek İngiltere'ye döndüler.¹⁷⁶

Anlaşma gereği bütün kuvvetler savaştan önceki sınırlarına çekilince Madras da İngilizlere geri verildi. Böylece Madras merkezli İngiliz ordusu yeniden teşkilatlandırıldı ve özellikle topçu kuvvetiyle desteklendi.¹⁷⁷ Bunun için İngiltere'den iki ayrı uzman topçu timi getirtilerek bir grup St. George Kalesi'ne diğeri de St. David Kalesi'ne konuşlandırıldı. Bununla beraber Robert Clive'nin ilk askeri görevi olan asteğmen rütbesiyle I.Madras Fusilci birliğini¹⁷⁸ teşkil etmesi yeni ordunun modernizasyonunu ve İngilizlerin bu konudaki kararlılığını ortaya koymaktaydı. Nitekim 1751'deki Arcot kuşatmasını başarıyla sonuçlandıran İngiliz birliğinin iki yüz Avrupalı asker ile üç yüz sipahiden müteşekkil olması İngilizlerin bu işte ne kadar hızlı ilerlediğini, Fransızların ise onlara göre daha geride kaldıklarını göstermektedir.¹⁷⁹ Çünkü ticarî çıkarlara öncelik veren Fransızlar, özellikle Dupleix'in geri çağrılmasından sonra Hindistan'daki bazı garnizonları tasfiye etmiş, Yedi Yıl Savaşlarının yaklaştığını sezememiş ve bu durum İngilizlerin oldukça işine yaramıştır. Kaldı ki Aix-la-Chapelle barışı, ateşkesi sağlamış ancak huzur ve güveni henüz temin edememişti. O sebeple Bengal merkez olmak üzere Hindistan'ın

denizde ve karada kumandayı üstlendi. Daha sonra Stringer Lawrence Aix-la-Chapelle anlaşması ile esaretten kurtularak 1748'de İngiltere'ye döndüğü zaman yerine bir diğerk deha olan Robert Clive'ı yetiştirmişti. Bkz., W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.154; A.Comyn Lyall, a.g.e., s.107; H. Beveridge, a.g.e. III, s.439 vd.

¹⁷⁶ J.C. Marshman, a.g.e., s.117 vd.

¹⁷⁷ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.733.

¹⁷⁸ W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s. 153; Fusil, eski bir tüfek markası olup, o dönemde İngiltere'de bazı özel birliklerde kullanılmaktaydı. Bu tüfekleri kullanan askerlere *fusilier/fusileer:fusilci/fusil kullanan* denilmektedir.

¹⁷⁹ Avrupa'da 1748 barış anlaşmasının imzalanması İngiltere ile Fransa arasındaki savaşı bitirmiş ve yine ticarî öncelikler gündeme hakim olmuştu. Bu sırada ölen Haydarâbâd'ın yaşlı nizâmı Nizâmü'l-Mülk'ün oğulları arasında Türk hakimiyet telakkisi gereği taht kavgası başladı.[Bkz., H. Kulke, D. Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr. M.Günay), Ankara 2001, s.325 .]Yine benzeri bir kavga Arcot Nûvvâbının oğulları arasında da baş gösterdi. Fransızlar ve İngilizler bu durumu fırsat bilerek bahsi geçen taht kavgalarında taraf olmak suretiyle hakimiyet sahalarını genişletmeye çalıştılar. Neticede aldığı destekle İngiliz himayesine giren Arcot, Haydarâbâd'dan bağımsız olurken, Fransızlar da verdikleri destekle Haydarâbâd nizâmını belirleyip, karşılığında Haydarâbâd'ın doğu kıyısında yüksek gelirli dört bölgeye sahip oldular. Ancak Avrupa'da yeni başlayan barış süreciyle birlikte siyasi-askeri öncelikler yerini ekonomik çıkarlara bırakmaktaydı. Bu yüzden Paris'teki Hindistan Şirketi'nin yöneticileri, duruma farklı bir açıdan bakmakta, Dupleix ile halefi Marquis de Bussy'i *"ticari çıkarları zedeleyen aptalca taşkınlıklar ile savaş maceralarına atılmak"* ile suçluyordular. Bu sebeple savaş yanlısı sayılarak kovulan Dupleix Fransa'da 1763 yılında yoksulluk içinde ölümlen Bussy'nin yetkileri her geçen gün elinden alınacak ve bir diğerk savaş yanlısı sayılan La Bourdannis, hapsedilecektir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., Alfred Martineau, *"Dupleix And Bussy"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.132 vd; Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, a.g.e., s.325 vd.; J.C. Marshman, a.g.e., s.122 vd.; H. Beveridge, a.g.e. III, s.447 vd.

gelecekte tamamına sahip olmak isteyen İngilizler, bu ruh hali içerisinde hızlı bir şekilde silahlanmayı sürdürdü.¹⁸⁰

Bengal Nûvvâbı Siracü'd-devle, buradaki İngiliz varlıklarına el koymaya teşebbüsü edince, kendi ordusunun kumandanı Mir Cafer(1757-60/1763-65)'in ihaneti sonucunda Clive komutasındaki İngiliz kuvvetleri tarafından 1757 Plassey savaşında yenilerek öldürüldü.¹⁸¹ Clive'in yardımıyla onun yerine geçen Mir Cafer'in liyakatsizliği, Bengal'e büyük ölçüde İngilizlerin hakim olmasını sağladı.¹⁸² Bu durumda genişleyen hakimiyet alanlarını kontrol ve İngiliz itibarını buralarda tesis edecek yeni kuvvetlere ihtiyaç duyulmaktaydı. O sebeple beş subay ve üç yüz elli askeri yeni kurulan Bengal ordusunda mecburi görevlendirilip diğerleri gönüllü olarak şirkete katılmakta serbest bırakılan Otuz Dokuzuncu Piyade Birliği, Avrupa'ya geri çekildi. Subaylar birer rütbe terfi ettirilirken, Bombay Avrupa Alayı'nın iki bölüğü ve Madras Avrupa Alayı'nın önemli bir bölümü yeni kurulan Bengal ordusunda görevlendirildi. Ayrıca her birine Avrupa Alayı'ndan iki subayın kumanda edeceği beş tabur yeni sipahi toplanarak ordu güçlendirildi.¹⁸³ Ancak Bombay ve Madras'tan gelen kuvvetlerin kendi yetkilerini sarstığı iddiasıyla buna tepki gösteren Bengal Avrupa Alayı'nın dokuz yüzbaşı isyan ederek istifa ettiler. Bu teşebbüs, 1674, 1679 ve 1683 yıllarında orduda baş gösteren ayaklanma fikrinin halen devam ettiğinin bir deliliydi. Ancak içinde bulunulan durum, çok sert tedbirlerin alınmasına müsait değildi.¹⁸⁴ Bunu bilen Clive, temkinli bir üslupla olaya yaklaşmış, yüzbaşılardan altısını görevden alırken, pişmanlıklarını beyan eden diğer üçüne vazifelerini iade

¹⁸⁰ Eylül 1754'de Amiral Charles Watson kumandasında altı gemiden müteşekkil bir filo ile Albay John Adlerson komutasındaki *Hindistan birincisi(primus in Indis)* diye adlandırılan otuz dokuzuncu piyade birliği ve bir kraliyet topçu müfrezesi St. George Kalesi'ne vardı. Bundan başka 1753'de sağlık sebeplerinden dolayı İngiltere'ye gitmiş olan Robert Clive, ertesi yıl kral tarafından yarbay rütbesine terfi ettirilerek St. David valiliğine atandı. Hindistan' a döndüğü zaman Bengal'in yeni Nûvvâbı Siracü'd-Devle(1756-57), Kalküta'ya el koymak üzere olduğundan, 1756 yılı sonlarında acilen Bengal üzerine yürüdü. Bu seferde Clive'in emrinde olan Binbaşı Eyre Coote(1726-83) komutasındaki Otuz Dokuzuncu Piyade Birliği, Topçu Müfrezesi, Madras ve Bombay Avrupa Alaylarının yanı sıra Madras'tan katılan önemli bir sipahi kuvvette kayda değerdir. Bunlara ek olarak daha sonra katılan Binbaşı John Killpatrick(1756-1787) komutasındaki sekiz yüz Avrupalı ve bin sipahiden müteşekkil Bengal Avrupa Alayı ve yine Bengal'den bir sipahi kuvveti, Hindistan' daki İngiliz ordusunun ne derece geliştiğinin açık delilleridir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, "*Clive in Bengal 1756-60*", s.141 vd; W. Haig, "*The Armies of the East India Company*", s.154 vd.;H. Beveridge, **a.g.e.** III, s.428; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.151.

¹⁸¹ Mir Cafer'in Clive'la yaptığı gizli anlaşma neticesinde, Siracü'd-devle'ye ihanet ederek Plassey savaşı sırasında düşman saflarına katılması ve daha sonra öldürülen Siracü'd-devle'nin yerine Bengal Nûvvâbı olması hususunda geniş bilgi için bkz., H.H.Dodwell, "*Clive in Bengal 1756-60*", s.141 vd;

¹⁸² J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.150 vd.

¹⁸³ W. Haig, "*The Armies of the East India Company*", s.155.

¹⁸⁴ H.H. Dodwell, "*Bengal 1760-72*", s.179.

etmiştir.¹⁸⁵ Böylece Kurulan bu yeni ordu ile birlikte Hindistan'daki İngiliz kuvvetleri, Bengal, Madras ve Bombay ordusu olmak üzere üç ana bölgede temellendirildi.¹⁸⁶ Bu sağlam temel, Avrupa'da başlamış olan Yedi Yıl Savaşları'nın Hindistan'daki belirleyicisi olacaktı.

Yedi Yıl Savaşları(1756-63) İngiltere ile Fransa arasında Kanada ormanlarından Doğu Hindistan kıyılarına kadar uzanan dünya çapında bir alan üzerinde yürütüldü. Ancak Hindistan'daki savaş üç yıl sürdü. Fransız hükûmeti 1748 barış anlaşmasının rehabetine kapılarak Hindistan'daki pek çok yerleşmesini ve askerî varlığını tasfiye edip, yetenekli komutanlarını savaş yanlısı tutum izlemekle suçlayıp cezalandırmakla büyük bir hata yapmıştı. Üstelik savaş başladığı zaman Hindistan'da görevlendirilebilecek en muktedir komutan Marquis de Bussy olduğu halde yeni bir hata daha yapılarak ülkede hiçbir deneyimi olmayan ve askerler tarafından da sevilmeyen İrlanda asıllı General Comte de Lally(1758-63) atandı.¹⁸⁷

Lally, geçen on yılda ihmal edilmiş Hindistan'daki askerî kayıpları telafi ederek askerlere moral sağlamak amacıyla işe hızlı başladı. Lally'nin komutasındaki Fransızlar, Haziran 1758'de St. David Kalesi'ni ve Aralık ayında Madras'a bağlı Black Town'u işgal edip St. George Kalesi'ni de kuşatınca, İngilizler çok zor durumda kaldılar.¹⁸⁸ Her ne kadar Şubat 1759'da imdada yetişen bir İngiliz filosunun başarısıyla St. George Kalesi kuşatması kaldırıldıysa da bu son harekât İngilizleri kuvvet artırımına mecbur etmekteydi. Bu iş zaman alsa bile en azından daha önce müstakil birlikler halinde kurulmuş olan sipahileri, tabur disiplini içerisinde daha etkili hale getirmek mümkündü. Gerçi bu husus daha önce de düşünülmüş fakat uygulamaya fırsat olmamıştı.¹⁸⁹

Bu itibarla Stringer Lawrence, müstakil sipahi birliklerine yeni askerler de kaydederek ilk defa sipahileri Avrupalı anlamda tabur düzenine soktu. Buna göre toplam yedi bin sipahiden müteşekkil yedi tabur kuruldu. Her tabur, biri bomba bölüğü olmak üzere sekiz bölükten oluşuyordu. Her bölüğe bir *sûbadâr*,¹⁹⁰ bir *câmedâr*¹⁹¹ ile gerektiği

¹⁸⁵ W. Haig, "The Armies of the East India Company", s.163.

¹⁸⁶ W. Haig, "The Armies of the East India Company", s.155.

¹⁸⁷ Lally, 1758'de büyük umutlarla Hindistan'a gönderilmişse de arka arkaya uğradığı mağlubiyetlerle kısa sürede gözden düşmüştür. Nihayet 1760'da İngilizlere karşı yapmış olduğu Wandiwash Savaşında büyük bir yenilgiye uğramış olması Onun 1763'de idamına yol açmıştır. Geniş bilgi için bkz., H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.329; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.327; H. Beveridge, **a.g.e. III**, s.596.

¹⁸⁸ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.130.

¹⁸⁹ W. Haig, "The Armies of the East India Company", s.155; **H. Beveridge, a.g.e. III**, s.597 vd.,634 vd.

¹⁹⁰ *Sûbe*, Arapça "sâba/yasûbu" (dökülmek, yayılmak) fiil kökünden türemiş bir isim olup, "bir yığın/bir buğday yığını/bir hurma yığını/ bir toprak yığını vb. anlamlarına gelmektedir. Bu kelime Hindistan'da Baburlu hükümdarı Ekber(1555-1605) zamanında "büyük eyâletleri" ifade etmek için

kadar çavuş ve onbaşı kumanda ediyordu. Her tabura bir sipahi kumandan atanmış ancak bu yerli komutan iki İngiliz astsubay ve üç çavuşun eğitim ve gözetimi altında bulunmaktaydı. Ayrıca bütün birliğin denetimi için üç İngiliz yüzbaşı, müfettiş olarak atanmıştı. Böylece Hindistan'daki İngiliz sipahi ordusunun temeli atılmış oldu.¹⁹² Daha da önemlisi, sipahiler artık ordunun kumanda kademelerinde görev almaya başladılar. Bu durum onların sadece yerli unsurlar değil her geçen gün İngilizler üzerindeki etkisini de artıracaktı. Zira İngiliz ordusunun ünü ve gücü hızlı bir şekilde artmakta, bu durum da itibarlı iş bulma hevesinde olan yerlileri ordu saflarında yer almaya teşvik etmekteydi.

ab. Baburlu Zafiyetinin Etkisi:

Esasen o dönemde Hindistan'ın iki büyük etkili gücü sayılabilecek Afganlar ile Marathaların 1761 Panipat savaşından yıpranarak çıkmaları,¹⁹³ Hindistan'da İngiliz

kullanılmıştır.[Bkz., T.W. Haig, “*Sûba*”, **İ.A.X**, s.766.] *Sûbadâr* ise Hindistan'da bir “*sûba*”nın yani bir eyâletin valisini ifade etmek için Ekber'den sonra kullanılmaya başlamıştır. Çünkü onun zamanında “eyâlet valisi”, *sipâhsalar*(baş kumandan), daha sonra da *nâzım* kelimesi ile ifade edilmiştir. *Sûbadâr* ünvanı daha sonra İngilizler tarafından 1759'da Hindistan yerlilerinden müteşekkil ilk sipahi ordusu kurulduğu zaman, bir sipahi bölüğünün Hindu komutanına veya nizamî bir süvari birliğine verilmiştir. Nizamî olmayan süvariler için bu tabir kullanılmamıştır. [Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. I**, s.141 vd; T.W. Haig, “*Sûbadâr*”, **İ.A.X**, s.767.] Düşük rütbeli görevlilere büyük ünvanlar vererek onları psikolojik bakımdan kendilerine bağlamak ve bir İngiliz bölük komutanının Baburlu valisine denk olduğu duygusunu hissettirmek isteyen İngilizlerin bu tür incelikleri ne kadar başarıyla kullandıkları ortadadır. *Sûbadâr* ünvanı ve devlet idaresinde kullanılışı hakkında geniş bilgi için bkz., Jadunath Sarkar, **a.g.e.**, s.48 vd; Vincent A. Smith, **a.g.e.**, s.370; Ashirbadi Lal Srivastava, **The Mughul Empire(1526-1803 A.D)**, Agra 1959, s.514 vd; Y.Hikmet Bayur, **a.g.e. II**, s.457 vd; E. Konukçu, “*Hindistan'daki Türk Devletleri*”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX**, (nşr. H.D.Yıldız), İstanbul 1992, s.528 vd; W. Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.155.

¹⁹¹ Camedâr, sipahi ordusunda súbédârdan küçük, çavuştan büyük bir rütbedir.

¹⁹² W. Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.155.

¹⁹³ Baburluların zayıflamaya başlamasıyla Kuzey Hindistan hakimiyeti için mücadele eden Maratalar ve Afganlar, 1760 yılına geldiğinde güçlerinin doruğuna ulaşmışlardı. Dinî kaygılar içinde bulunan Hintli Müslümanların davetini [Bu konuda geniş bilgi için bkz., A. Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, s.291.] de fırsat bilerek Hindistan akınlarını başlatan Ahmed Şah Dürrani(1747-73) 14 Ocak 1761 tarihinde Panipat meydanında Marataları yendi. Savaş sonunda Ahmed Şah Afganistan'a Marataların üçüncü pişvası Balaci Bacı Rao(1740-61) ise güneye döndü. Bu itibarla savaş, görüntüde hiçbir şeye netlik kazandırmamıştı. Ancak bu savaşın önemli sonuçları yıllar sonra ortaya çıkacak siyasî olaylarla anlam kazanacaktı. Çünkü Hindistan'da üstünlük mücadelesi veren yerli iki güç müteaddit savaşlarla birbirlerini etkisizleştirirken, bundan yararlanarak Bengal'deki konumlarını sağlamlaştıran İngilizler, 22 Ocak 1760 tarihinde sona eren Vandivaş savaşında Fransızlara ağır bir darbe vurdular. [Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, “*The Seven Years War*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.163.] Bu güç boşluğundan yararlanan ve Baburlu Devleti'nin en büyük illerinden birinin hakimi olan Ud Nüvvâbî Şücâû'd-devle vezir konumuna yükselmekle kalmadı, Baburlu hükümdarı II.Şah Alem'e de vasî oldu. Ancak İngilizlerden kaçıp kendisine sığınan Bengal Nüvvâbî Mir Kasım'ın teşvikiyle İngilizlerin üzerine yürüyünce 1764 Baksar savaşında yenilerek esir düştü.] Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, “*Bengal 1760-72*”, s.173 vd.] Böylece Panipat'ta başlayan Hindistan'ı yerli güçlerden arındırma işi, Baksar'da en etkili Baburlu kuvvetinin yenilmesiyle başarılmış oldu.[H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.330 vd.] Diğer taraftan İngilizler, Maratalar ve Haydarâbad nizamını, Hindistan'da etkili bir başka güç

ordusunun hızla bir şekilde gelişmesine fırsat hazırlamış, Baburlu yönetiminin zafiyeti de buna imkân tanımıştır.

Baburlu Hükümdarı II. Şah Alem(1759-1806), stratejik bir hata yaparak, Bengal'in vergilerini toplama yetkisini yıllık iki buçuk milyon rupi karşılığı 1765 yılında Doğu Hindistan Şirketi'ne verince, bu vilayetin sadece ekonomik değil buna bağlı olarak askerî, siyasi ve hukukî tasarrufunu da devretmiş olacaktı.¹⁹⁴

Bu arada gelişen olaylar ve alınan tedbirler sonucunda ordunun sayısı daha da artırılmış, Bengal'de 1757'de bir sipahi taburu ile başlayan ordu kurma girişimi, 1764 yılına gelindiğinde on dokuza ulaşmıştır.¹⁹⁵ Bu hızlı büyüme beraberinde disiplin açısından bazı olumsuzlukları da getirmiş, özellikle daha yüksek ücretlerle görev yapan yabancıların kıskırtması sonucunda aynı yıl bazı Avrupalı subayların isyanına sebep olmuştur.¹⁹⁶ Bu isyan ordu içerisinde kolaylıkla bastırılmış fakat baştan beri içten içe yanan bir kor gibi devam eden isyan fikri bu defa etkili bir şekilde sipahilere sirayet etmiştir.¹⁹⁷ Bengal ordusu komutanı Binbaşı Hector Munro(1726-1805)'nun¹⁹⁸ ordu içindeki yeni düzenlemelerinden ve ücret dağılımındaki adaletsizlikten memnun olmayan sipahiler, daha önce haklarını arayan İngiliz meslektaşlarına özenerek isyan ettiler. Halbuki İngiliz

olan Meysor Sultanı Haydar Ali(1761-82)'ye karşı kullandılar.[Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, *"The Carnatic 1761-84"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.275 vd.] Neticede Hindistan'ın iddialı kuvvetleri birbirini harcadı ve İngilizler ülkenin en üstün gücü haline geldi. Bu konuda geniş bilgi için bkz., C.E. Luard, *"The First Conflict of the Company With The Marathas 1761-82"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H. Dodwell), New Delhi 1958, s.249 vd.

¹⁹⁴ A.Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, s.24.

¹⁹⁵ İki bombacı olmak üzere toplam on bölükten meydana gelen her taburun kumanda kademesinde bir sipahi komutan ve bir yaver görev almaktaydı. Beş havildar, dört naik, iki tomtom ve yetmiş sipahi erden müteşekkil her bölüğe bir sùbedâr ile üç camedâr kumanda etmekteydi. Her bölüğün kendi flaması vardı. Böylece 1765 yılına gelindiğinde Bengal ordusunda bu sipahi kuvvetlerinin yanı sıra dört topçu bölüğü, yirmi dört Avrupa piyade bölüğü, bir hussar birliği ve bin iki yüz civarında düzensiz süvari vardı. Savaşın bitmesiyle hussarlar azaltılarak Avrupa piyadelerine katılırken, üç yüzü hariç bütün düzensiz süvariler ortadan kaldırıldı. Böylece bin altı yüz kişilik Avrupa taburu artırıldı ve her biri dokuz bölükten oluşan üç ayrı tek taburluk alaydan müteşekkil hale getirildi. Bir kraliyet sınır alayı gibi subaylar komitesinin titizlikle seçtiği ve her biri yedi yüz otuz bir askerden oluşan bu sipahi taburları ile yerli ordunun gücü de artmış oldu. Clive daha sonra Bengal ordusunu, her biri bir düzensiz süvari birliği, bir topçu bölüğü, bir Avrupa piyade taburu ve yedi sipahi taburundan meydana gelen üç tugay halinde teşkilatlandırdı. İlk tugayın altı sipahi taburu Maratha savaşı için batı cephesine sürülünce onların yerine altı yeni sipahi taburu te'sis edildi. Ayrıca Ud Nüvvâb-veziri için İngiliz subayları tarafından eğitilmiş olan bir takım taburlar da Bengal ordusuna katıldı. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.156

¹⁹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz., H. H.Dodwell, *"Bengal, 1760-72"*, s.178 vd.; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.162 vd.

¹⁹⁷ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.159 vd.

¹⁹⁸ Doğu Hindistan Şirketinin bir generali olan Hector Munro, 1864'deki Buxor Savaşının kazanılmasıyla büyük ün kazanarak bu dönemdeki pek çok isyanın bastırılmasında başarılı olmuştur. Ancak 1780'de Ali Haydar'la yaptığı mücadelede büyük bir yenilgiye uğramanın utancıyla geri çekilerek 1782'de emekli olmak zorunda kalmıştır. Bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.561, 586.

olmadıkları için, değil isyan, itiraz kelimesini dahi telafuza hakları yoktu. O sebeple isyan gelecekte emsal teşkil etmemesi için Binbaşı Hector Munro tarafından kanlı bir şekilde bastırıldı.¹⁹⁹ Yakalanan elebaşlarından yirmi sipahi top namlularının önüne bağlanarak, topların ateşlenmesi suretiyle havaya uçuruldu.²⁰⁰ Bu şekildeki korku ve şiddetle Bengal ordusundaki disiplin yeniden sağlandı. 1780 ve 1785'deki düzenlemelerle²⁰¹ daha da güçlü hale getirilen Bengal ordusu, artık Madras ordusuna yardım gönderecek duruma gelmiştir.

Madras'ta Meysor Sultanı Haydar Ali(1761-82)²⁰² ile oğlu Tipu(1782-99)'nun²⁰³, Fransız subaylarını istihdam etmek suretiyle kurmuş oldukları Avrupa usulündeki ordu, İngiliz, Marata, Haydarâbad ittifakını oldukça zorlamıştı.²⁰⁴ Bu sebeple 1784 yılında Madras ordusu da yeniden düzenlenerek güçlendirilmiştir.²⁰⁵

¹⁹⁹ W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.163.

²⁰⁰ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.160.

²⁰¹ İkinci İngiliz-Meysoor savaşı sırasında Meysoor Hükümdarı Haydar Ali(1721-83)'nin oğlu Tipu Sultan(1783-99)'ın baskınına uğrayarak 3720 askerinin tamamına yakını 1780'de kaybedip, kendisi de esir düşen Albay Baillie'nin bu yenilgisi İngilizleri oldukça sarsmış, buna Haydar Ali'nin İngiliz kontrolündeki Carnatic'i fethetmesi de eklenince İngiliz ordusunun güçlendirilmesi gerekmişti. [Bkz., H.H. Dodwell, *"The Carnatic 1761-84"*, s.283 vd.; J.Clark Marshman, **a.g.e.**, s.165 vd.] Bunun üzerine Bengal yönetimi her sipahi taburunun asker sayısını bine çıkararak bunları beşer bölükten oluşan iki ayrı tabura böldü. Her bir alaya binbaşı, tabura yüzbaşı, bölüğe ise teğmen komuta etmekteydi. Çünkü Carnatic'de Meysoor ile yapılan savaş sırasında Bengal Başkanlığı, Madras Başkanlığı'na Avrupa'lı ve sipahi kuvvetlerinin bir kısmını göndererek yardım etmiş, bu yüzden askerî gücü azalmıştı. O sebeple 1785'de Bengal ordusu yeniden düzenlenerek iki taburluk sipahi alaylarının her biri on bölükten müteşekkil tek taburluk bir alayla birleştirildi ve ordu altı tugaya bölündü. İki taburluk alaylara bölünen üç Avrupa taburundan her biri bir tugaya katılırken geriye kalan kuvvetler, gemiciler[lascar]ve bir topçu bölüğü ile altışar sipahi taburu halinde her bir tugaya katıldılar. Bu düzen 1796'ya kadar sürmüştür. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.156 vd.

²⁰² Hindistan'da İngilizlere karşı en şiddetli mukavemeti gösterenlerden biri olarak kabul edilen Haydar Ali, çok yönlü kabiliyetleriyle ün yapmış bir kişiydi. Hayret edilecek bir cesarete sahip olan bu kişi, Meysoor Hindu eyaletini kısa sürede hakimiyeti altına almayı başarmış ve muhaliflerini alt ederek hakimiyetini kendi düşüncesi doğrultusunda yeniden organize etmiştir. Haydar Ali'nin faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz., S.A.A. Rızvi, *"Geleneksel Toplumun Çözülüşü"*, s.344,165 vd.; J.Clark Marshman, **a.g.e.**, s.166; H. Beveridge, **a.g.e.** V, s.217 vd.

²⁰³ 1 Aralık 1782'de babasının yerine tahta geçen Tipu Sultan, hükümdarlığı döneminde yapmış olduğu askerî reformlarla büyük ün kazanmış bir hükümdardır. O, bu dönemde bir deniz kuvveti kurmuş,silah fabrikaları inşa ettirerek ticaret ve sanayii geliştirmesine önderlik etmiş ve sivil yönetimi yeniden teşkilatlandırarak hakimiyetini güçlendirmeye çalışmıştır. Hindistan'da İngiliz hakimiyetini önleyebilmek için büyük mücadelelere girişen Tipu Sultan, hakimiyeti döneminde Osmanlı Devleti, İran ve Kabil'le ittifak arayışına girmişse de bu teşebbüsleri sonuçsuz kalmıştır. R. Dutt, **The Economic History of India; in the Victorian Age**, London 1956, s.434; G. Dunbar, **a.g.e.**, s.386 vd.; H. Beveridge, **a.g.e.**V, s.508 vd.

²⁰⁴ Haydar Ali ile Fransızların yakınlaşması ve Meysoor ordusunda Fransızların kullanılması hakkında geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, *"The Seven Years War"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.163 vd.; H. Kulke, D. Rothermund, **a.g.e.**, s.332.; **A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.198 vd.,257.

²⁰⁵ Birden yirmi bire kadar numaralandırılmış Karnatik ve yirmi ikiden yirmi dokuza kadar numaralandırılmış Circar taburları arasındaki fark ortadan kaldırılıp yeniden düzenlenerek otuz beş tabur meydana getirildi. 1785'de Circar taburları bu yeni taburlar arasında dağıtılarak sayı yirmi bire düşürüldü. Anlaşılan bu yeni düzenlemede kumandan sayısının azlığı etkili olmuştur. Çünkü taburların teşekkülü komutanlara göre esnek bir yapı arz etmektedir. Bkz., W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.157.

İşgal ve tehlikelere daha az maruz kalan Bombay ordusu ise Bengal ve Madras ordusuna göre fazla gelişmedi. Avusturya miras savaşları sırasında bir alaydan ibaret olan bu ordu, 1796 yılına gelindiğinde ancak on iki sipahi taburuna ulaşmıştı.²⁰⁶

b. Hindistan'da İngiliz Ordusunun Geliştirilmesi:

Başlangıçta şirket kuvvetlerine kumanda amacıyla Avrupalı subayların istihdamı oldukça zor bir meseleydi. 1748'e kadar yedi sipahi taburundan müteşekkil orduda pek çok çavuş, asteğmen rütbesine terfi ettirilirken daha sonra bu tür terfiler istisna oldu. Çünkü okul disiplini içerisinde yetişmeyip, bu şekilde rütbe alan subayların yerli, yersiz sarhoşlukları ve önceki rütbelerinden arkadaşlarıyla fazlaca samimi olmaları ordudaki emir komuta zincirine zarar vermekteydi. Hindistan'daki İngiliz ordusunun en kudretli iki subayı sayılan Robert Clive ve Eyre Coote(1726-83), bu durumu tespit edince yeni tedbirler alınması gerektiğini ileri sürdüler.

Eyre Coote, *"sipahi çavuşluğundan subay rütbesine yükseltilen bu insanların sadakatinden emin olunamayacağını"* söylemekte ve genç subaylar da onu desteklemekteydiler. Bu yüzden daha önce Robert Clive'ın yaptığı gibi kâtiplikten subaylığa terfi etmek isteyen birkaç genç kâtip, birliklere subay olarak kabul edildiler.²⁰⁷

Oysa ki, melez olmak, şirket kuvvetlerinde görev yapmaya engel değildi. Hatta Hindistan'da düzensiz birliklerin teşekkülünde sık sık görev verilen subay çocukları için babalarının görevi teminat kabul edilmişti. Halbuki bu teminat ordudaki yerli unsurlara tam olarak güveni gerektirmiyordu. Melezlerin rengi zaten farklılıklarını ortaya koyuyordu. Ancak renk, ihtiyaç nispetinde bir dereceye kadar hoş görülebilirdi.

O halde orduda kayıtsız şartsız güveni sağlamanın yolu komuta kademelerine sadece İngilizleri getirmekle sağlanabilecekti. Bu yüzden şirket, Hindistan'da görev yapacak olan subaylardan, saf kan bir Hintli eş veya cariyenin oğlu olmadıklarına dair belge istemeye başladı. Halbuki daha önce şirketin çeşitli kademelerinde yabancı subayların yanı sıra savaştan veya hapisten kaçanlar da istihdam edilmiş ve bunlar başarılı bir şekilde hizmet etmişlerdi. Ancak kendi halklarına karşı kullanılmak söz konusu olduğunda bu unsurlara asla güvenilemezdi. Kaldı ki İngiliz ordusundaki Avrupalılara bile güvenmek mümkün değildi. Zira Madras Avrupa Alayında yüksek rütbeli bir subay iken

²⁰⁶ W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.157.

²⁰⁷ W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.157.

Fransızlara ve yerlilere karşı asla fiili görev kabul etmeyen geleceğin İsveç kralı Jean Baptiste Jules Bernadotte (1818-1844) bunun en iyi örneğiydi.²⁰⁸ Bu yüzden şirket yöneticileri, kendi kanlarından olan bir orduyu her zaman zinde tutmak durumundaydılar. Kaldı ki Avrupa’da barış zamanlarında ortaya çıkan asker azaltma politikaları, Hindistan'a da yansımakta ve şirketi burada zora sokmaktaydı. Nitekim Şirketin asker kaynağı olan kraliyet ordusunun aralıklarla Hindistan'dan çekilmesi gündeme geldiği zaman, bu ordunun subaylarının Doğu Hindistan Şirketi ordularında gönüllü olarak görev yapmasına izin verildi.

Bu durum, sadece el altında hazır bulunan yetişmiş İngiliz subaylarını istihdam etmek için can atan Doğu Hindistan Şirketi’nin değil aynı zamanda bu subayların da işine geliyordu. Çünkü Avrupa’da Yedi yıl savaşlarının bitmesiyle devam eden barış yılları, hükûmetlerin politikalarında sanayi ile ticareti ön plana çıkarmakta ve büyük masraflara yol açan asker sayısının azaltılmasını zorunlu kılmaktaydı. Kaldı ki Hindistan'dan dönecek olan subayların burada iş bulması neredeyse imkânsız hale gelmekteydi. O sebeple Doğu Hindistan Şirketi’nin ordularında görev almak daha cazipti. Hatta İngiltere’deki pek çok subay neredeyse onların maaşlarının yarısı kadar bir ücretle bu göreve talipti.²⁰⁹

Kraliyet ordusu subaylarının Doğu Hindistan Şirketi’nin ordularında gönüllü görev alması ile bu orduda bulunan İngiliz subayları moral bulmuş, zindelik kazanmış ve sosyal mevkileri artmıştı. Böylece sipahilere karşı daha etkili ve yetkili hala gelen İngiliz subayları, komuta yetkisini paylaşmadan orduya kayıtsız, şartsız hükmedebileceklerdi. Bunu yaparken sipahi kökenli subaylardan daha iyi yetiştirmeleri için her fırsatta dış görevlere gönderilerek bilgi, görgü ve tecrübe kazanmaları sağlandı. Bu şekilde donanım kazanan harp okulu öğrencileri, ihtiyaca göre şirket ordularında görevlendirildiler.

İngiliz subayların idare ettiği yerli kuvvetler ilk olarak Fransızlar üzerine sevk edildi. Tellicherry ve Mangalor’dan getirilen Hindu, Mağribi ve Arap asıllı tutucu Müslüman Moplahlardan oluşan bu kuvvetler daha sonra Karnatik taburları içerisinde görev aldılar. Bu taburların asker sayısı bakımından çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmakla birlikte Tamillerin sayısı da az değildi. O sebeple circar taburlarında askerlik bakımından kötü bir üne sahip olan Telingalılarla karıştırılarak yeni taburlar oluşturulmak suretiyle birliklere zindelik kazandırılmış oldu. Bu yeni kurulan karışık ordunun askeri

²⁰⁸ Fransa’nın Béarn Bölgesinden İsveç’e gelen eski bir ailenin Pau şehrindeki malikânesinin adı olan *Bernadotte*”, bu ailenin kudretli bir mensubu ve Napolyon döneminin ünlü Fransız Mareşalı olan Jean Baptiste Jules Bernadotte’nin 1810’da İsveç tahtına veliâhd, 1818’de de XIV. Karl Johan adıyla İsveç kralı seçilmesinden beri İsveç kraliyet hanedanının adı olmuştur.

²⁰⁹ W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.158.

gücü sırasıyla Müslümanlar, Telingalılar, Tamiller, Raçputlar, Maratalar, Brahmanlar ve diğer kastlardan oluşmaktaydı. Müslümanların, büyük çoğunluğu oluşturduğu bu orduda, sadece Müslümanlarla Hindular değil aynı zamanda kastlar arasında da bir yumuşama planlandığı görülmektedir. Ama farklı etnik unsurların psikolojik yapıları ve savaş zamanında geliştirebilecekleri muhtemel davranış şekillerindeki belirsizlik, yalnız İngiliz kurmaylarını değil, aynı kaderi paylaşan Fransız subaylarını da tedirgin etmekteydi.²¹⁰ Ancak ne derece başarılı olunduğu daha sonra uzun zaman tartışılacaktır.

Bengal ordusu, acemi erlerini başlangıçta bu eyalet içerisindeki maceraperestlerin oluşturduğu karışık guruplardan seçerken 1776 yılından itibaren Oudh Krallığı'nın kahramanlığıyla tanınmış cesur halklarından olan Raçputlar ve Brahmanlardan seçmeye başladı. Bu yeni birliklerin eğitim ve disiplini mükemmel olmamakla birlikte hasımlarıninkinden çok daha üstündü. Bu münasebetle Bengal ordusunun önünde hiçbir kuvvet duramamaktaydı. Bu durum iyi disiplinize olamayan Karnatik alayları yüzünden sıkıntıya girmiş bulunan Madras hükûmetinin dikkatinden kaçmadı.²¹¹

Karnatik'in yerli alayları, iyi idare edildiği takdirde bir kısım başarılar da elde etmişti. Ancak 1788 yılı başlarında Karnatik taburlarında istihdam edilen acemi erlerin kalitesindeki düşüş fark edilince Lord Cornwallis(1786-93)'in aldığı bazı tedbirler ile kuzeyden asker getirmek suretiyle kalite artırılmaya çalışılmıştır.²¹² Daha sonra Madras hükûmeti, yıllık olarak Bengal ve Bombay'dan alınan acemi erlerin sayısını 1795'te altı yüz-yedi yüze yükseltmeyi teklif edince Bombay valisi bu teklifi reddetmiştir. Çünkü bu durumda Bombay'da yeterince acemi er bulunamayacağı gibi, buradan toplanan askerlerin memleketleri dışında görev yapmaya istekli olmadıkları da bir gerçektir. Ancak İngiliz Hükûmeti, Bombay ve Bengal hükûmetlerine rağmen teklifi uygun görünce, buralardan Madras'a askerliğe elverişli, seçkin, gürbüz acemi erler değil de zor şartlarda toplanabilmiş ve askerlik kabiliyetleri zayıf, sıradan erler gönderilebilmiştir. Bunlar da gerek iklime uyumsuzluk gerekse de güneydeki tahıl fiyatlarının yüksek olması yüzünden kazandıklarıyla zor geçindiklerinden dolayı büyük oranda zaman içerisinde memleketlerine

²¹⁰ Bu konuda İrlanda asıllı Fransız generali Comte de Lally (1758-63)'in "*İngiliz ve bizim siyahî (yerli) kuvvetler arasındaki fark, şartıcı derecede olup, bir Nüvvâb ile bir cooly arasındaki farktan daha büyüktür. Onlarinkiler Avrupalı askerlere bile saldırabilecek derecede bir maceraya atılabilecek durumdakiler, bizimkiler onların kendi renklerinden olduğuna bile bakmayacaklar.*" şeklindeki biraz da sitemkârane olan kader değerlendirmesi, Avrupalı ordularında görev yapan yerlilerin içinde buldukları çıkmazı oldukça güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Bkz., W. Haig, "*The Armies Of the East India Company*", s.158; **A.Comyn Lyall, a.g.e.**, s.140 vd

²¹¹ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s. 191 vd.

²¹² J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.218 vd.

kaçtıkları için sonuç adeta bir hezimet olmuştur. O sebeple kuzeyden asker alma usulü terk edilmiştir.²¹³ Hatta 1794'teki Avrupalı subayların isyanı²¹⁴ ordu içerisindeki sıkıntıların ciddiyetini ortaya koymuş bunun sonucunda ordunun durumu genel olarak gözden geçirilerek 1796 yılında üç başkanlık ordusu ilk defa yeniden düzenlenmiştir.

Yeni düzenlemede İngiliz subayların kumandasında, Müslümanları mümkün mertebe saf dışı bırakan ve ağırlıklı olarak Hindulardan müteşekkil bir ordunun kurulduğu dikkatlerden kaçmıyordu.²¹⁵ Gerçi bu dönemde Müslümanların kendi üstünlüklerine bir tehdit olarak gördükleri İngilizlere karşı tavır alarak İngiliz idaresi altında görev almaya pek de istekli olmaması onların yeni kurulan ordu teşkilatından da uzak durmaları sonucunu doğurmuş ve Hinduların etkin bir güç halinde İngilizler eliyle teşkilatlanmasına sebep olmuştur.

Hindular arasındaki kast farkları, bir araya gelip baş kaldırmalarına engel olduğu için çoğu kez İngilizlerin işini kolaylaştırmaktaydı. Ancak kast inançlarını aşarak onları İngiliz tarzında eğitip disiplinize etmek oldukça zor hatta sıkıntı olan başlıca meseleydi. Nitekim 1806 yılında Madras ordusundaki yerli askerlerin isyan etmesinin asıl sebebi dini inançları olmuştur. Ordu komutanlığının "*sipahilerin sarık yerine sorguçlu/nefteli asker kepi takacağı, sakalını keseceği, kast işaretleri ve küpelerini geçit törenlerinde takamayacağına*" dair yeni emirlerini dinlerine bir saldırı olarak kabul eden sipahiler, bazı Meysor şehzadelerinin hapsedildiği Vellore garnizonuna Meysor bayrağı çekip, İngiliz

²¹³ W. Haig, "*The Armies Of the East India Company*", s.159.

²¹⁴ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.236.

²¹⁵ 1796 yılında ilk defa yenilenerek tamamı Hindu bölüklerinden kurulan orduda, Bengal'e üç, Madras'a iki tabur ve Bombay'a altı topçu bölüğü ihdas edildi. Bununla beraber her biri on bölükten oluşan Avrupa piyade taburlarından ikişer adet Madras ve Bombay'a, üç adet de Bengal'e tahsis edildi. Yine Bengal ve Madras ordularının her biri dörder adet yerli düzenli süvari alayıyla güçlendirildi. Bundan başka tek taburlu yerli piyade alayları iki taburlu alaylara dönüştürülerek bunlardan Bengal ordusuna on iki, Madras ordusuna on bir, Bombay ordusuna da altı alay ile birlikte bir de bahriye taburu katıldı. [Bombay ordusu içerisinde yeni bir bahriye taburunun teşekkülü, İngilizlerin Malabar kıyılarını daha sıkı koruma gayreti içinde olduklarını ve Umman Denizi'nden muhtemel bir saldırı beklediklerini ortaya koymaktaydı. Halbuki bu tarihten sonra İngilizleri tehdit edecek olan saldırı ve isyanlar daha çok Hindistan'ın içinden gelecektir.] Bu orduların yerli süvari ve piyade alaylarındaki subay atamaları aynen kraliyet ordusundaki gibi yapılmıştı. Bu şekildeki yeniden yapılanma pek çok olumsuzluğu da beraberinde getirmekteydi. Taburları kumanda eden yarbayların yetkilerinin çok büyük bir kısmı, piyade alaylarına komuta eden albaylarda toplanmıştı. Bu durum görünüşte yetkileri albaylarda toplamakla merkezi otoritenin tesisini sağlayacaktı. Halbuki yerli askerlerle daha çok muhatap olan yarbayların yetkisi azaltılınca, ortaya komuta zayıflığı, itaatsizlik ve kargaşa çıktı. Bu durumu en iyi şekilde tespit eden İngiliz kurmay subayları Sir Thomas Munro(1761-1827) ve Sir John Malcolm(1769-1833)'a göre "*yetkinin İngiliz subaylarında toplanması, yerli subaylardaki sorumluluk duygusunu azaltmaktaydı*". Nitekim bu gerçek 1857 yılında baş gösterecek olan sipahi ayaklanmasında daha iyi anlaşılacak ve bunun üzerine adı geçen kurmayların tavsiyesine uyularak, İngiliz subaylarının sayısı her tabur için altı-yedi kişiyle sınırlanıp, onların da alayların karargâh kısmında görevlendirilmesi, bölüklerin idaresinin ise tamamen yerli subaylara bırakılması sağlanacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., W. Haig, "*The Armies Of the East India Company*", s.159; P. Woodruff, **a.g.e.**,s.186 vd.

subay ve askerlerini öldürerek isyan ettiler.²¹⁶ Hayatta kalan İngiliz askerleri, Çavuş Brodie'nin komutası altında isyancılara karşı yardım gelinceye kadar direnmeyi başardı. Bunun üzerine Albay R.R. Gillespie komutasında Arcot'tan hareket eden küçük bir kuvvet, oraya yetişerek kalenin kapılarını havaya uçurup, içeride bulunan isyancılardan dört yüz kişiyi kesti ve geriye kalanları da tutukladı. Albay R.R. Gillespie'nin çabuk hareket ederek Vellore'deki isyanı bastırması, ayaklanmanın yayılmasını engellemiş ve Haydarâbad'da filizlenmeye başlayan başkaldırının da sona ermesine sebep olmuştur.²¹⁷ Bu olayın yerlilere önemli bir ders vermekle beraber isyan fikri taşıyan İngilizleri pek etkilemediği görülmektedir. Zira üç yıl gibi kısa bir süre sonra çıkan “beyaz isyan” İngiliz subaylarının ordu içerisindeki memnuniyetsizliğini ortaya koymaktaydı.²¹⁸

Madras ordusundaki kıdemli subayların ücretlerinin Bengal ordusundaki genç subaylardan daha düşük olması, bir tahrik unsuruydu. Ordudaki kraliyet subaylarının yerel yönetim üzerindeki etkilerinin fazla olması, şirket subayları tarafından hazmedilemiyordu.²¹⁹ Hareketin liderlerinden biri olan Yarbay Hon. Arthur St Leger'in belirttiği gibi “yetki, saygınlık, para ve personel atamalarını tekellerinde tutmaları”, büyük adaletsizliğe ve gerginliğe sebep olmaktadır.²²⁰

Madras ordusu subayları arasında baş gösteren ve her geçen gün artan huzursuzluk için her hangi bir tedbir almayan baş kumandan Tuğgeneral Hay Macdowell, İngiltere'ye dönmüştü. Vali Sir George Barlow²²¹ da başlangıçta liyakatli davranıp tedbir alamayınca Masulipatam'daki Avrupa alayı subayları, açıkça hükûmet emrine karşı koydular. Böylece başlayan isyan Gooty, Secunderâbad, Jalna, Bellary, Cumbum, Trichinopoly, Dindigul, Madras, Pallamcottah, Cannanore, Quilon ve Seringapatam'a yayıldı. Silahlı şiddet eylemleri gerçekleştiren isyancılar, hazineyi ele geçirdiler. İsyancıların muhatabının sivil

²¹⁶ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.285 vd.

²¹⁷ W. Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.163.

²¹⁸ A.C. Lovett, G.F. MacMunn, **The Armies of India**, London 1911, s.87 vd.

²¹⁹ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.297 vd.

²²⁰ Kralın ve şirketin hizmet subayları arasındaki izafi statü farkı ile bunun doğurduğu ortamı ve yapılması gerekenleri 1811'deki yazısında oldukça güzel bir şekilde ortaya koyan Albay (daha sonra general) Sir John Malcolm(1769-1833); “*Eğer Hindistan'daki Britanya İmparatorluğu yüksek para ödülleri vermeye güç yetiremiyorsa, büyük fedakârlık yaparak Hindistan'ın yerli ordusuna katılmış olan soylu ve eğitilmiş insanların lutfettiği hizmeti kazanmalıdır. Onların fedakârlığını rütbe ve şeref belgeleriyle takdir edip, ödüllendirmelidir. Kendilerini yönetimden uzak, unutulmuşluk psikolojisi içinde belirsiz bir ortamda bırakmayıp, yaptıkları önemli ve ciddi işin hayal bile edemeyecekleri derecede kralları tarafından takdir edilerek şayan görüldüğü hissini canlı tutmalıdır. Görevlerini şerefli bir dayanak üzerine kurmalarını sağlamalıdır. Ancak bu durumda birbirleriyle kader birliği ederek çalışırlar*” demektedir. Bkz., W. Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.164.

²²¹ Vali Sir George Barlow'un Hindistan'daki faaliyetleri hakkında bkz., S.M. Burke, Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India**, Karachi 1995, s.19; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.114 vd.; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.280 vd.

hükûmet olduğu zannedilmekteydi. Fakat hedefin sadece hükûmet değil aynı zamanda askerî yönetim olduğu anlaşılınca sert tedbirler alındı. Bunun için Seylan'dan Avrupalı kuvvetler getirilerek²²² durum kontrol altına alınırken, isyancılar da yayınlanan bir tebliğle anlaşma imzalamaya çağrıldı. Başta genel vali Lord Minto(1751-1814) olmak üzere, Albay Sir Barry Close(1756-1813) ve Albay Conran yine Secunderâbad'da Albay Montresor ve Yüzbaşı Sydenham ile Seringapatam'da Albay Davis gibi subayların, nüfuzlarının yanı sıra kraliyet kuvvetlerinin isyancılara karşı kullanılması ihtimali büyük baskı unsuru olmaktaydı. Üstelik Hintli askerlerin bu durumda çıkarları gereği hükûmet kuvvetlerine ılımlı desteği de isyancıların yola gelmesine katkıda bulundu. İsyan kontrol altına alınınca diğerlerine örnek olması amacıyla yirmi bir kişi cezalandırılmak üzere seçildi. Bunlardan biri öldü, dördü işten çıkarıldı ve on altısı askerlikten atıldı. Ancak aşağılanarak işten çıkarılanlardan üçü ve askerlikten atılanlardan da on ikisi sonradan tekrar işe alınmak suretiyle diğer subaylara karşı barışçı bir yaklaşım sergilenmiş, subayların suçu sabit olmakla beraber bu hazin olayın bir kışkırtma eseri olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.²²³

Beyaz isyan, merkezdeki asıl İngiliz kuvvetlerinin, sipahi veya Avrupalı yerel kuvvetlerden daha üstün olması gerektiğini ortaya koymuştu. Zira şirketin orduları, toprakları kadar hızlı büyüemediğinden, yeni elde edilen yerlerdeki yerel idarecilerle askerî iş birliği yoluna gidilmişti. Halbuki Hintli idarecilerin Avrupalılardan temin ettikleri ordular, yerel şartlarda daha disiplinli ve zinde yetiştirilmekteydi. Bu durum, müttefik olan yerli idarecinin İngilizlere sadakati kadar başarı, ihaneti ölçüsünde de hüsrandı. Nitekim Meysor ve Marata savaşlarında şirketin müttefiki olan Nizam'ın isteği üzerine Arthur Wellesley(1769-1852)'in 1803 yılında kurduğu birliklerin niteliksiz olması, Nizamın bu birlikleri reddine sebep olmuş, bunun üzerine yapılan ittifak gereği ona yeniden Haydarâbad düzenli askeri kuvvetleri kurulmuş, fakat şirketin asıl Avrupalı kuvvetlerine denk olmamasına da dikkat edilmiştir.²²⁴ Bu arada şirketin hakimiyet alanı genişledikçe özellikle yerli kabilelerdeki askerlerin savaşçılık yönü keşfedilmiş ve kabiliyetlerine göre onlardan yararlanma yoluna gidilmiştir. Nepal savaşı (1814-16) sırasında Gurkaların

²²² 1762'den beri Seylan'a yerleşmeye başlayan İngilizler, 1795'te burayı işgal etmiş ve kısa zamanda sömürge sistemini kurmuşlardır. Hindistan'da zor durumda kaldıkları zaman, ihtiyaç duydukları askerî kuvveti buradan kolaylıkla nakleden İngilizlerin Seylan yönetimi hakkında geniş bilgi için bkz., L.A. Mills, **Ceylon under British Rule 1795-1932**, London 1964, s.41 vd.

²²³ W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.164.

²²⁴ Bu kuvvet, dört süvari alayı, dört alan bataryası ve subaylarıyla birlikte altı piyade taburundan oluşan Avrupa usulünde yetişmiş düzenli bir ordudur. Bkz., W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.165.

savaşçı nitelikleri keşfedilince²²⁵ onlardan faydalanmak için birkaç düzensiz Gurka taburu yetiştirilmiştir.²²⁶

Nepal,²²⁷ Pindari²²⁸ ve Marata²²⁹ savaşlarında bir taraftan sayısı artırılan İngiliz birlikleri, diğer taraftan da bu savaşların karakterine uygun olarak gerilla tarzında teşkilatlandırılmış, o sebeple Bengal, Bombay ve Madras'tan müteşekkil üç başkanlık ordusu, 1824 yılında yeniden düzenlenmiştir.²³⁰ Ancak ordudaki isyanları engellemek mümkün olmamış, aynı yıl Burma savaşı²³¹ sırasında tekrar isyan çıkmıştır.²³²

Hindistan'daki İngiliz hakimiyet alanı büyüdükçe buranın kontrolü ve idaresiyle ilgili ayrıntılar da artmaktaydı. Yerli idareden neredeyse eser kalmadığı ve İngiliz sivil bürokrasisinin de tam olarak tesis edilemediği bu dönemde düzenin işleyişiyle ilgili bütün işler mecburen orduya düşmekteydi. Adli, siyasi, idari, diplomatik işler ile eğitim, trafik ve polisiye hizmetlerinin yürütülmesinde gerekli olan yetişmiş insan ihtiyacı Avrupalılardan, ağırlıklı olarak da İngiliz subaylarından temin edilmekteydi. Özellikle bu tür hizmetlerde kullanılan subayların ihtiyaç zamanında düzenli ordu birliklerinde intibak ve disiplin sıkıntısı yaşamaması, onların görev alanlarını sınırlamakta, önemli bir kısmının da emekli

²²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz., S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818"*, s.377 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.617 vd; P. Spear, **a.g.e.**, s.121 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, s.299 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. VII**, s.9 vd.

²²⁶ Nepal savaşı sonucunda Gurkalarla yapılan *Sagauli* anlaşmasının bir gereği olarak İngiliz ve Gurka orduları arasında asker değişimi kabul edilmiş, [Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.Muir, **British History**, London 1936, s.534; H.G. Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, s.301.] ilk olarak İngiliz tarzında yetiştirilmiş Gurkalardan oluşan *Malaon alayı*, 1850 yılında *Altmış Altıncı Bengal Yerli Işık Piyadesi* adıyla İngiliz saflarına katılmış fakat sipahi ayaklanmasından sonra 1861 yılında diğer dört Gurka taburuyla birlikte bu saflardan ayrılarak müstakil olmuşlardır. Bkz., W. Haig, *"The Armies of the East India Company"*, s.165

²²⁷ Nepal savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas 1784-1818"*, s.377; P. Spear, **a.g.e.**, s.121 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, s.299 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. VII**, s.7 vd.

²²⁸ Pindari savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.619; H.G. Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, s.301; H. Beveridge, **a.g.e. VII**, s.79 vd.

²²⁹ Marata savaşı hakkında geniş bilgi için bkz., S.M. Edwardes, *"The Final Struggle with the Marathas 1784-1818"*, s.380 vd; P. Spear, **a.g.e.**, s.126 vd.

²³⁰ Yerli piyadelere müteşekkil iki taburlu alaylar, tek taburlu alaylara bölününce, Bengal'de altmış sekiz, Madras'da elli iki ve Bombay'da yirmi dört alay konuşlandırıldı. Topçu kuvveti iki kattan fazla artırılınca, topçu, piyade bölük ve taburları ile atlı bataryalardan müteşekkil sekizer tugay Bengal ve Madras'a tahsis edildi. Ayrıca Bombay'a üç düzenli, üç de düzensiz yerli süvari alayı yerleştirilirken, Bengal'e de fazladan beş düzensiz yerli süvari alayı tahsis edildi. Bkz., W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.162

²³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz., G.E. Harvey, *"Burma 1782-1852"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.559 vd.

²³² Burma savaşı sırasında Bengal Üçüncü Piyade Alayına kendi eşyalarıyla birlikte karadan Arakan'a yürüme emri verilince isyan çıktı. İngiliz komutanlara göre; nakliye araçları temin etmek zor ve çok masraflıydı. O sebeple yürümekte bir sakınca yoktu. Halbuki yerli askerlere göre; bu emir, onları kast inançları gereği dokunmadıkları *"kara su"*dan geçirek kastlarını kırmaya zorlamak için yapılmış bir plandı. İtirazları kabul edilmeyen askerlerin isyanı kanlı bir şekilde bastırıldı ve sağ kalanlar geçit töreninde kılıçtan geçirildi. Kaçmaya çalışanlar da ateşli silahlarla vurularak öldürüldüler. Bkz., A.C. Lovett, G.F. MacMunn,**a.g.e.**, s.88 vd; W. Haig, *"The Armies Of the East India Company"*, s.162

edilmiş olması ordudaki subay ihtiyacını hat safhaya çıkarmaktaydı. Üstelik görevdeki subayların aldıkları maaşlarla hayatlarını zorluklar içerisinde sürdürebilmeleri, ordudaki subay kalitesini de oldukça düşürmekteydi.²³³ Bu münasebetle acilen bazı tedbirler alınması gerekiyordu.

Öncelikle sınırlı maaşlarıyla kıt kanaat, geçici barakalarda hayatlarını sürdüren harp okulu öğrencileri kışlaya çekilerek disiplin altına alındı. Bu münasebetle XIX. Yüzyılın başlarında Kalküta'dan on dört mil uzaktaki Barasat'ta bir yüksek okul/kolej kuruldu. Öğrenciler burada talim dersleri ve Hindistan dilleri üzerine eğitim aldılar. Ancak onların eğitiminden sorumlu subaylar yanlarında kalmayıp okuldan uzakta oturduğu için kısa sürede kontrol ve disiplin bozuldu. Böylece gelecek vadeden pek çok genç, bu başarısızlıktan dolayı mahvedildi ve daha yetişmeden yok olup gitti. Bu utanç tablosu içerisinde yüksek okul 1811'de kapatılırken, halen daha geleceğe dair ümit besleyen bir kısım genç öğrenci yeniden alaylara çekildi. Ancak daha önce yerli alaylarda görev yapmaktan kaynaklanan lakaytlık, sivil vazifelerde benimsedikleri serbestlik ve yüksek okulda alışmış oldukları disiplinsizlik onların uzunca bir süre alaylara intibak etmelerine engel oldu.²³⁴ Buna rağmen ıslahat çalışmalarından vazgeçilmeyip bu sefer Addiscombe'deki harp okulu öğrencileri için 1812 yılında yeni bir yüksek okul kuruldu. Ancak subayların içinde buldukları sosyal hayat onların mesleki açıdan gelişmelerinin önünü kesiyordu.

Ordu merkezlerinin bulunduğu başkanlıklardan uzak kışlalarda görev yapan alay subaylarının hayatı dayanılmaz derecede tek düze ve sıkıcıydı. Kitaplar, kitap kulüpleri ve gazeteler yok denecek kadar azdı. Üstelik buradaki uzun, sıcak ve tek düze günlerin

²³³ Şirketin subaylara neredeyse fakirlik sınırının altında maaş vermesi, bazı istenmeyen sonuçlar doğurmaktaydı. Subay adaylarına teçhizat temini için verilen yıllık 120 sterlin teşvik, pahalı bir gurbet hayatında ve Hindistan'ın çekilmez iklim şartlarında anlamsız kalmaktaydı. Çünkü en mütevazı evi kurmak bile 200 sterline mal olmakta ve bu şartlarda genç subayların borçsuz yaşamaları neredeyse imkânsız hale gelmekteydi. Yeni atanmış bir subayın aylık maaşı 265 sterlin iken zaruri masrafları 195 sterlin tutmaktaydı. 1780 yılında Madras ordusuna teğmen olarak atanan Sir Thomas Munro(1761-1827), bu durumu hazin bir şekilde tasvir ederken *“elbisem üç ayda paramparça oluyor ve ben sonraki üç ayda onu tamir ettirmek üzere para biriktiriyorum. Ancak yıpranan elbisemin kollarını kaybetme tehlikesi ortaya çıkınca bu sefer onu yeleğe dönüştürüyorum”* demektedir. Daha sonra biraz daha kârlı sivil bir göreve atanan aynı subay, *“bu gün akşam yemeğinde yulaf ezmesi yerine yarı öğütülmüş undan yapılmış sütlü lapa yedim. Yarın akşam muhtemelen muzlu börek yiyeceğim. Bu durum benim tercihim değil bir zaruretın sonucudur.”* demekle orduda görev yapan subayların mali yönden sivillerden daha kötü durumda olduklarını vurgulamaktadır. Bkz., W. Haig, *“The Armies Of the East India Company”*, s.160.

²³⁴ Bu durum, daha önce *“şirket ordularında görev almak üzere yerli alaylar için seçilmiş genç subaylar, muhakkak bir veya iki yıllığına bir Britanya alayında askeri disiplin ve eğitimden geçmelidir.”* Diyen Sir Thomas Munro (1761-1827)'yu haklı çıkarmıştı. Bkz., W.Haig, *“The Armies Of the East India Company”*, s.161.

kasvetini azaltacak kadın kulüpleri de yoktu. Bu sıkıcı ortam subayların mesleki gelişimi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurdu.

Bir kısım subaylar, Hindistan'ın bu kendi bünyesinde eriten ortamında, kurtuluşu bilim, sanat ve kitaplara yönelmekte aradılar. Bunlar, bir taraftan ülkenin tarihi, coğrafyası, dilleri, sanatı ve sosyal yapısı üzerinde kayda değer araştırmalar yaparken diğer taraftan da mesleki eğitimlerinde ülke şartlarını da göz önünde bulundurarak uzmanlık seviyesine ulaştılar. Bu kadar kötü şartlarda üstün bir irade göstererek yüksek bir seviyeye ulaşan bu az sayıdaki subay, daha sonra ordunun hem Hindistan'ın değerlerini bilen kurmay kadrosunu oluşturacak, hem de araştırmacı, stratejist subaylık geleneğini başlatacaklardır.

İrade gösteremeyen diğer subaylar ise ülkenin kendine has işleyişi içerisinde uyuşmaya ve yok olmaya sürüklendiler. Özellikle kumar ve içki, subayların sadece sosyal hayatını değil aynı zamanda sağlığını da tehdit eder hale geldi. Çünkü İngiliz subaylarının alışık oldukları bira, kırmızı Bordo şarabı, beyaz İspanyol şarabı, Madeira şarabı ve konyak hem çok pahalı olduğu için onların geçim seviyesini düşürmekte hem de Hindistan'ın sıcaklığında tüketilince insan bünyesini dirençsiz bırakarak mahalli hastalıklara açık hale getirmekteydi. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı artan ölüm oranı, İngiliz subaylarını ülkeye ve sisteme karşı nefrete sürüklemekte, hayatı anlamsız kılmaktaydı. O sebeple bahisler, düellolar artmakta ve sonu ölümlerle bitmekteydi. Bu hazin yapıyı geç de olsa fark eden İngiliz kurmayları durumun bir değerlendirmesini yaparak subayların sosyal hayatının acilen düzeltilmesi gerektiğini anladılar.

Sosyal hayatın düzenlenmesi büyük ölçüde kadın unsuruna bağlıydı. Ancak XIX.yüzyılın başlarında Bengal ve çevresinde subaylar dahil dört bin civarında olan kayda değer Avrupalıdan sadece iki yüz ellisi kadındı. Onlar da kariyeri yüksek olan idarecilerin eş ve çocuklarından oluşmaktaydı. İngiltere'den Hindistan'a yeniden kadın getirme girişimi ise zaman, emek, bürokratik engeller ve daha da önemlisi masraf bakımından Doğu Hindistan Şirketi'nce kabul görmeyeceğinden, geriye sadece şimdiye kadar yasak olan yerli kadınlarla evlenmeye izin vermek kalıyordu. Çünkü genç subayların ömür boyu bekâr kalması beklenemezdi. Bu yüzden yerli kadınlardan meydana gelen bir "ev bakıcılığı" müessesesinin kendiliğinden teşekkülü oldukça tabî idi.

Bu şekildeki beraberliklerden ve Avrupalı askerlerle yerli kadınların evlenmesine izin verilmesinden sonra doğan çocuklar, Hindistan'da yeni bir sınıf oluşturdular. Bunlar

önce “doğu Hintliler”, sonra “Indo-Britonlar”, daha sonra “Avrasyalılar” ve en sonunda da resmi fakat yanlış bir şekilde “Anglo-Indianlar” diye adlandırıldılar.²³⁵

Avrupalı subayların kanını taşıyan ve yerlilere göre daha çok itimat edilen bu düzensiz sınıfın askerliği söz konusu olunca, sadece babalarının askeri çevresi değil aynı zamanda idari mahkemenin de teşviki oldu. Çünkü bu melezlerin şirkete maliyeti, İngiliz kadınlarınkinden daha azdı. Üstelik memleket izinleri Avrupalı subaylara göre daha sınırlı olduğundan Hindistan'ın sürekli kontrolünde etkili rol oynadılar. Böylece moral seviyesi yavaş yavaş arttı ve bir süre devam eden yerli kadın alma usulü de tam olarak kurumlaşmadan zaman içerisinde işlevini kaybederek asgariye indi.

Kuzeydeki Rus tehlikesini engellemek isteyen Doğu Hindistan Şirketi, bu siyasetinin bir gereği olarak 1838 yılında Şah Şüca'nın Afganistan tahtına yeniden oturtulmasını üstlendiği zaman,²³⁶ Afganistan'ın çetin şartlarında bunu başarabilecek birliklere sahip değildi. Bu münasebetle Gılzayların koruması altında acilen üçüncü düzensiz piyade alayı teşkilatlandırılmış, bu alay, sipahi ayaklanmasından sonra On İkinci Bengal Yerli Piyadesi olarak hizmetine devam etmiştir. Bununla beraber İngilizlerin Hindistan'ın kuzey batısında gerçekleştirdikleri büyük harekâtlar için özel olarak kurulan diğer bazı birlikler, asayiş işlerinde kullanılmıştır.

Birinci Sih savaşından sonra 1846 yılında Sütlec nehri sınırında polisiye ve genel hizmetler için kurulan düzensiz bir tugaya ikinci Sih savaşından²³⁷ sonra 1849 yılında piyade ve süvari alaylarından seçilen karışık bir rehber kıtası eklendi. Daha sonra Pencap Sınır Gücü olarak bilinen bu düzensiz kuvvet, kuzey-batı sınırı ve Pencap'taki hizmetler için kullanılmak üzere dağlık araziye uygun hale getirildi.²³⁸

²³⁵ Yüzbaşı Thomas Williamson'un Doğu Hindistan Şirketi'nin müdürlerine ithaf ettiği kitabında (*The East India Vade Mecum or Complete Guide to Gentlemen Intended for the Civil, Military or Naval Services of the Honourable East India Company, 1810.*) “Durum ciddiyeti koruyor” başlığıyla anlatılan bu bilgiler için bkz., W.Haig, “*The Armies Of the East India Company*”, s.161.

²³⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz., W.A.J. Archbold, “*Afghanistan, Russia and Persia*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.495 vd.; G.Dunbar, **a.g.e.**, s.487

²³⁷ Birinci ve ikinci Sih savaşları hakkında geniş bilgi için bkz., W.A.J. Archbold, “*The Conquest of Sind and the Panjab*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.548-53, 555-57; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.670 vd; H.G. Rawlinson, **A Concise Hisrory of the Indian People**, s.323 vd; P.Spear, **a.g.e.**, s.173 vd; R. Dutt, **a.g.e.**, s.16 vd.,82 vd.

²³⁸ Başlangıçta üç alan bataryası, beş süvari ve beş piyade alayı ile rehber kıtasından oluşan bu kuvvete kısa süre sonra bir topçu bölüğü, Altıncı Pencap Piyade Alayı, beş Sih piyade alayı ve iki dağ bataryası eklendi. Daha sonra 1876 yılında bütün topçular dağ bataryalarına dönüştürülecektir. Bu kuvvetler 1857-58 sipahi ayaklanmasında sipahilere karşı büyük yararlılık gösterecek ve baş komutanlığa bağlanmadan önce birkaç yıl Pencap yerel hükümetinin emrinde kalacaktır.Bkz., W. Haig, “*The Armies of the East India Company*”, s.165.

Nagpur'un ilhakından sonra 1854 yılında yerel bir kuvvet, Oudh'un ilhakından sonra da 1856 yılında Oudh Düzensiz Gücü oluşturuldu. Ancak bunlar sipahi ayaklanmasında ortalarda görünmeyince daha sonra dağıtıldı.²³⁹

İngilizler 1857 yılına geldiği zaman Himalaya dağlarından, Seylan adasına, Gücerat Körfezinden, Bengal Körfezine kadar hemen bütün Hindistan'da, güçlü veya zayıf, doğrudan yahut müttefik yerel hükûmetler eliyle hakimiyet kurmuşlardı. İki yüz elli altı yılda gerçekleşen bu hakimiyet, uzun ve kararlı bir mücadelenin sonucunda tesis edilmiştir. Bu hakimiyetin kurulmasını sağlayan iki temel unsur, dengeli siyaset ile yerinde kullanılan kontrollü güç olmuştur. İngiltere hükûmeti ile Doğu Hindistan Şirketi arasında işletilen dengeli siyaset, ayrıntılı bir şekilde Hindistan'a yansırken, kraliyet alaylarıyla desteklenen şirket orduları, bu ince siyasetin koruyucu gücü olmuştur. Ancak zaman zaman siyasi zafiyet hissedilince bu koruyucu güç, yıkıcı bir kuvvete dönüşmüş ve hakimiyeti tehlikeye atmıştır. 1857 yılında baş gösteren sipahi ayaklanması, her ne kadar ordu içinde ortaya çıksa da esas sebebi yine orduyu yönetenlerin siyasi kabiliyetsizliğidir.

Bunak, yeteneksiz ve yetersiz olan yaşlı subaylar, Hindistan'ın değişen şartlarını görememekte ve sahip oldukları ordu ruhundan dolayı, kendi adamlarının ihanetine dahî ihtimal vermemekteydiler. Hatta zaman zaman subayların katledilmesine varan ordu içerisindeki gerginliğin ortaya çıkarabileceği yıkımlara bile inanmamaları, kurmayların ne derece gaflet içinde olduklarını göstermekteydi. Bu gafletten en çok etkilenen ise merkez konumunda olup, diğer ordulara da kaynak teşkil eden Bengal ordusuydu.

XIX. yüzyılın ilk yarısında şirketin sömürgelerinin hızlı bir şekilde artması, buraları idare edecek pek çok sayıda subay ihtiyacını doğurmuştu. Özellikle yeni elde edilen toprakların savunulup idare edilmesi, iç hizmetlerin sürdürülmesi, barışın korunması ve düzenin devamı için ihtiyaç duyulan aşırı sayıdaki Britanyalı subayın başlıca temin kaynağı Bengal ordusuydu. Kaldı ki müttefik yerel hükûmetlerin ordularını eğiten İngiliz subaylar da Bengal ordusundan sağlanmakta ve bu hükûmetler üstün niteliklere sahip olmayan subayları kabul etmemekteydiler. Böylece ordunun en iyi subayları, gelecekte sadakatlerinden çok da emin olunamayacak yerel hükûmetlerin emrinde görev almakta ve Bengal ordusunun idari kalitesi düşmekteydi. Alaylarda ise şirketin kötü pazarlıklarla az ücret ödediği yetersiz subaylar kalmaktaydı. Üstelik terfiler kıdem usulüne göre sistemli bir şekilde işletilememekte, bir ödül gibi görülüp çoğu kez önemli görevleri başarabilenlere verilmekte, bu durum da pek çok subayın terfi edemeden emekli olmasına sebep

²³⁹ W. Haig, *The Armies of the East India Company*, s.165.

olmaktaydı. Madras ve Bombay ordularında terfiler kıdem esasına göre seçimle belirlenirken, Britanyalı subaylar, tıpkı Bengal'deki bazı meslektaşları gibi, adamlarının kast ön yargısı namussuzluğunu reddettiler. Bu davranış, durumdan memnun olan sipahilerin, sevmedikleri Bengal ordusunda daha sonra baş gösterecek olan sipahi ayaklanması sırasında, İngilizlere sadık kalmasında büyük rol oynayacaktır. Hatta Pencap'ın düzensiz kuvvetleri, Barrackpore'daki alay subayını öldürerek infial yaratmakla sipahi ayaklanmasının ilk kıvılcımlarından biri olarak kabul edilen Mangal Pandey adlı sipahinin mensup olduğu Oudh Brahmanlarının en büyük kabilelerinden biri olan isyancı Pandey'leri ezmek için büyük bir şevkle birlik olmuşlardır.²⁴⁰

²⁴⁰ Bkz., W. Haig, *The Armies of the East India Company*, s.166.

İKİNCİ BÖLÜM SİPAHİLERİN AYAKLANMASI

A. AYAKLANMAYI BAŞLATAN TEMEL ÖĞELER

XIX.yüzyılın başından itibaren sistemli bir şekilde Hindistan'a el koymaya çalışan İngilizlerin, Hint hayat tarzına müdahalesinin meydana getirdiği gerilimler, zamanla bir takım sosyal ve siyasi patlamalara hatta çeşitli ayaklanmalara sebep olacaktır. Ordudaki rahatsızlıkların, siyasî ve sosyal yapıyı doğrudan etkilediği bu süreç, Hindistan'da İngiliz yönetiminin kuruluşuna da zemin hazırlamıştır.

a. Kast Sisteminin Orduda Yarattığı Rahatsızlıklar

Hindular arasındaki kast farkları, onların birleşerek Avrupalılara karşı tavır almasını engellediği için İngilizler tarafından kontrollü bir şekilde başarıyla kullanılmıştı. Ancak İngilizler, düşük kastların mensuplarına gösterdikleri aşağılayıcı davranışları, özellikle XIX. yüzyılın başlarından itibaren yüksek kast mensuplarına da uygulamaya başlayınca huzursuzluğu artırmış ve Hinduları asgari müştereklerde yakınlaşmaya itmiş oldular. Kast aristokrasisinin zedelenmesi, Hindular açısından hakaret kabul edilmekle birlikte hakim güç konumunda olan İngilizlerin de etkisini azaltmaktaydı. Böylece otorite sarsılmakta, yerliler kendi aralarında veya İngilizlerle sık sık tartışarak zıtlaşmakta ve gerilim her geçen gün artmaktaydı.

1857 yılının ilk günlerinde Kalküta'nın yaklaşık beş mil kuzeyindeki Dumdum'da yerleşmiş İngiliz alaylarından birisine mensup bir Brahman sipahi elinde su kabıyla yemeğini hazırlamak üzere mutfağa doğru zevkle yürümekteydi. Yolda karşılaştığı alt kasta mensup bir "Halsi"¹ sipahi onun kabından su içmek isteyince, Brahman, "*Ben lotamı(su kabı) yeni temizledim, onu dokunarak kirletmene izin veremem*" diyerek reddetti. Aşağılanmaktan huzursuz olan Halsi, sitemkârane bir şekilde "*kastınızdan başka düşündüğünüz yok, biraz bekleyin, sahipler (İngilizler), size inek ve domuz yağıyla yağlanmış mermileri ısırttığı zaman, kastınız falan kalmayacak*" diye cevap verdi.²

¹ Kast sisteminde Brahmanlara dokunmaları yasak olan alt sınıftan önemsiz kişilere denir.

² Frederick Sleight Roberts, **Forty One Years In India**, London 1905, s.42; R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988,

Brahman sipahi çok üzölmüş bir şekilde, duyduğunu arkadaşlarına iletmekte gecikmeyince Dumdum garnizonuna bomba gibi düşen bu haber, hemen yayıldı ve sipahiler arasında infial başladı.³ Çünkü inek yağına Hinduların; domuz yağına da Müslömanların dişle dokunması dini inançlara aykırıydı. Hatta Hindu sipahileri, bunu yapacak olurlarsa, ebediyen kirlenecekler ve kastları tarafından aforoz edileceklerdi.⁴ Böyle bir aşğılanma ve dışlanma onlar için ölümden beterdi.

Hindistan'ın nemli iklim şartlarında silahların paslanmasını ve mermi barutunun rutubetini engellemek amacıyla geliştirilen *Enfield* tüfekleri için kullanılacak yağlı mermiler yaklaşık dört yıl önce İngiltere'den Hindistan'a gönderilmişti. Ancak Bengal ordusunun komutan yardımcısı konumunda olan general, bu durumun sipahileri tahrik edebileceğini sezmiş, o sebeple komuta kurulunu “ *yağların zararsızlığı ve sipahiler üzerinde olumsuz bir etki yaratmayacağı hususundan emin oluncaya kadar yerlilere hiçbir şey bildirilmemesi*” konusunda uyararak tedbir almıştı. Buna rağmen uyarı ihmal edilmiş ve Hindistan ikliminin yağlı mermiler üzerindeki etkisini anlamak için bazı durumlarda kullanılmasına izin verilmişti. Mermiler iklimden etkilenmediği için sonuç olumluydu. O halde daha geniş çapta kullanılabilirdi. Fakat Hindistan'daki ordulara yetecek kadar mühimmatın İngiltere'den buraya nakli masraflı olacağından mermilerin Hindistan'da üretilmesine karar verildi. Böylece 1856 yılında Dumdum'da kurulan imalathanede yağlı mermiler üreilmeye başlandı. Ancak yağlar imalathaneye işlenmiş olarak geldiği için burada çalışan Brahman sipahilere bunların bal mumu ve koyun yağı olduğu söylenmişti. O sebeple itirazsız çalıştılar.⁵

Hindistan'daki askeri otoriteler, aynı yılın sonlarına doğru, eski modellerin yeni *Enfield* tüfekleriyle değiştirilmesini kabul ettiler.⁶ Böylece mesele daha geniş kesimlere yayılınca Dumdum'da üretilen bu mermilerin Brahmanlardan ve Müslömanlardan titizlikle saklanan sırrı daha fazla korunamadı.⁷ Oysaki adam yerine koyulmayan bir Khalsi tarafından ifşa edilen bu sır, büyük sonuçlara gebedydi. Kaldı ki yağlı mermilerin arkasınının

s.467; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter History Of India**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1969, s.737.

³ H. Beveridge, **A Comprehensive History of India, Civil, Military, and Social, from First Landing of The English, to The Suppression of The Sepoy Revolt; an Outline of The Early History of Hindoostan IX**, New York 1862, s.556.

⁴ R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.467; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.556.

⁵ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.41; Halsi olan sipahi, mermilerin inek ve domuz yağıyla yağlandığını ağızından kaçırdıktan sonra Gurka alayları hariç hiçbir sipahiye bu mermilerden verilmeyecektir. Ancak bu artık geç kalınmış bir karar olacaktır. Bkz., T.R.Holmes, “*The Mutiny*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.173.

⁶ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.738; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.557.

⁷ R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.467; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.557.

ısırılmak zorunda olması, doğacak sonuçların vehâmetini şimdiden gösterir gibiydi. Bu konuda yapılan araştırmalar Halsinin açıklamalarını ince ayrıntılarına kadar doğruluyordu. O sebeple Dumdum garnizonu kaynamaya başlamıştı. Bundan yararlanmak isteyen Kalküta Brahmanları ve Oudh Nûvvâbının Kalküta'nın Garden Reach kenar mahallesinde oturan ajanları, halkı İngilizlere karşı kışkırtmaya başladılar.⁸ Böylece büyük bir gerilim başladığını gören İngilizler, acilen tedbir alma yoluna gittiler.⁹

b. İngilizlerin Aldığı Tedbirler:

Dumdum'daki büyük gerilimi yerinde gören yetkili subay, durumu acilen Kalküta'ya on beş, Dumdum'a da on mil uzaklıktaki, Barrackpur'da bulunan General Sir John Hearsay'e rapor etti.¹⁰ Halbuki mermiler hakkındaki söylentiler, çoktan Barrackpur'a ulaşmış ve buradaki sipahiler arasında infial yaratmıştı. Hatta bu sipahiler, başlarında bulunan yerli subaylarla birlikte, meseleyi yetkili kişilerle tartışmaya başlamışlardı.¹¹ Bu manzara karşısında Barrackpur'da korkuya kapılan garnizon komutanı General Sir John Hearsay, hükûmete "*sipahilerin mermilerini depolarda kendilerinin yağlamalarına izin verilebileceğini*" teklif etti.¹² Teklifi 27 Ocak'ta kabul eden hükümet, generale "*yağsız mermilerin dağıtılması ve sipahilerin mermilerini kendilerinin yapmalarına izin verilmesi*" emrini telgrafla gönderdi. Ancak bu süre içerisinde durumu soğuk kanlılıkla yeniden değerlendiren General, "*bunun sipahiler tarafından hükûmetin bir tavizi olarak değerlendirilebileceği tehlikesini belirterek, böyle bir anlayışın yatıştırılmaya çalışılan şüpheleri yeniden ortaya çıkaracağını üstelik sipahilerin son dört yıldır bu yağlı mermileri kullandıklarını, koyun yağı ya da bal mumu kullanıldığının açıklanarak sistemin devam ettirilmesi gerektiğini*" rica eden cevabını gönderdi. Hükümet de yalnızca generalin gönderildiği bal mumu ve koyun yağı gibi malzemelerden yapılan yağlı mermilerin kullanılabilceğini bildirdi.¹³

Bu arada hatır sahibi bazı sivil İngilizler de Sipahilerin kafasındaki tereddütleri gidermek için, mermi yağlama işinin onlardan oluşan bir heyet gözetiminde yapılabileceğini teklif etmekteydi. Halbuki durum zannedildiğinden çok daha ciddi olup,

⁸ T.R. Holmes, "*The Mutiny*", s.174.

⁹ Bkz., John Clark Marshman, **Survey of Indian History**, Delhi 1989, s.492; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.557.

¹⁰ T.R. Holmes, "*The Mutiny*", s.174.

¹¹ H.H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.558.

¹² J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.738.

¹³ R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.468.

sadece inek veya domuz yağı meselesi değildi. Sipahiler, İngilizlerin onları Hıristiyanlaştırmak için bunları bilinçli yaptığını düşünmekteydi.¹⁴ Halbuki İngiliz komutanlar, onların hissiyatındaki derinliği ve bu derinliğin barındırdığı enerji birikimini algılayamamış, bu yüzden kapsamlı tedbirler alamamışlardı. Bütün bunlar sipahiler arasında başlayan şüphelerin kısa bir sürede katlanarak yayılmasına ve harekete dönüşmesine sebep oldu.¹⁵

Sipahilerin kendi mermilerini yağlayabileceğine dair hükümet kararının Barrackpur'a ulaşması, ancak 27 Ocak 1857 tarihinde mümkün oldu. Bu karar bir gün sonra onlara açıklanınca artık çok geç olmuştu. Geçen zaman içerisinde söylentilerin doğru olduğuna kanaat getiren sipahiler, Barrackpur'da ve aynı garnizonun Ranigunge alayında halka ait bazı binalar ile subay evlerini yaktılar. Barrackpur'da konuşlanmış 34. yerli piyade birliğindeki infial hat safhadaydı. Bu birlikteki dört sipahinin, Hıristiyan olmaya zorlanacakları endişesiyle ayaklanma planladıkları hususu, bir İngiliz subayı tarafından 6 Şubatta komutana rapor edildi. Sipahilerin öncelikli amacının William Kalesi'ni ele geçirmek, bu başarılmazsa da hazineye el koymak olduğu vurgulandı. General Sir John Hearsey'in, durumu araştırdıktan sonra, Dum Dum'da yaşanan lota tartışmasını da dikkate alarak hükümet merkezine 11 Şubatta gönderdiği raporunda "*Barrackpur'da patlamaya hazır bir mayın tarlasının üzerinde yaşıyoruz.*" denilmekteydi.¹⁶

İngiliz komutanlar, muhtemelen bu heyecanı yatıştırmak ve galeyana dönüşmesini engellemek için adı geçen birliğin bazı müfrezelerini Barrackpur dışında bir göreve göndermeyi planladılar. Nitekim birliklerin kurs mevsiminde olması, buna imkan da sağlamaktaydı. Bu amaçla 34. yerli piyade birliğinin iki müfrezesi, 18 ve 25 Şubat 1857 tarihlerinde Kalküta'ya 193 km uzaklıktaki Berhampur'a her zamanki kurs için gönderildiler.¹⁷ Bu hareket, büyük bir hataydı. Çünkü infial, burada bulunan 19. yerli piyade birliğine de taşınmış oldu. Bu birlik, 26 Şubat akşamında, ertesi gün yapılacak geçit töreni için kullanılması gereken tüfek mermilerini almayı reddetti.¹⁸

Sipahilerin verilen emre mukavemet ettiği haberini alan Berhampur garnizon komutanı Albay W. Mitchell, onlara endişelerinin yersiz olduğunu, anlatıp, ikna emesi gerekirken bunu yapmadı.¹⁹ Acilen sipahilerin yanına giderek onları çok büyük cezalarla

¹⁴ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.737.

¹⁵ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.492; H.H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.558.

¹⁶ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.42.

¹⁷ F. S. Roberts, **a.g.e.**, s.34; R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.468.

¹⁸ T.R. Holmes, "*The Mutiny*", s.174;

¹⁹ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.559; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.728.

tehdit edip, azarladı. Fakat tehdidini gerçekleştirmek fırsatı bulamadan sipahi birliklerini terk etmek zorunda kaldı.²⁰ Çünkü onun bu tavrı, sipahileri şüphelerinde haklı çıkarıyordu. Bu yüzden gece yarısına doğru tek vücut bir şekilde tüfeklerini doldurarak bağırıp çağırmaya başladılar. Onlara hadlerini bildirmek isteyen Albay W. Mitchell, güç kullanmak istediye de yerli subayların tavsiyelerine uyararak bundan vazgeçti. Ertesi sabah sipahiler arasındaki heyecan biraz dinmişti. Geçit töreni için sıraya girdiler ve önceden olduğu gibi kurallara uydular. Bunun üzerine galeyamı artırmamak ve İngiliz kuvvetlerinin yardıma gelmesi için zaman kazanmak isteyen hükûmet, soruşturma amacıyla bir mahkeme kurdu.²¹ Çünkü burada ortaya çıkacak olan büyük çaplı bir ayaklanmanın aşağı Bengal'i tehlikeye sokacağı çok açıktı. Nitekim bölgede dört piyade alayından oluşan beş bin İngiliz karşı elli beş bin sipahinin konuşlandığı dikkate alındığında ve Kalküta ile Mirat arasındaki mesafenin yaklaşık 1450 km olduğu düşünülürken durumun ciddiyeti de artmaktaydı. Üstelik bu dört İngiliz alayından sadece biri William Kalesi'nde bulunmaktaydı. Bu birliğin de 19. Yerli Piyade Alayını silahsızlandırarak gücü yoktu. Bu yüzden destek için Rangoon'da bulunan 84. Piyade Alayı'nı getirmek üzere gönderilmiş olan özel bir buharlının dönüşüne kadar zaman kazanmak gerekiyordu.²²

Rangon'dan gelen destek kuvvetleri 20 Martta Kalküta'ya ulaşınca mahkemenin de uzamasına gerek kalmadı ve bu olayların, Albay Mitchell'in kötü tutumuna karşı meydana gelmiş yerel bir heyecan olduğu sonucuna varıldı.²³ Ancak itaatsizlik de göz ardı edilemezdi. O sebeple genel idare kurulu, 19. alayın dağıtılmasına karar verdi. Bu alay, Barrackpur'a çekilirken, genel valinin emriyle Rangoon'da bulunan 84. alay da tertibat almak üzere oraya gönderildi.²⁴

Barrackpur'daki sipahilerin infiali her geçen gün daha da artmaktaydı. Kendi mermilerini yağlamalarına izin verilince bu sefer mermi başlarındaki, ısırılan kâğıtların domuz ve inek yağı içerdiğini iddia ettiler.²⁵ Genel Vali Viscount Lord Canning (1856-62),²⁶ bu kâğıtların zararsız olduğu ispatlanana kadar kullanılmasını yasakladı. Ancak

²⁰ T.R. Holmes, *"The Mutiny"*, s.174.

²¹ R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.469.

²² F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.42 vd.

²³ R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.469; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.559.

²⁴ T.R. Holmes, *"The Mutiny"*, s.174; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.560.

²⁵ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.738; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.561

²⁶ Kraliçe tarafından Genel Vali olarak atanan Canning, Sipahi isyanının bastırılmasında büyük rol oynamış olup önceki valilerden daha adil davrandığı için yerli halk tarafından ona *"merhametli"* manasına gelen *"Clemency"* ünvanı verilmiştir. O, Genel Valiliği döneminde mali ve idari ve adli alanlarda pek çok yeni düzenlemelerde bulunurken Calcutta, Bombay ve Madras'da üniversiteler kurarak İngiliz eğitim teşkilatının temellerini atmıştır. Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.553 vd.

yapılan analiz sonucunda bu kâğıtların zararsız olduğunu belirten rapora da inanmadılar. Sipahilerin ruh halinin taviz vermeye uygun olmadığını düşünen Barrackpur'daki garnizon komutanı General Hearsey, 34.piyade alayına, düşüncesizce 19. piyade alayının dağıtılacağını söyledi. Onlar hiçbir ceza verilmeyeceğine dair kendilerine verilen teminatın göz ardı edildiğini görünce, aldatıldıklarını anladılar.²⁷ Kaldı ki yönetimin 19. piyade alayını sırf dinlerinden dolayı bu şekilde açıkça cezalandırışı kendileri için de bir utanç kaynağıydı. Üstelik 34. piyade alayının başına gelen bu rezaletten, onları tahrik ettikleri için bir yerde kendileri sorumluydu.²⁸ Bütün bu duyguların etkisiyle 34. piyade alayından Mangal Pandey adlı bir sipahinin açıkça baş kaldırması, meselenin akışını değiştirdi.

B. MANGAL PANDEY'İN BAŞ KALDIRMASI:

29 Mart 1857 Pazar günü, Barrackpur'da 34. piyade alayından Mangal Pandey adlı bir sipahi, alay muhafızının önünde baş çavuşa ateş edince durum derhal Teğmen Baugh'a rapor edildi. Teğmen Baugh, süratle olay yerine gitti. Teğmenin büyük bir hışım ile içtima alanına vardığını gören Mangal Pandey, bu sefer ona bir el ateş etti. Ancak Teğmen Baugh'u değil, altındaki atı vurabilmişti. Pandey'in silahını yeniden doldurduğunu gören Teğmen Baugh, silahını çekerek ona ateş etti fakat ıskaladı. Bu sefer kılıcını çekerek Mangal Pandey'in üzerine atıldı. Bu sırada baş çavuş da komutanının yardımına gelmişti. İki İngiliz ile bir sipahi arasında başlayan bu ani dövüş, bütün alayı şaşkınlık içerisinde bırakmıştı. Kimse olaya müdahale etmiyordu. Fakat ikiye bir dövüşmek, hiç de adil değildi. Her ne kadar Mangal Pandey, onlarla başa çıkabilmiş hatta rakiplerini yaralamışsa da İngiliz rütbelilerin onu öldüreceği açıktı. Bu duygular içinde Mangal Pandey'in yardımına koşan bir sipahi, tüfeğinin dipçığıyle İngilizleri yere serdi. Durumun kötüye gittiğini gören Shaikh Pultoo adlı sadık bir sipahi, İngilizlerin imdadına yetişti. Mangal Pandey'i tuttu ve yaralı iki İngiliz rütbelinin kaçmasını sağladı. Bütün bunlar olup biterken, başka hiçbir sipahi, ne subaylara yardım etmeye ne de Mangal Pandey'i tutuklamaya kalkışmamıştı.²⁹

²⁷ T.R. Holmes, *"The Mutiny"*, s.174.

²⁸ R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.469.

²⁹ Bu olay Hindistan'lı tarihçilerin pek çoğu tarafından böyle aktarılmaktadır. Halbuki T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.174'de aynı olay anlatılırken, bir kişi hariç bütün sipahilerin İngiliz teğmen ile baş çavuşa saldırdıkları belirtilmektedir. Burada Holmes'in meseleyi biraz abarttığı görülmektedir. Çünkü bütün sipahiler, saldırmış olsaydı sadece Shaikh Pultoo adlı sipahinin kavgaya son vermesi mümkün olmaz ve İngilizler linç edilmiş olurlardı. Böyle bir durum, alayın toptan bir isyanı sayılırdı. Halbuki daha sonra General Hearsey'in sipahileri azarlarken söylediği sözler ve İngiliz mahkemesinin kararı sadece

Haberleri alan General Hearsey, iki oğlu ile birlikte süratle olay yerine gitti. Mangal Pandey, bir aşağı bir yukarı gidip gelerek arkadaşlarını, dinleri ve kastları için savaşıp ölmeye çağırıyordu. General Hearsey, muhafızların yanına geldiğinde kendisini takip etmelerini emretti. Adamlar kısa bir tereddüitten sonra onu izlediler. Kalabalık bir gurubun hışımla üzerine geldiğini gören Mangal Pandey, Generale ateş etti ama ıskaladı.³⁰ O sırada sipahilerde herhangi bir hareketlenme göremeyince, İngilizlerle tek başına mücadele edemeyeceğini anladı. O ruh haliyle tüfeğin namlusunu kendinse çevirdi ve ayağına ateşledi. Böylece bir bakıma kendisini cezalandırmış oluyordu. Mangal Pandey, ciddi fakat öldürücü olmayan bu yaradan dolayı hastaneye kaldırıldı.³¹

General Hearsey, bu hazin olaya müdahale etmedikleri için 34. Piyade alayını azarladı. Hepsini bir ağızdan “ *O bir deli; uyuşturucu ilaç içtiği için böyle yaptı*” dediler. General de “*Onu yakalayamaz mıydınız, eğer karşı koyarsa da sakatlayamaz veya vuramaz mıydınız?*” diye tekrar sordu. Onlar “*Tüfeğini doldurmuştu*” diye cevap verince, general de “*Ne! Sizler dolu tüfekten korkuyor musunuz?*” diye sitemle karışık bir tehditte bulundu.

Sipahiler, sessiz kalmıştı. Kendilerine sıralarına dönmeleri emredilince sessizce bu emre uydular. Böylece ilk önemli ayaklanma teşebbüsü bastırılmış oldu.³²

Sipahilerin, ayaklanma fikrini münferit olarak benimsedikleri, kural tanımazlıklarından ve her vesileyle itiraz etmelerinden belliydi. En son olay, bunu açık bir şekilde ortaya koyuyordu. Ancak bunlar henüz teşkilatlanamamış ve birlikte plan yapamamışlardı. Sadece ortak hisleri ile benzer tepkileri gösteriyorlardı.

Mangal Pandey’in baş kaldırısının ertesi günü akşamında Rangoon’dan gönderilen İngiliz 84. İngiliz piyade alayı, Barrackpur’a vardı. Bu alayın aldığı emniyet tedbirleri ile 19. yerli piyade alayı dağıtıldı. En tesirli silahlarla donanmış 84. alay karşısında hiçbir tepki gösteremeyen 19. yerli piyade alayı, yürüyüş kolu halinde Barrackpur’u terk ederken sadece General Hearsey’i tenkit amacıyla, eski generali alkışlayabildi.³³

Mangal Pandey ile bir camedarın asılması, kavgaya yalnız onların karıştığını ortaya koymaktadır. Bkz., R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.469; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.560 vd.

³⁰ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.739.

³¹ A.C. Lovett, G.F. MacMunn, **The Armies of India**, London 1911, s.92 vd; R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.469 vd.

³² Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.492; R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.470; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.562.

³³ T.R.Holmes, “*The Mutiny*”, s.175; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.562; Sipahiler, daha büyük cezalarla karşılaşacaklarını düşünmüş olmalı ki paraları ödenip terhis edilerek evlerine dönmelerine izin verilince memnun olmuşlar, bu yüzden Berhampur’dan ayrılırken taşkınlık yapmamışlar hatta kışladan ayrılırken bu kadar kolay ayrılmalarına izin verdiği için General Hearsey’i selamlayıp, uzun ömürler

34. yerli alayının suçu daha ciddi olduğundan onlara farklı bir uygulama yapılmalıydı. Kaldı ki iki alayın birlikte dağıtılması yeni bir ayaklanma tehlikesini de doğurabilirdi. Cezalar aralıklarla ve mümkün olduğunca tahrik etmeden uygulanmalıydı. Bu münasebetle, Mangal Pandey ile kavga arkadaşı olan câmedar, on gün sonra idam edilirken, ona yardım ve destek sağlayanlar, beş hafta boyunca cezalandırılmadılar.³⁴ Çünkü hemen cezalandırma durumunda ordu bunu misilleme şeklinde anlayabilir ve isyan ruhu yeniden kabarmıştı. Zira 24 Nisan 1857 tarihinde Mirat'ta baş gösteren olaylar, daha geniş çapta bir ayaklanma tehlikesini de çağırıyordu. Bundan korkan genel vali, kurulunu toplayarak haftalarca adaleti ve ceza hukukunu tartıştı. Hatta General George Anson'un bir an önce karar verilmesi yönündeki baskısına rağmen, yargılananların af ve merhamet dileklerini değerlendirmek üzere birkaç gün daha bu tartışmayı uzattı.³⁵ Çünkü vereceği kararın çevre vilayetlerde yaşanan gerilimi tetikleyeceğinden endişeleniyordu.³⁶

İngilizler tarafından dağıtılan 19. yerli alayının sipahileri, şeref ve haysiyetleri kırıldığından, öfkeli bir şekilde memleketlerine dönerek halkı İngilizler aleyhine kışkırtmaya başlamışlardı. Özellikle yağlı mermiler ve din uğruna canlarını feda eden iki kahramanın hikâyesi, büyük kalabalıkları harekete geçiriyordu. Haberler, tahmin edilemeyecek derecede bir hızla yayılıyordu. Öyle ki Hindistan'ın uzak bölgelerine yerleştirilmiş Bengal ordusunun hemen bütün sipahileri bundan çok etkilenmişti.³⁷ Bundan başka Barrackpur'daki olayların benzeri, Mart 1875'nin sonuna doğru tüfekçilik okulunda yerli subayların eğitildiği Ambala'da tekrarlandı.³⁸ Burada yerli subaylar ve sipahiler, mermilerin zararsız olduğuna inandıklarına dair daha önce yemin etmelerine rağmen, diğer yerlerden gelen haberlerin etkisiyle, bu mermileri reddettiler.³⁹ Hatta bunu kundaklama olayları takip etti.

dilemişlerdi. Daha sonra da Hugly suyuna kadar gözetim altında götürülerek, Berhampur'dan ayrılmasını sağlanmıştı. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.43.

³⁴ Bkz., J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.492; T.R.Holmes, "The Mutiny", s.175.

³⁵ Bkz., R. Collier, The Great Indian Mutiny, New York 1964, s.26.

³⁶ Hindistan Genel Valisi Lord Dalhousie (1848-56)'nin emri altında görev yapmış olan merhum Marquess of Tweeddale, böyle yerel baş kaldırıları bile bastırmada aciz kaldığına inandığı Lord Canning'i tenkit ederken "Lord Dalhousie olsa isyanı durdururdu. Çünkü Lord Canning, tarafsız kurul üyelerini kasten oyalayıp da zaman kazanmamış ve hüküm hızlı bir şekilde verilmiş olsaydı isyan durdurulurdu. Lord Canning, pek çok asil vasfa sahip olmakla birlikte sağlam bir karakterden yoksundu. En hayati meselelerde bile her delil zerresini büyük bir titizlikle incelemeyen asla karar veremezdi. İnsaf ve vicdanlılığı yüzünden, suçluyu cezalandırmaktan çok masumun hakkını korumaya daha yatkındı. O, asi sipahileri itaat için ikna etmeye çalışırken, kışkırtma sonucu oluşan ürkütücü ideallerin doğurduğu bir dizi gelişmenin sebebinin görece kadar ileri görüşlü olamadı. Çünkü ince bir sezgi ve derin kavrayışı yoktu." diyordu. Bkz., T.R.Holmes, "The Mutiny", s.175.

³⁷ R.C. Majumdar, "The Outbreak of the Mutiny", s.470; H. Beveridge, **a.g.e.** IX, s.562.

³⁸ R. Collier, **a.g.e.**, s.26; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.742.

³⁹ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.34; T.R.Holmes, "The Mutiny", s.175.

Nisan 1857'nin sonuna doğru, bir Sih, "herkesin bu mermileri kullanma emri verenlerden intikam almak için bütün subay evlerini yakmaya yemin ettiğini" açıklıyordu. Bu anlayış, kısa bir süre sonra, Leknev'e de sıçradı. Fakat burada durum yalnızca kundaklamayla da kalmayıp, daha ciddi boyutlara ulaştı. Çünkü 2 Mayıs'ta 7. Oudh düzensiz alayı, "ordunun tamamının yaptığı gibi yapmaları gerektiğini" söyleyerek yağlı mermileri ısırmayı reddetti. İngiliz subayların sert tedbirler alma girişimleri karşısında 3 Mayıs'ta "sipahilerin subayları öldürmekle tehdit ettikleri" rapor edildi. Bunun üzerine İngilizlerin Oudh'daki en yetkili komutanı ve yöneticisi olan Sir Henry Montgomery Lawrence (1806-57), derhal harekete geçti⁴⁰ ve diğer Hintli alaylar da onun birliklerine katıldı. İngilizlerin böyle büyük bir kuvvetle Leknev üzerine geldiğini gören sipahilerin pek çoğu firar ederken, kalanlar da itaat altına alındıktan sonra 7. Oudh düzensiz alayı da dağıtıldı.⁴¹

Bu arada Barrackpur'da infial yatışmış ve 34. yerli piyade alayının dağıtılma zamanı gelmişti. Bu alay, 6 Mayıs 1857 tarihinde askerliğe yakışmayacak bir şekilde aşağılanarak dağıtıldı. Yalnız parasını kendilerinin ödediği keplerin onlarda kalmasına izin verilip, üniformaları çıkarıldı. Sipahiler de kepleri ayakları altında ezerek acı ama düşmanca bir ruh hali içinde tören alanını terk ettiler.⁴² Böylece daha sonra sipahi ayaklanmasına katılacak olan bir alay eğitilmiş asker daha terhis edilmiş oldu.

Dumdum'da bir Halsinin, Brahman olan sipahiye, yağlı mermiler hakkındaki hikayeyi anlatışında bu yana üç aydan daha da az bir zaman geçmiş fakat bu mesele Kuzey Hindistan'ın sipahileri arasında bir sadakat davası haline gelmişti. Kışkırtmalar ve söylentiler, her geçen gün artıyordu. Yağlı mermi hikâyesine bir de kemikli un hikâyesi eklenmişti. İngiliz subaylarının, sipahilerin kullandığı una "inek kemiklerinin öğütülmesinden elde edilen tozu karıştırdıkları" iddiası Kanpur ve Mirat'da büyük heyecana sebep olmuştu. Un fiyatlarının çok yüksek olduğu Kanpur'daki sipahiler, buraya özellikle Mirat'tan gönderilen ucuz una, inek kemiği tozu karıştırılmış olabileceğinden şüpheleniyor bundan dolayı dokunmayı reddediyorlardı.⁴³ O sebeple ayaklanma taraftarları arasında bir teşkilatlanma şifresi gibi kabul edilen ve yalnız onların bildiği mayasız

⁴⁰ I. Burma Savaşı, I. Afgan Savaşı ve I. Sih Savaşında görev alan Lawrence, Pencab'ın idari statüsünün belirlenmesi esnasında Yönetim Kurulu Başkanı seçilmiş ve bu arada bölgenin mali işlerinden sorumlu olan kardeşi John Lawrence ile birlikte İngilizlerin Pencab hakimiyetinin güçlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.563 vd., 591, 630; S.Bhattacharya, **A Dictionary of Indian History**, New York 1967, s.544.

⁴¹ R.C. Majumdar, "The Outbreak of the Mutiny", s.470; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.562 vd.

⁴² T.R.Holmes, "The Mutiny", s.175.

⁴³ R.C. Majumdar, "The Outbreak of the Mutiny", s.471; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.564.

“*chapati*” ekmeği,⁴⁴ Mirat’ta da elden ele gizlice dolaşıyordu. Bu ekmeğ, yerli anlayışa göre, ayaklanma zamanının yaklaştığını da fısıldıyordu.

C. MİRAT’TA AYAKLANMANIN BAŞLAMASI:

Delhi’nin 64 km kuzeyinde önemli bir garnizon olan Mirat kışlasında bir yerli süvari ve iki yerli piyade olmak üzere üç alay vardı. Bunlara karşı, Mirat merkez kabul edilecek olursa Kuzeybatı vilayetlerindeki İngiliz birlikleri; bir ağır süvari alayı, 60. tüfek taburu, atlı topçu ve hafif alan bataryası gibi en etkili Avrupalı kuvvetlerden meydana gelmekteydi.⁴⁵

Diğer yerlerde olduğu gibi burada da yağlı mermiler ve una karıştırlan kemik tozu söylentileri ile sipahiler arasında infial başlamış ve bunları her zamanki kundakçılık hareketleri takip etmişti.⁴⁶ Bengal ordusunda başlayan sadakatsizlikten son derece tedirgin olan İngiliz yöneticiler, durumu tahlil edip, 23 Nisan 1857 tarihinde gerekeni yapmaya karar verdiler. 3. yerli hafif süvari alay komutanı olan Albay George Carmichael Smyth, ertesi gün alayına geçit töreni emri verdi.⁴⁷ Amacı yağlı mermiler dağıtarak sipahilerin tepkisini ölçmek ve münferit itirazlar olursa, büyütmeden kararlı bir şekilde çözmektir.

⁴⁴ *Chapati*; mayasız hamurdan yapılan küçük bir ekmeğ olup, pirinç almayan özellikle Kuzey Hindistan halkının başlıca yiyeceğidir. 1857 yılı başlarında köyden köye ulaştırılıp, çok geniş bir alanı etkileyerek ayaklanmanın teşkilatlandırılmasında önemli rol oynamıştır. Dağıtım şekli sonradan çözülebilmştir. Buna göre “*Conpur’un Chouikidarlarından biri Fategarh Köyü’ne giderek oradaki güvendiği Chouikidarlardan birinin eline iki adet chapati ekmeği vermiş ve bunun koruyucu veya kutsal olduğunu bildirmiştir. Onun da bu ekmeğten on adet yaparak en yakınında bulunan güvendiği beş Choukidara dağıtım talimatıyla birlikte ikişer tane vermesini tembihlemiş ve dönmüştür.*” Bu ekmeğ dağıtımı nadiren bazı merkezlerde yapılmakla beraber genellikle yayılma tarzı böyleydi. Yerel şartlarda on günde bir köyün örgütlenmesi, dolaşımın ne kadar hızlı olduğunu göstermektedir. *Chapati*, pek çok Hintlinin elinde olmakla beraber hiç kimse onu üretme fikrinin kime ait olduğunu ve tam olarak ne işe yaradığını bilmiyordu. Ancak her geçen gün büyüyen bir kitlenin asgari müştereği oluyordu. Bazıları salgın hastalıklar veya yaklaşan felaketlerden koruyucu olduğuna inanıyorlardı. Bir kısmı, Hristiyanlığı insanlara benimsetmek için hükümet tarafından dağıtıldığını iddia etmekte başkaları da tam tersini savunmaktaydı. Onlara göre *chapati*, hükümetin bozmaya çalıştığı dinî duyguları, kirletmeden korumak amacıyla dağıtılmaktaydı. Bazıları onun uluslar arası boyutta bir şifre olduğunu düşünüyor ve kurtuluş zamanı geldiğinde anahtar olacağına inanıyorlardı. *Chapatinin* başlı başına bir güç kaynağı olduğunu ve İngilizlere karşı yapılan ayaklanmayı başlattığını savunan Sitaram Bawa’ya göre; Nanaların Gurusu olan Dassa Bawa, gücünün bitmesi üzerine bu sihirli ekmeğleri hazırlamış ve Nanalara onu çok uzaklara kadar ulaştırmalarını emretmiştir. Sonuç olarak hakkındaki söylentilerden bir kısmını anlattığımız *chaptinin* sipahi ayaklanmasını başlattığını iddia etmek gerçek sebepleri görmezlikten gelmek olur. Ancak gerçek mahiyeti her ne kadar herkes tarafından anlaşılammışsa da *chapti*, halkın büyük bir kısmının asgari müştereği olmuştur. Bu yönüyle sipahi ayaklanmasına olan etkisini inkâr etmek de mümkün değildir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, “*The Nature of the Outbreak of 1857*”, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar, Bombay 1988, s.609.

⁴⁵ T.R. Holmes, “*The Mutiny*”, s.175 vd; R.C. Majumdar, “*The Outbreak of the Mutiny*”, s.471.

⁴⁶ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.565; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**,s.740.

⁴⁷ R. Collier, **a.g.e.**, s.27.

Mermiler dağıtıldı ve Albay George Carmichael Smyth, onları kullanıp kullanmamayı sipahilerin yetkisine bıraktığını söyledi. Sonuçta üçüncü süvari alayındaki doksan sipahiden yalnızca beşi bu mermilere dokunabilmişti.⁴⁸ Bunu gören Albay George Carmichael Smyth, büyük bir soğukkanlılıkla töreni dağıtıp, yerel inceleme mahkemesinin toplanmasını emretti.⁴⁹ Mahkemenin raporuna göre; bu sipahiler, mermilere yağdan ötürü değil kamuoyunun baskısından dolayı dokunamamışlardı.⁵⁰ Bu sonuç, meselenin daha büyük boyutlarda ve halka mal olduğunun göstergesiydi. O sebeple çok ciddi tedbirler almak gerekiyordu.⁵¹

Baş komutanın emriyle bir yerli divanı harp kuruldu ve seksen beş sipahiye onar yıl ağır işçilikli hapis cezası verildi. Fakat tümen komutanı Tümgeneral William Hewitt, genç suçlulardan on birinin cezalarını yarıya indirdi.⁵²

Alay komutanı Albay George Carmichael Smyth'in, "*sipahilerin yağlı mermileri kullanmayı reddetmesinde şaşılacak bir şey olmadığını*" açıklamasına rağmen onlar sadece dini inançları yüzünden aşağılanarak suçlanmışlar ve onar yıl ağır hapis cezası almışlardı. Divanı harbin kararını henüz öğrenmemiş olan suçlular 9 Mayıs Cumartesi günü halka açık tören alanına götürüldüler. Tümende bulunan yerli ve Avrupalı bütün birlikler tam tekmil yerlerini almıştı.⁵³

Suçluların mahkûmiyeti, halkın da gözü önünde bütün tümenin huzurunda açıklandı. Bu tebligat, bütün sipahileri İngilizlere düşman etmeye yetmişti. O an tören alanında bir meydan savaşının çıkması işten bile değildi.⁵⁴ Ancak daha önce alana tam teçhizat yerleştirilen ve sipahilerden birkaç kat fazla olan Avrupalı birliklerin almış oldukları sıkı tertibat, sipahilerin muhtemel bir hareketine engel olmaktaydı.

Suçlular, tören alanında soyundurularak üzerlerinde askerliğe ait ne varsa alındıktan sonra kendi arkadaşları olan gardiyanların gözetiminde ceza evine gönderildiler. Bu aşağılanma sadece albaylarına küfrederek uzaklaşan suçluları değil, aynı zamanda

⁴⁸ A.C. Lovett, G.F. MacMunn, **a.g.e.**, s.95.

⁴⁹ Bu mahkemede 6 Müslüman ve 9 Hindunun yanı sıra Delhi'den getirilen 6 sipahi subayı da görev yapmaktaydı. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.34.

⁵⁰ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.176; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.566.

⁵¹ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.494vd.

⁵² T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.176; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.567.

⁵³ R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.471.

⁵⁴ Nitekim Lord Canning bu konudaki fikirlerini ifade ederken "*Bu mahkûmları, pek çoğu mermilerle ilgili safsatalara inanmış adamların arasında ve prangalara vurulmuş şekilde saatlerce gezdirmek, sınırları iyice germiştir. Kaldı ki mahkûmların ceza evine nakli sırasında başka adam yokmuş gibi başlarına yerli bir askerin görevlendirilmesi, son derece aptalca yapılmış inanılmaz bir hatadır.*" demekteydi. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.45.

bütün sipahileri çılgına çevirmişti. Fakat o anda yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.⁵⁵ Tören dağıldı ve günün kalan kısmı durgunluk içinde geçti.

Bu manzaranın diğer sipahiler ve halk üzerindeki etkileri İngilizlerin tahmininden çok daha büyük olmuştu.⁵⁶ Çünkü halkın çoğunluğu, içinde buldukları acziyetin, onlara sonsuz utanç ve leke getireceğini hissetmekteydi. Zira buradaki olayın etkisi, Barrackpur'dakinden kat kat fazla olmuş ve ayaklanma duygusu bütün sipahilerde uyanmıştı. Ayrıntılar henüz belli olmamakla birlikte hepsi tek vücut olmuş, kıvılcım bekleyen askerler, gördükleri manzara karşısında çılgına dönmüşlerdi. O sebeple hem arkadaşlarını kurtarmak hem de İngiliz kurallarından kurtulmak için derhal bir plan hazırladılar.⁵⁷ Bu durumda ertesi gün yani Avrupalıların kilisede olduğu Pazar günü harekete geçmek en uygun olanıydı. Bu kargaşa içerisinde böyle bir karar alındı mı yoksa olaylar kendiliğinden mi gelişti tam olarak bilinmemektedir.⁵⁸ Ancak her ne olursa olsun, mahkum edilen sipahilerin mensup olduğu 3. süvari alayının ayaklanmayı bir intikam şeklinde başlatması önemlidir. Çünkü 9 Mayıs 1857 Cumartesi günü Mirat'ta tören dağıldıktan sonraki sessizlikte içten içe yanan intikam ateşi, ertesi gün yangına dönüşecek ve Hindistan'ın tamamına yakını saracaktır.⁵⁹

Bu yangını bir sipahi vasıtasıyla önceden haber alan Teğmen Hugh Gough adındaki sipahi subayı, önce Albay George Carmichael Smyth'e ve daha sonra da Tuğgeneral

⁵⁵ Sipahi ayaklanması hakkında söz sahibi tarihçilerden biri kabul edilen Sir John William Kaye, bu olayı "Üniformalı 85 sipahi, hala asker olarak silahlı muhafızların gözetiminde tören alanına getirildiler. Sonra cezaları sesli bir şekilde okundu. Bu tebliğ, sipahileri artık birer suçlu yapmıştı. Kendilerinden askeriye ile ilgili tüm eşyaları alındı ve üniformaları arkalarından çizilerek soyuldu. İngiliz Hükümeti'ne değişik yerlerde ve büyük bir sadakatle hizmet veren bu zavallı askerlerin çaresiz görüntüleri, oldukça acı bir manzaraydı. Ellerini kaldırıp, seslerini yükselterek generalden onlara acıması için yardım dilendiler. Ama hiçbir umut kalmadığını görünce, kendilerine sürülen bu aşağılık lekenin acısıyla komutanlarına sitem ettiler. Yapılan bu haksızlıktan dolayı herhalde İngilizlere düşman olmayan bir tek sipahi bile yoktu. Fakat bu kadar gelişmiş top, tüfek ve ağır süvarilerin ihtişamı gölgesinde ayaklanma düşüncesi olamazdı. Mahkumlar, kendi vatandaşlarından olan gardiyanların gözetiminde hücrelerine gönderildiler." Şeklinde anlatmıştır. [Sir John William Kaye, **A History of the Sepoy War in India II**, London 1878, s.51-52'de verilen bu bilgiler için] bkz., R.C. Majumdar, "The Outbreak of the Mutiny", s.472; Bu olay aynı içerikle fakat daha sade bir şekilde F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.44 vd. da doğrulanmaktadır.

⁵⁶ Daha sonra bu gerçeği tespit eden pek çok tarihçiyi, olayı bizzat yaşayan sipahiler de teyit etmekteydi. Albay G.B. Malleson'un dediği gibi "sipahiler, prangalanmış arkadaşlarının meçhul sonlarına doğru giderken ki sitemli bakışlarına duyarsız kalamazlardı." G.B. Malleson, **Indian Mutiny of 1857**, London 1891, s.64; Yine Forrest'in ortaya koyduğu gibi askerler, "bu manzaradan çılgına dönmüşlerdi. O sebeple hem arkadaşlarını kurtarmak hem de İngiliz kurallarından kurtulmak için derhal bir plan hazırladılar." Bkz., G.W. Forrest, **History of the Indian Mutiny**, London 1904, s.64.

⁵⁷ Bkz., G.W. Forrest, **a.g.e.**, s.64.

⁵⁸ Bir kısım tarihçilere göre ayaklanma kesinlikle önceden planlanmamıştı. Oysaki sipahi alaylarının silahlarının toplanacağı hakkında haberler yayılınca gerilimin daha da artması ve Pazar akşamı kilise geçidi için toplanan Avrupalı birliğin, sipahilerin silahlarını almak için toplandığının zannedilmesi, tahrik unsuru olmuş ve ayaklanma o akşam aniden gelişmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s. 495; R.C. Majumdar, "The Outbreak of the Mutiny", s.472.

⁵⁹ T.R.Holmes, "The Mutiny", s.176.

Archdale Wilson'a, sipahilerin mahkûm edilen arkadaşlarını serbest bırakmaya kararlı olduğunu rapor etti.⁶⁰ Halbuki onlar, sipahiler arasındaki acziyete aldanarak bu hikâyeye gülüp geçtiler.⁶¹ Aynı şekilde, çocuklarına bakan yerli kadının bu konudaki uyarısını kilisenin papazı da dikkate almamış ve iki çocuğu ile karısını da alarak kiliseye gitmişti.⁶² Nitekim hiçbir Avrupalı yetkili, sipahilerden böyle bir cüret beklemiyordu.

10 Mayıs Pazar günü sipahi alaylarının silahsızlandırılacağı ve daha sonra dağıtılacağı söylentisi ortalıkta dolaşmaya başladı. Bütün sipahiler teyakkuz halindeydi.⁶³ Güneş battığı sırada İngiliz tüfekli askerleri kilise tören geçidi için toplandılar. Büyük bir tedirginlik yaşamakta olan 3. Süvari Alayının sipahileri, İngiliz askerlerinin kendilerini tutuklamak için hazırlandıklarını düşündüler. Bu durumda karşı koyup mücadele etmek, sipahilerin şeref meselesi olmuş ve her tarafta büyük bir gürültü kopmuştu. İlk olarak birkaç yüz sipahi ceza evine hücum edip yalnız kendi arkadaşlarını değil aynı zamanda diğer mahkûmları da serbest bıraktılar.⁶⁴

Sipahilerin gözünü kan bürüdüğünü gören Albay George Carmichael Smyth, Tümgeneral William Hewitt ile Tuğgeneral Archdale Wilson'a yardım etmek vazifesi olduğunu düşünerek karargâhta kalmayı tercih etti.⁶⁵ Halbuki Yüzbaşı Henry Craigie ve Teğmen Melville Clarke, mükemmel bir düzen içinde kendi kuvvetlerini içtima alanına getirmeyi başarmışlardı.⁶⁶

Bu arada, sipahi piyade alaylarındaki huzursuzluk giderek büyüyor ve subayları onları zaptetmekte güçlük çekiyordu. Subayların üstün gayretiyle yavaş yavaş sakinleşmeye başladıkları sırada, bir grup sipahi süvari dört nala geldi ve Avrupalı askerlerin, onları "silahsızlandırmaya" geldiklerini haykırdı. Bunu duyan 20. sipahi alayı derhal tüfeklere sarılırken alay komutanı Albay John Finnis'in komuta ettiği 11. sipahi alayı, komutanlarının iknâ konuşmalarını dinlemekte ve halâ tereddüt etmekteydi. Ancak bu sırada Albay John Finnis, 20. Sipahi Alayından sıkılan bir kurşunla öldürülünce, 11. alay da derhal diğer isyancılara katıldı.⁶⁷ Böylece kırk yıl boyunca sipahilerle çalışan ve onların sadakatine sonuna kadar inanan Albay John Finnis, ilk kurban oldu.⁶⁸

⁶⁰ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.48.

⁶¹ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.176.

⁶² G.B. Malleson, **a.g.e.**, s.65 vd; F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.45 vd.

⁶³ R. Collier, **a.g.e.**, s.30.

⁶⁴ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.566; R. Collier, **a.g.e.**, s.35 vd.

⁶⁵ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.495 vd.

⁶⁶ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.176; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.566.

⁶⁷ G.B. Malleson, **a.g.e.**, s.67; R. Collier, **a.g.e.**, s.36 vd.

⁶⁸ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.46.

Mirat'ta bu şekilde başlayan ayaklanma, tarif edilemez bir karışıklık ve vahşete dönüşmüştü. Sipahilere ceza evinden çıkarılan suçlular da katıldı.⁶⁹ Böylece onları hapse atan Avrupalılardan intikam alma fırsatı doğmuş oldu. Özellikle suç işlemeye eğilimli olup da bunu gerçekleştirebilecek ortam bulamayan mahkûmlar, Avrupalıları kadın, çocuk ayırımı yapmadan öldürmekte ve çevredeki tüm evleri yakıp yağmalayarak tatmin olmaktaydılar. Bu menfur olay, muhtemelen bütün gece sürdü ve Mirat'ı da aşarak civardaki yerleşimlere kadar yayıldı.⁷⁰

Ayaklanma başlayınca bir subay, Delhi'deki yetkilileri uyarmak amacıyla telgraf ofisine koştu ama hatları kesilmiş buldu. Böylece yardım çağırma şansı da kalmamıştı. Hasta ve yaşlı bir adam olan Tümgeneral William Hewitt, hiçbir şey yapamıyordu. İngiliz ağır atlı süvarilerini sipahilerin üzerine gönderen Tuğgeneral Archdale Wilson, topçu ve tüfekçilerin başında hemen piyade hatlarına yöneldiyse de buradaki sipahi alayları çoktan ayaklanmaya katılmışlardı.⁷¹ Ancak Hindistan'daki İngiliz orduları sadece Mirat garnizonundan ibaret değildi. Vakit gece yarısını geçince ertesi gün Mirat'ta yapılanların hesabını sormaya gelecek donanımlı İngiliz ordularının muhasebesini yapan bazı sipahiler, durumun vehametini geç de olsa anladılar.⁷²

Sipahiler, oradaki Avrupa birlikleri tarafından kolayca yok edilebileceklerini çok iyi biliyorlardı. Bu yüzden çılgınca öldürme ve yağmalama olaylarından sonra biraz sakinleşince ertesi sabah karşılaşılabilecekleri durumu müzakere ettiler. Hiç şüphe yok ki derhal Mirat'ı terk etmeleri gerekiyordu. Fakat geri çekilecekleri yer konusunda bir süre tartıştılar. Sonuçta idari ve askeri geleneğe sahip ve asırlar boyunca Hindistan'a hükmedebilmiş Müslüman Türk kuvvetlerine merkez olan Delhi'ye gitmeye karar verdiler.⁷³ Anlaşılan Baburlu Hükümdarı II. Bahadur Şah(1837-58)'ın Delhi'de olması, sipahileri buraya yönelten ana sebeplerden biriydi.⁷⁴ Çünkü ortaya çıkan bu gücün, ancak

⁶⁹ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.738.

⁷⁰ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.495; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.565; R. Collier, **a.g.e.**, s.36 vd.

⁷¹ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.176.

⁷² F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.47; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.567.

⁷³ Sipahi ayaklanması hakkında bilgi veren bazı tarihçilere göre; sipahiler, isyan başladıktan hemen sonra, önceden hazırlamış oldukları plan gereği, Delhi'ye doğru yürümüşlerdir. Fakat Munshi Mohanlal'a göre, Mirat'taki isyancıların ilk başta Delhi'ye gelmek gibi bir fikri yoktu. Ancak sunulan diğer tekliflerle karşılaştırıldığında, bunun onlara daha çok imkân sağlayacağına iknâ olmuşlar ve uzun tartışmalardan sonra Delhi'ye gitmeye karar vermişlerdir. Mohanlal, bu bilginin kaynağı olarak Mirat'taki iki sipahiyi göstermektedir. O sebeple, bu görüş, diğerine göre kaynak itibarıyla daha inandırıcı ve mantıklıdır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.473 vd; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.567.

⁷⁴ A.C. Lovett, G.F. MacMunn, **a.g.e.**, s.97.

yok olmaya yüz tutmuş Baburlu hanedanı eliyle İngilizlere karşı durabileceği inancındaydılar.⁷⁵

Sipahiler, olaylardan birkaç saat sonra, kuvvetle muhtemel gece yarısını geçince Mirat'ı terk etmiş olacaklar ki, İngiliz ordusu aşırı bir gecikmeden sonra, olayları bastırmaya geldiğinde, onlar ne kasabada ne de etrafta, bulunamamıştı.⁷⁶ Onları bulamayan İngiliz kuvvetleri, intikamlarını silahsız yağmacılardan çıkardılar.⁷⁷ İngiliz birlikleri ne askeri yetenek bakımından ne de vahşice suçlar işleme konusunda Hintli meslektaşlarından geri değillerdi.⁷⁸ Sipahiler, rüzgar ekmişti ve sivil halk hortum biçiyordu.⁷⁹ Garnizon komutanı ise halen şaşkınlık içindeydi.

İngiliz komutan, sayı ve donanım bakımından sipahilerden kat kat üstün kuvvetlere sahipti. Buna rağmen beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkan bir ayaklanmayı bastırmakta aciz kaldığı gibi, bu ayaklanmayı böylesine tehlikeli bir gecede Delhi'ye taşıyan sipahileri takip için de herhangi bir şey yapamamıştı. Bu yüzden Hindistan İngiliz Hükûmeti tarafından görevine son verildi.⁸⁰

Ç. AYAKLANMANIN DELHİ'YE SIÇRAMASI:

Barrackpur ve Mirat başta olmak üzere çevreden gelen huzursuzluk haberleri, etkili bir İngiliz garnizonunun bulunmadığı Delhi'deki muhafazakâr Müslümanları heyecanlandırmıştı. Daha da önemlisi "*Rusların pek yakında gelip İngilizleri ülkeden kovacağı*" dedikodusu Baburlu hükümdarı II. Bahadur Şah'ın yönetim çevresini de etkilemişti. Bu itibarla kimseye hissettirmeseler bile muhtemel fırsatları değerlendirip, Baburlu yönetimini tekrar etkin kılma arzuları normaldi.⁸¹

Gece yarısından sonra Mirat'ı terk ederek 11 Mayıs sabahında Delhi'ye varan ilk sipahiler, doğruca Kızıl Kale'ye gidip Bahadur Şah'tan başlatmış oldukları seferberliğin başına geçmesini dilediler. Bahadur Şah, ülkesi üzerindeki İngiliz sömürsünden son derece rahatsızdı. Ancak bu durumu değiştirmek için gereken kuvvete sahip olmadığı gibi bu düzensiz sipahilere de güvenemiyordu. Bununla birlikte böyle bir şans, her zaman

⁷⁵ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.47.

⁷⁶ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.496; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.567.

⁷⁷ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.567; R.C.Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.474.

⁷⁸ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.495.

⁷⁹ R.C. Majumdar, "*The Outbreak of the Mutiny*", s.473.

⁸⁰ General William Hewitt'in yerinde bir kararlı sipahileri gece takip etmeyerek doğru yaptığını savunan Frederic Sleigh Roberts'in görüşleri için bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.48.

⁸¹ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.175; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.568.

doğmayabilirdi. Üstelik zaman çok kısa olduğundan bir an önce karar vermesi gerekiyordu. O sebeple, büyük bir tereddüt içinde sipahilerin teklifini kabul etti ve hemen imparator ilan edildi.⁸²

Bu arada Mirat'tan gelen diğer sipahiler de Delhi'ye varmıştı. Kontrolsüz bir şekilde şehre giren bu sipahiler, Bahadur Şah taraftarlarıyla birlikte, yine Mirat'ta olduğu gibi ilk iş olarak ceza evindeki mahkûmları serbest bıraktılar.⁸³ Mahkûmların katılımı, bir gün önce Mirat'taki ruh halinin bu sefer Delhi'de yaşanmasına sebep oldu.⁸⁴ Büyük bir öfke ile başlayan bu ruh hali, Avrupalıların erkek, kadın ve çocuk demeden öldürülmesine sebep oldu.⁸⁵ Şehirde Avrupalılara ait bütün mallar tahrip ediliyor ve evler yakılıyordu. Olaylar, kısa bir zamanda ve beklenmeyen bir şekilde ortaya çıkmıştı.⁸⁶ Bu yüzden sivil ve askeri idareler, gafil avlandıklarından, sipahiler hiçbir dirençle karşılaşmıyorlardı. Böylece kısa süre içinde Delhi'ye hakim olmayı başarmışlardı. Bunun üzerine Delhi'deki yerli subayların da katılımıyla şehir dışında bulunan kışlalara yöneldiler. Bunu fırsat bilen asker ve sivil bütün Avrupalılar, çareyi ellerinden geldiğince çabuk bir şekilde oradan kaçmakta buldular. Bir haftadan daha az bir süre içinde şehirde tek bir Avrupalı bile kalmamıştı.⁸⁷ Ancak şehrin dışındaki telgraf idaresinde bulunan iki genç görevli, kaçmadan önce Delhi'deki bu hazin durumu, Pencap'taki yetkililere, özellikle de Lahor'a bildirmeye zaman bulabilmişlerdi.⁸⁸

Sipahiler, Delhi yakınlarındaki kışlalara vardıkları zaman, burada bulunan sınırlı sayıdaki İngiliz askeri, öncelikle cephaneliği savundu. Üç saat süren bir savunma sonucunda başarısız olacaklarını anlayınca da mühimmatla dolu depoların sipahilerin eline geçmesini engellemek için cephaneliği havaya uçurdular. Bu patlama sadece mühimmatı yok etmemiş, aynı zamanda birkaç yüz sipahinin de ölümüne sebep olmuştu. Burada

⁸² R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.474.

⁸³ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.177; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.496; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.570; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.742.

⁸⁴ Sipahiler tarafından yağmalanmadan önce Hindistan'ın en mamur şehirlerinden biri olan ve Avrupalıların hayranlık duydukları Delhi'nin kısa bir tasviri için bkz., G.B. Malleson, **a.g.e.**, s72 vd.

⁸⁵ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.54.

⁸⁶ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.496; Bkz., H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.571; R. Collier, **a.g.e.**, s.41 vd.

⁸⁷ R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.474.

⁸⁸ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.497; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.742. Bu telgraflar, Pencap'taki yetkilileri yıldırım çarpmış gibi şok etmişti. Delhi'ye çok uzak olmasına rağmen Peşaver'deki yetkililer bile ne yapacaklarını şaşırıp, korkuya kapılmışlardı. Onları asıl endişelendiren husus, sipahilerin isyanının yanı sıra Peşaver'deki 50.000 sivilin daha da önemlisi Peşaver vadisinde bulunan halkın isyana katılma tehlikesiydi. Bu endişeyle zaman kaybetmeden bir araya gelen Yarbay Davidson, vekili John Nicholson, Herbert Edwardes, Neville Chamberlain, Sydney Cotton ve Captain Wright gibi İngiliz sisteminin direkleri sayılabilecek subaylar, acil tedbirler aldılar. Geniş bilgi için bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.34 vd.

bulunan üç alay askerden ikisi sipahilere katılmış olduğundan İngiliz tuğgeneralı, kalan bir alay askerle hiçbir başarı gösterememişti. Bu alaya da subaylarının çoğu öldüğü için komuta edilememiştir. Bundan dolayı gün batımına kadar Mirat'tan yardım gelmesi ümidiyle bekleyen tuğgeneral, oradan da umudunu kesince kadın, çocuk ve hayatta kalan diğer İngilizleri toplayıp, gecenin karanlığından faydalanarak kaçtı.⁸⁹

Cephaneliğin patlatılmasıyla yüzlerce sipahinin ölmüş fakat Delhi, ayaklanmanın merkezi olmuştu. Baburlu sarayında yükselen sancağın itibarı, Hindistan'ı kısa bir zamanda saracak, daha önce İngiliz idaresini muhafaza eden sağlam surlar bu defa Baburlu sancağını koruyacaktı. Hatta Rusya veya İran'dan yardım gelmesi bile sipahilerce mümkün görülüyordu.⁹⁰ Nitekim Baburluların son hükümdarı II.Bahadır Şah'ın liderliğe iknâ edilmesi ile ayaklanmanın seyri değişmiş oldu. Çünkü II. Bahadır Şah, acziyet içinde de olsa Baburlu Devleti'nin meşru hükümdarıydı ve nüfuzu ülke genelinde büyük çoğunlukları İngilizlere karşı ayaklanmaya sevk edebilecek durumdaydı.⁹¹ Üstelik İngilizlerin bir takım kötü uygulamaları, Hindistan halkını II. Bahadır Şah'tan medet umar dereceye de getirmişti. Bundan dolayı onun liderliğinde bir kurtuluş hareketinin başladığını duyan halk, büyük bir heyecanla destek olmaya başladı.

Ayaklanmanın merkezinin Delhi olduğunu gören İngilizler, büyük bir tedirginlik içindeydiler. Siyasi, tarihi ve kültürel sebeplerden dolayı sipahiler üzerinde büyük etkisi olan bu şehrin yeniden ele geçirilmesi en önemli ve öncelikli amaç olmalıydı.⁹² Böylece sadece sipahilerin değil aynı zamanda İngilizlerin de gözleri imparatorluk şehrine çevrilmiş oldu.⁹³

D. AYAKLANMANIN YAYILMASI:

Mirat'taki sipahi başkaldırısını, Delhi'nin ele geçirilmesi ve II. Bahadır Şah'ın Hindistan imparatoru ilan edilmesi izleyince, olaylar başkaldırıdan çıkmış ve bir ihtilale

⁸⁹ Bu kaçış sırasında yaşanan zorluk ve sefalet, İngilizlerde büyük bir intikam duygusu oluşturacak ve onlar, geçtikleri köylerdeki yerli halkın göstermiş olduğu yardım ve nezakete minnettar olduklarını belirtmekle birlikte intikamlarını da daha sonra kat kat fazla alacaklardır. Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.177; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.572.

⁹⁰ Bkz., R. Collier, **a.g.e.**, s.45 vd.

⁹¹ Bkz., G.B. Malleson, **a.g.e.**, s.73 vd.

⁹² Simla'da yaz karargahında bulunan Baş komutan General George Anson, Delhi'nin geri alınması için hazırlık yapmak üzere komutanlarına emirler verdikten sonra kendisi de harekâtı bizzat yönetmek üzere Ambala'ya gelmiştir. Onun bu faaliyetleri, Sir John Lawrence'in, baş komutandan harekât onayı istediği mektubu ve aralarındaki Delhi'yle ilgili diğer mektupları hakkında geniş bilgi için bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.53 vd.

⁹³ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.570; R.C. Majumdar, *"The Outbreak of the Mutiny"*, s.474.

dönüşmeye başlamıştı.⁹⁴ Kısa zamanda bütün ülkeye yayılan bu haberler, büyük bir heyecana sebep olmuştu. Bu heyecanla yeni bir kurtuluş fırsatı arayan sipahiler, 13 Mayıs'ta Firuzpur'da ve 14 Mayıs'ta da Muzaffernagar'da ayaklandılar.⁹⁵

Muzaffernagar'daki ayaklanma, mülkî amir Bay Berford'un liyakatsizliği yüzünden olması beklenenden daha önce çıktı, kısa sürede yayıldı ve önemli sonuçlar doğurdu. Mirat'tan gelen isyan haberlerinden dolayı infial içinde olan Bay Berford, olayı abartarak âsilerin Muzaffernagar'ı basmak üzere olduğu korkusuna kapıldı. Bundan dolayı hemen hükûmet binasının üç gün süre ile kapatılmasını emretti. Şehirde hiçbir kargaşa olmadığı halde 12 Mayıs akşamı, hapisteki mahkûmların gece yarısı isyan başlatacağını duyunca, geceyi geçirmek için orman içindeki bir köye kaçtı. Yetki boşluğundan yararlanan bazı zemindârların teşvikiyle bazı subay evleri 13 Mayıs 1857 tarihinde köylüler tarafından ateşe verilince hazineyi kurtarma telaşına düştü. Bundan dolayı 14 Mayıs'ta hazinenin Tehseel'e taşınmasını emretti. Fakat korumalar bunu yapmayı reddettikleri gibi hazine sandıklarının ağızlarını açarak içinden alabildikleri kadarını aldılar. Hazinenin geri kalan kısmı yakındaki insanlar tarafından yağmalandı. Düzenli sipahiler yoktu ve gardiyanlar ceza evindeki mahkûmları serbest bıraktılar. Bütün bunlar İngiliz yönetiminin sona erdiğini düşünen insanları harekete geçirdi ve hiç kimse buna engel olmaya kalkmadı. Hatta kundakçılar diğer evlerle birlikte devlet binalarını da yakınca devlet kayıtları da tahrip edildi. Bütün bölgede güpegündüz devam eden bu suçların faili belli değildi. Herkes bir şekilde buna katılmıştı. Bu münasebetle sipahiler arasında başlayan isyan burada ilk defa halka mal olmaktaydı.⁹⁶

Muazzam İngiliz yönetiminin düştüğü ve II. Bahadur Şah'ın liderliğinde Baburlu idaresinin yeniden kurulduğu haberleri, halkı memnun etmekle birlikte, onlara çok da inandırıcı gelmiyordu. Çünkü yıllarca Hindistan'ı işgal eden donanımlı İngiliz kuvvetleri karşısında onların başarısına çok da ihtimal verilmiyordu.⁹⁷ O yüzden Firuzpur ve Muzaffernagar'daki ayaklanmalardan sonra kurtuluş heyecanının yerini bir süre tedirginlik almış ve bir hafta boyunca herhangi bir olay meydana gelmemiştir. Sipahi ayaklanmasının kurtuluş mücadelesi değil de geçici bir başkaldırı olması ve İngiliz otoritesinin buralarda

⁹⁴ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.743; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.571

⁹⁵ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.573 vd; R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988, s.476.

⁹⁶ R.C. Majumdar, "*The Revolt of the People*", **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988, s.501; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.574.

⁹⁷ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.743.

yeniden kurulması ihtimali, halkı baskı altında tutmaktaydı. Fakat uyuşukluk ve hareketsizlik içinde geçen günler boyunca İngilizlerin hiçbir şey yapamamaları üstelik Delhi'deki bütün İngilizlerin şehirden kaçma haberleri Hindistan halkının nezdinde sipahilerin başarılı olacağı kanaati uyandırdı. Böylece arka arkaya bir dizi ayaklanma meydana geldi.⁹⁸

Sipahilerin başlatıp, halkın devam ettirdiği ayaklanmalar neredeyse tüm Kuzey Hindistan'ı sarsmıştı. Özellikle Aligarh ayaklanması, diğerlerini de tetikleyen girişim oldu.⁹⁹ Halbuki buradaki sipahiler, başlangıçta sadece kayıtsız kalmamış aynı zamanda İngilizlere bağlılıkta da kusur etmemişlerdi. Hatta İngiliz subaylarına suikast hazırlığı içinde olan bir Brahmanı da yakalayıp yönetime teslim etmişlerdi. Ancak Aligarh'taki İngiliz yönetiminin bu suikast girişimine tepkisi sert oldu. Suikastçi sipahi, arkadaşlarının gözleri önünde asıldı. Onun titreyen bedenini gösteren bir arkadaşı üzgün ve bilinçsiz bir şekilde "*Bakın! Dinimiz için bir şehit verdik*" diye haykırınca diğer sipahilerin, içlerinde oluşan kin, anlamlı bir dava uğruna harekete dönüştü. Bunun üzerine tek vücut haline gelmiş Aligarh'taki sipahi birlikleri, 20 Mayıs 1857 tarihinde İngiliz subayları saf dışı bıraktıktan sonra Delhi'deki arkadaşlarına katılmak amacıyla buraya hareket etti.¹⁰⁰

Aligarh'taki bu olayın Pencap'a ulaşması uzun sürmedi. 21 Mayıs'ta Pencap ve Naushera'da ayaklanmalar çıkarken bunu iki üç gün boyunca Hoti Mardan'da baş gösteren isyanlar izledi. Ancak buralardaki sipahi sayısı az olduğundan bunlar, küçük isyanlardı. Bu yüzden kolayca bastırıldı. Halbuki Oudh ile kuzey batı vilayetlerinde birbirini takip eden ayaklanmalar, daha büyük ve ciddiye.¹⁰¹ Bunlar sırasıyla; 23 Mayıs'ta, Etava ve Mainpuri'de, 25 Mayıs'ta Rurki'de, 27 Mayıs'ta Etah'da, 30 Mayıs'ta Hodal, Mathura ve Leknev'de, 31 Mayıs'ta Bareilly ve Şahcihanpur'da, 1 Haziranda Muradâbad ve Bedaun'da, 3 Haziranda Azamgarh ve Sitapur'da, 4 Haziranda Malaon, Mohamdi, Benares ve Kanpur'da, 6 Haziranda Hansi ve Allahâbad'da, 7 Haziranda Fyzâbad'da, 9 Haziranda Dariâbad ve Fatepur'da, 18 Haziranda Fategarh'da, 1 Temmuz'da Hathras'da ve diğer birkaç yerleşimde meydana gelmişti.¹⁰²

⁹⁸ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.178 vd; R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.476.

⁹⁹ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.498; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.744.

¹⁰⁰ R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.476.

¹⁰¹ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.499; R. Collier, **a.g.e.**, s.71 vd.

¹⁰² R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.476; Bu ayaklanmaların başlaması ile o sırada İngilizlerin durumu hakkında geniş bilgi için bkz., Bkz., T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.177 vd; H. Beveridge, **a.g.e.** IX, s.575 vd; R. Collier, **a.g.e.**, s.71 vd.

Bu ayaklanmalar, genel yapıları itibarıyla Mirat'ta başlayan ilk ayaklanma örneğini takip ettiler. Sipahiler, önce ceza evine yürüyerek oradaki mahkûmları serbest bıraktılar. Daha sonra onlarla birleşerek subayları ve diğer Avrupalıları kadın ve çocuk ayırt etmeden öldürdüler. Bunu hazinenin yağmalanması ve hükûmet binalarının yakılması izledi. Buldukları yeri bu şekilde İngiliz nüfuzundan arındırdıktan sonra da asıl ihtilâl kuvvetleriyle birleşmek üzere Delhi'ye hareket ettiler.¹⁰³ Bunlardan bir kısmı yerli subayların komutasında Delhi'ye ulaşip asıl kuvvetlere katılırken, bazıları da zengin olmak amacıyla hem yerlileri hem de Avrupalıları yağmalamış ve başı boş çeteler haline gelmiştir. Böylece İngiliz otoritesine karşı Delhi merkezli olmak üzere Oudh, Rohilkend ve Batı Bihar gibi diğer bölgelerde başlayan isyanlar, kısa bir zaman içinde yerel liderlerin gayreti sonucunda halk ayaklanmasına dönüşecekti.¹⁰⁴

Bütün ayaklanmalarda Avrupalılar ilk hedef sayılmakla birlikte, her zaman öldürülmeleri söz konusu değildir. Hatta sipahilerin bazen eski efendilerine karşı son derece saygılı ve merhametli olduğu da görülmektedir.¹⁰⁵ İngiliz subayların, sipahi öldürmesi sonucunda çıkan ayaklanmalar hariç tutulacak olursa, bazı durumlarda İngiliz subaylarına hiçbir zarar verilmeden ayrılmalarına izin verildi. Hatta gidişleri boyunca eski subaylarının güvenliklerini sağlamak üzere sipahilerin refakat ettikleri bile oldu.⁸ Böylece, pek çok İngiliz subayı ve ailesi öldürüldüğü gibi, Leknev ve Kanpur'daki istisna olaylar hariç, önemli bir kısmı da güvenli yerlere kaçabildiler.¹⁰⁶

a. Kanpur Ayaklanması:

Kanpur'daki isyan, son Marata Pişvası II. Baci Rao(1796-1818)'nun,¹⁰⁷ Nana Sahip takma adıyla ünlenmiş evlatlık oğlu Dundu Pant'ın, oynadığı rolden dolayı çok büyük bir ün kazandı. II. Baci Rao, tahtını kaybetmiş bir şekilde 1853 yılında ölünce, evlatlığı olan Nana Sahip, onun bütün mirasına sahip olmuş ve tabî olarak yetkilerini de kullanmak

¹⁰³ Bu konuda geniş bilgi için bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.494 vd; T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.174 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**,s.742 vd; R. Collier, **a.g.e.**, s.31 vd; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.476 vd.

¹⁰⁴ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.477.

¹⁰⁵ Bu durum Avrupalı yazarların pek çoğu tarafından da doğrulanmakta ve nadiren de olsa sipahilere rağmen yerli halkın merhametinden bahsedilmektedir. Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.177.

¹⁰⁶ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.477.

¹⁰⁷ Sekizinci ve son Pişva olan II. Baji Rao, Maratha topraklarında İngilizlerin en güvendiği ve değer verdiği kişi olmayı başarmıştı. Doğu Hindistan Şirketiyle Bassein Anlaşmasını yaptıktan sonra İngiliz askerlerinin kendi bölgesindeki faaliyetlerine müsaade etmiştir. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.99 vd.

istemiştir.¹⁰⁸ Ancak İngilizler, babası Bacı Rao'ya vermekte oldukları ödeneği ona vermediler.¹⁰⁹ Bu onun için hem meşruiyet hem de itibar meselesiydi. Kendisi Brahman kastından olduğu için itibara da çok önem veriyor ve İngilizlerin misyonerlik faaliyetlerinden son derece rahatsız oluyordu.¹¹⁰ Bundan dolayı İngilizlere karşı kin beslemesi normaldi. Fakat Nana Sahip, babasından kalan emekli ödeneğini alabilmek için açtığı davayı temyiz etme hakkının, idare mahkemesi tarafından reddedilmesine rağmen, bunu takip eden dört yıl boyunca İngiliz resmi makamları ile samimi ilişkilerine devam etti.¹¹¹ 1857 yılındaki sipahi ayaklanmasına kadar İngilizlerin lehinde veya aleyhinde herhangi bir tavır sergilemedi.¹¹² Bundan dolayı onlar üzerinde sarsılmaz bir güven sağladığı için İngilizler, ayaklanma sırasında aciz kaldıkları yerde onun yardımına müracaat edeceklerdir.

aa. Nana Sahib'in İngilizlere Yardımı:

Mirat'taki ayaklanma, yerli subayların sadakatsizliklerini de ortaya koymuş, Barrackpur ve Delhi'deki olaylar, bu subaylar hakkındaki endişe ve korkuları haklı çıkarmıştı. Bununla beraber ayaklanmanın kısa sürede yayılarak Kuzey Hindistan'ı sarması, yerli kuvvetlerin desteği olmadan bastırılamayacağını ortaya koymaktaydı. O sebeple güvenilir yerli liderlerle iş birliği yapmak zaruretini duyan İngilizler, Nana Sahip'in kendilerine yardım edebileceği kanaatine vardılar. Çünkü Nana Sahip, hem sivil hem de askerî İngiliz makamlarında öyle bir güven sağlamıştı ki, hükûmetin en yetkili yöneticilerinden biri olan Mr. Hillersdon, eğer ayaklanma bastırılamazsa Nana Sahip'in yardımını istemeyi planlıyordu.¹¹³ İngiliz yerel kuvvetlerinin komutanı Sir Hugh Wheeler ile yaptığı müzakerelerden sonra, Nana Sahip'ten, "*nakit olarak yüz bin pounddan fazla paranın bulunduğu sekiz km uzaktaki hükûmet hazinesinin korumasına yardım etmesini*" rica etti. Nana Sahip, bu ricayı kabul ederek çift silahlı adamlarından oluşan bir kuvveti

¹⁰⁸ Marata Pişvası II. Bacı Rao ve Nana Sahip hakkında geniş bilgi için bkz. Andrew Ward, **Our Bones are Scattered; The Cawnpore Massacres and the Indian Mutiny of 1857**, London 1996, s.34 vd.

¹⁰⁹ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.167 vd ;R. Collier, **a.g.e.**, s.115.

¹¹⁰ Y.Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s.305.

¹¹¹ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.749.

¹¹² Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, "*The Annexations of Dalhousie*", **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988, s.79 vd.

¹¹³ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.501.

hazineyi korumak üzere gönderdi.¹¹⁴ Mirat'taki ayaklanmadan on iki gün sonra yani 22 Mayıs'ta sayıları iki yüz ile altı yüz arasında olduğu tahmin edilen adamlar, hazinenin ve cephaneliğin olduğu Nûvvâbgenc'e yerleştiler. 23 Mayıs'ta da buradaki İngiliz kadın, çocuk ve siviller, güvenliği sağlanmış bir yere yerleştirildiler.¹¹⁵ Bütün bunlar, Kanpur'daki İngilizlerin Nana'nın sadakatinden hiç şüphe duymadıklarını ortaya koymaktadır. Nitekim Yüzbaşı Mowbray Thomson 'un " *Bu adamla ilişkilerimiz her zaman arkadaşçaydı. Bu yüzden liderlerimizden hiç birinin aklına onun sadakatinden şüphe etmek gelmedi. Onun desteği, kritik durumumuzdan doğan heyecanı nispeten hafifletmişti ve hatta kadınların Bithoor'daki kendi malikanesine taşınması gerektiği, orada daha güvende olabileceklerini önermişti.* " Demek suretiyle açıkça belirttiği gibi Nana Sahip, İngilizlerin iş birliği yapabileceği en uygun liderdi.¹¹⁶

4 Haziranda gece yarısına doğru, 2. süvari alayı ve bir ya da iki saat sonra da 1.yerli piyade alayı ayaklandı. Sipahiler bu sefer subaylarına saldırmadılar. Bu alayların ayaklanmasını duyan 56. yerli piyade alayı 5 Haziran sabahı onlara katıldı. Fakat 53. yerli piyade alayı İngilizlere sadık kalmıştı.¹¹⁷ Diğer sipahilerin kendilerine katılmaları yönündeki baskılarına direnerek her zamanki görevlerine devam ettiler. Hatta bu alaydan bir birlik, ayaklanan sipahilere karşı daha sonra Nûvvâbgenc'de dört saat mücadele edecekti. Bu sadakatle sonuna kadar subaylarının yanında yer almaya hazırlanmış olmalarına rağmen, sipahilere güvenleri sarsılan İngilizler tarafından siperlere alınmadılar.¹¹⁸ Üstelik her birine birkaç rupi ve bir sadakat belgesi verilerek kovuldular. Bu yaklaşım İngilizlerin ne kadar büyük bir şaşkınlık içerisinde olduğunu göstermekteydi.

¹¹⁴ Çağdaş bir yazar olan W.J. Shepherd, [**A Personal Narrative of the Outbreak and Massacre at Cawnpore, during the Sepoy Revolt of 1857**, Leknev 1878, s.7.]'e göre "Nana Sahip yardım etmeyi teklif edince, teklifi uygun bulundu ve o da 500 silahlı adamıyla birlikte geldi." Kanpur'da yaşanan can pazarından hayatta kalan dört kişiden biri olan Yüzbaşı Mowbray Thomson [**The Story of Cawnpore**, London 1859, s.32-33.] ise, "Nana'nın gönüllü olmadığını, Mr. Hillersdon'un, Sir Hugh Wheeler ile görüşükten sonra ona yardım ricasını gönderdiğini, Nana'nın da bu teklif üzerine muhafızı ile birlikte derhal oraya gidip, devletin hazinesini korumak için iki yüz ile altı yüz arasında çift silahlı adamlarını yollamak üzere anlaştığını" belirtmektedir. Nana Sahip'in emrinde bulunan Tantia Topi, bu olayı "Nana Sahip, yaklaşık yüz kadar sipahi ile üç yüz kadar çift silahlı ve fitilli tüfekçi adamla birlikte tahsildarın Kampur'daki evine gitti. Sipahilerin kural tanımazlıklarından rahatsızlık duyan tahsildar, yardıma gittiğimiz için General'e bizim adımıza başvuracağını söyledi ve öyle yaptı. General, Agra'ya bir cevapla adamlarımıza ödeme yapılması için düzenleme yapılacağını bildirdi." Şeklinde aktarmaktadır. Buradan da anlaşıldığı gibi İngilizlerin Nana Sahip'ten yardım istemiş olması daha mantıklıdır. W.J. Shepherd, Mowbray Thomson ve Tantia Topi'nin verdiği bu kayıtları hakkında daha geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, "The Spread of the Mutiny", s.478; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.593.

¹¹⁵ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.501; R. Collier, **a.g.e.**, s.115 vd..

¹¹⁶ Bkz., R.C. Majumdar, "The Spread of the Mutiny", s.478.

¹¹⁷ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.501; R. Collier, **a.g.e.**, s.117 vd.

¹¹⁸ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.594; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.749.

Zira onları korumak için gönüllü olan sadık sipahileri kovmak, o askerleri ayaklananların safına itmek demektir.¹¹⁹

ab. Nana Sahip'in İngilizlere İhaneti:

Sipahi ayaklanması başlamadan önce askerler arasındaki huzursuzluğu sezmiş olan General Hugh Wheeler, acilen bazı tedbirler almış, bu arada Kanpur'da yaşayan İngilizler için bir de sığınak inşa ettirmişti. Burası tuğladan yapılmış tek katlı barakalardan oluşan bir kışlaydı. Acil olarak yapıldığı için pek çok eksiği vardı. Hatta bir tanesinin çatısı sazlardan yapılmıştı. Sığ siperlerle ve yaklaşık bir veya bir buçuk metre yüksekliğindeki çamurdan bir duvarla çevrelenmiş olan bu sığınak, çok zayıf bir korunma sağlamaktaydı. Buna rağmen yine de inşa edilmiş olması ve kadınlarla çocukların 21 Mayıs'ta oraya taşınması, İngiliz subayların sipahilere olan güvensizliğini açıkça göstermekteydi.¹²⁰ Bunu anlayan sadık sipahiler, son derece rencide oluyorlardı. Bu korunmaya muhtaç sığınağın içine, yetmişten fazlası bir iş göremez halde bulunan dört yüz İngiliz savaşçı yerleştirildi. Bundan başka yaklaşık üç yüz yetmiş altı İngiliz kadın ve çocuk, yirmi sipahi, kırk dört müzisyen ve elli de uşak olmak üzere yaklaşık dokuz yüz can sığdırılmıştı. Bu durumda kendilerini üç bin tam teçhizatlı sipahiye karşı korumak zorunda olan sığınaktakiler, güçlerin eşit olmayışı ve savunmanın zayıflığına rağmen ancak 25 Haziran'a kadar direnebileceklerdir.¹²¹

4 Haziran gecesi Kanpur'da ayaklanan sipahiler, ertesi gün Nûvvâbgenc'de Nana Sahip'in koruması altında bulunan hükûmet hazinesini yağmalamak üzere doğrudan oraya gittiler.¹²² Nana Sahip'in burayı korumakla görevli adamları, sipahileri görünce onlara katıldı. Bu durumda yalnız kalan 53. yerli piyade alayının sadık sipahileri, daha önce sığınağın siperlerine alınmamalarına rağmen diğer arkadaşlarının saldırılarına dört saat boyunca direnebildi fakat yardım gelmeyince dağılmak zorunda kaldı. Sipahiler, hazineyi talan ettikten sonra hapisanedeki mahkumları serbest bıraktılar ve cephaneliği ele geçirdiler. Bu olaylar sırasında Nana Sahip de iknâ edilerek sipahilere katılması

¹¹⁹ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.478 vd.

¹²⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz., R. Collier, **a.g.e.**, s.120 vd.

¹²¹ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.162; H. Beveridge, **a.g.e.** IX, s.595; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.485 vd.;

¹²² T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.183.

sağlandı.¹²³ Daha sonra Delhi'ye hareket eden sipahiler, yol üzerindeki Kalyanpur'a varınca bir süre dinlendiler. Burada durumu değerlendirdikten sonra, Delhi'ye gitmekten

¹²³ Nana Sahip'in İngilizlere ihanet ederek sipahilere katılması konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Onun Kanpur'da mı yoksa Kalyanpur'da mı, sipahilere katıldığı, neden buna mecbur edildiği konusu uzun zaman tartışılmakla beraber, ayaklanmadan önce sipahilerle gizli iş birliği içinde olduğu da iddia edilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi Kanpur'daki İngiliz devlet adamlarının hiçbir şekilde Nana Sahip'in sadakatinden şüpheleri yoktu. Hatta bazı devlet adamları isyan bittikten sonra bile bu fikre inanmadılar. Üstelik genel olarak Nanak Chand'ın günlüğüne ve tarafsızlıkları anlayamayan bazı şahitlerin ifadelerine dayanan bu iddia, ispatlanamamıştır. Kaldı ki kanıt olarak ileri sürülen kayıtlar, Kanpur'un yeniden ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra herkesin kendisini aklamak ve Nana Sahip'i ihbar ederek ödül kazanmak için yarıştığı bir dönemde İngilizler tarafından tutulmuştur. Ayaklanmayla ilgili resmi kayıtların koleksiyonunu yaparken bu yeminli ifadelere dikkat çeken G.W. Forrest [**The Indian Mutiny 1857-58; Selections from the Letters, Despatches and Other State Papers Preserved in the Military Department of the Government of India 1857-58 I-IV**, Calcutta 1902]’e göre; “Kuzeybatı vilayetleri polis müdürü Albay Williams’ın baskısı altında alınmış, altmış üç yerli ve melez şahidin yeminli ifadesi olduğu doğrudur. Fakat bu beyanlar, ip boyunlarında olan veya ipin boyunlarında olduğunu hisseden adamların tutarsızlıklarla dolu ifadeleridir. O sebeple bu yönleri dikkate alınarak incelenmelidir.” Tutmuş olduğu günlükte Nana Sahip’in hain olduğunu iddia eden Nanak Chand’ın kendisi, isyan başlamadan çok daha önce onun yeminli düşmanı idi. Üstelik bazı modern tarihçilerin bu iddialarına dayanak teşkil eden Nanak Chand’ın günlüğü aslında günbegün tutulmamış, farklı tarihlerde yazılmış ve daha sonra düzenlenerek bir günlük haline getirilmiştir. Bu yönüyle olaylar ve tarihler muhtemelen birbirine karışmış, kronoloji değişmiştir. Yazdıkları kaynak olarak kabul edilen Nanak Chand’ın karakteri de sağlam değildir. Nitekim ödül almak için başvurusu havale edilen Kanpur tahsildarı G.E. Lance, daha sonra 15 Mayıs 1862 tarihinde şunları yazmıştır; “Nanak Chand, genel bir ispiyoncudur ve kendisi ile herhangi bir iş yapmış olan herkesten nefret eder. Kanpur’un tahsildarı olan subay G.W. Sherer daha sonra onunla asla görüşmedi. Onun “günlük” dediği şey de bir insanı asi ya da iyi niyetli diye belirtmesidir. Bu şekilde dünyanın parasını kazandı.” Sir George Trevelyan ile T. Rice Holmes’in Nana Sahip hakkındaki bilgileri büyük ölçüde, ona düşman olan Nanak Chand’ın bu günlüğüne dayandırılmaktadır. O bakımdan fazla bir ciddiyet arza etmese gerektir. Bununla birlikte hem 1857 yılında yazan W.J. Shepherd, hem de 1859’da yazan Mowbray Thomson, Nana Sahip’in, sipahilere hazinenin bulunduğu Nüvvâbgenc’de katıldığını belirtmektedir. M. Thomson; “Asiler, Nüvvâbgenc’e vardıkları zaman, karşılamaya çıkan Nana Sahip, onların başında hazineye doğru ilerleyerek orada hükümetin fillerine kamuya ait paranın hepsini yükledi.” derken W.J. Shepherd; “Rapor edildiği gibi asiler, Nüvvâbgenc’e ulaştıklarında, Nana Sahip, olup biteni anlamak üzere geldi ve onları da yanına alarak, kamu parasını tüm hükümet fillerine yüklettiği hazineye doğru ilerledi.” diye onu teyid etmektedir. İkisinin verdiği bilgiler, birbiriyle örtüşmekle birlikte, her iki yazar da olaya bizzat şahit olmayıp, W.J. Shepherd’in itiraf ettiği gibi duyduklarını yazmışlardır. Her ikisi de “Nana Sahip’in ganimetin bir bölümünü asî sipahiler arasında dağıttığında” hem fikirdirler. Fakat M. Thomson buna, “Nana’nın derhal onların komutasını da üstlendiğini” eklerken W.J. Shepherd bu konuda sessiz kalmaktadır. O sebeple M. Thomson ve W.J. Shepherd’in söylentilere dayanan delillerine de çok fazla güvenmemek gerekir. Kaldı ki Nana Sahip ve en yakın adamı Tania Topi dışında, onun asilere katılma sebebini bizzat bilen hiç kimse çıkmadığı gibi, elimizde, yaşananlara tanık olup da sağlıklı bilgi verebilen herhangi bir kişinin ifadesi de yoktur. Tania Topi bu konudaki ifadesinde; “ 3. Piyade Alayı ve 2.Hafif Süvari Alayı etrafımızı sardı. Nana’yı ve beni hazinelige hapsedtiler. Cephaneliği ve hazineligi hiçbir şey bırakmamak üzere yağmaladılar. Hazineden iki yüz bin rupiden fazlasını alan sipahiler, on bir bin rupiyi de kendi nöbetçilerinin gözetiminde bulundurdıkları Nana’ya bıraktılar. Bizimle birlikte olan sipahiler de ayaklanmaya katılmışlardı. Daha sonra, Nana Sahip’i, beni ve bize sadık kalan adamlarımızı alarak “Delhi’ye gidiyoruz” diyen sipahilerle birlikte tüm ordu buradan uzaklaştı. Kanpur’dan epeyce uzaklaşmışlardı ki, Nana Sahip, günün bitmek üzere olduğunu, orada durup, ertesi gün devam etmelerinin daha iyi olacağını söyledi. Bu tavsiyeyi kabul edip, durdular. Ertesi sabah sipahiler, Nana’ya onlarla birlikte Delhi’ye gitmesini teklif ettiler. Nana, bu teklifi reddetti. Bunun üzerine “Kanpur’a bizimle gel ve orada savaş” dediler. Nana buna da karşı çıktı. Ancak sipahiler onu dinleme diler. Nana Sahip’i bir tutuklu olarak yanlarına alıp, Kanpur’a dönerek orada savaşı başlattılar.” Nana Sahip’e sadık ve İngilizlere karşı bir asî olan Tania Topi’nin, ifadeleri, muhakkak ki tarafsız gerçekler olarak alınmaz. Kaldı ki hazine yağmalanırken Nana Sahip’e para bırakılması ve Delhi’ye giderken

yolda onun dinlenme teklifinin tartışılmadan kabul edilmesi vs. Nana Sahip'in o sırada yetki sahibi olduğunu gösteren işaretlerdir. Ancak bundan Tantia Topi'nin olayları biraz yumuşattığı sonucu da çıkarılamaz. Anlaşılan Nana Sahip'in sipahilere katılması iddia edildiği gibi önceden anlaşmalı değil, olaylar geliştikçe ortaya çıkan zorunluluktan kaynaklanmıştır. Çünkü unutulmamalıdır ki, Tantia Topi, bu ifadeleri, İngilizlerin elinde bulunduğu sırada vermiştir. İngilizler Nana Sahip'in ve onun hiç bir zaman unutulmayacak ve asla affedilmeyecek bütün suçlarını kesin bir şekilde ispatlamış durumdaydılar. Bu durumda verdiği ifadelerle zaten kendi ölüm fermanını imzalamış olduğundan, hiçbir umut beslemiyordu. O sebeple Nana Sahip'in veya kendisinin yaptıklarını saklayacak bir tavrı yoktu. Aksine her şey olup bittiği için, nefret edilen İngilizlere karşı vatanperver bir şekilde savaştıkları izlenimini uyandırarak Hint halkının gözünde kahraman olma eğilimi vardı. Bundan dolayı Nana Sahip, sipahilerin liderliğini isteyerek alsaydı, Tantia Topi'nin bununla övünmesi gerekirdi. Kaldı ki Tantia Topi'nin bu ifadeleri, Nana Sahip'in 20 Nisan 1859 tarihli İngiltere kraliçesine yazdığı dilekçedeki kendi ifadeleri ile de desteklenmektedir. Ayaklanmaya çaresizlikten katıldığını belirttiği bu dilekçede; *"Askerlerim kendi vatanımdan olmadığı için benim gibi gariban bir kişinin İngilizlere yardımda bulunamayacağını daha önce ısrarla belirttim. Fakat general Wheeler, bunları dikkate almadı ve beni siperlere çağırdı. Bu arada ordunuz ayaklanıp hazineyi yağmalamak için harekete geçtiği zaman benim askerlerim de onlara katılmıştı. Bunun üzerine, eğer siperlere gidersem, askerlerin ailemi öldüreceklerini düşündüm. Üstelik İngilizler, askerlerimin ayaklanmasından dolayı beni yine cezalandıracaklardı. O yüzden, kendi ölümümü tercih ederek askerlere katılmaya mecbur kaldım."* demektedir. Nana Sahip'in merhamet dilenmek için yazdığı dilekçe, tarafsız olmamakla birlikte, iki hususu ortaya koymaktadır. Birincisi, ayrıcalığı uzun bir zaman geçmesine ve aralarında uzak mesafe bulunmasına rağmen Tantia Topi'nin ondan yalnızca birkaç gün önce vermiş olduğu ifadelerle aynı olması; ikincisi de, yazdığı dilekçeden sonra, tekrar tekrar *"sonuna kadar savaşaacağını ve hayatın nasıl olsa bir gün biteceğini bu yüzden ölmekten korkmadığını"* açıklamasıdır. O halde bunları söyleyen bir insanın ayaklanmadaki etkin görevini inkar etmesi mümkün olmasa gerektir. Ama ayaklanma ile ilgili bilgi veren tarihçilerin bir kısmı, Nanak Chand'ın etkisinde kaldığı için bu durumu görmezlikten gelmektedirler. Ayaklanma başlamadan hemen önceki olayları anlatan T.Rice Holmes, Nana Sahip'in duygulu bir konuşmasını şu şekilde aktarmaktadır: *"Asiler, Nana Sahip'in niyetini öğrenmek üzere subaylardan oluşan bir temsilci heyeti gönderdiler. Sözcü, Nana Sahip'e; "Maharaca, eğer bize katılırsanız sizi krallık bekliyor fakat düşmanlarımızın safında yer alırsanız sizi ölüm bekliyor" dedi. Nana da "İngilizlerle ne yapayım? Ben sizinleyim" diye cevap verdi. Subaylar, onun Delhi'ye giderken liderlik yapıp yapmayacağını sordular. O, onayladı ve daha sonra ellerini kafasına koyarak sözünü tutacağına yemin etti. Temsilciler yoldaşlarının yanına döndü ve ertesi sabah dört alay, Delhi yolu üzerindeki Kalyanpur'a kadar yürüdüler."* T.R. Holmes, bu anlatımı herhalde W.J. Shepherd'in eserine sonradan eklediği bilgilere dayandırmıştır. Bu olayı daha basit ve kısa bir şekilde anlatan Dr. Surrendra Nath Sen, o dönemde Kanpur'da olması sebebiyle Shepherd'in bir otorite olduğunu iddia eder. Oysaki Shepherd'in notlarında bu olaylar 29 Ağustos 1857 tarihiyle yani Kanpur'daki ayaklanmanın bastırılmasından hemen sonra veriliyor. Bu durumda W.J. Shepherd'in o bilgilerden Ağustos 1857 sonlarına kadar haberdar olmadığı açıktır. Nitekim kitabının ilk baskısında da mevcut olmayıp, sonraki baskıya eklenmiştir. Özellikle temsilciler bölümünün Mart 1859 sonlarında yazan Yarbay Williams'ın kayıtlarından alındığı açıktır. Yani *"Nana Sahip'in ayaklanmadan önce sipahileri isyana sürükleme ve temsilci subay heyeti meseleleri, 1859'da Mowbray Thomson tarafından bilinmiyordu."* Özet olarak denilebilir ki W.J. Shepherd tarafından kaydedilen bilgiler, pek çok yazar tarafından kabul edildi. Fakat bunların çoğu birbirinden farklı söylentilere dayandığı için tamamıyla gerçek olduğu kabul edilemez. O sebeple W.J. Shepherd'in yazdıkları, Tantia Topi'nin ifadelerine tercih edilmemelidir. Bunu bilen o dönemde yaşamış pek çok aydın, W.J. Shepherd'in verdiği bilgileri gerçekçi kabul etmeyip, tutarsızlıklarını işaret etmiştir. Mesela, Kanpur'un üst seviyedeki bir hükümet yetkilisi olan G.W. Sherer, *"Nana'nın açıkça daha önceden yerli askerlerle iş birliği içinde olmadığını vurguladıktan sonra onun, askerlerini yola düşürmek veya onları geri döndürmek için bol vaatlerde bulunmasına da gerek olmadığını"* Ocak 1859'da gözlemlemiştir. Yine Allahâbad tümeni komutanı Thornhill de G.W. Sherer'in görüşlerini onaylamıştır. O, Nisan 1859'da *"Nana ve birlikler arasında her hangi bir anlaşma olsaydı, Delhi'ye gitmek üzere yola çıkıldığında herhangi bir fikir uyuşmazlığı olmazdı. Nana en sonunda, yeni bir Marata hanedanı kurma şansını yakalamak uğruna hayatını ortaya koyduğu bir girişime karar vermiş gibi görünüyordu."* demektedir. Çünkü içinde bulunulan şartlar, onun bu amacını gerçekleştirmesine çok uygun olup, halk desteği sağlanabilecek durumdaydı. Nitekim Sheo Charan'a göre, Nana ile isyandan üç ya da dört gün önce buluşan Tika Singh, ona *"Biz bütün Hindular ve Müslümanlar dinimiz için birleştik. Tüm Bengal ordusu aynı amaç için tek vücut oldu. Buna sen ne diyorsun?"* diye sordu. Nana'da *"ben de ordunun emrindeyim"* diye cevap verdi. Ancak onun bu cevabının ne zaman fiile dönüştüğü

vazgeçerek Nana Sahip liderliğinde Kanpur'u kuşatmak üzere 6 Haziran 1857 tarihinde geri döndüler.¹²⁴

Sir Hough Wheeler, beklediği gibi asîlerin Delhi'ye ilerlediğini duyunca rahatlamıştı.¹²⁵ Fakat 6 Haziran sabahı Nana Sahip'ten kendisini muhtemel saldırılara karşı uyarıcı bir mektup aldı. Bu sırada uzaktan gelen silah sesleri, sipahilerin geri dönmekte olduklarını gösteriyordu. Çünkü sipahiler, her tarafı yağmalamaya, evleri yakmaya ve siperdekilerden ayrılmış Avrupalıları öldürmeye devam ediyorlardı. Bunlar bittikten sonra, İngiliz askerlerin ve sivil nüfusun sığınmış olduğu siperlere dayandılar.¹²⁶

Siperler sıkı korunduğu için önce sığınağı gece gündüz bomba ve mermi, yağmuruna tuttular. İngilizlerin direncinin kırıldığı düşünüldüğü zaman 12 Haziranda taarruz ettiler. Ancak birkaç sipahi, İngilizlerin açtığı ateş sonucunda ölünce geri çekilmek zorunda kaldılar. Bir süre hazırlandıktan sonra İngilizlerin Bengal Nüvvâbı Sirac üd-Devle'yi yendikleri Plassey savaşının¹²⁷ yüzüncü yıl dönümü olan 23 Haziranda yeni bir saldırı gerçekleştirdiler.¹²⁸ Fakat bu sefer de sipahiler, utanç verici bir hezimet içinde geri püskürtüldüler. Silah ve teçhizat bakımından İngilizlerin sipahilerden çok üstün oldukları bu iki saldırıda bir kez daha ortaya çıkmıştı. Üstelik buradaki kuşatma devam ettirilecek olursa İngiliz destek kuvvetleri yardıma gelebilirdi. O halde böyle bir şeye fırsat vermeden bu mesele çözülmeliydi.

Nana Sahip, yazmış olduğu bir mektubu 25 Haziran 1857 tarihinde bir kadının eline vererek İngiliz sığınağına gönderdi. Nana, bu mektupta, Lord Dalhousie'nin emri gereği orada bulunanlar dışında garnizondaki herkesin güvenli bir şekilde Allahâbad'a naklini teklif ediyordu.¹²⁹ Bu teklif, İngilizler için de uygundu. Çünkü sipahilerin

bilinmemektedir. Görüldüğü gibi Nana'nın sipahilerin liderliğini kabul ettiği 6 Haziran 1857 tarihine kadar, Kanpur'daki asî birliklerle olan ilişkisi hakkında, Nana'nın ve Tantia Topi'nin ifadeleri hariç, itibar edilebilecek herhangi bir ciddi kaynak bulunmamıştır. Daha doğrusu bu gelişmeleri gerçek anlamda bilebilecek konuma sahip bir kişiden elde edilen mantıklı bilgiler yoktur. Üstelik Nana ve Tantia Topi'nin anlattıklarının mantıklı olmakla beraber ne derece gerçek olduğu da tartışılabilir. Bu yüzden tarihçiler, 5 Haziran'da Nana'nın Kalyanpur'dan dönen asî birliklere katılması gerçeğinin ötesinde fazla bir şey söyleyememişlerdir. Bundan dolayı Nana Sahip'in tehditlerden mi yıldıdığı, kandırıldığı mı, yoksa isyancı birliklerin başına geçmesi için her ikisinin de mi doğru olduğu, bilinmemektedir. Hatta Kalyanpur'a kadar sipahilerle birlikte mi yoksa onları geri dönmeye iknâ etmek için arkalarından mı gittiği kesin bir şekilde açıklığa kavuşturulamamıştır. Bkz., R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.479 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.681 vd.

¹²⁴ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.501 vd.; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.594; R. Collier, **a.g.e.**, s.118 vd.

¹²⁵ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.183.

¹²⁶ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.750.

¹²⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.H. Dodwell, *"Clive in Bengal 1756-60"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.149 vd.

¹²⁸ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.183; H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.596

¹²⁹ F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.162; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.750.

Kalyanpur'dan dönerek Kanpur'u kuşatmasından bu yana on dokuz gün geçtiği halde hiçbir İngiliz kuvveti yardıma gelmemişti. Kaldı ki bütün Hindistan'daki İngilizlerin durumu hemen hemen aynı olduğundan beklenen yardım hiç gelmeyebilirdi.¹³⁰ O sebeple böyle bir fırsatın değerlendirilmesi daha uygun olacağından teklif, kabul edildi ve 26 Haziranda anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre; İngilizlerin sığınakları boşaltması karşılığında Nana Sahip, kayıkları temin edecek, bu kayıklara yeterince erzak yükletecek ve kuşatma altındakilerin güvenli bir şekilde Allahabad'a naklini sağlayacaktı.¹³¹

Yapılan anlaşma gereğince İngilizler, 27 Haziran sabahı kendileri için Sati Chaura Ghat'ta hazır tutulan üzerleri sazla örtülü kırk adet kayığa bindiler. Son adam kayığa bindikten hemen sonra bir boru sesi duyuldu. Bunun üzerine tüm yerli kayıkçıların suya atlayarak kıyıya doğru yüzmeye başladığını gören birkaç İngiliz derhal bu kaçan kayıkçıların üstüne ateş açtı.¹³² Bu sırada son İngiliz gurubunu oraya götüren sipahiler kıyıda hazır beklemekteydiler. Bu sipahiler, kayıklardan kıyıya doğru ateş açıldığını görünce ne olup bittiğini tam olarak anlayamadan derhal ateşe karşılık verdiler.¹³³ Böylece çıkan çatışmada İngilizlerin ateş üstünlüğünü sağlayıp da sipahileri geri çekilmek zorunda bıraktıkları sırada kayıklardan birinin üzerine ateş atıldı. Yangın kısa sürede üzerleri sazla örtülü diğer kayıklara da sıçrayınca pek çok hasta ve yaralı, yanarak öldü. Kurtulmak umuduyla nehre atlayan çocuk ve kadınlar suya kapılıp boğuldular. Kalanların bir kısmı

¹³⁰ Bu konuda geniş bilgi için bkz., R. Collier, **a.g.e.**, s.139 vd.

¹³¹ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.486; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.750.

¹³² Bu çatışmada hayatta kalan sayılı kişilerden biri olan Mowbray Thomson'un ifadesinden anlaşıldığı üzere yerli kayıkçılar, kayıklardan atlayınca ilk olarak İngilizler ateş açtı. Bu ateşin, sipahileri böyle bir katliam yapmaya kışkırtma ihtimali olmakla beraber, boru sesinin arkasından kayıkçıların suya atlayarak kıyıya doğru yüzmeleri, olayın daha önce planlandığını düşündürmektedir. Halbuki sipahileri bu istenmeyen olaylara iten yeterince tahrik vardı. Çünkü sipahilerin hakim olduğu Uttar Pradeş'deki pek çok yerleşim merkezinde Tuğgeneral J. Neill tarafından hunharca işlenen daha geniş çaptaki katliamların haberi Kanpur'a ulaşmıştı. Üstelik Kanpur'da sipahilerin subayları öldürmesine karşılık, İngilizler tarafından alınan her esir, hiçbir kural tanınmadan idam edilmişti. O sebeple Sati Chaura Ghat'taki katliamın daha önceden planlanmış olması mümkündür. Ancak öyle olsa bile kim tarafından planlandığı bilinmemektedir. Bazı şahitlerin ifadelerine göre hareket emrini Tantia Topi vermiştir. Tantia Topi, kendi ifadesinde; *"Gidip kırk kayık hazırlattım. Bu kayıklara bütün erkek, kadın ve çocukları bindirttikten sonra Allahâbad'a doğru yola çıkardım. Bu sırada sipahiler, suya atladı. Erkek, kadın ve çocuk demeden katliama başladılar ve kayıkları yaktılar."* demektedir. Tantia Topi'ye göre verdiği işaret; *"kayıkların yola çıkarılması için verilmiş bir işarettir."* Halbuki görgü tanıkları; *"Tantia'nun katliam için işaret verdiğini duyduklarını"* özellikle belirtmişlerdir. Bununla beraber, kendi kafalarını kurtarmak veya ödül kazanmak isteyen bu tanıkların ifadeleri de pek sağlıklı olmasa gerekir. Öyle ki bu tür kanıtların ağır ceza mahkemesi tarafından suçlunun tespitinde yeterli sayılması da pek zayıf bir ihtimaldi. Ancak İngilizler o günlerde ispiyoncuların kim olduğuna bakmadan her yaygın hikayeyi doğru olarak kabul edebilecek ruh halindeydiler. Bkz., R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.487; Sati Chaura Ghat'taki katliamın ayrıntılı bir tasviri için bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.183; R. Collier, **a.g.e.**, s.139 vd.

¹³³ Bkz., J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.502.

öldürülürken diğerleri de esir edildi.¹³⁴ Bu çatışmadan sadece dört İngiliz, bir kayıkla kaçabilmişti.¹³⁵

Bütün bu olanların Nana Sahip'tarafından önceden tezgahlanmış bir komplo olup olmadığı bilinmemektedir.¹³⁶ Zira Nana Sahip, olaylar cereyan ederken nehrin kenarında değildi. Ancak daha sonraki tutum ve davranışları böyle bir ihtimali kuvvetlendirmektedir. Çünkü katliam günü, bu olayın şerefine toplar ateşlenirken Nana Sahip, top sesleri ve şenlikler arasında "*beyaz suratlar*"a karşı kazanılan zaferi kutlamak üzere emirler verdi.¹³⁷

Sipahilerin kazandığı bu zaferden sonra kahraman bir fatih edasıyla hareket eden Nana, 30 Haziran 1857 tarihinde, eskiden olduğu gibi debdebeli bir törenle "*Pişva*" ilan edildi.¹³⁸ Bithur'daki sarayında ziyafet ve eğlenceler içinde yaşarken, pişvanın renkli bahçesinden tumturaklı ilanlar yayınlarak İngilizler aleyhine propaganda yapmayı da ihmal etmedi. Yerel liderlere ve subaylara, hükümdar sıfatıyla gönderdiği emirler, İngilizler karşısında kazandığı şereften bahseden övünmeler ve abartılarla dolu zafer hikayeleriyle süslendi. Onlara "*Poona ve Punna'daki bütün İngilizlerin cehenneme gönderildiği ve Delhi'deki beş bin İngilizin, pişva birlikleri tarafından kılıçtan geçirildiği haberlerinin bütün şehir ve köylerde davul sesleri ile ilan edilmesi*" emredildi.¹³⁹ Çünkü Hansi gibi yakın beldelerde Kanpur'la aynı zamanda başlamış olan ayaklanma, çok hızlı bir şekilde diğer yerlere de yayılmıştı.

¹³⁴ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.183; R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.486; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.750; R. Collier, **a.g.e.**, s.142 vd.

¹³⁵ Bunlar 53. yerli piyade alayı teğmenleri Thomson ve Delafosse ile 84. piyade neferi Murphy ve Bengal topçu birliğinden Topçu Sullivan adlı askerlerdi. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.163.

¹³⁶ İngiliz kaynaklarının hemen hepsinde bu katliamın önceden planlandığı bildirilirken Hintli tarihçiler bunu inkâr etme eğilimindedirler. Olayların gelişimi tarafsız bir şekilde incelendiği zaman görülmektedir ki planlama en baştan olmayıp daha sonra Allahabad'a güvenli bir geçiş için anlaşma yapıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.161 vd.

¹³⁷ Bkz., J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.505; R. Collier, **a.g.e.**, s.148 vd.

¹³⁸ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.502.

¹³⁹ R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.486; Halbuki İngilizlerin intikamı korkunç olacaktı. Wehler'in intikamını almak için 7 Temmuzda yaklaşık bin kişiden oluşan bir Britanyalı tabura ek olarak yirmi gönüllü ve yüz otuz Sih asker ile altı toptan müteşekkil orduya kumanda eden General Henry Havelock, Nana Sahip'in emrindeki beş bin kişilik kuvveti yenerek Kanpur'a girecek ve görülmemiş işkencelerle bir katliam yapacaktı. Bu konuda geniş bilgi için bkz., T.R. Holmes, "*The Mutiny*", s.187; J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.505; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.752;.

b. Hansi Ayaklanması:

Hansi'nin son racası Gangadhar Rao öldüğü zaman erkek varisi yoktu. Bu münasebetle racanın dul karısı Rani Lakshmi Bai,¹⁴⁰ racalığı meşru bir şekilde ayakta tutabilmek için bir erkek evlat edinmişti. Ancak İngilizler onun meşruiyetini tanımadılar. Çünkü Lord Dalhousie'nin, Lapse doktrini¹⁴¹ bahanesiyle 1850'li yıllarda Hindistan'daki toprak ilhaklarından, Hansi de nasibini alacaktı. Her ne kadar İngilizler, Oudh'da olduğu gibi kötü yönetimi bahane ederek Hansi'yi ilhak edebilirlerse de veliahdın meşruiyetini tanımamak daha kolay ve geçerli bir yol olmuştur.¹⁴² Onların bu bahanesi sadece Rani

¹⁴⁰ 1853 yılında Hansi Hakimiyetinin başına geçen Lanksmi Bai, Sipahi İsyanı başladığında O da isyancılara katılarak Hansi'yi Sir Hugh Rose komutasındaki İngiliz birliklerine karşı savunmaya çalışmıştır. Arka arkaya sürdürdüğü pek çok mücadelenin neticesinde 17 Haziran 1858'de ölen Lanksmi Bai, isyanın en iyi ve en kahraman lideri olarak tanınmıştır. Bkz., R.C. Majumdar, "The Annexations of Dalhousie", s.65 vd; S.Bhattacharya, a.g.e., s.538.

¹⁴¹ "Lapse" kelimesi, İngilizcede; "geçme, ihmal yüzünden hak ve tasarrufunu elden kaçırma, ihmal veya vefat dolayısıyla başkasına intikal etmek" anlamlarına gelir. Bu doktrin, bağımlı veya varlığını İngiliz gücüne borçlu olan devletlerle ilgilidir. Hindu devletlerinde, tabî vâris başarısız olduğunda onun yerine evlatlık bir oğulun başa geçmesi dini bir gerekliliktir. Oysa Lapse doktrinine göre, bu durumdaki bir devlet, tabî verâsetten mahrum olduğu için evlatlık veliahtlar hiçbir hakka sahip değildir. Daha doğrusu evlatlık oğul, evlat edinen babanın sadece özel mal varlığına sahip olabilir. Bundan başka hiçbir şekilde hükümler olamaz. Bundan dolayı Lapse doktrini, Hindu idarecileri son derece sınırlamış ve büyük gerginliğe sebep olmuştur. İlk olarak 1834'de yürürlüğe konulan bu kanun, Hindu devletleri arasındaki kargaşa ve kanuna duyulan tepkiler de göz ardı edilerek, Lord Dalhousie (1848-56) zamanında büyük bir titizlikle uygulandı. Lord Dalhousie, bu doktrini bahane ederek 1848'de Satara, 1849'da Jaitpur ve Sambalpur, 1850'de Baghat, 1852'de Udaipur, 1854'de Nagpur ve 1855'de Hansi racalıklarını İngiliz Hint İmparatorluğu'na kattı. Hatta Nagpur racasının bütün mal varlığı ve mücevherleri, açık artırmayla satıldı. Lord Dalhousie, bunlardan başka Karauli Raçput Devleti'ni de ilhak etmek istemiş ancak merkezi hükümet buna izin vermemiştir. Çünkü Satara ve Nagpur'un İngilizlere bağlanması, Hindistan İngiliz hükümetinin yayılma ilgisinin büyük ölçüde bu yöne kaymasına sebep olmuştur. Bu racalıkların bağlanmasıyla Madras ve Bombay arasına ek olarak Kalküta ile Bombay arasındaki bölgenin de tamamı yarı bağımsız olmaktan çıkarılarak İngilizlere bağlandı. Ancak bütün bu toprakların İngilizlere bağlanması, buraların sahipleri durumunda olan racaları tedirgin etmiştir. O sebeple kendi topraklarının geleceğini tehlikede görmeye başlayan racaların içinde bulunduğu endişe ve kargaşa, sipahi ayaklanmasını tahrik eden unsurlardan biri olacaktır. Bkz., Vincent A. Smith, **The Oxford History of India; From the Earliest Times to the end of 1911**, London 1920, s.705 vd; S.Bhattacharya, a.g.e., s.310 vd; İngilizler, bahaneyle vilayetlere el koyarken halkın tepkisini ölçmeyi de ihmal etmiyorlardı. Bunlardan Sir John Strachey, "Bir defasında Britanya yönetim bölgesinde bulunan bir kısım köyün vilayetlerden birine aktarılması göreviyle oraya gitmişim. Onların kendilerine uygulanan bu zalim adaletsizliğe karşı gösterdikleri tepki ve protestoları unutmam mümkün değildir. Ne yazık ki buralarda hükümetimizin sevildiğini söyleyemeyeceğim." demektedir. Bkz., T.R.Holmes, "The Mutiny", s.169 vd.

¹⁴² Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (nşr.M.Günay), Ankara 2001, s.361.

Lakshmibai'nin değil, aynı zamanda sipahilerin de kin beslemesine sebep olmuştu. Bundan dolayı Mirat'ta başlayan ayaklanmanın Hansi'ye ulaşması uzun sürmedi.¹⁴³

Ayaklanma, Delhi'ye sıçradıktan sonra süratle Yamunâ Nehri'nin güneyine yayıldı ve Hansi'deki sipahileri etkiledi. Burada bulunan iki kaleden küçük olanı garnizonun içindeydi. Sipahilerden bir kısmı, 5 Haziran 1857 tarihinde, değişik bahaneler ileri sürerek küçük kaleyi ele geçirdiler. Bu sipahilere, önceden yapılmış plân gereği, bazı sivil gönüllüler de katılınca 6 Haziranda tüm kuvvetler ayaklandı. Bu olaylar sırasında bazı subaylar öldürülüp kimileri de yaralanınca sağ kalan Avrupalılar, kasabanın dışındaki diğer kaleye sığındılar. Sipahiler, 8 Haziranda, "*Avrupalıların, yanlarına silah almadan kaleyi terk etmeleri durumunda korunacakları*" sözünü verdiler. Bu teminata güvenerek kaleyi silahsız terk eden Avrupalılar, civardaki bir bahçeye götürülerek, burada büyük bir soğukkanlılıkla katledildi. Böylece sipahiler, elli yedi erkek, on iki kadın ve yirmi üç çocuk olmak üzere toplam doksan iki¹⁴⁴ Avrupalıyı öldürdükten üç gün sonra Delhi'ye doğru yola çıktılar.¹⁴⁵

Bu isyanı Rani Lakshmibai'nin mi idare ettiği yoksa sipahilerin mi onu liderliğe zorladığı konusu tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır.¹⁴⁶ Ancak önemli olan Rani Lakshmibai'nin buradaki isyanın simgesi haline gelmesidir.

Rani, sipahilerin arkadaşı değildi. Bu yüzden onun, isyancılar tarafından, para, silah ve fil yardımına zorlanmış olması mümkündür. Zira o bu konudaki ifadesinde; "*eğer isteklerine uymakta tereddüt ederse, evini havaya uçuracaklarını*" söyleyen sipahiler tarafından tehdit edildiğini, bu yüzden hayatını ve şerefini kurtarmak üzere çok büyük miktarda para ödeyerek onların tüm isteklerine rıza göstermek zorunda kaldığını söylemiştir.¹⁴⁷ Rani Lakshmibai'nin ifadesi, baskıya mecbur kalmasından dolayı Hansi isyanı hakkında önceden tutulmuş resmi raporlara rağmen diğerlerinden bağımsız

¹⁴³ Bkz., T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.201.

¹⁴⁴ Bu bahçede katledilenlerin sayısı başka bir görüşe göre yetmiş iki kişidir. Bkz., R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.488.

¹⁴⁵ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.71.

¹⁴⁶ Bazı Hintli tarihçiler, Rani Lakshmibai'nin bu isyanı idare ettiğine dair kesin hiçbir delilin olmadığını ve sipahilerin onu yardıma zorladıklarını iddia etmektedirler. Rani'nin İngilizlere yazmış olduğu mektuptaki ifadeleri ile sipahilerin Hansi'den ayrılmalarından hemen sonra İngilizlerle irtibat kurmasını da bu zorlamaya delil olarak göstermektedirler. Bu konuda geniş bilgi için bkz., L. James, **Raj; The Making and Unmaking of British India**, London 1997, s.234 vd. R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.488 vd.

¹⁴⁷ R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.489.

değerlendirildi. Çünkü Rani'nin isyandan sonraki tutum ve davranışları bunu göstermekteydi.

Âsi sipahiler Delhi'ye gitmek üzere Hansi'den ayrılır ayrılmaz, Rani, İngiliz yetkililerle irtibata geçmiş ve isyan hakkında ayrıntılı bir rapor göndermişti. Rani'nin de yazdığı gibi Hansi'nin yönetiminden sorumlu olan Saugor Tümeni komutanı, onun mâsum olduğuna ve İngiliz lehine bir tutum içinde olduğuna inanıyordu. Kaldı ki Hansi'deki tüm İngiliz subayları öldürülmüş ve bütün bölge yağmalanmış olduğundan, buranın elde tutulması için ona ihtiyacı vardı. Bu yüzden resmi ilan çıkararak, bölgeyi İngilizler adına yönetmek üzere Rani Lakshmibai'yi atadı. Rani, bu görevi kabul ederek İngiliz hükûmeti adına Hansi'nin yönetimini ele aldı. Buna rağmen Hindistan'daki İngiliz hükûmeti, tehlike giderilince, onun baştan beri gerek isyanın çıkmasında gerekse de Avrupalıların katlinde âsi sipahilerle suç ortağı olduğunu iddia ettiler. Hatta onun suçlu olduğuna dair kanıtlar toplamak üzere emirler yayınladılar.¹⁴⁸

Rani Lakshmibai, onların bu düşüncelerini değiştirmek için, pek çok teşebbüste bulundu ama başarılı olamadı. Mâsum olduğu yolundaki itirazları, kabul edilmediği gibi, İngilizlere bağlı olduğunu ilan etmiş olması da dikkate alınmadı. Bütün bunlara rağmen "İngilizlerin onu Avrupalıların katliamından sorumlu tutarak mahkemeye çıkartmaya karar verdiğini" duydu.¹⁴⁹ Bunun üzerine İngilizlere karşı şerefini koruyabilmek için iki yoldan birini seçmesi gerekiyordu. Biri darağacında sallanmak, diğeri ise silahlı bir şekilde karşı koyarak gerekirse savaş alanında kahramanca ölmek. O da kendisine yakışır bir şekilde ikinci yolu seçecektir.¹⁵⁰ Çünkü sipahi ayaklanmasının Hansi'yi de aşarak Pencap'a ulaşması, bu yoldaki kurtuluş umudunu da artırıyordu.

c. Pencap Ayaklanması:

Mirat ve Delhi'deki olayların haberleri Lahor'a vardığında, yetkililer sipahileri silahsızlandırmaya karar verdikleri için Pencap'ta ciddi bir gerilim yaşanmamıştı. Dolayısıyla pek çok yerde sipahileri silahsızlandırma işlemi, mesele çıkmadan halledildi. Lahor'da iki bin beş yüz sipahi, altı yüz Avrupalı asker karşısında hiç direnmeden silahlarını yere bıraktılar.¹⁵¹ Bunu Firozpur'daki sipahi alaylarının silahsızlandırılması

¹⁴⁸ Bkz., L. James, **a.g.e.**, s.262.

¹⁴⁹ Bkz., J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.507; L. James, **a.g.e.**, s.234.

¹⁵⁰ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.756; R.C. Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.489; L. James, **a.g.e.**, s.262.

¹⁵¹ Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.65 vd.

takip etti. Buradaki sipahi alaylarından biri kolaylıkla silahlarını verirken iki yüz sipahi buna itiraz edip ayaklandı. Geriye kalan silahsız sipahiler de garnizonu terk ettiler. Ancak bunlar silahlı İngiliz askerlerince takip edilmekteydiler. Bu durumda Patiala'ya giden bazıları oranın Sih yöneticisi tarafından hapsedilirken, diğerleri köylüler tarafından tutuklanıp İngiliz yetkililere teslim edilmiş, çok az bir kısmı ancak Delhi'ye ulaşabilmiştir.¹⁵²

Cullundur'da sipahi alaylarını silahsızlandırmak üzere hazırlık yapılmıştı. Ancak İngiliz yetkililer, Kapurthala racasının yardımlarına rağmen, yeterli sayıda Avrupalı birlik olmadığı için bu tarihi, iki kez değiştirmek zorunda kalmışlardı. Sipahiler, durumun hassasiyetini anlayınca derhal ayaklandılar ve Ludhiana'ya doğru yola koyuldular.¹⁵³

İngilizlerin Ludhiana'daki başkan vekili, yeteri kadar askeri olmadığı için, Nâbhâ racasının yardımına rağmen, onları yakalamayı başaramadı. Çünkü onlar, Ludhiana'ya vardıkları zaman oradaki sipahiler ve halktan yardım gördüler. Böylece daha da güçlenmiş olarak mahkûmları serbest bırakıp, hükûmet görevlilerinin evlerine saldırarak, yerli tacirleri yağmaladılar ve daha sonra Delhi'ye doğru yola çıktılar. Buradan ayrılmakla büyük bir hata yapmışlardı. Çünkü Ludhiana, Pencap'taki önemli yolları kontrol eden bir kavşak olması sebebiyle stratejik bir noktaydı. Yeterli kuvveti sağlayıp, burayı ellerinde tutabilselerdi, ayaklanmanın geleceği farklı olabilirdi. Oysa plânsız hareket ettikleri anlaşılan sipahiler, Ludhiana'nın stratejik önemini kavrayamadılar ve burayı ellerinde tutmak için herhangi bir çaba göstermediler. Sipahilerin Cullundur'u bir an evvel terk etmek istemelerinden dolayı gerçek cephane yerine kuru sıkı aldıkları iddia edilse de çok kısa bir süre kaldıkları Ludhiana'da yapmış oldukları tahribat, bunun doğru olmadığını göstermektedir.¹⁵⁴ Nitekim cephane desteği olan âsi sipahiler, her yerde olduğu gibi burada da kundakçılık, cinayet, yol kesmek, hayvan çalmak vs. pek çok suçu kısa bir zamanda çekinmeden işlemişlerdi. İngilizler, yeniden hakimiyet sağlayıp da bazı suçluları yakaladıkları zaman, bunlar büyük bir saflıkla suçlarını, İngiliz yönetiminin sona erdiğine inandıkları için işlediklerini itirâf edeceklerdir. Sonuçta Ludhiana'da para cezaları devreye girecek ve nüfus silahsızlandırılacaktır.¹⁵⁵

Kangra'daki sipahiler, herhangi bir şekilde itiraz etmeden silahlarını teslim etti. Ancak Multan'daki iki bin sipahinin silahlarının nasıl alınacağı hususu, İngilizleri

¹⁵² Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.509 vd.

¹⁵³ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.490.

¹⁵⁴ Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.190 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.755vd.

¹⁵⁵ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.490.

korkutmaktaydı. Oysaki korkulan şey başa gelmedi.¹⁵⁶ Altmış Avrupalı ve sadık sipahilerin yardımıyla bu önemli kuvvetin silahları da itirazsız bir şekilde alındı. Bunu Peşaver'deki üç bin sipahi ile beş yüz sovarın hiçbir zorlukla karşılaşmadan silahsızlandırılması izledi. Bununla beraber bir gurup sipahi, gece kaçmayı başardıysa da başlarına ödül konulmasından dolayı pek çoğu yerli kabilelere mensup kişiler tarafından yakalanarak öldürüldü.¹⁵⁷ Sipahi ayaklanmalarını en acımasız şekilde bastıran İngilizler, etkisiz kaldıkları yerlerde de Amerika'da olduğu gibi onların başına ödül koyarak, bu işi yerlilere yaptırıyorlardı. Yani insan ve silah gücünün yetişemediği yere paranın gücü rahatlıkla ulaşabiliyordu. Bu adaletsiz uygulamalara Hoti Mardan'da olduğu gibi bazen kendi subayları bile dayanamıyordu.

Hoti Mardan'da bulunan 55. Piyade Alayının İngiliz subayları, sipahilere güvendikleri için onların silahsızlandırılması fikrine karşı çıktılar. Buna rağmen silahsızlandırılan sipahilerin, Peşaver'den gönderilmesini, kınamak için, başlarında bulunan İngiliz komutan intihar etti. Ancak onun intiharı hiçbir çözüm getirmemişti. Çünkü firar eden 55. Yerli Piyade Alayı, amansız bir şekilde takip edildi. Onlardan yüz kişiden fazlası öldürülürken, üç-dört yüz kişi yaralandı ve yaklaşık yüz yirmi kişi de yakalandı. Geri kalanlar da Svat bölgesine kaçtı.¹⁵⁸ Svat'ın fiili hükümdarı, Ahund¹⁵⁹ diye bilinen yaşlı bir din adamıydı. Sipahiler, kendilerinin din uğrunda savaştıklarını söyleyerek, Ahundu, onları hizmetine alması için iknâ ettiler. Böylece sipahilerin Pencap'ı tehdit edecek gücü yeniden kazanıp dönebilecekleri tehlikesi ortaya çıktı. Zira kendisine sığınan sipahilerle daha da güçlenen Ahund, halkın da desteğini alarak İngiliz gücünü kırabilmek için sipahilere, kâfirleri yok etmek üzere Peşaver vadisinde kutsal bir savaşı telkin etmekteydi. Ancak her nedense böyle bir cihat olmadı ve Ahund, sipahileri İndus Nehrine doğru yönlendirerek ülkesinden çıkardı. Bunun üzerine İngilizler rahat bir nefes alırken, sipahiler de acziyet içinde Keşmir maharacasının merhametine sığındılar. Fakat başkan vekili onları takipten vazgeçmemişti. Çünkü yeniden teşkilatlanmaları halinde çok büyük bir güç olabilir ve İngilizlerin karşısına çıkabilirlerdi. O sebeple vali vekilinin kışkırtması ile zemindarlar ve köylüler bütün geçişleri tuttuğu için sipahiler Kûhistan'a girmeye zorlandılar. Buraya gelirken neredeyse geçişi imkansız olan engebeli dağları turmandılar ve pek çoğu nehirde boğuldu. Diğer bir kısmı başkan vekilinin emrindeki

¹⁵⁶ T.R.Holmes, "The Mutiny", s.191 vd; J.C.Marshman, a.g.e., s.510.

¹⁵⁷ R.C. Majumdar, "The Spread of the Mutiny", s.490.

¹⁵⁸ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.747.

¹⁵⁹ Şiîlerin dini liderine *ahund* denilmektedir.

dağcılar tarafından taşlandılar ya da öldürüldüler. Teslim olanlar ise ya asıldı ya da kurşuna dizildi.¹⁶⁰

Pek çok kışlada sipahilerin silahlarını alan gezici kollar, birkaç yer haricinde hiçbir dirençle karşılaşmadılar. Onlara Pencap'ın beş önemli kolundan biri olan Celum'da direnen sipahiler, yakalandı ve bir kısmı öldürüldü. Bundan başka Keşmir racası, oraya kaçanları tutuklayarak İngilizlere teslim etti. Kalan firâilerin bir kısmı da köylüler tarafından yakalandı. Yine Sialkot'taki sipahiler de silah bıraktırmaya karşı tepki göstererek ayaklandı. Ama ayaklanma sert bir şekilde bastırılarak sipahilerden bir kısmı öldürülünce diğerleri Hoshiarpur'a gitmek üzere oradan kaçtılar. Ancak bunlar takip edilip ortadan kaldırıldılar.¹⁶¹

Görüldüğü üzere birkaç küçük istisna dışında, hemen bütün kışlalardaki sipahiler, silahlarını karşı koymadan teslim ettiler. Hatta bazıları silahlarını komutanın evine kadar götürmek zorunda kalıyorlardı. Bu hareket, Pencap'taki isyanın karakterini ve diğerlerinden farklı yanlarını da ortaya koymaktadır. İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki Pencap'ta herhangi bir ayaklanma çıkmamış, isyanın olduğu birkaç küçük istisna da İngilizlerin silahsızlandırma hareketi karşısında silahlarını vermek istemeyen bazı sipahilerin başkaldırısından ibaret kalmıştır. İkincisi, Pencap'taki sipahiler, Oudh ve Rohilkend'deki meslektaşları gibi nüfuzlarını kurmayı başaramamışlardır. Üçüncüsü de her zaman sadık kalıp, hiç bir kötülük yapmamalarına rağmen silahları ellerinden alınmıştır. Bunun üzerine tek yaptıkları, kendilerini korumak için kaçmak olan sipahiler, çok ciddi bir şekilde takibata uğrayarak işkence edilmiş ve öldürülmüştür. Hatta silahları alınan bazı sipahiler de hazin bir sonla karşılaşmışlardır. Mian-Mir'de silahları alınan 26. Piyade Alayı hep birlikte 30 Temmuz 1857 tarihinde kışladan ayrılırken yollarının iki İngiliz subay tarafından kesilip öldürülmeleri bunun en iyi örneğidir.¹⁶²

Kelat-i Gılzay'daki küçük bir garnizon hariç, Pencap'taki sipahiler, geçmişteki tutumları göz ardı edilerek yalnızca şüphe üstüne silahsızlandırılmışlardı. Halbuki Pencap'taki yetkililerin daha fazla güvendikleri savaşçı Patan kabilelerinden, asker toplama mecburiyeti doğmuştu. Toplanan bu sipahiler, Lahor, Multan, Peşaver ve Bannu'ya, yayılmacı İngiliz politikasının bir aleti olarak gitmişlerdi. Oysa şimdi her şey tersine dönmüş, Yusufzai ve Kohat kabilelerine mensup Pencaplı Müslümanlar ile Sihler, besledikleri kinin de etkisiyle Kuzey Hindistanlılar, Müslümanlar ve gayri Müslimlere

¹⁶⁰ H. Beveridge, **a.g.e.**, s.575; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.491.

¹⁶¹ Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.191vd.

¹⁶² Bkz., J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.746; T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.190.

karşı birleşmişlerdi.¹⁶³ Nitekim bunlar ülkenin her yerinde birdenbire ortaya çıkan ayaklanmaları bastırmak için biçilmiş kaftandı.

ç. Ayaklanmadan Etkilenen Diğer Bölgeler:

Hansi'deki isyan haberleri 10 Haziran 1857 tarihinde, Hansi Alayını oluşturan müfrezelerin bulunduğu Novgong'daki sipahilere ulaştı. Bu haberler, sipahileri heyecanlandırıp tedirgin etmekle kalmıyor, sanki gizli bir isyan emrini de onlara ulaştırıyordu. Bu münasebetle Oudh bölgesinden toplanmış olan Galyor Kışlasındaki sipahiler, 14 Haziranda ayaklandılar.¹⁶⁴ Bu sipahiler, kadınlara zarar vermemelerine rağmen ele geçirdikleri bütün Avrupalı erkekleri öldürdükten sonra beklemeye başladılar. Sindia liderliğinde çok iyi eğitilmiş ve donanmış olan bu güçlü sipahi birlikleri, İngilizlere karşı savaşmak umuduyla uzun bir süre Galyor'da boş yere beklediler. Halbuki bu zinde kuvvet, Orta Hindistan, Delhi, Agra ve Kanpur'daki ayaklanmalarda daha etkili olabilirdi. Nitekim bu uzun beklemenin sonunda gerçekten ayaklandıkları zaman, etkili bir rol oynayabilmek için çok geç kalmışlardı.¹⁶⁵

Holkar birlikleri 1 Temmuzda İndore'de ayaklanınca onlara karşı İngiliz garnizonunda bulunan, Hindistan'ın ilkel bir kabilesine mensup üç yüz Bhil askeri¹⁶⁶ ve iki Bhopal süvari bölüğü kullanıldıysa da fayda etmedi. Bazı Avrupalılar öldürüldü, hazine yağmalandı ve halkın malı yakılıp yıkıldı. Bunu, Mhov'daki ayaklanma takip etti. Haziran ayı sonuna doğru ayaklanma, Sagar ve Narmada bölgelerine kadar ulaşmıştı.¹⁶⁷ Bunun yanı sıra Dhar racasının hizmetindeki ücretli Arap ve Afgan askerler de İngilizlere karşı ayaklandı. Daha da önemlisi Sindia'nın birliklerinden bir kısmı Mandasor'u ele geçirince, kısa bir süre için Galyor Kışlasındaki âsi süvariler ile Afgan ve Mekranî Müslümanları da bunlara katıldı. Bu farklı kabilelerden müteşekkil gücün lideri Şehzâde Firuz Şah, İngilizlere karşı cihat ilân etmiş olan Delhi Türk hükümdarının soyundan geliyordu. Dolayısıyla pek çok farklı kabile, meşruiyetini tartışmadan onun liderliğinde birleşiyorlardı. Bu üstünlüğü iyi kullanan Firuz Şah, Mandasor kasabasını aldı ve kendisini

¹⁶³ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.491 vd.

¹⁶⁴ J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.515; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.744.

¹⁶⁵ H. Beveridge, **a.g.e. IX**, s.659 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.755; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.492.

¹⁶⁶ Hindistan'daki İngiliz ordusunda Bhil askerlerinin oynadığı rol hakkında geniş bilgi için bkz., R.C. Majumdar, *"Disturbances and Armed Resistance"*, **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988, s.437.

¹⁶⁷ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.201.

padişah ilân etti. Daha sonra Pratabgarh, Javra, Sitamau, Ratlam ve Salumbar gibi komşu vilayetlerin hâkimlerine mektuplar yazarak onları bu yeni oluşturduğu birliğe katılmaya davet etti. Ancak onun bu davetine Javra Hanedanı'na mensup Abdul Settar Han'dan başka cevap veren olmadı. Buna rağmen kuvvetlerinin sayısı, Eylül ayında yaklaşık on sekiz bin kişiye ulaşmıştı. Firuz Şah, daha fazla beklemek istemedi ve Kasım ayında elindeki birlikleri İngilizlerin kontrolünde olan Nimaç üzerine gönderdi. Bu kuvvetler Jiran'da birkaç küçük birliği yenerek bazı kaleleri kuşattı. Ancak sonunda merkezdeki genel valinin ajanı olan ve Dhar'daki isyanı bastıran Henry Marion Durand'ın¹⁶⁸ komutasındaki İngiliz birlikleri ile karşı karşıya geldiler. Garoria'da kuvvetleri bozguna uğratılan Firuz Şah, bu haberi duyunca İngilizlerden geri alınmış olan Mandasor'dan kaçtı. Daha sonra başka vilayetlerdeki ayaklanmaları teşkilatlandırarak pek çok kez İngilizlerin karşısına çıkacak ve onları hayli uğraştıracaktır.¹⁶⁹

Dış etkilere çok açık olmayan Racistan'da bile bu ayaklanmanın yankıları hissedildi. Buradaki sipahiler, daha önce bölgeye baskın yapan Firuz Şah'ın kuvvetlerinden çok etkilenmişlerdi. Bundan dolayı 28 Mayıs'ta Nasirâbat, 3 Haziran'da da Nimaç garnizonundaki sipahiler ayaklandı.¹⁷⁰ Burada da önce kışlalar yağmalanıp, subay evleri yakıldıktan sonra Delhi'ye gitmek için yola çıkıldı. Halkın tarafsız kaldığı bu ayaklanmada, Jodhpur racası başta olmak üzere Raçput liderleri İngilizlere yardım etti.¹⁷¹ Yalnız İngilizlere özel bir kını olan, Ahua veya Oudh hakimi Thakur Kusal Sing sipahilere katıldı ve hem Jodhpur birliklerini hem de Yüzbaşı Mason komutasındaki İngiliz birliklerini bozguna uğrattı. Kahramanca çarpışmasına rağmen sonunda teslim olmak zorunda kaldı. Racistan'daki ayaklanma, sürerken Kotah'ta da bir isyan başlamış, sipahiler şehri ele geçirerek Maharaca'yı tutsak etmişlerdi. Fakat altı ay devam edecek olan bu ayaklanma, daha sonra İngilizler tarafından bastırılacaktır.¹⁷²

Bihar'daki en önemli askeri yerleşim Dinapur'du. Patna'nın hemen güneyinde bulunan bu merkez, Kalküta'dan yukarı Hindistan'a kadar kara ve nehir yolunu kontrol eden önemli bir stratejik konuma sahipti. Buradaki sipahiler, Haziran ayı boyunca hatta

¹⁶⁸ Hindistan istihbarat servisine yirmi üç yaşında girerek özellikle Afganistan ile İngiliz Hindistan'ı arasındaki "Durand hattı" diye bilinen sınırı 1893 yılında çizerek Afgan Sınır Komisyonu'na kabul ettiren Sir Henry Mortimer Durand'ın babasıdır. Henry Marion Durand, Bengal mühendislerinin bir memuru olarak Hindistan'a gelmiş ve 1870 yılında Pencap valiliğine kadar yükselmiştir. Ancak uzun süre valilik yapmadan 1871 yılında geçirdiği bir kaza sonucunda ölmüştür. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.320.

¹⁶⁹ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.492 vd.

¹⁷⁰ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.744.

¹⁷¹ H. Beveridge, **a.g.e.IX**, s.677 vd.

¹⁷² Bkz., J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.510 vd.; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.493.

Temmuz başlarında dahî sadakatlerini korumaktaydılar. Bununla birlikte Hindistan'ın diğer vilayetlerinden gelen ayaklanma haberleri, sipahilerle İngilizler arasındaki güvensizliği artırmaktaydı. O sebeple Patna hâkimi William Tayler, Hindistan İngiliz Hükûmeti'ni sipahilerin derhal silahsızlandırılması konusunda uyardı.¹⁷³ Hükûmet son kararı Dinapur'daki komutana bıraktı. O da biraz tereddütten sonra bir orta yol izledi. Buna göre sipahilere silahlarını bıraktırarak onları tahrik etmek yerine yalnızca tüfek mermilerini kontrol altına alarak silahlarını zararsız hale getirmeye karar verdi. Nitekim sabah Avrupalı birlikler geldiler ve bu mermileri, öfkeli sipahilerin yanlarında cephanelikten taşıdılar. Akşam, Avrupalı birlikler yemek yediği sırada içtimada olan sipahilerden, üzerlerinde taşıdıkları mermileri de teslim etmeleri istenince, sipahiler bu isteğe; subaylara ateş ederek cevap verdiler. Komutan sipahilerin karşıya geçmesini engellemek üzere nehirde buharlı bir gemide bulunmaktaydı. Bu yüzden komuta boşluğu yaşandı ve diğer subaylar da bu başkaldırıyı hemen bastırmaya yönelik herhangi bir kararlı harekette bulunmakta tereddüt ettiler. Bu boşluğu fırsat bilen sipahiler, cephanelikten taşınmış olan tüfek mermilerini tekrar ele geçirerek Son nehrine doğru yola koyuldular. Avrupalılar infial içinde olduklarından hiçbir şey yapamadılar. Oysaki geçilmesi oldukça zor olan Son nehrinde sipahileri kısırabilir ve kolaylıkla isyanı bastırabilirdi. Fakat Mirat'taki intibaksızlık burada da tekrarlandı ve sipahiler tâkip edilmedi. Böylece güvenli bir şekilde Arrah'a vardılar¹⁷⁴ ve buranın Raçput Zemindarı Kunvar Sing¹⁷⁵ de onlara katıldı. Bunu Bihar'daki diğer ayaklanmalar izledi.¹⁷⁶ Ayaklanan bir kısım sipahiler, Ağustos'ta Noada'ya geldi. 8 Eylül 1857 tarihinde kamu binalarını yakıp yıkan bu sipahiler, daha sonra Gaya'ya doğru ilerlediler. Burayı korumak için şehir dışına çıkmış olan Sih ve Avrupalılardan müteşekkil küçük bir kuvveti ağır bir şekilde yenerek Gaya'ya girdiler.¹⁷⁷ Burada mahkumları serbest bıraktıktan sonra Avrupalı yöneticilerin sığınak olarak kullandıkları eve saldırdılar. Fakat almayı başaramadılar. Bu arada Deogarh'taki sipahiler de ayaklandı, fakat ciddi bir İngiliz

¹⁷³ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.745.

¹⁷⁴ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.181.

¹⁷⁵ Kunvar Sing, Bihar'ın Arrah Bölgesindeki Jagadishpur'a sahip olan bir Raçputtur. Sipahi ayaklanmasından bir süre önce Bengal Gelir Kurulu tarafından topraklarının gelirinden mahrum edilince, İngilizlere düşman olmuştur. O sebeple Doğu Hindistan Şirketi'nin yönetimini her vesileyle kırmaya başlamıştır. Bu yüzden 1857 yılında başlayan Sipahi ayaklanması, ona altın bir fırsat sunmuştur. Kunvar Sing, büyük bir arzu ve heyecanla bu ayaklanmaya katılmış ve pek çok Avrupalıyı öldürmüştür. Ancak katılmış olduğu isyan, Bengal Topçu Binbaşısı Vincent Eyre'nin yardımını alan Patna Tümen Komutanı William Taylor tarafından bastırılmıştır. T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.200; Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.534.

¹⁷⁶ R.C.Majumdar, "*The Spread of the Mutiny*", s.494.

¹⁷⁷ J.C.Marshman, **a.g.e.**, s.510 vd.

saldırısına dayanamayıp dağıldılar. Yine Ramgarh taburundaki sipahiler, Hazarbağ'da ayaklanınca Sambalpur'daki arkadaşları da onları izlediler.¹⁷⁸

Ayaklanmalardan en az etkilenen, Dekken bölgesi olmuştur. Bu bölgede Kolhapur dışında ciddi bir isyan baş göstermedi. Kolhapur'daki sipahiler, 31 Temmuz 1857 tarihinde ayaklandılar ve hazineyi yağmaladıktan sonra kasabaya doğru ilerlemeye başladılar. Ancak kapılar kapalı olduğu için daha fazla ısrar etmeyip, pek çoğu saflarına döndüler. Bunlardan yaklaşık kırk kadar sipahi, kasabanın bitişiğinde kendilerine küçük bir sığınak yaptılarsa da Bombay'dan gelen destek birlikleri karşısında dağıldılar.¹⁷⁹ Daha sonra gelen destek birliğinin de katılımıyla güçlenen İngilizler yerli alayı ancak silahsızlandırabildi. Bunlardan başka Ahmedâbad'ın Gücerat şehrindeki ayaklanma, çabaları başarısız olurken Karaçi'deki isyan da kolaylıkla bastırıldı.¹⁸⁰

İngilizlerin en güçlü olduğu Bengal, büyük ölçüde ayaklanmadan etkilenmediği halde Çittagong ve Dakka'daki iki isyan, buraya da ayaklanma fikrini yayacaktır. 18 Kasım'da Çittagong'daki 34. Piyade Alayı ayaklandı ve isyanlarda alışlagelmiş usul burada da uygulandı. Ancak İngilizlere daha bağlı olan Bengal halkının desteğini alamayan sipahiler, efendilerine sadık kalan bir diğer sipahi alayı tarafından yenilince Sylhet ve Câchâr(Silchar)'ı geçerek kuzeye doğru çekildiler. Daha sonra doğuya yönelen sipahilere Câchâr'da yaşayan ve İngilizlerden memnun olmayan bazı Manipur liderleri de katıldı. Fakat İngilizlerin ricası üzerine Manipur racasının, kuvvet gönderip onlardan bir kısmını yakalatmasından dolayı Manipur'a giremediler. Yapılan mücadele sonrasında yakalanan âsiler, İngilizlere teslim edilirken kalanlar da çevredeki orman ve tepelere kaçtılar. Çittagong'da bunlar yaşanırken Dakka'daki sipahiler de 22 Kasım'da silahlarının alınmasını reddederek ayaklandılar. Ancak onlar da kolaylıkla bozguna uğratılınca Jalpaiguriye doğru kaçmak zorunda kaldılar. Zira buradaki Bhagalpur tümeninde bazı düzensiz başkaldırıları vardı. Âsilerin de varmasıyla Madariganj ve Jalpaiguri'deki iki süvari birliği ayaklandı. Fakat bunlar da Dakka'daki âsiler gibi kolayca dağıtılarak Nepal'e sığınmaya zorlandılar.¹⁸¹

¹⁷⁸ R.C.Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.494.

¹⁷⁹ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.756 vd.

¹⁸⁰ R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.494 vd.

¹⁸¹ H. Beveridge, **a.g.e.** IX, s701 vd; R.C. Majumdar, *"The Spread of the Mutiny"*, s.493 vd;

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKIN İSYANI

Sipahi ayaklanması adından da anlaşıldığı gibi bir asker ayaklanması şeklinde ortaya çıkmış ve yukarıda anlatıldığı gibi geniş bir alana yayılmıştır. Hindistan'daki İngiliz yönetimine karşı sipahilerin ortaya koyduğu böyle bir tepkiye, bu askerlerin mensup olduğu halkın kayıtsız kalması mümkün değildi. Nitekim İngiliz yönetiminin askerlerden daha çok halkı ezdiği ve bu ezilmişliğin katmerli bir kine dönüştüğü açıktır. O sebeple sipahilerin başlatmış olduğu ayaklanma, tabî seyrinde ilerleyecek ve bir süre sonra halk hareketine dönüşecektir.

A. ASKERİ İSYANIN HALK HAREKETİNE DÖNÜŞMESİ:

İngiliz idaresi Hindistan'da tesis edilmiş olmasına rağmen halk tarafından henüz tam olarak benimsenmemişti. İngiliz askerî ve buna bağlı olarak da siyasi otoritesi, bu ülkede devlet gücünü temsil etmekteydi. Ancak Hindistan'da milli ve kültürel derinliği olmayan bu güç, halkın gözünde işgalci bir otoriteden öteye gitmiyordu. Dolayısıyla halk, kurulmuş olan İngiliz düzenine bağlı kalmakla beraber, henüz mensubiyet duygusu hissetmiyordu. O sebeple küçük bir bunalımda halkın bağlılığı ortadan kalkmakta hatta bazen düşmanlığa dönüşmekteydi. 1857 yılındaki sipahi ayaklanması bunun en açık örneği olmuştur.

İngilizleri katleden veya yerlerinden eden sipahilerin pek çok vilayetteki başarısı kulaktan kulağa yayılmış, özellikle Delhi'nin âsilere terk edildiği haberi, galeyana gelen Rohilkend ve Oudh halkında İngiliz hakimiyetinin sona erdiği inancını uyandırmıştı.¹ Zira pek çok yerde yönetim olgusundan eser kalmamıştı. Bu ortam, İngiliz idaresinden memnun olmadığı için kışkırtmalara açık olan halkın ayaklanmasına son derece uygundu. Üstelik sipahilerin İngiliz otoritesini yıkmaları, halkın nefret ettiği Avrupalılardan kurtuluşu için iyi bir fırsat olmuştu. Kişisel çıkarlar açısından bu fırsatı değerlendirmek isteyen hemen bütün sınıflar ayaklanma eğilimindeydi. Özellikle Gûcarlar², Rangharlar, Catlar³ vs. gibi

¹ Bkz., Frederick Sleigh Roberts, **Forty One Years In India**, London 1905, s.496 vd.

² *Gûcar/Guccar/ Gucur/Gujar/Gurjar* şeklinde adlandırılan bu topluluk, Hindistan'ın kuzeyine yayılmış bir kabiledir. Raçputlar ve Catlarla aynı soydan olan Gûcarların, tıpkı Catlar gibi Sakaların torunları olması kuvvetle muhtemeldir. Gûcarların 550 yıllarına doğru Ak Hunlar ile birlikte veya onlardan hemen sonra Kuzey Hindistan'a girmiş oldukları bilinmektedir. Gûcar adı tarihi kaynaklarda ilk defa Hunalar ile birlikte geçmektedir. Genellikle göçebe, savaşçı ve yağmacı bir kabiledir. Bugün bile pek çoğu bu

yağmacılıkla yaşayan sınıflar ile bir takım Gonda⁴ unsurları son derece tahrik olmuşlardı.⁵ Allahâbad Bölgesi vali vekili bu gerilimi açıklayan raporunda şu tespitlerde bulunuyordu.

“Doab pergenelerinde⁶ patlak veren isyanın karakteri, diğer yerlerdekinden daha büyük, köklü ve kötü idi. Müslümanların liderleri konumunda olan zemindarların hemen hepsi, İngilizlerin kökünü kazımak ve hükümeti devirmek amacıyla âsilere katıldılar. En kötü durumda olan Chail Pergenesi idi. Çünkü buradaki köylerden biri olan Mahagaon’da yerleşik sömürge taraftarı Mevlevilerle birlikte bütün Müslümanlar, âsilere katıldı. Bunun

özellikleri taşımaktadır. En büyük kısmını halâ şimdiki Gucarlar oluşturmaktadırlar. Bundan hareketle hakimiyetlerinin tarihte ne kadar geniş sahalara yayıldığı meydandadır. Bir kısmı yerleşmekle birlikte çoğunluğu göçebe çobanlardan meydana gelmektedir. Peşaver civarında gûcar kelimesinin çoban anlamında kullanılması bu yüzdendir. Kuzey ve Batı Pencap’ta olduğu gibi Gûcarat’takiler de tamamen Müslümandır. Ancak doğuya doğru gidildikçe Hoşyarpur ve Cemne boyundaki bölgelerde yani Batı Pencap ile Birleşik Eyaletler’deki Gûcarlar, Hinduizmi kabul etmişlerdir. Yaygın görüşe göre; ovada yaşayan Gûcar kabilelerinin büyük bir kısmı Baburlu Hükümdarı Ekber (1555-1605) zamanında köylere yerleşmeye zorlanmış[Ekber’in Gûcar siyaseti, Gûcarların isyanı ve iskânı konusunda geniş bilgi için bkz., A.L. Srivastava, **The Mughul Empire (1526-1803)**, Agra 1959, s.156 vd; W.Haig, “*Akbar, Mystic and Prophet*”, **The Cambridge History of India IV; The Mughul Period**, (nşr.R. Burn), London 1937, s.108 vd.] ve Pencap’ın güneyinde bulunan bugünkü Gûcarat, adını onlardan almıştır. [Bu konuda geniş bilgi için bkz., H.C. Fanshawe, “*Gucarât*”, **İ.A. IV**, s.819 vd.] Bununla birlikte ağırlıklı olarak Müslümanlığı kabul edişleri yine Baburlu hükümdarı Evrengzib (1659-1707) zamanında olmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz., M. Longworth Dames, “*Gûcar*”, **İ.A. IV**, s.818 vd; S.Bhattacharya, **A Dictionary of Indian History**, New York 1967, s.390.

³ *Catlar*, Hindistan’ın kuzeybatısında yaşayan ve menşei tam olarak belli olmamakla birlikte kuvvetle muhtemel beş veya altıncı asırda Hunalarla beraber buraya gelen bir kabiledir. Bugünkü Pakistan’ın bir kısmı ile Madhya Pradeş, Kuzey Racistan, Batı Utar Pradeş, Pencap ve Haryana Hint eyaletlerinde yerleşmişlerdir.(Bkz., Surjit Mansingh, **Historical Dictionary of India**, London 1996, s.203.) Irk itibariyle karışık olan bu kabile kendilerini *seyyah* anlamına gelen *Ghorbat/Gurbet?* kelimesiyle adlandıırırlar. Çingeneler gibi gezgin sünnî bir kabile olan Catlar, müzisyenlik, dansözlük, falcılık yaptıkları ve kadınları kapı kapı dolaşıp küçük eşyalar sattıkları için düşük insanlar olarak görülürler. [Bkz., Ludwig W. Adamec, **Historical Dictionary of Afghanistan**, London 1991, s.127.] XVIII. yüzyılda Baburlu hakimiyetinin zayıflamaya başlamasıyla Delhi ve Agra dolaylarında Bharatpur ve Dhûlpur devletlerini kurmuş, [1668 yılında ortaya çıkan Cat isyanı ve Evrengzib(1659-1707)’in almış olduğu tedbirler hakkında geniş bilgi için bkz., A.L. Srivastava, **The Mughul Empire (1526-1803)**, Agra 1959, s.354 vd.] daha sonra bir kısmı Pencap’taki Sihlerin gurusu olan Gobind Sing (1666-1708)’e biat etmiştir. Catlar, bugün bile çiftçiler ile yerli orduya mensup askerler arasında en muteber unsuru teşkil ederler. Dul kadınlarla evlenmeyi caiz gördükleri için Raçputlar sınıfına dahil edilmişlerdir. Cat ismi, Pencap’ın batı ve güneyinde, Sind’de ve özellikle Belûcistan’da İslam dinine mensup sayılan fakat tanınmış Müslüman kabilelere dahil olmayan ve daha çok hayvan yetiştirmekle uğraşan Hinduuları ifade etmek için kullanılmıştır. %48’i Hindu, %20’si Sih ve %32’si Müslüman olan Catlar hakkında geniş bilgi için bkz., J.S. Cotton, “*Cât*”, **İ.A. III**, s.26 vd.

⁴ *Goonda/Gond/Khond* Hindistan’ın Orissa bölgesinde Aryan kökenli olmayıp, buranın asıl yerlilerinden sayılan bir kabiledir. Hindistan’ın ilkel dinini kısmen muhafaza etmiş olan bu kabile kötü ruhlara kurban verme geleneğini yaşatmaktaydı. [Bkz.,John Garrett, **A Classical Dictionary of India**, New Delhi 1871, s.214.] Bir kısmı bugünkü Madhya Pradeş Eyaleti’nin Chhatarpur bölgesinde yaşayan bu kabile zamanla soygunculuk adetlerini bırakarak Raçputlardan savaşıllığı öğrendiler. Jejakabhukti’nin Chandella kralları muhtemelen Gonda kökenlidir. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.382; Hunter, Dalton,Caldwell,Cust, Lathem, **The Principal Nations of India**, Delhi 1990, s.46-51

⁵ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, **British Paramountcy and Indian Renaissance**, (nşr.R.C.Majumdar), Bombay 1988, s.497; T. Rice Holmes, “*The Mutiny*”,**The Cambridge History of India VI**, (nşr. H.H. Dodwell), Delhi 1958, s.178

⁶ Pergene hakkında bkz., C.Collin Davies, “*Pergene*”, **İ.A. IX**, s.551; Şems Sirac Afif, Tarih-i Firuz Şahi, 1891, s.99.

yanı sıra Hindu çoğunluğu arkalarından sürükleyen Allahâbad'daki Pragyal Brahmanları, da isyanın öncülerindendi. Bütün bunlara yerel polisin de katılmasıyla durum tamamen kontrolden çıktı. Ganj ötesindeki pergenelerde kargaşaya yol açan sebepler daha farklıydı. Burada dinin etkisi yok denecek kadar azdı. Çünkü ekonomik çıkarlar daha ön plandaydı. Buradaki pergenelerde bulunan köylere, geniş taalluklardaki taallukdar/thakoor ailelerini saf dışı bırakarak el koymuştuk. Yağma ve israf içinde yaşamaya alışmış olan eski zemindarlar, bizim yönetimimiz altında mahvolmuşlardı. Çiftçiler ve alt sınıflar onlara, (sömürge yanlısı yeni) mezat alıcılarından daha fazla ilgi göstermeye devam etmiş ama yeni alıcılar bir süre sonra malın sahibi olmuşlardı. Buna rağmen Eski zemindarlar ve aileleri hala köyün en etkili kişileri idi. Bu yüzden fakir halktan hediye adı altında aldıkları bir tür haraç karşılığında onlara yardım ettiler. Diğer taraftan zemindarlardan kurtarılmış olan malların yeni alıcıları genelde şehirde oturmaktaydılar. Bunlar, kira toplamak ya da emirleri yerine getirmek gibi nefret edilen işler dışında köye pek gelmiyorlardı. O sebeple toprağı işleyen köylüler, tabî olarak yanı başlarındaki zemindarları desteklediler. Bu desteği arkalarına alan zemindarlara göre isyan, eski yetkilerini geri almak için iyi bir fırsattı. Bu düşünceyle ilk olarak Avrupalı olan her şeyi yakıp yıkip, yağmaladıktan sonra eski mallarını zorla geri aldılar. Daha önce zemindarlardan alınan malları verdiğimiz mezat alıcıları, şüphesiz bizim dostlarımızdı. Onlar sahip oldukları malları tekrar zemindarlara kaptırmış olmaya gösterdikler tepkiden dolayı eski düzeni sağlamamız için ellerinden gelen tüm yardımı yaptılar. Bundan başka kötü şahsiyetler, Cemne Nehri'nin güneyindeki pergenelerde köyleri yakıp yağmaladılar ama bizim kurallarımız doğrultusunda hareket eden Manda, Dihya ve Berra racalarının etkili nüfuzu sayesinde kargaşa iyice yayılmadı. Bu bölgedeki durum kontrol altına alınmakla beraber Allahâbad'daki isyan hemen başarıya ulaştı. Müslüman zemindarların liderliğinde başkaldıran Doab halkı, dinî bir savaşta yer almanın heyecanı ile hareket ettiği için bu olaya Müslüman tutuculuğu damgasını vurdu. İsyân kısa sürede bastırıldı ve nüfusun büyük bir bölümü bölgeyi terk ederken isyan taraftarları da ortadan yok oldu. Eski taallukdar aileleri tarafından yönlendirilen Ganj ötesindeki halk, önceki düzeni yeniden kurmak amacıyla ayaklandığı için orduda bize karşı yer aldı. Yukarıda belirtildiği gibi Ganj ötesindeki halk, yerel racaların nüfuzu sayesinde, bizim hükûmetimizi hiçbir zaman açıkça reddedememiştir.”⁷

⁷ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.497 vd.

İnsanları isyana teşvik eden kişisel kazanç ve tatmin hırsı çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştı. Liderler ve itibarlı kişiler, sadece daha önce kaybetmiş oldukları arazileri, onurlarını ve ayrıcalıklarını geri almayı değil, aynı zamanda yeni topraklar, kolay zenginlikler ve düşmanlarına karşı üstün başarılar da elde etmeyi düşünüyorlardı. İsyân, sadece hükûmet ve arazi sahiplerine vergileri ödememek değil aynı zamanda ülkedeki Britanya yönetimine karşı duyulan huzursuzluğun sona ermesi anlamına da geldiği için halk tarafından umutla karşılanmıştı. İngilizlere karşı duyulan hoşnutsuzluk, itibarlı kişileri, onların yönetimini sona erdirmeye teşvik etti ve bu fırsatı iyi kullandılar.⁸ Bu yaklaşım, esasen İngilizlerin koyduğu kanunlarla kısıtlanmış olmaktan gelen tabî bir tepkiydi. Özellikle itibar ve para kaybetmiş olanlar, İngilizlerin vermiş olduğu zararların acısını çıkarmak için bu fırsatı kullanmaya son derece istekli idiler. Fazla itibarlı olmayan insanlar ise çektikleri sıkıntıların kaynaklarını kurutarak mutlu olmaya çalışıyorlardı. Bunun için arazi tapuları ve borç senetlerini yok edip, onlara köle muamelesi yapan mal sahipleri ile çivit fidancılarını öldürüyorlardı.⁹

Bütün bu kargaşadan yararlanmak isteyen bazı Müslüman liderler ve Mevleviler, Hindistan'da İslam Hakimiyetini tekrar kurma hırsına kapıldılar.¹⁰ Ancak yabancıların boyunduruğundan kurtulma azmiyle harekete geçmiş olan birkaç Hindu ve Müslüman liderin bu yöndeki çalışmaları, ülke geneline yayılamayıp sadece kendi bölgeleriyle sınırlı kalacaktı. Bu yüzden daha çok yerel bir karakter arzeden İsyânlar, başlangıçta kararsızlık ve korkaklık içinde geliştiği için sonradan kahramanlık mücadelelerine dönüşse bile uzman bir kadro tarafından plânlı bir şekilde idare edilemeyecek dolayısıyla ortak amaç, plân ve teşkilatlanma olmadığı için, birleştirilerek belirleyici hale getirilemediği gibi İngilizlere karşı küçük, yerel başkaldırıları olmaktan ileri de götürülemeyecekti.¹¹

Esasen Müslüman Mevlevilerin İngilizlere karşı geniş çaplı bir isyan çıkarmak amacıyla gayret sarf ettikleri bilinmektedir. Bunların içinde en bilineni Madras Eyaleti'ndeki Arkot yerlilerinden biri olan Feyzâbad'lı Mevlevi Ahmedulla'dır.¹² Kuvvetle muhtemel o veya adamları tarafından Kuzey Hindistan'da yazılmış olan kışkırtıcı bir konuşma metni, Ocak 1857 başlarında Madras'ta ilân edildi. Müslümanların hak, hukuk ve

⁸ Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.167 vd.

⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.498.

¹⁰ Bkz., G.B. Malleson, **Indian Mutiny of 1857**, London 1891, s.66 vd; Aziz Ahmed, **Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslam**, (nşr. A. Küskün), İstanbul 1990, s.27 vd.

¹¹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.499.

¹² Mevlevi Ahmedulla, Kuzey Hindistan'da ayaklanmanın önemli liderlerinden biridir. Bkz., G.B. Malleson, **a.g.e.**, s.17 vd; P.J.O. Taylor, **A Companion to the Indian Mutiny of 1857**, Delhi 1996, s.215.

mallarını gaspeden İngilizleri engellemenin tek yolunun cihat olduğunu vurgulayan bu metin; bütün inananları, İngilizlerin zulmüne karşı koyarak onları Hindistan'dan sürüp çıkarmak için ayaklanmaya çağırıyordu. Fakat Mevlevilerin bu propagandası, Madras'ta arzu edilen zemini oluşturamadı. Bu yüzden Mevlevi Ahmedulla, Müslümanların daha çok bulunduğu Kuzey Hindistan'a yöneldi. Burada geniş bir alanı dolaşarak halkı İngilizlere karşı her yerde cihada çağırdı ve bazı bölgelerde nüfuzunu kurdu. Özellikle Feyzâbad ile Leknev gibi büyük ve önemli şehirlerin halkı artık samimi olarak onu destekliyorlardı. Bu husus diğer Müslümanların da ayaklanmaya teşvik edilmesinde etkili oldu.¹³

İnsanları ayaklanmaya sevk eden bundan başka pek çok etki daha vardı. İsyancılar, önceden planlanmayıp, kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Ama siviller, sınıf farkından doğan hoşnutsuzluklar başta olmak üzere değişik sebeplerden dolayı isyana yönelmişlerdir. Halkın isyana yönelmesi, yerel otoritenin sipahiler tarafından susturulması pahasına gerçekleşebilmiştir. Bu yönüyle 14 Mayıs'ta Muzaffernagar'daki ayaklanmanın, halk isyanının başlangıcı olduğu söylenilebilir. Kaldı ki Saharanpur'daki gelişmeler de buradan pek farklı değildi.

Mirat'taki isyan haberleri 12 Mayıs 1857 tarihinde Saharanpur'a ulaştı. Muzaffernagar'daki kargaşa devam ederken burada da huzursuzluk başladı. Hatta Gûcarlar ve Rangharlar hemen yağmalamaya başladılar. Önce bankalar soyuldu ve tüccarların alacak defterleri ele geçirildi. Bütün Mohullalar saldırıya maruz kalıp zarar görürken devlet kayıtları yırtılarak etrafa dağıtıldı. Resmi kaynaklara göre bu başkaldırı, kastlardan ziyade hükümete karşı idi. Geçmişteki kan davalarının yeniden başladığı bu kargaşa ortamından yararlanan zemindar ve köylüler borç senet ve defterlerini elde etmeye çalışmaktaydılar. Delhi'nin sipahiler tarafından ele geçirildiğini duyan çiftçi ve işçiler, yerel hazinelere göz diktiler ve bu uğurda hükümet kuvvetleriyle çarpışmaktan bile çekinmediler. Pek çok yerde devam eden bu ayaklanmalarda hükümet yetkilileri öldürülürken mahkûmlar da serbest

¹³ Feyzâbad ve Leknev Müslümanlarının bu desteğinin, 1857 sipahi ayaklanmasına büyük katkı sağladığı ortadadır. Nitekim 1857 sipahi ayaklanmasını milli bağımsızlık savaşı olarak gören Doktor S.B. Chaudhuri, 1 Mayıs 1857 tarihinde Mazhar Kerim'in Şahcihanpur'daki evinde yapılan vatanseverler toplantısındaki tartışmalara dayanarak, bu konuya açıklık getirmektedir. Dr. S.B. Chaudhuri, toplantıya katılan bütün Hindu ve Müslümanların adlarını belirttiikten sonra buradaki tartışmalardan bahsederek Gorakhpur Mevlevilerinden Sarfarazali'nin etkileyici konuşmasına dikkat çekmektedir. Mevlevi Sarfarazali bu konuşmayı, yirminci asrın ilk yirmi yılında siyasî bağımsızlık arzularını canlı tutmada dinin önemini vurguladıktan sonra, Plassey savaşının yaklaşmakta olan yüzüncü yıl dönümünü hatırlatarak bitirirken dinleyicilere "Bu tarihte Kâfirleri yok etmek için benimle misiniz?" diye sorar. Bütün kalabalık hep bir ağızdan bağırarak onu destekler. (1857 ayaklanmasının kurbanlarından olan Meryem adlı birinin aktardığı) bu konuşmanın çok etkili olduğundan bahseden Dr.Chaudhuri, bunun halkı ayaklanmaya yönelttiğine dikkat çekmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., G.B. Malleson, a.g.e., s.17 vd; R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.500.

birakıldı. Bu olaylar, ayaklanmanın iki farklı şekilde geliştiğini gösteriyordu.¹⁴ Birincisi, Oudh ve Rohilkend’de olduğu gibi isyanın geniş bir alana yayılarak gelişmesi, ikincisi ise küçük veye büyük yerel liderlerin kendi racalıklarını kurarak yağmaya devam etmesiydi. Her iki durumda da İngiliz subay veya memurları ortada olmadığı için İngiliz otoritesinin tamamen ortadan kalktığına inanılmaktaydı.¹⁵ Bundan dolayı Saharanpur’da kırk bin kişiden fazla halk ve daha sonra sipahiler, buradaki ayaklanmadan daha önce soygunculuğa başlamış olan Gûcar ve Rangharlara katıldı. Kontrolsüz bir şekilde hareket eden bu birleşik güç, polis merkezleri ve tahsiller¹⁶ de dahil olmak üzere önüne gelen her yeri yakıp yıkıp yağmaladı. Bundan başka Mangalor tahsilinde bulunan Manakpur köyü hakimi Umrao Sing, kendi racalığını ilan ederek zorla para topladı. Ancak bununlada yetinmeyip Nakur tahsilini tamamen talan etti.

Mülkî amir H. Dundas Robertson, 20 Haziran günü isyancı köylüleri cezalandırmak için harekete geçti. Fakat direnme ile karşılaştığı için anlaşmak zorunda kaldı.¹⁷ Bu hareket, adeta köylerin savaşı idi ve köylüler mücadeleye son derece kararlı idiler. Buna benzer olaylar, diğer bölgelerde de tekrarlandı. Bulandshahr’da köylüler, kasabalılar, Gûcarlar ve âsi kuvvetlerden oluşan birleşik güç, sivil ve askeri kurumları talan ettikten sonra hükûmet kayıtlarını ve resmi belgeleri tahrip ettiler. Bu saldırılar, bölgede İngiliz yönetiminin geçici olarak bittiği 29 Mayıs 1857 tarihine kadar devam etti.¹⁸

Bütün bu yerel baş kaldırıların karakteristik yapıları incelediğinde bazı önemli ip uçlarına ulaşılmaktadır. Öncelikle gonda unsurları, bu karışıklıktan faydalanma fırsatını hiç kaçırmamış ve kötü emellerini gerçekleştirmeyi ihmal etmemişlerdir. Bir şekilde sipahilerin açtığı hapisane kapılarından çıkarak bu isyanın bir parçası olmuşlardır. Yine gondalar gibi yağma, soygun, katliam vs. adetlerle geçinen değişik aşiretlerin diğerlerine yönelik faaliyetleri isyanın çeşitli sınıflar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Gûcar ve Rangharların Saharanpur’da isyandan daha önce harekete geçmeleri, bu sınıf sıkıntısını açıklamaktadır. Nitekim onları örnek alan diğer sınıfların bu fırsattan yararlanmaları da uzun sürmedi. Köy zemindarları ve köylüler bu fırsatı değerlendirerek Mahayan ve Baniyalardaki alacak defterleri ile borç senetlerini ele geçirdiler. Diğer yerel topluluk

¹⁴ Saharanpur olayları hakkında bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.294.

¹⁵ Bkz., T.R.Holmes, “*The Mutiny*”, s.199; Bu olaylar bazı yazarlar tarafından “Hindistan bağımsızlık savaşı” olarak kabul edilirken pek çoğu tarafından da yağmalama, yakıp yıkma, bankacılara saldırı ve şantaj olduğu için “büyük bir halk kabarması” şeklinde değerlendirilmiştir. Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.502 vd.

¹⁶ Tahsil hakkında bkz., T.W. Haig, “*Tahsil*”, **İ.A. XI**, s.668 vd.

¹⁷ P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.288.

¹⁸ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.503.

reislerinin de boş oturmaları beklenemezdi. Onlar da bu karışıklıklardan yararlanarak kaybettikleri toprakları ve ayrıcalıkları kazanarak eski düşmanları ile hesaplaşmak için harekete geçtiler. Halbuki başlangıçta bu faaliyetler daha çok yönetime karşıydı. Oysa şimdi köylüler yarım yüz yıl önce ortaya çıkan sınır meselelerini çözebilmek için savaşıyor, yüzlerce büyük baş hayvan el değiştiriyor, bir o kadar da cinayet işleniyor ve soygun yapıyordu. Otorite boşluğundan dolayı bütün bu yapılanlar cezasız kalmakla birlikte sadece geleceği düşünen zalimler değil aynı zamanda kurtuluş çaresi arayan mazlumlar da dikkatlice Delhi'deki Baburlu Padişahının durumunu izliyordu.¹⁹

B. DELHİ'DE HALK İSYANI:

Delhi tarihten beri Hindistan'ın idare merkezi sayıldığı için Hint halkının gözünde simge durumundaydı.²⁰ O sebeple aşağı yukarı bütün siyasî dalgalanmalarda burası dikkate alınır ve buraya göre yön çizilirdi. Sipahi ayaklanması başlar başlamaz Mirat'ta sıkıntıya düşen sipahilerin, Delhi'ye yönelmeleri ve oradan himmet beklemelerinin altında yatan psikolojik ve sosyo kültürel sebep de buydu. Kaldı ki nüfuzundan çok bahsedilemese dahi Baburlu hanedanının Delhi'de bulunması, kurtuluş umudu arayan insanların oraya akın etmesine yetmiştir.²¹ Bunu sağlayan kuvvet, Baburluların yüzlerce yıl Hindistan'ı adalet ve refah içinde yönetmiş olmalarıdır. Halbuki sipahi ayaklanması başladığı zaman Baburlu tahtında bulunan II. Bahadur Şah (1837-58), sadece İngilizlerin gözetimi altında sembolik bir hükümdar değil aynı zamanda aciz bir şahsiyettir. Bu yüzden, ayağına kadar gelen ve ülkedeki İngiliz yönetimine son verebilecek enerjiyi barındıran sipahi ayaklanması gibi bir fırsatı değerlendiremeyecektir.

a. Baburlu Tahtında Oturan II. Bahadur Şah'ın Durumu:

Sipahi ayaklanması Mirat'ta başladığı zaman Delhi'deki Baburlu tahtında, yetkileri İngilizler tarafından tamamen kısıtlanmış olan II. Bahadur Şah bulunmaktaydı.²² Etkisi

¹⁹ Bkz., John Clark Marshman, **Survey of Indian History**, Delhi 1989, s.509.

²⁰ Bkz., Narayani Gupta, **Delhi Between Two Empires 1803-1931**, Delhi 1998, s.1 vd; P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.98 vd.

²¹ Bkz., G.M. Malleson, **a.g.e.**, s.72 vd.

²² Baburlu hanedanının Delhi'de hakimiyet kurması, II.Şah Alâm'dan itibaren Nüfuzun İngilizlere teslimi ve II. Bahadur Şah hakkında bkz., Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987, s.134-140; T. Rice Holmes, *"The*

bütün ülkede hissedilmesine rağmen yetkilerinin, oturduğu Kale-i Mualla'yı²³ dahî aşamamasından son derece rahatsız olan Bahadır Şah, yıllık ortalama 1.350.000 rupi gelir karşılığında burada oturmaya zorlanmaktaydı. Bu gelirin 1.200.000 rupisi, bir tür emeklilik ödeneği olarak İngilizler tarafından verilirken, 150.000 rupi kadarı da Delhi'deki bazı evlerin kiralaları ile bu şehrin yakınlarındaki hazine arazilerinden sağlanmaktaydı. Bu durumda Babası gibi sıkıntı içinde ölmektense İngilizlerle mücadele etmek daha doğruduydu. Kaldı ki İngilizlerden korkmakla birlikte onlardan yana herhangi bir umudu da yoktu. Bu yüzden İngilizlerin son vermeye çalıştığı Baburlu hanedânının geleceğinden endişeliydi. Üstelik İngilizlerin Fakir üd-din ile bu maksatla yaptığı gizli ama sonuçsuz anlaşmadan da haberdardı. O sebeple Civan Baht'ı halefi olarak atamasının genel vali tarafından reddedileceğinden korkuyordu. Eğer bu olursa, kendisinin ölümünden sonra, asalet ünvanları ve Delhi'de Baburlu Hanedânından kalan tek sembol durumundaki Kale-i Mualla bile ailesinin elinden alınabilirdi.²⁴ Bütün bu aşığılayıcı sebep ve ihtimaller, onda İngilizlere karşı büyük bir kin oluşturuyordu. Fakat kalbindeki bu duyguları açıklamak veya hayata geçirmek imkânına da sahip olmadığı için, kadere teslimden başka yol bulamıyordu.²⁵

Bahadır Şah, içinde bulunduğu durum gereği padişah kabul edilmediği gibi, gazi kimliği, herhangi bir askeri eğitimi ve deneyimi de yoktu. Esasen yetiştiği şartlar itibarıyla bütün bunlara imkânı da olmamıştı.²⁶ Etrafı çıkarıcı ve vicdansız bir gurup dolandırıcı tarafından kuşatılmıştı. Bundan dolayı uyuşuk bir hayat yaşamaktaydı. Sadece şairliğe eğilimi olduğu için ailesinin eski şanı ile ilgili şiirler yazmaktaydı. Gönülden arzuladığı fakat gerçekleşmesi imkânsız hayallere kapıldı.²⁷ Ataları Babur(1526-30)²⁸ ve Hümayun(1530-40/1555-56)'un yaptığı gibi²⁹ İran Türkmenlerinin yardımı ile Baburlu Devleti'ni yeniden canlandırabileceğini düşündü. Bu amaçla İran'a iki elçi gönderdiyse de herhangi bir sonuç alamadı. Bununla beraber atalarından kalan asalet ve tahtı koruması

Mutiny", s.178; Henry Beveridge, "*Bahadır Şah II*", *İ.A.* II, s.220 vd; Ahmet Taşağıl, "*Bahadır Şah II*", *D.İ.A.* IV, s.456; S.Bhattacharya, *a.g.e.*, s.92 vd; P.J.O. Taylor, *a.g.e.*, s.33 vd.

²³ Kale-i Mualla/ Kızıl Sarayın Baburlu Hanedanı açısından önemi be buradaki teşrifat ile saray teşkilatı hakkında bkz., Mubarak Ali Khan, *The Court of the Great Mughuls (Based on Prsian Sources)*, Bochum 1976, (Basılmamış Doktora Tezi); Y.H.Bayur, *Hindistan Tarihi II; Gürkanlı Devletin Bbüyüklük Devri 1526-1737*, Ankara 1987, s.527-31.

²⁴ Bkz., G.M. Malleson, *a.g.e.*, s.74 vd.

²⁵ R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.504.

²⁶ Bkz., J.C. Marshman, *a.g.e.*, s.509.

²⁷ R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.505.

²⁸ Bkz., Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi Babur'un Hâtıratı I-II*, (Doğu Türkçesinden neşreden R.Rahmeti Arat, önsöz ve tarihi özeti yazan Y. Hikmet Bayur), Ankara 1987.

²⁹ Bkz.,Gülbeden, *Hümayunnâme*, (nşr. A. Yelgar- E. Manyas, giriş ve tarihi özeti yazan H. Bayur), Ankara 1987.

gerekiyordu. Zafer kazanmak ve devleti yeniden canlandırmak için güçlü bir ordu ile diplomatik ittifaklara ihtiyacı vardı. Halbuki doksan yaşına ulaşmış olan II. Bahadur Şah, sadece büyü ve muskallardan yardım ummuyor, aynı zamanda paranoya sebebiyle ciddi bir şekilde sineğe ya da sivrisineğe dönüşebileceğini düşünüyordu.³⁰ Bu durumda bir sipahi ayaklanmasının başlayacağını ve kendisinin de bu hareketin liderliğine getirileceğini tahmin bile etmesi mümkün değildi.

b. Sipahilerin II. Bahadur Şah'ı Lider Tanımları:

10 Mayıs 1857 tarihinde Mirat'ta ayaklanan sipahiler, gece yarısı Delhi'ye hareket etmiş ve ertesi sabah buraya ulaşmışlardı. Doğruca Kızıl Kaleye yürüyen Sipahiler, II. Bahadur Şah'a; inançları için ayaklanarak Mirat'ta İngilizleri öldürdüklerini bildirip, ondan yardım dilediler.³¹ Bu beklenmeyen olay karşısında ne yapacağını şaşırarak Bahadur Şah, onlarla beraber hareket etmek istemiyordu. Bunun üzerine onunla aynı fikirde olan baş danışmanı Hakim Ahsenullah Han sipahilerin temsilcileri ile uzun süre tartıştı. Ama sipahi gurupları ardı ardına Kızıl Kaleye vardıkça kargaşa ve kavga daha da büyüdü. II. Bahadur Şah'ın liderliği konusunda fikir birliği eden sipahi subaylarının; 12 Mayıs sabahı, itibar gösterdikleri hükümdarın sadık askerleri olduklarını bildirmeleri, padişahı heyecanlandırdı. Bunun üzerine uzun bir tereddütten sonra Ahsenullah Han'ın uyarılarını da dikkate almayarak âsi sipahilerin başına geçti ve gazi ünvanı alarak kendisini Hindistan padişahı ilan etti.³²

Bahadır Şah için böyle bir sorumluluğu üstlenmek hiç uygun değildi. Zira iki konudan dolayı başarı umudu kalmıyordu.

Birincisi, II. Bahadur Şah'ın mecbur kalarak üstlendiği bu büyük görevi yerine getirmeye hem isteği ve inancı hem de liyakati yoktu. Kaldı ki İngilizlere olan bağlılığı, hiç bozulmadan devam ediyordu. Bundan dolayı Mirat ve Delhi'deki isyan hareketini bildiren bir mektup yazarak, acilen Agra'daki İngiliz yetkililere göndermek ilk işlerinden biri oldu. Bununlada yetinmeyip İngiliz kaçakları sipahilerin gazabından koruyarak kaçmalarına yardım etti.³³ Delhi'yi tamir ettirip, şehirde düzenli sivil yönetimi kursa bile kalbi bu yönde atmıyordu. Askerler onun adına savaşmış, yüzlerce şehri ellerinde tutma amacıyla

³⁰ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.505.

³¹ Bkz., G.M. Malleson, a.g.e., s.77 vd.

³² R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.505.

³³ Bkz., J.C. Marshman, a.g.e., s.509.

ölürken, Bahadır Şah, gizli entrikalarla vatana ihanet ediyordu. O, İngilizlere Ahsenullah Han'ın bir casusu aracılığıyla haber göndererek, kendisine eski yetkilerinin geri verilmesi karşılığında kaleyi gizlice teslim etmeyi teklif ediyordu.³⁴ Sadece Bahadır Şah değil, aynı zamanda eşi Zinnet Mahal ve şehzadeler de çeşitli entrikalar çeviriyorlardı. Onlar hem askerî yetkililerle hem de Kuzeybatı Eyaletleri vali vekilinin siyasi temsilcisi olup, sahra kuvvetine atanan Greathed ile irtibat halindeydiler. Şehzadelerin Greathed'e yolladıkları iş birliği teklifleri fazla itibar görmemekle beraber, Zinnet Mahal'in bu yöndeki önerilerine karşılık verildiği görülmektedir.³⁵ Ancak bunların tam olarak mahiyeti de belli değildir.

İkincisi ise sipahilerin liyakatsiz davranışlarıdır. Zira sipahi subayları, sarayda II. Bahadır Şah'ı liderliğe iknâ ederken, askerler de Delhi'yi yağmalamaya başlamışlardı. Onların bu menfur hareketleri, Bahadır Şah'ın aciziyetiyle birleşerek ileride sipahi ayaklanmasının başarıya ulaşmasını engelleyecektir. Nitekim Delhi halkı onlara ülkenin bağımsızlık savaşçıları olarak değil, daha çok bir işgal ordusu gözüyle bakıyordu. Çünkü onlar, bir kurtuluş ordusundan beklenen asaleti göstermiyor, aksine çapulculuk yaparak her yeri talan ediyorlardı.

c. Sipahilerin Delhi'yi Talan Etmesi:

Mirat'taki kını ve heyecanı henüz yenememiş olan sipahiler, bu ruh haliyle ve onları disipline edecek bir ordu düzeni olmadan Delhi'ye girmişlerdi. Sipahilere göre burası, her ne kadar Baburlu Devleti'nin baş kenti olsa da aynı zamanda Hindistan'daki İngiliz yönetiminin de en önemli merkezlerinden biriydi. Üstelik Mirat garnizonu buraya bağlı olduğu için oradaki zalim İngilizlerin amirleri de buradaydı. O halde onların kurmuş olduğu bu kötü düzenin yıkılıp talan edilmesi meşru idi.

Ayaklanmanın vermiş olduğu ruh halini çapulcu çıkarları için kullanan sipahiler, şehri yağmalamaya başladılar.³⁶ Bu talan, o günlerde Delhi'de bulunan Civanlal Münşi³⁷ tarafından yazılmış olan günlüklerde açık bir şekilde anlatılmıştır. Civanlal Münşi, sipahilerin Delhi'ye girmesinin ertesi günü olan 12 Mayıs'ta kaydettiği günlüğünde durumu şu şekilde tanımlıyordu. *“Şehirdeki açık dükkânların eşyası tamamen alındığı için ticaret tamamen durdu. Sıradan işler ertelendi ve bütün dükkânlar kapatıldı. Azık tedarik etmek*

³⁴ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, The Cambridge Shorter History Of India, (nşr.H.H.Dodwell),s.747.

³⁵ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.506.

³⁶ Bkz., G.M. Malleson, **a.g.e.**, s.76 vd.

³⁷ Civanlal Münşi hakkında geniş bilgi için bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.172 vd; R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.555.

zorlaşmıştı. Sipahilerin kavgacı ayak takımının zorlamasıyla iki defa şehre inen II. Bahadur Şah, insanların normal hayata dönmelerini tavsiye etti. Ancak bu tavsiye, halkın korkuları azalmadığı için etkili olmadı. Halk korkmakta haklıydı. Nitekim hem Mirat, hem de diğer yerlerdeki isyanlarda ortaya çıkan disiplinsizlik ve vahşet, sadece İngilizlerle sınırlı kalmamıştı. Hatta Hintlilerin bile bu davranışlara maruz kaldığı görülmüştü. Askerler bir yandan Avrupalı kaçaklar ve Hıristiyan Hintlilerin çoğunu yakalayıp; erkek, kadın, çocuk demeden öldürürken diğer yandan evlerini yağmaladılar. Hatta onları barındıranlara bile zulmettiler. Hatırı sayılı Hintliler dahî, kaçakları barındırdığı iddiası ya da İngilizlerle işbirliği yaptığı şüphesiyle hakaretlere uğrayıp küçük düşürüldü ve yağmalandı. Bu çıldırılmış sipahileri durdurmaya padişahın bile gücü yetmiyordu. Dükkanları yağmalanan tüccarlar, Avrupalı efendileri öldürülen hizmetçiler, evleri yıkılıp yakılan yüksek seviyeli insanların ağlayıp sızlamaları ve dilekçeleri, zaten gönülsüz olan padişahın aklını başından alıyordu. Hemen hemen her ev zarar görmüş ve telafi bekleyen insanların hepsi, yağmayı durdurması için padişaha baş vuruyordu.”³⁸ Ancak padişah da aciz durumda olduğu için sipahilere söz geçirmesi mümkün değildi.

Bunları doğrulayan bir diğer önemli kaynak da Ahsenullah Han’ın, Delhi’nin düşmesinden hemen sonra yazdığı uzun bir rapordur. Bu rapor sadece Delhi’nin yakılıp yağmalanmasını değil aynı zamanda civardan zorla para toplandığını hatta namusunu korumak için kadınların intihar ettiğini ve padişaha ulaşan bilgiye göre Dasasların³⁹ oturduğu yerlerin bile yağmalanıp, hepsinin sipahiler tarafından öldürüldüğünü bildirmektedir. Nitekim daha sonra yapılan araştırmalar, bütün bunların doğruluğunu ispatlamıştır.⁴⁰

Sipahiler, sadece Delhi’nin ileri gelenleri ve halkına değil aynı zamanda devlet yöneticilerine karşı da zorbalık etmekteydi. Hatta padişaha bile ilk günden beri çok az saygı gösteriyorlardı. Nitekim 12 Mayıs 1857 tarihinde dükkânların açılmasını sağlamak üzere şehre inerek boş yere uğraşan padişah, geri döndüğü zaman Divan-ı Has’ın⁴¹ bahçesinin askerler ve atlarıyla dolu olduğunu gördü. Sipahiler gürültülü bir şekilde padişahın üzerine atılıp; “Delhi’de isyan eden alayın, tahsildarlıktaki bütün hazineye el koyduğunu ve Mirat âsileriyle paylaşmayı reddettiğini” söyleyerek şikayetlerini dile getirdiler. Sipahiler arasında bu şekilde başlayan kargaşa ve fikir ayrılığı karşısında şaşırın

³⁸ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.506 vd.

³⁹ Hindistan’da bir Baniya kastı olan Dasas hakkında geniş bilgi için bkz., S.Bhattacharya, a.g.e., s.279.

⁴⁰ G.M. Malleson, a.g.e., s.77 vd.

⁴¹ Divan-ı Has hakkında geniş bilgi için bkz., Y.H. Bayur, a.g.e. II, s.529 vd.

padişah, orduların başına atanmış olan şehzadelere, bütün âsilerin şehir dışına çıkarılmalarını emretti. Akşama doğru yerli alaylara mensup bir grup subay geldi ve hak ettikleri payı alamadıklarını tekrarladılar. Sabahki ağırbaşlı üslup unutuldu ve padişaha yüksek sesli tacizkâr ifadelerle, saygısız bir şekilde “*sana söylüyorum padişah, sana söylüyorum yaşlı herif*” gibi laflar edildi. Hatta daha ileri giden sipahilerden biri, padişahın kolunu çekiştirerek “*dinle*” derken, diğeri yaşlı padişahın sakalını tutarak “*dinle beni*” diyordu.⁴² Nitekim bu tacizkâr tutum, iki gün sonra sert bir tehdide dönüştü. Subaylar, askerlere yiyecek sağlanmadıkça yağmanın bitmeyeceğini 14 Mayıs’ta padişaha rapor ettiler. Çünkü sipahilerin gürültüsü ve küstahlığı sınır tanımıyordu.⁴³

II. Bahadır Şah durumu kontrol edememenin rahatsızlığını duyuyor ama hiçbir tedbir alamıyordu. Maruz kaldığı aşağılanmalardan dolayı her şeyden vaz geçmişti.⁴⁴ Nitekim dindar bir dilenci kılığına girip Mekke’ye gitmeyi dahî düşünecek ama sipahiler onun gitmesine izin vermeyecekti.⁴⁵

Delhi’de yaşanan olayların tanıkları, sipahilerin vatan ve milleti kurtarmaktan çok paranın peşinde olduğuna inanmaktaydı. Mesela bu durumu çok iyi gözleyen Muinüddin; “*Âsiler, ödeme söz konusu olunca iyice şirretleşiyorlardı. Tamamen para ile donanmış olmalarına rağmen yine de alabildikleri kadar çok almak istiyorlardı. Eğer istedikleri miktar ödenmezse padişahı, hizmetinden çekilmekle tehdit ediyorlardı.*” derken Civanlal, Delhi’deki isyanın beşinci günü olan 15 Mayıs’ta şunları yazıyordu: “*Gelen haberlere göre şehir halkını korkutan âsilerden iki yüz kadar süvari, büyük miktarda parayı yağmalayarak firar etmiş ama evlerine dönerken Gûcarların saldırısına uğrayarak soyulmuşlardı.*”⁴⁶ Yağmacılığın sadece halkla sınırlı kalmadığını ve daha çok hatırlı insanları hedef aldığını yine aynı tarihli (15 Mayıs) notlarında bildiren Civanlal Münşî,

⁴² J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.742 vd; II. Bahadır Şah, daha sonra İngilizler tarafından yargılanırken verdiği yazılı savunmasında “*Askerlerin kendisine hiçbir bağlılık ve saygı göstermediğini, otoritesini tanımadığını, kendisini tahttan indirip hanım sultan ve diğer devlet yöneticilerini öldürmekle tehdit ettiklerini, hatta bir gün Zinnet Mahal Sultan’ın evine bile gidip yağmalamaya kalktıklarını ama kapıyı kıramadıkları için başarısız olduklarını*” iddia etti. II.Bahadır Şah, “*kendisinin sipahilerin esiri olduğunu, bütün işleri kendi aralarında kurmuş oldukları mecliste tartışarak yaptıklarını*” söyledikten sonra, “*Ancak aralarında hiçbir düzen ve disiplin yoktu. Benim bilgim ve emrim olmadan sadece şahısları değil aynı zamanda bazı sokakların tamamını da yağmaladı ve soydular. Yakaladıkları kişileri öldürmek veya hapsedmekle kalmadılar, zengin olduğunu düşündükleri bütün tüccar ve şehrin ileri gelenlerinin zorla bütün paralarını aldılar. Bu haraçların hepsini şahsi amaçları için kullandılar. Onlara gereken desteği vermeseydim beni hemen öldürebilecekleri, herkes tarafından biliniyordu.*” demiştir. Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.509; T.R.Holmes, “*The Mutiny*”, s.194.

⁴³ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.516.

⁴⁴ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, The Cambridge Shorter History Of India, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1969, s.748.

⁴⁵ Henry Beveridge, “*Bahadır Şah II*”, s.220 vd; Ahmet Taşağıl, “*Bahadır Şah II*”, s.456.

⁴⁶ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.510.

“Pek çok hatırı sayılır insan yakalandı ve onlardan tehditle para alındı. Şehirdeki üst sınıf insanlar âsilerin mağlubiyeti için dua eder duruma gelmişti. Bütün değerli eşyalar gömülmüştü ve şehrin üst sınıf insanları kendileri ile mallarını tecavüz ve yağmadan korumak için özel bir polis kuvveti oluşturdular.” demektedir.⁴⁷ Çünkü padişah, iktidarını kuramadığı için Delhi’de büyük bir yönetim zâfiyeti yaşanıyor ve taraflar birbirine güvenmiyordu.

Gerek padişah, diğer yetkili ve soylular gerekse de halk, sipahilerin yaptığı kötülüklerden dolayı onlara güvenmemek için meşru sebeplere sahipti.⁴⁸ Ancak onların sadakatinden büyük bir şüphe duyan sipahilerin bu sebebi de küçümsenemezdi. Çünkü sipahiler, onların İngilizlere bağlı olduğundan, kaçakları koruduklarından ve Delhi’yi kuşatmış olan İngilizlere istihbarat sağladıklarından şüpheleniyorlardı. Bu yüzden padişah, onun gözde karısı Zinnet Mahal Sultan ve baş danışmanı Ahsenullah Han’ı açıkça suçluyorlardı.

Civanlal, sipahilerin devlet yöneticilerini suçlamasının sebeplerini 16 Mayıs 1857 tarihli kayıtlarında şu şekilde açıklıyordu: “Bu sabah erkenden sarayda toplanan sipahiler, padişah ile maiyetindekileri, Avrupalıları barındırmak ve Mirat’takilerle haberleşmelerini sağlamakla suçlayıp tehdit etti. Ben bugün yaklaşık kırk Avrupalının sarayda saklandığını öğrendim. Sipahiler, büyük bir kızgınlıkla saraya yürüyüp, buradan gönderilen haberciyle birlikte ayaklananları lanetleyen mektubu da yakaladıklarını söylediler. Sipahiler, hem Ahsenullah Han ile Nüvvâb Mahhub Ali Han’ı öldürmek hem de padişahın kendilerine sadakatini sağlamak üzere Zinnet Mahal Begüm Sahib’i rehine almakla tehdit ettiler. Bunun üzerine sarayda büyük bir kargaşa çıktı. Sadece sipahiler değil aynı zamanda padişah ve maiyeti de bağırma ve birbirlerini hırpalamaya başlamışlardı. Subayları ile birlikte gelmiş olan piyade ve süvariler, Ahsenullah Han ve Nüvvâb Mahhub Ali Han’ın mühürlerini taşıyan bir mektubu Delhi’nin şehir kapısında ele geçirdiklerini söylediler. Nüvvâb Mahhub Ali Han’ın yolladığı bu mektupta İngilizler, acilen şehri almaya davet ediliyordu. Üstelik İngilizlere, padişahın Zinnet Mahal’dan olan oğlu Mirza Cavan Baht’ı veliht olarak tanımaları ve Delhi’deki bütün zorba sipahileri yakalamaları da teklif ediliyordu. Askerler mektubu Ahsenullah Han ve Mahhub Ali Han’a gösterince, onlar bunun sahte olduğunu söylediler. Ancak onlara inanmayan sipahilerin kılıçlarını sıyırarak Aksanullah Han’ın etrafını sarması üzerine o, İngilizlerle bir anlaşma yaptığını itiraf etti.

⁴⁷ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.507.

⁴⁸ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **The Cambridge Shorter History Of India**, (nşr.H.H.Dodwell),s.748.

Bunun üzerine padişah, sipahilere teminat vererek onların dostu olduğunu vurguladıktan sonra Ahsenullah, Mahbub Ali ve Zinnet Mahal Sultan'a güvenmelerini istedi. Ancak sipahiler, Ahsenullah Han'ın korumasında Avrupalı mahkûmlar bulunduğunu ve onları İngilizlerle olan dostluk ilişkilerinden dolayı koruduğunu vurguladılar. Bunun üzerine Ahsenullah Han'ın koruması altında bulunan elli iki Avrupalı tutuklu, sipahiler tarafından alınarak erkek, kadın ve çocuk demeden tamamı kılıçtan geçirildi. Bu sevimsiz olay şehirdeki Hindular arasında büyük bir tahrik yarattı. İnsanlar, böyle vahşi ve iğrenç uygulamalarla İngilizlerin yenilemeyeceğini dile getirmeye başlamışlardı."⁴⁹

Padişahın ve devletin diğer yetkililerinin İngilizlerle iş birliği yaptığını gören sipahiler, çareyi ihtilâl yaparak liderlerini değiştirmekte görüyorlardı. O sebeple 17 Mayıs 1857 tarihinde II. Bahadur Şah'ı çok yaşlı ve dirayetsiz olduğu iddiasıyla tahttan indirip yerine şehzade Ebubekir'i atamak istediler.⁵⁰ Ancak padişah bu girişime direndi ve sipahilerin tüm aşağılamalarına rağmen sözde hükümdarlığına devam etti.⁵¹

Delhi'de durum hiç de iç açıcı değildi. Genel görünüm, milli bağımsızlık davasına yönelik bir halk hareketinden çok askerî isyanı andırıyordu. Çünkü İngiliz düzenini ülkeden söküp atmaya yönelik herhangi bir millî çaba veya halk teşkilatlanması henüz görülmemişti.⁵² Üstelik aç gözlü sipahilerin Avrupalı ve Hintlileri ayırt etmeden yağmalamaları, gasp ettikleri malları paylaşmak için bile kavga etmeleri, hele de hazineleri ele geçirdikten sonra savaşıma amaçları kalmayarak evlerine dönmeleri, bütün bu kargaşanın henüz bir halk hareketine dönüşmediğini ortaya koyuyordu. Zira eldeki abartılı veya kasıtlı raporlar da bu görüntüyü destekliyordu.⁵³

Kargaşa bu şekilde devam edecek olursa, muhakkak ki İngilizlerden daha çok Hintlilerin aleyhine sonuçlanacaktı. Bu hazin geleceği görmekte zorlanmayan bazı Hintli aydınlar, mevcut olaylara bir yön vermeye ve bu büyük enerjiyi, halk hareketine dönüştürerek, bir millî bağımsızlık savaşı haline getirmeye gayret ettiler.⁵⁴ Millî bağımsızlık mücadelesi ise har şeyden önce birliği gerektiriyordu. Bundan dolayı ilk önce Müslüman ve Hindular arasında yüzlerce yıldır devam eden husumet giderilerek birlik

⁴⁹ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.511 vd.

⁵⁰ Padişaha yapılan saygısızlıklar hakkında bkz., Bkz., J.C. Marshman, a.g.e., s.496 vd.

⁵¹ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.516.

⁵² J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.744.

⁵³ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.513.

⁵⁴ Her ne kadar Müslümanların Cuma Mescidine cihat bayrağı asmasına tepki gösteren Hindular, yaklaşan kurban bayramında inek kesenlerin ölümle cezalandırılacağını ilan etseler de İngilizler gibi amansız bir düşman karşısında Müslümanlarla anlaşmaktan başka çare bulamıyorlardı. Bununla birlikte ileri gelenlere rağmen Müslümanlarla anlaşmayı da istemiyorlardı. Bkz., T.R.Holmes, "The Mutiny", 179; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.743.

sağlanmalıydı. Kaldı ki İngilizler gibi bir dış düşmanın zulmü, arzu edilen birliğin sağlanması için bulunmaz bir fırsattı. O sebeple millî bağımsızlık ülkelerini kendi çıkarlarından üstün tutan ufku geniş bazı sipahi subayları, Delhi’de tüm halkı birleşmeye çağıran bir bildiri yayınladılar. Bu bildiri de özetle şöyle deniliyordu: *“Delhi ve Mirat’taki ordunun subaylarından, Kuzey Hindistan’ın memur ve halk bütün Müslümanları ile Hindularına: Bilindiği gibi bu günlerde tüm İngilizler, önce Hindistan ordusunun inancını yıkmak, sonra da halkı zorla Hıristiyan yapmak amacındaki şeytanî plânlarını gerçekleştirmeye çalışıyorlar. Bu yüzden sadece kendi dinimizi korumak için birleşip, bütün imansızları temizleyerek Delhi hanedanını yeniden kurduk. Yüzlerce silah ve büyük miktarda hazine elimize düştü. Artık Hıristiyanlardan nefret eden her asker ve sivil bir yürekte birleşmeli ve cesur davranarak imansızlık tohumlarını yok etmeliyiz. Bu kavgada bütün Müslüman ve Hinduların birleşmesi kesinlikle gereklidir. Emniyetin sağlanabilmesi için bazı hatırı sayılır, ufuklu kişilerin arkasından yürümek önemlidir. Ancak bu yolla sağ duyulu bir komuta oluşturulup, iyi bir düzen sağlanabilir. Böylece fakir sınıflar memnun edilebilir ve itibarları yükseltilebilir.”*

Hindistan’da birliği sağlamak amacıyla yönelik iyi niyetle hazırlanan bu bildiri, bazı çelişkiler taşımaktaydı. Öncelikle sipahiler arasında genel olarak bağımsızlık savaşı ülküsü yoktu. Buna rağmen, olmayan ülkü, varmış gibi gösterilerek, bildiri de hareket amacı olarak görülmüştü. Halbuki, askerlerin savaşma amacı, İngilizleri yok ederek, Hıristiyanlığa toptan geçiş tehlikesini ortadan kaldırmaktı. İkinci olarak bildiri, bütün Hindu ve Müslümanları İngilizlere karşı birleşmeye çağırıyordu. Oysaki bu birleşme neredeyse imkânsızdı. Üçüncü olarak ise bildirin hitap ettiği kesim sadece Delhi’den ibaret kalmayıp, buraya diğer vilayetlerden toplanmış olan âsi sipahiler vasıtasıyla bütün Kuzey Hindistan’a yayılmaktaydı.⁵⁵

Güzel bir amaçla hazırlanmış olan bu bildiri, bütün çabalara rağmen halk üzerinde fazla etkili olmadı. Üstelik aralarındaki güvensizliğe rağmen Hindu ve Müslümanların birleşmesi meselesi, bu iki unsur üzerinde gerilime sebep oldu. Halbuki İngilizlerin şehre saldırması an meselesi ve savaşın kaderi, Delhi’deki tüm toplulukların birleşmesiyle oluşacak güce bağlıydı. Bu durumu bilmelerine rağmen ülkede yüzlerce yıldır birbirine rakip olan Müslüman ve Hindular, birleşmeye pek sıcak bakmıyorlardı.⁵⁶ Delhi’de yaşanan olayları günü gününe yazmış olan Civanlal, 19 Mayıs’ta; *“Bugün Cuma Mescidindeki*

⁵⁵ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.513 vd.

⁵⁶ J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, *a.g.e.*, s.743.

Müslümanlar kutsal savaş ilân ediyordu. Dharampur halkı ve şehirdeki düşük sınıflar bundan endişeliydi. Bu şekilde tutucu bir hareketin sadece Hinduları öfkeden çılgına çevireceğini düşünen padişah da sinirli ve endişeliydi.” derken, 20 Mayıs’ta; “Huzura kabul edilen Moulvie Muhammed Said, padişaha; böyle bir kutsal savaşın Müslümanları Hindulara karşı kışkırtma amacı taşıdığını söyledi. Padişah; böyle bir cihadın imkansız olduğunu zira Purbeah askerlerinin çoğu Hindu olduğu için bu şekilde bir davranışın aptallık olacağını söyledi. Hatta böyle bir hareketin, ölümcül bir savaşa yol açacağını, bunun sonunun da hüsrana olacağını, oysa bütün sınıflar arasında hoşgörünün devam etmesi gerektiğini de ekledi. Üstelik Hinduların İngilizlerle iş birliği yapmaya yöneldiği, Müslümanlara hiçbir yakınlık duymadığı ve kendilerini çoktan onlardan ayırdıklarını da vurguladı. Bundan sonra Hindu subaylarından bir temsilci heyeti, padişahın huzuruna çıkarak; Hindulara karşı bir kutsal savaş ilân edilmesini şikâyet ettiler. Padişah: “Kutsal savaş İngilizlere karşıdır, Hindulara karşı yapılmasını yasakladım.” diyerek onları teselli etti...Saat üçte Hakim Ahsenullah Han, askerlerin şehirde yağmaya başladıklarını ve şehirden çıkmaları gerektiğini belirtti. Bu askerlerden kurtulmak için, Mirza Moghul’a, büyük bir kuvvet alarak Mirat’a gitmesi ve oradaki İngiliz kuvvetlerine saldırması emredildi.”⁵⁷ Böylece Delhi’deki kargaşa kısmen de olsa azaltılabilecek ve sipahilerin bir kısmı Mirat’a yönlendirilmiş olacaktı.

Anarşi öylesine yayılmıştı ki ne halk ne de sipahiler güvendediydi. Zira bu emniyetsizlik, Delhi’nin çıkışından itibaren daha da artmakta ve çoğunlukla da ölümlere dönüşmekteydi. Bu durumu yerinde tespit eden Civanlal, günlüğüne 21 Mayıs’ta şöyle başlıyordu. “İngilizlerle iş birliği yaptığı ve onlara istihbarat sağladığı gerekçesiyle Sobha Chand Kaest’in evi yağmalandı. Padişaha bildirildiğine göre, âsiler paranın çoğuna el koyuyor ve bu parayla tanesi otuz iki rupiden altın mohur⁵⁸ alıyorlardı. Ancak bu altınlarla şehirden ayrılır ayrılmaz başka âsiler tarafından tüm eşyaları ve paraları yağmalanıyor, bu yüzden canlarını kurtarabilmek için Delhi’ye geri dönüyorlardı. Anlaşılan bir kısım sahtekâr insanlar, bu altın çılgınlığını sipahileri kandırmak için kullanıyor, onlar da dışarıda soyulunca bunun intikamını yine mâsum halktan alıyordu.”⁵⁹

Delhi halkının artık dayanacak gücü kalmamıştı. Ancak bu zorbalara karşı herhangi bir tedbir alma imkânına da sahip değildi. O sebeple muktedir görmeyi arzuladıkları

⁵⁷ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.514.

⁵⁸ İlk defa Muhammed b. Tuğluk tarafından bastırılan Mohur; Hindistan’da on beş rupi kıymetinde eski bir altın paradır. Bu konuda geniş bilgi için bkz., J. Allan, “Mohur”, İ.A. VIII, s.405 vd.

⁵⁹ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.510.

padişah'tan ve Hâkim Ahsenullah Han'dan yardım beklemekteydiler. Bunu ifade eden Civanlal günlüğüne 23 Mayıs 1857 tarihinde şu bilgilerle başlıyordu: “*Sipahilerin şehirde yaptığı mezalimi gören Hâkim Ahsenullah Han, onların yaptığı yağma ve döktüğü kanı sebep göstererek padişahı, askerlerin şehir dışına çıkmasını bildiren bir emir vermeye iknâ etti. Askerler Haydarâbadlı Kanheyâl Lal'in evini yağmaladığı sırada onun korumaları ile sipahiler arasında ağır bir çatışma çıktı... Padişahın emri doğrultusunda harekete geçen Nûvvâb Mir Ahmed Ali Han, şehirde İngilizlere yakın olan tüm bankerler ile zenginleri yakalamaya ve askerlere vermek üzere bunlardan zorla para almaya başladı. Mirza Muhammed Ali Bey, Mehrovli tahsildarı atanmıştı. Sipahiler, Civan Lal'in evi ve bahçesini de yağmalayıp, İngilizlerle ilişkisi olduğu şüphesi üzerine iki bin rupi değerinde malına el koydular.*”⁶⁰ Ancak yağmalanan malların paylaşımı konusunda Delhi ve Mirat sipahileri arasında anlaşmazlık çıkıyordu. Mirat süvarilerinin memnuniyetsizliği, çok geçmeden padişahın kendilerine ödediği parayı az bularak itiraz etmelerine sebep oldu.

Civanlal, bu konu hakkında 28 Mayıs'ta şunları yazıyordu: “*Mahbub Ali Han'ın ricası üzerine, önceden yapılmış olan ödemeler maaşlarından kesilerek süvarilere dokuz, piyadelere de yedi rupi ödenmesi için emir verildi. Buna itiraz eden süvariler, büyük bir gürültü çıkarıp, kesintiyi reddederek otuz rupi istediler. Halbuki Delhi alayı sùbedârları, kendilerine tahsis edilen yedi rupiyi kabul ettiler. Bunun üzerine Mirat süvarileri ile Delhi alayına mensup âsiler arasında sert ve küfürlü bir kavga başladı. Mirat süvarileri, Delhi piyadelerini, halkı yağmalayarak zenginleşmekle suçluyor ve kendilerinin herhangi bir yağma veya hırsızlık yapmadıklarını belirterek dokuz rupiyi reddediyordu. Delhi piyade sipahileri ise onları isyankâr ve kötü ruhlu olmakla suçluyordu. Onları sadece ekmeğini yedikleri subaylarını öldürmekle kalmayıp, bu konuda diğerlerine de ön ayak olmak ayrıca kendi vatandaşlarıyla dahi tartışma ve kavga içinde bulunmakla suçluyorlardı. Hatta Delhi'ye ilk geldikleri zaman onların silahlarını almamak gibi bir hata yaptıklarına pişman olduklarını da belirttiler. Olayın daha da büyüyerek istenmeyen sonuçlar doğurması ihtimali karşısında tedirgin olan padişah, memurları vasıtasıyla büyük çaba harcayarak tarafları sakinleştirirken Mahbub Ali Han da süvarilere mensem başına yirmi rupi söz verdi.*”⁶¹ Ancak bu tahsisat da yağmayı engelleyemedi.

⁶⁰ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.507.

⁶¹ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.510 vd.

14 Haziran 1857 tarihindeki olayları rapor eden Civanlal, şunları vurguluyordu: “*Alipur Thanadarı Lachman Singh’in kardeşi Buldeo Singh yakalandı ve Kutvala*⁶² *sevk edildi. İngiliz taraftarlığıyla suçlandığı için vuruldu ve vücudu bir ağaca asıldı. Kâbil kapısında ikâmet eden on üç fırıncı, evlerinden sürüklenerek getirildi ve İngilizlere ekmek sağladıkları şüphesi üzerine öldürüldü. Jamna Dass’ın dükkânı pahalı satış yaptığı gerekçesi ile yağmalandı. Âsiler, bu gün daha başka pek çok zulüm yaptı.*”⁶³

İngilizleri asıl endişelendiren konu, zulüm yapılmasından çok Müslümanların ayaklanmayı cihata dönüştürme eğilimidir. Zira 19 Mayıs’taki cihat ilânını açık bir şekilde kaydetmiş olan Civanlal’ın verdiği bilgiler, Delhi kışlasında bulunan Tuğgeneral Thomas Reed’in⁶⁴ 14 Haziran 1857 tarihinde Pencap Vali Vekili Lord John Lawrence (1811-79)’e⁶⁵ yazdığı mektuptaki bilgilerle doğrulanıyordu. T. Reed, mektubunda “*Aldığımız istihbarata göre şehirde yeşil bayrak dolaştırıyorlar ve hükümetimiz için dua eden Hindulara kötü davranıyorlar*” diyordu.⁶⁶ Ancak durum, İngilizlerin endişelendiği kadar korku verici değildi. Çünkü bazı Müslüman cemaatleri münferit sayılabilecek bir cihat ilân etmekle birlikte Baburlu hükümeti henüz ordu teşkilatını bile kuramamıştı.

Ayaklanma başladığı zaman II. Bahadur Şah, önce Şehzâde Mirza Moghul’u, sipahi ordusu baş komutanlığına atamış ve diğer şehzâdelere de yüksek askerî rütbelere vermişti.⁶⁷ Ama onlar, emirleri altındaki sipahileri kontrol etmede tamamen yetersiz kaldılar. Onların liyakatsizliği, halkına karşı samimiyetle hizmet arzusunda olan padişahın başarısını da engellemekteydi. Bundan son derece rahatsız olan II. Bahadur Şah, askerleri kontrol altında tutamadıkları için isyan ordusunun baş komutanı Mirza Moghul ile Albay Mirza Khair Sultan’ı 27 Haziranda çok sert bir şekilde azarladı. Çünkü padişah tarafından kanun ve nizamı sağlamak üzere görevlendirilmiş olan şehzâdeler, bazen çıkarları doğrultusunda halkın malını gasp edebiliyorlardı.⁶⁸ Nitekim Jugal Kishore ve Sheo Prasad adlı iki tüccar tarafından verilen tarihsiz bir dilekçede; devlet memurları ile şehzâdelerin bazı kötülüklerine sebep olduğu vurgulanarak, sipahi ordusunun evlerini yağmalamaya geldiği ve kendilerini

⁶² Thanadar ve kutval hakkında geniş bilgi için bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e. II**, s.460 vd.

⁶³ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.507.

⁶⁴ General Sir Thomas Reed hakkında bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.284.

⁶⁵ Lord John Lawrence hakkında bkz., Woodruff P., **The Men Who Ruled India I**, New York 1964 s.324 vd; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.545; P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.191.

⁶⁶ Nitekim Civanlal, daha sonra II. Bahadur Şah’ın yargılanması sırasındaki ifadesinde Müslümanların cihat ilân ettiğini tekrar edecektir. Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.514 vd.

⁶⁷ Bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.221.

⁶⁸ H. Beveridge, **A Comprehensive History of India, Civil, Military, and Social, from The First Landing of The English, to The Suppression of The Sepoy Revolt; including an Outline of The Early History of Hindoostan IX**, Edinburgh 1862, s.570; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, **a.g.e.**, s.749.

tutuklamakla tehdit ettiği yazıyordu. Bu tür keyfi uygulamalara bir son vermek ve acilen tedbir almak gerekiyordu. Bununla beraber 1-2 Temmuzda Baht Han kumandasındaki Bareilly ordularının Delhi'ye varması şehirde asayişini yeniden sağlama umudunu doğurdu. Bundan dolayı uzun askerî tecrübesi ve şanlı bir aileye mensup olması dikkate alınan Baht Han, padişah tarafından baş komutan atanırken Mirza Moghul da onun yardımcılığına tayin edildi.⁶⁹ Diğer şehzadelerin rütbeleri çok daha kötüydü.⁷⁰ Çünkü onlar bozulan düzen içerisinde savrulmakta ve hanedana yakışmayacak hareketler yapmaktaydılar.

Sûbedâr Baht Han'ın baş komutanlığa atanmasından iki gün sonra 4 Temmuzda bir Ahsenü'l Hak⁷¹ padişahın büyük oğlu Mirza Ebubekir'in ahlâksız ve kanunsuz davranışlarından şikayetçi oldu. Bunun üzerine Mirza Moghul bozulan düzeni yeniden sağlamakla görevlendirildi. Oysaki düzen hemen sağlanacak gibi görünmüyordu. Çünkü bir gün sonra, padişahın gelini İmani Begüm tarafından yapılan şikâyet, durumun ciddiyetini gözler önüne sermekteydi. İmani Begüm'ün şikâyetine göre; Şehzade Ebubekir, şarhoş bir şekilde dün gece yanına aldığı süvarilerle birlikte onu yakalamak için evine gelip, kendisine ateş açmış ve buna tepki gösteren bir kısım mahalle halkını dövmüştü. Bunun üzerine güvenlikten sorumlu olan kutval gelmiş ama Ebubekir, kılıçla saldırdığı kutvalı etkisiz hale getirdikten sonra ona sövmüş ve en sonunda İmani Begüm'ün evi yağmalanmıştı. Bunu duyan padişah haklı olarak kızdı ve suçlunun rütbelerinin alınarak derhal tutuklanmasına karar verdi. Ancak şehzade için cezadan kaçmak zor olmadı. Onun hak ettiği cezayı çekmediğini gören halkın güvensizliği bir kat daha artmıştı. O sebeple mahale başı, yetkililere şehzadelerin de normal insanlar gibi cezalandırılması gerektiğini arz etti. Böyle hassas bir zamanda halkın desteğini kaybetmek istemeyen padişah, gözden düşmüş olan şehzadelerin yönetimden uzak tutulmasını emretti. Ama bu tedbirler, şımarık şehzadelerin aklını başına getirecek mahiyette değildi.⁷²

Baht Han'ın kumandasında görev yapmayı reddeden şehzadelerin itaatsizliği ve disiplinsizliği, merkezi otoritenin kurulmasını önemli ölçüde engelliyordu. Hatta şehzadeler, padişaha yeni baş komutanı tanımadıklarını bildiren bir dilekçe bile gönderdiler.⁷³ Böylece baş komutanı tanımayan ve padişah azledip atamaya kalkan ihtilalci bir ordu meydana çıkmıştı. Halbuki aynı ordu, kendi subaylarını kontrol edemiyor ve askerlerinin halkı yağmalamasını engelleyemiyordu. Bu disiplinsizlik içerisinde cesaret,

⁶⁹ P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.34 vd.

⁷⁰ R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.516.

⁷¹ Ahsenü'l hak hakkında geniş bilgi için bkz., J.Sarkar, **Mughal Administration**, Calcutta 1952, s.47.

⁷² R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.516.

⁷³ Bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.221.

yiğitlik ve kahramanlık gibi hasletlere dayanarak uzun sürecek olan bir savaşı kazanabilmek ise mümkün değildi.⁷⁴

İdari teşkilatın işletilememesi, karakteri hakimiyet kurmaya pek de uygun olmayan padişahın varlığını daha da anlamsız hale getiriyordu. Oysaki onun varlığından umutlanarak uzak ve farklı bölgelerden gelmiş olan sipahilerin, sevk ve idare edilmeye ihtiyaçları vardı. Onların mücadele ruhları, ancak teşkilatlandırılıp ortak bir hedef belirlenerek korunabilirdi. Bunun için de güçlü ve karizmatik bir lidere ihtiyaç vardı. Halbuki yaşlı, cesaretsiz ve askerî bakımdan yeteneksiz olan II. Bahadır Şah, onların lideri olabilecek durumda değildi. Kaldı ki padişah, temsil görevini bile yapmaktan acizdi. Bu durumu, verdiği bir örnekle yerinde tespit eden Muinüddin, şunları yazmaktadır. *“Âsiler, padişahın İngilizlere saldırmak için isteksiz olduğunu ve onu savaş alanında görmek istediklerini bildirdiler. Bu istekleri padişah tarafından kabul edilince akşam üzeri büyük bir kuvvet toplandı. Askerlerin başına geçen padişah, Delhi kapısından geçti ve toplanmış olan birliğe kendisini gösterdi. Lal Dighi sarnıcının geçince Lahor kapısına yönelip orada saraydan birisi ile yer değiştirdi ve gizli bir yoldan şehre geri döndü. Daha sonra askerlerin de kafileler halinde kışlalarına dönmesiyle bu güç gösterisi sonuçsuz bitti.”* Padişahın acziyetine baş komutanın kabiliyetsizliği de eklenince ortaya tam bir yönetim zafiyeti çıkıyordu. Bundan dolayı sipahiler, İngilizler karşısında gerek liderlik gerekse de plân ve strateji bakımından zayıftılar. Bu zayıflık, onların teşkilatsız birer çapulcu yığını haline gelmesinde de çok etkili oluyordu.⁷⁵

Görüldüğü gibi sadece baş komutanın değişmesi, askerî disiplin ve toplum düzenini sağlamaya yetmiyordu. Disiplinsizlik ve yağma halen devam ediyordu. Civanlal'ın anlattığı daha sonraki olaylardan alınan şu örnekler, âsilerin zulmünün, İngilizler Delhi'yi geri alana kadar sürdüğünü ortaya koymaktaydı. *“Dört yüz sipahi, 25 Temmuzda Alap Pershad ve diğerlerinin evlerini yağmalayarak elli bin rupi değerinde kıymetli eşyayı gasp ettiler. General Muhammed Baht Han, olayı duyar duymaz, birkaç yüz adamını bu rezaleti durdurmak için yolladı. Ancak bu askerler, yağmacıları hiç engellemedi. Aynı gün Gordohan Das, iki bin rupi vermek için zorlandı. 19 Ağustosta tutuklanan zengin bankerler ise yüklü miktar para ödeyene kadar serbest bırakılmadılar. Hatta Delhi'nin kaderinin belli olduğu 12 Eylülde bile, dükkâncılar, bir dilekçeyle; tecavüze uğradıklarını ve bütün*

⁷⁴ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.516 vd.

⁷⁵ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.517.

dükkanların kapalı olduğunu bildirmekteydiler."⁷⁶ Sipahilerin şehri hunharca yağmalamaları, halkın onlara karşı tavır takınmasına sebep olmuştu.

Başlangıçta sipahileri kurtarıcı olarak gören Hindu ve Müslümanlar, şimdi onlarla birleşmek şöyle dursun, kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Ancak halk arasında bir birlikten veya birleşme çabasından söz etmek de mümkün değildi. Delhi'de yağma, çapulculuk ve anarşi hüküm sürüyordu. Sipahiler, İngilizlere karşı ayaklanmakla gemileri yakmış oldular. Ama halk için aynı şey söylenemezdi. Hatta bazıları halen İngilizlerin tekrar dönüp kendilerini kurtaracağından umutluydu. Bundan dolayı askerler, diğerlerinin bağlılığından şüphe etmekte ve İngiliz yanlısı olmalarından kuşkulandırmakta haklıydılar. O sebeple sipahiler, Delhi'deki devlet görevlileri de dahil olmak üzere herkesi sertçe tehdit ediyorlardı. Bu durum şehir sakinlerinin onlara kin beslemesine ve İngilizlerin dönmesini istemesine sebep oluyordu. Hatta sipahilerin, bağlılığından doğrudan doğruya şüphe ettikleri padişah ve hanedan üyelerine karşı kaba ve küstahça davranışları, hanedanın asilere karşı nefretini artırıyor ve İngiliz desteğine daha çok yöneltiyordu. Buna sipahilerin askerî başarısızlıkları da eklenince durum tamamen kontrolden çıkıyor ve İngilizlerin gelmesi neredeyse tek umut olarak kalıyordu.⁷⁷

Sipahilerin haklı şüphelerini İngiliz gizli belgelerindeki kayıtlar da destekliyordu. Gerçekten de Bahadur Şah gibi Delhi'deki isyana katılan diğer liderlerin çoğu ikili oynuyordu. Mesela Ballabgharh Racası Nahar Singh, isyana destek için Delhi'ye asker yollayarak sipahileri desteklerken İngilizlerle samimi ilişkilerini de sağlama almayı ihmal etmiyordu. Hatta Jhujhur Nûvvâbı da aynı şeyi yapmıştı. Bazı liderler ise sadece kendi çıkarları için isyana katılmışlardı. Münşî Civanlal'ın 31 Temmuz 1857 tarihli kayıtları, bu

⁷⁶ Civan Lal'ın raporunun tamamen doğru olduğunu kabul etmek mümkün değildir. Çünkü o, kendisini hırpalayan sipahilerin dostu olmadığı gibi İngilizlere de temayül göstermekteydi. Ancak bu durum onun günlüğünün tamamen uydurma, yalan, ya da tarihî gerçeklerden uzak olduğu anlamına da gelmemelidir. Çünkü büyük bir ustalıkla yazılmış olan bu düzenli rapordaki bilgiler, diğer bağımsız kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Civanlal'ın sipahileri karalaması, onların işlediği suç ve vahşeti abartması söz konusudur. Ama bütün abartmalara rağmen onun kayıtlarının çoğu, bağımsız tanıklar tarafından doğrulandığı için gerçek dışı değildir. Mesela Paharganj bölgesinden Chand Han ve Gulab Han tarafından yazılmış bir dilekçede "*sipahiler, dükkanlardan ödeme yapmadan zorla mal aldıkları gibi fakir insanların evine girerek yatak, odun, kap ...vs. eşyalarını aldı*" diye yazması Civanlal'ın verdiği bilgileri doğrulamaktadır. Yine II. Bahadur Şah, yargılanma sırasında sipahilerin durumunu tanımlarken Civanlal'ın kine benzer açıklamalar yapmıştır. Her ne kadar kendisini kurtarmaya çalıştığı için başkalarını suçladığından dolayı II. Bahadur Şah'a güvenilmese de o, Delhi'nin düşüşünden çok daha önce, 27 Haziran 1857 tarihinde halâ zaferden umutlu olduğundan baş komutanına şu mesajı göndermişti: "*Ordu şehre geldiğinden beri, bir gün geçmedi ki, halktan, sipahi piyadelerin yaptığı taşkınlıkları bildiren ve kışlanın şehirden kaldırılmasını arz eden dilekçeler gelmesin.*" Bütün bunlar Civanlal'ın raporunun şahitler ve İngiliz kayıtları tarafından da doğrulandığını göstermektedir. Üstelik sipahilerin diğer bölgelerdeki davranışlarını anlatan şahitlerin anlattıkları da bunu destekleyici mahiyettedir. Bkz., R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.508.

⁷⁷ R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.515.

durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu kayıtlara göre; Faruknagar Nûvvâbı Ahmed Ali Han, Revari Racası Tulla Ram'ın padişaha saldıracağını haber vermişti. Halbuki o sırada Tulla Ram'ın Gulam Muhammed Han'a gönderdiği bir mektup okunuyordu. Tulla Ram, bir yandan bu mektupta “İngilizlerin Hindistan'dan çekildiğini düşünecek kadar sarhoş musunuz? Kesinlikle dönecekler ve sizi yok edecekler.” derken diğer yandan da bağlılığını göstermek amacıyla padişaha para göndermişti. Bunun üzerine geri verilen parasının bir kısmını bazı toprak sahiplerinin elinde olan Revari'ye yolladı.⁷⁸

Padişahın en yakınında bulunduğu için racaların ikili oynamasını iyi bilen Ahsenullah Han'ın bildirdiğine göre padişah, bölgedeki liderlerin neredeyse tamamına mektup yazmıştı. Oysa bunlardan Juhujhur, Ballabgharh, Faruknagar liderleri ve Bareilly Hanı Bahadur Han'dan cevap gelirken Jaipur, Alvar, Jodhpur, Bikanir, Gvalior, Jaisalmir, Patiala ve Jummo liderlerinden gelmedi. Bunların padişahı desteklemediği ortada olduğu için tekrar yazılmadı. Bununla beraber padişaha bağlılığını bildirmiş olan yukarıdaki dört liderden ilk ikisi, kuvvetlerinin bir kısmını göndererek asker yardımında bulundular. Ama ülkelerinden ayrılmanın orada karışıklığa yol açacağı bahanesiyle bizzat gitmeyi kabul etmediler. Bu durum, padişaha bağlılığını bildiren çok az sayıda liderin bile isyan taraftarı olmadığını, hatta ordu gönderen Ballabgharh Racası ve Juhujhur Nûvvâbı'nın bile ikili oynadığını gösteriyordu.⁷⁹

Bunlardan başka II. Bahadur Şah'ın Baiza Bai'ye⁸⁰ iki mektup yazdığı ama cevap alamadığı bilinmektedir. Halbuki Kunvar Singh⁸¹ ile Hansi Ranisi Lakshmi Bai(1853-58)' ye⁸² neden hiç başvurmadığı, yine güvenilir bir adamı aracılığı ile isyandan iki ay sonra iletişim kurduğu Nana'dan niçin cevap gelmediği bilinmemektedir.⁸³

Bütün bu kargaşa sadece İngilizlerin işine yaradı ve İngilizler, Eylülü sonunda Delhi'yi yeniden işgal edip görülmemiş bir katliam yaptılar. Hümayun türbesine sığınmış

⁷⁸ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.512.

⁷⁹ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.512 vd.

⁸⁰ Baiza Bai, Devlet Rao Sindhia (1794-1827)'nin karısıdır. Onun 1827 yılındaki ölümü üzerine küçük halefi Jankoji Rao'ya vekâleten tahta geçti. Çok ihtiraslı bir kadın olduğu için kısa zamanda bütün idareye hakim oldu. Hile ile elde ettiği bu hakimiyet 1833 yılında tahtından kovulmanın mahcubiyetiyle sonuçlandı. Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.97 vd.

⁸¹ Kunvar Singh hakkına geniş bilgi için bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.534; P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.186 vd; T.R. Holmes, “*The Mutiny*”, s.181.

⁸² Lakshmi Bai hakkına bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.538.

⁸³ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.513; Bahadur Şah ile Nana Sahip arasındaki yardım meselesi hakkında bkz., A. Ward, **a.g.e.**, s.107.

olan Baburlu Padişahı II. Bahadur Şah, yakalanarak yargılandı.⁸⁴ Bununla beraber yerel liderlerin iştahını kabartan isyan, Kuzeybatı Vilayetlerinde hala devam etmekteydi.

C . KUZEYBATI VİLAYETLERİNDE HALK İSYANI:

Sipahi ayaklanması Mirat'ta başlamakla birlikte asıl kimliğini Delhi'de kazanmıştı. Çünkü burası ayaklanmanın sadece merkezi olmakla kalmamış aynı zamanda diğer yerel isyanlara da örnek olmuştu. Bugünkü Uttar Pradeş Eyaleti'ndeki bölgeler sipahi isyanının merkezi olmakla beraber, İngiliz yönetimine karşı ihtilalci bir tavır sergileyen ama milli bir bağımsızlık hareketine de dönüştürülemeyen⁸⁵ sivil ayaklanma, burayla da sınırlı kalmamış ve çok geniş bir alana yayılmıştır. Belli başlı örnekleri aşağıda anlatılan bu geniş alanın en belirgin olanı Rohilkend bölgesidir. Nitekim burada da Delhi'de olduğu gibi sivil ve asker tüm İngiliz görevliler öldürülmek ya da sürgün edilmek suretiyle İngiliz yönetimine son verilmiştir.⁸⁶ Asker bulunmayan Bijnor'da bile halk ayaklanırken bölgenin merkezi durumundaki Bareilly'deki görüntü Delhi'den farklı değildi.

a. Bijnor Ayaklanması:

Bijnor'da garnizon olmadığı için burada asker bulunmamakta, halkın da İngiliz yönetimine karşı herhangi bir tavrı hissedilmemektedir. Buna rağmen ilk ayaklanmalardan birinin burada çıkmış olması ve bu ayaklanmayı daha çok saygın kişilerin teşkilatlandırması, isyanın sadece sipahilere mal edilemeyeceğini göstermektedir. Nitekim sipahileri isyana teşvik eden siyasi, sosyal ve ekonomik sebepler bir yana onların arkasında

⁸⁴ Delhi'nin işgali ve İngilizlerin yaptığı katliam hakkında bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.508 vd; T.R. Holmes, *"The Mutiny"*, s.194 vd.

⁸⁵ Sipahi ayaklanmasının bir halk hareketine dönüşmesi genellikle Hindistan tarihçileri tarafından bir bağımsızlık savaşı gibi görülmüştür. Halbuki bu halk hareketinin, plânlanıp, teşkilatlandırılmadığı gibi milli ülkülerden de uzak başladığı görülmektedir. İngiliz yönetiminden veya yerel idarecilerden memnun olmayan halkın, sipahilerin meydana getirdiği kargaşa ortamında, çıkarlarını ön planda tutarak, mevcut yağma ve anarşiye alet olması, bu girişimin bir bağımsızlık savaşı olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim ayaklanmanın hemen arkasından Hindistan'daki İngiliz hükümetinin yayınladığı 30 Nisan 1858 tarih ve 212 numaralı emirle hem İngiliz bölge valisi hem de yerel liderler görevlendirilmiş ve kargaşanın çıkmasını sağlayan olayların hikayeleri toplanmıştır. Gerçek bilgilere sadık kalınarak derlenen bu çalışmada olayların tanıkları, yaşadıklarını bizzat görevlilerin nezaretinde gün be gün anlatmışlardır. Burada görevlilerin tanıkların ifadelerine müdahale etmeleri ve istedikleri doğrultuda ifade vermeleri için onlara baskı yapmaları mümkündür. Ancak bu ifadelerin ayrı bölgelerde farklı kişilerin ifadeleriyle desteklenmesi, onların gerçek olduğu fikrini uyandırmaktadır. Kaldı ki halkın ayaklanmasındaki sürece bakıldığı zaman, bunun plânlı ve teşkilatlı bir bağımsızlık savaşı olmadığı görülmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.522 vd.

⁸⁶ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.517 vd.; T. Rice Holmes, *"The Mutiny"*, s.198 vd.

bulunan bu saygın ailelerin yüzlerce yıldır devam eden saygınlıklarını devam ettirme endişesini görmezden gelmek mümkün değildir.

19 Mayıs 1857 tarihinde Mirat'tan gelen haberler, halkla birlikte saygın sınıfları ve kanun kaçaklarını harekete geçirdi. Bölgenin hatırı sayılır kabileleri olan Gûcarlar, Bancarlar, Mevatiler, Catlar ve Cavhanlara, hapisten kaçanların da katılmasıyla her zamanki olaylar tekrarlanırken tahsiller de yağmalanıp yakıldı. Hatta buradaki zengin hazineden pay almak üzere kuvvetli bir Afgan birliğiyle gelmiş olan Nazibâbad Nûvvâbı Mahmud Han'ın önderliğinde çok saygın sınıflar bile olaya karıştılar. Nûvvâb, parayı taşımak için arabalar bile getirmişti. Hazineyi korumak için başka çıkar yol bulamayan İngiliz vali vekili, bir taraftan bazı sipahi ve Hindu zemindarlara vaadlerde bulunarak onları yanına çekerken diğer taraftan da parayı hazine binasının çatısından savunması kolay olan bir kuyuya attı. Vali vekilinin tarafına geçmiş olan Asker ve Hindu zemindarlar karşısında bir süre tereddüt eden Nûvvâb, onunla anlaşmaya karar vermişken Bareilly'de ayaklanma başladığını duyunca umutlandı. Çünkü Bareilly'deki isyan, Bijnor'un civardaki bütün İngiliz kuvvetleriyle olan bağı koparmıştı. Bundan dolayı çaresiz kalan İngiliz vali vekili, sonradan Sir Seyyid Ahmed Han (1815-98)⁸⁷ olarak ünlenecek olan İngiliz hükûmetinin sadık bir görevlisi aracılığıyla Nûvvâb'a anlaşma teklif etti. Bu anlaşmaya göre bölge yönetimi, on günlük bir süre için Nûvvâb'a bırakılıyordu. Çünkü vali vekili, İngiliz kuvvetlerinin en geç on gün içinde Delhi'yi düşüreceği ve kendisini Bijnor'da tekrar başa geçireceğine inanıyordu. Ama arzu ettiği gibi olmadı. Çünkü Delhi düşmedi ve Mahmud Han, kendini Delhi padişahı adına Bijnor Nûvvâbı ilan etti. Böylece anlaşmaya göre hazinedeki parayı aldığı gibi kuyudaki parayı da çıkarttı. Sıra vali vekiline yardım edenleri cezalandırmaya gelmişti. Ancak bunun ölçüsünü ayarlayamayan Mahmud Han, büyük bir hata yaparak diğer Hindu liderlere de eziyet etmeye başladı. Bu baskı karşısında birleşen Hindu liderleri onu Bijnor'dan atınca Mahmud Han'ı destekleyen Müslümanlar ile Hindular arasında kıyasıya bir savaş başladı. Müslümanların üstün zaferi ile sonuçlanan bu savaş, geriye kalan Hinduların kılıçtan geçirilmesiyle kutlandı. Bununla beraber Müslüman liderler de birbirine düştü ve aralarından sadece üçü Nisan 1858 kadar yönetimi ellerinde

⁸⁷ Hindistan Müslümanlarının ünlü bir lideri olan Seyyid Ahmed Han, 1837'den 1876'ya kadar İngilizlerin hizmetinde görev almıştır. Batı kültürünün hayranı olduğu için Hindistan'da İngiliz kültürünün yayılmasına önderlik etmiş ve bu amaçla Aligarh Anglo- Şarkiyat Kolejini kurmuştur. Bkz., S.M. Burke, Salim Al-Din Quraishi, **a.g.e.**, s.76 vd.

tutabildiler. Bu süre içinde civardan katılan haydutların da yardımıyla Hinduların kutsal iki mekânı olan Haridvar ve Kanakhal başta olmak üzere komşu bölgeler yakılıp yıkıldı.⁸⁸

Bijnor, Bareilly ve Farukâbad, İngilizlerin kovulması sonucunda Rohilkend bölgesinde kurulmuş üç küçük hükümdarlık gibiydi. Her ne kadar bir kısmı Delhi'ye bağlılığını ilan etmiş olsa da aslında bağımsız hareket ediyorlardı. O sebeple ciddi bir teşkilatlanmaya gidemeyecek ve saman alevi gibi bir yıldan daha az süren hakimiyetlerinden geriye yağma ve çapulculuk anılarından başka bir şey kalmayacaktı.⁸⁹

b. Bareilly Ayaklanması:

Bareilly, Rohilkend ayaklanmasının merkezi konumuna gelmişti. Çünkü sipahiler, Delhi'den aldıkları kıvılcım sonucu 31 Mayıs 1857 tarihinde burada birdenbire ayaklanmış, ve İngilizler hayatlarını kurtarabilmek için kaçmak zorunda kalmışlardı. O zaman Bareilly'deki süvari birliğinde görevli bir Bengalli olan Durgadas Bandyopadhyaya'nın bildirdiğine göre; "İngilizlere sadık olan süvari alayı onlara yardım için dört nala gelmiş ancak onlar, süvarilerin kendilerine saldıracaklarından korktukları için askerlerin dostluk çağrısına da itibar etmeyerek geri kaçmışlardır. Bunun üzerine süvariler de âsilere katılmıştır."⁹⁰

Süvari alayının âsi rohillalara katılması buradaki isyanın çehresini değiştirdi. Nitekim bu teşkilatlı askerî güç, Han Bahadur Han'ın İngilizlere karşı yürüttüğü intikam davasının önemli bir dayanağı olmuştu.⁹¹ Han Bahadur Han, muhakkak ki Rohillaların tabî lideri idi. Rohilkend'in⁹² daha önceki lideri olan dedesi Hafız Rahmet Han,⁹³ Warren Hastings (1732-1818)'in göndermiş olduğu birliklerin yardımı ile Oudh Nûvvâbı tarafından yenilmiş ve öldürülmüş olduğu için İngilizlere büyük bir kin beslemekteydi. Ancak dedesinin intikamını almak veya ülkesini kurtarmak için gereken kudrete de sahip değildi. Hem Oudh Nûvvâbı her ne kadar Rohilkend'i ilhak etmişse de sonuçta o da isteğini gerçekleştirememiş ve orayı İngilizlere devretmek zorunda kalmıştı. Bu teselli ile kendini avutan Han Bahadur Han, hanedanın başı sayıldığından İngilizlerin kanunî

⁸⁸ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.520 vd.

⁸⁹ S.M. Burke, Salim Al-Din Quraishi, a.g.e., s.77

⁹⁰ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.518.

⁹¹ Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.38.

⁹² Kuzeyde Kumaon Dağları ile güneyde Ganj arasındaki kalan ve Oudh'un Kuzeybatısına uzanan verimli bir bölge olan Rohilkend, 1740'da bir Afgan kabilesi olan Rohilla kabilesi tarafından ele geçirilmiş ve bölgeye söz konusu bu kabilenin adı verilmiştir. Bkz., K. H. George, a.g.e., s.122-130

⁹³ Hafız Rahmet Han hakkında bkz., S.Bhattacharya, a.g.e., s.399 vd.

memuru sayılmakta ve İngiliz hükûmetinden aldığı aylık yüz rupi emekli maaşının tadını çıkarmaktaydı.⁹⁴

Han Bahadur Han, sadece şahsiyeti itibarıyla II. Bahadur Şah'a benzemiyor aynı zamanda onunla aynı kaderi de paylaşıyordu. Gerek barışa eğilimli, gerekse de yaşlı ve güçsüz olmasından dolayı zulüm altında kalan ailesinin İngilizler tarafından yağmalanmasına karşı çıkamamış ve yaşadığı acıları kalbine gömmeye mecbur kalmıştı.⁹⁵ Üstelik İngilizlere karşı sadakattan ayrılmayarak, bir gün sonra çıkacak isyan için 30 Mayıs 1857 tarihinde İngiliz hükûmet komiserini uyarmayı ihmal etmemişti. Halbuki İngiliz hükûmet komiseri, her şeyden emin bir tavırla onun elini sıkmış ve çıkabilecek olayların sorumlusu gördüğü Han Bahadur Han'ı diplomatik bir dille tehdit ederek "kendi hayatını kollamasını" tavsiye etmişti.⁹⁶

Âsiler başarılı olup da Bareilly'deki İngiliz düzenine son verince Han Bahadur Han, Delhi padişahının bir valisi olarak başa geçti.⁹⁷ Zira Rohilkend'in son bağımsız lideri olmasından dolayı başa geçmek onun hakkıydı. O sebeple isyan kargaşası içerisinde onun tabî lider tanınması zor olmadı.⁹⁸

Han Bahadur Han, öncelikle isyanın genel sebep ve özelliklerini açıklayan bir bildiri yayınlarak bütün İngilizlerin idamını emretti. Daha sonra II. Bahadur Şah'a hediye ve haber göndererek ondan valiliğini resmen onaylayan bir ferman aldı. Gelirleri toplayabilmek için farklı sınıflardan yerel memurlar atamak suretiyle Hindu ve Müslümanların desteğine dayanan bir yönetim kurdu. Hindulara bazı önemli mevkilere atamakla kalmayıp hem Hindu hem de Müslüman bazı liderlerin asalet ünvanlarını tanıdı. Ama bu iki unsur arasında yüzlerce yıldır devam eden derinlerdeki husumet duygusu, her türlü hoşgörüyü rağmen iyi bir yönetim şansını ortadan kaldırıyordu. Bundan dolayı istikrar uzun sürmedi. Müslümanlar tarafından seilmeyen gelirler dairesi başkanı Sobha Ram'ın evde olmadığı sırada bir Müslüman kalabalığın, saklanan İngilizleri aramak bahanesiyle eve doluşarak yağmalaması, Hindu ve Müslümanlar arasında gerginlik yarattı. Bu gerginlik, Bahadur Han'ın bir akrabası olan Mir Alam Han'ın, saygı değer bir Hindu olan Baldeo Gir Gosain'in⁹⁹ evini basıp, onu ve karısını zorbaca tehdit etmesiyle çatışmaya

⁹⁴ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.518; J.C. Powell-Price, a.g.e., s.449 vd.

⁹⁵ Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.266.

⁹⁶ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.518.

⁹⁷ P. Woodruff, **The Men who Ruled India I**, New York 1953, s.362 vd.

⁹⁸ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.518.

⁹⁹ Baldeo Gir Gosain, Gosainler adı verilen dini bir topluluğun lideri olup bu topluluk ilk kez XIX. yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkarak pekçok askeri harekate destek vermişlerdir.

dönüştü. Çünkü kendisini korumaya çalışan Baldeo Gir Gosain, Mir Alam Han'ı öldürdü. Bundan dolayı yargılandı ve nefsi müdafa olduğu için beraat etti. Oysa bu olay sadece kişiler arasında değil aynı zamanda onları destekleyen Hindu ve Müslümanlar arasında da bir kan davasına dönüşmüştü. O sebeple Mir Alam Han'ın vergiden muaf olan kardeşi, Baldeo Gir Gosain'i öldürünce iki taraf birbirine girdi. Hindu görevliler yağmalanıyor, iş adamları ağır vergilere maruz bırakılarak ödeyemeyecekleri şartlara zorlanıyorlardı. Bundan dolayı akli selim insanlar, bu zorbalıklardan rahatsızlık duyuyordu. Saygı değer insanların hepsi olmasa bile büyük bir çoğunluğu hatta yeni kurulan hükümetin yüksek görevlileri bile İngilizlere gizlice yardım ediyordu. Zira memnuniyetsizlik Bareilly sınırlarını da aşmış ve civardaki tâbilerine kadar ulaşmıştı. Nitekim Bakshiena Thakuru Harlal, Bedaun'da kabilesini toplayarak II. Bahadur Şah ve onun nazımı Han Bahadur Han'dan bağımsızlığını ilan etmekte gecikmedi.¹⁰⁰

Daha sonra Delhi'ye yardıma gidecek Bareilly ordularına kumanda eden ve orada sipahi ordusu baş komutanlığına atanacak olan Baht Han esas gücü elinde bulundurduğu için Bareilly'nin sözde lideri olan Han Bahadur Han da aynı II. Bahadur Şah gibi acziyet içerisindeydi. Bundan dolayı hiçbir şekilde disiplinize edilemeyen askerler, mağazaları yağmalıyor, fakir ve zenginleri soyuyordu. Böylece Delhi'deki gibi yağmalayarak zengin oluyor ve evlerine dönüyorlardı. Halktan zorla para alabilmek için her türlü zulüm ve işkenceye baş vuruyorlardı. Âsiler, Hindu ve Müslümanları, parçaladıkları inek ve domuz etiyle tehdit ederek, gizli hazinelerini göstermeye mecbur ediyorlardı. Erkekler kaynayan kazanlara atılıyordu. Yağma, hırsızlık, soygun, ve tecavüz günün sıradan olayları haline gelmişti. Şehrin zengin hanımlarından biri olan Panna'nın âsilerden gördüğü hakaret ile katıldığı zulümleri anlatan hikâye içler acısıydı. Müslümanlar, topladıkları inek kemiklerini koymak ve inek kanı serpmek suretiyle açıkça Hinduların evlerini kirletiyorlardı. Hatta bazen Hindu sipahiler bile Hinduların evlerini yağmalayan tutucu Müslümanlara katılıyor bu yüzden büyük kargaşa çıkıyordu. Müslümanların baskısına maruz kalan Hindular, isyanın başarıya ulaşmaması ve İngilizlerin geri dönmesi için her gün Tanrı'ya dua ediyorlardı. Kaldı ki pek çok Müslüman bile İngilizlerin geri dönmesini istiyordu. Bir çok kişi aylık beş, yedi rupi gibi sembolik bir ücretle asiler için çalışıyordu.

¹⁰⁰ İngiliz ordusunda görevli bir Bengalli olan Durgadas Bandopadhyaya'nın Bareilly'deki isyan hakkında yazdığı uzun günlük, Civanlal Münşi ve Mainüddin'in yazdıklarını desteklemektedir. Bir Hindu tarafından yazılması münasebetiyle tarafsızlığı tartışılabilir olmakla birlikte, Müslümanların yazdıklarından farklı değildir. Genel olarak halkın askerlerin zulmüne maruz kalmasını ve çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. Bu konuda ve Bareilly'deki yağmalar hakkında geniş bilgi için bkz., R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.518 vd.

Âsiler ise Bareilly'deki Bengalli sakinlerin sadakatinden şüphe ettikleri için onlara karşı acımasız davranıyordu. Hatta onlardan pek çoğu dövülmüş ve yedisi öldürülmüştü. Çünkü ayaklanmanın başarısı için sadakat şarttı ve Şahcihanpur başta olmak üzere civar vilayetlerden de başarı haberleri gelmekteydi.¹⁰¹

c. Şahcihanpur Ayaklanması:

Sipahi ayaklanmasının etkili olduğu merkezlerden biri de Şahcihanpur'dur. Buradaki olaylar da aşağı yukarı diğer merkezlerdeki gibi gerçekleşmiştir. Gorakhpur Mevlevisi Surfuraz Ali'nin teşvik ettiği sipahiler, 31 Mayıs'ta ayaklanarak bir kısım Avrupalıyı ikisi kilisede olmak üzere öldürdü. Geride kalanlar geçici olarak Pavain zemindarına sığınmak istedilerse de Evrengâbad'a ilerlerken vahşice katledildiler. Bununla birlikte Mevleviler ve Gazilerin hakim olduğu şehirde âsiler kontrol edilemeyince yağma başladı. Çünkü köylüler isyan etti, tahsiller yağmalandı, kayıtlar yok edildi ve polis merkezi bile yağmalandı. Bununla da yetinilmeyip, İngilizlere ait şeker rafinerisi, rom fabrikası ve şirkete ait bütün binalardaki değerli eşyalar, yirmi civarındaki komşu köyden gelen köylüler tarafından alındı. Hamid Hasan Han ve Nizam Ali Han 1 Haziran'da İngiliz düzeninin kaldırıldığını ilân ettiler. Halbuki Han Bahadur Han'ın yönetimindeki Rohillar zamanında Kadirali Han ve Gulâm Hüseyin Han, yerel liderler olarak ilân edilmişti. Bununla beraber Mardanali Han tarafından topluca öldürülen Raçput liderlerine karşı direnmeleri bir kenara bırakılacak olursa, Müslüman hakimlerin karşılıklı kıskançlıkları devam ediyordu. Kadirali Han'ı nâzım atamakla birlikte yönetime daha çok kendi adamlarını getiren Gulam Kadir Han'ın bu uygulamaları büyük ölçüde tedirginlik yaratıyordu. Hatta Müslüman liderlerin birbiriyle anlaşamaması yüzünden tahsildar Ahmed Yar Han,¹⁰² Raçputları yenebilmek için komşu Bareilly'den İsmail Han'ı yardıma çağırmişti.¹⁰³ Halbuki Bareilly'de çıkan isyan Muradâbad'a sıçramış ve bütün yerel liderler kendi bölgelerinde söz sahibi olmaya çalışıyorlardı.

¹⁰¹ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.519 vd.

¹⁰² Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.6.

¹⁰³ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.522.

ç. Muradâbad Ayaklanması:

Muradâbad'da 3 Haziranda çıkan sipahi ayaklanması sonucunda İngilizler çekilmek zorunda kalmıştı. Böylece kendilerini bağımsız gören Muradâbad gibi küçük hükümdarlıklarda bile önemli anlaşmazlıklar ve liderlik kavgaları yaşanıyordu. Şanssız bir seyyid olan Gulzarali, kendisini Muradâbad'a yirmi bir mil uzaklıkta bulunan Amroha'da Delhi padişahının valisi ilân etti. Halbuki 29. Alay Mujoo Han'ı, topçular da Asadali Han'ı Muradâbad valisi olarak ilân etmişti. Bunların yanısıra Rampur Nûvvâbı Yusuf Ali Han'ın amcası Abdul Ali Han da valiliğe adaydı. Üstelik Yusuf Ali Han Haziran başında Muradâbad'a gelip derbarlardan söz almıştı. Halbuki o döner dönmez 17 Haziranda Mujoo Han vali ilân edildi. Bazı soylu Müslümanlar da ona katılınca İngilizlere karşı cihad ilân edildi. Ama İngilizlere bağlı olan Rampur Nûvvâbı, ayaklanan Müslüman liderlere rağmen bölgeyi İngilizler adına elinde tutuyor ve halk, her yerde olduğu gibi âsilerin zulmüne maruz kalıyordu.¹⁰⁴

d. Farukâbad Ayaklanması:

Sipahi ayaklanmasının etkili olduğu merkezlerden biri de Farukâbad idi. Zira önemli bir İngiliz garnizonunun bulunduğu Fetihgarh, buraya sadece altı mil uzaklıktaydı. Bu münasebetle 18 Haziran 1857 tarihinde ayaklanan 10. Yerli Piyade Alayı, doğrudan Farukâbad'a yürüdü. Şehre girmekte zorlanmayan sipahiler, Farukâbad Nûvvâbını resmi bir törenle tahta çıkararak, ona bağlılıklarını arz edip karşılığında bütün hazineyi aldılar. Daha sonra yeni Nûvvâb hakimiyetini sağlayıp da bu parayı geri isteyince bir rupi bile vermeyi kabul etmediler. Hatta Sitapur bölgesinden gelmiş olan 41. Yerli Piyade Alayı'na mensup sipahilerin hazineden istemiş oldukları payı bile vermediler. Bununla beraber 10. Yerli Piyade Alayı'nda görev yapan pek çok sipahinin, payına düşen parayı aldıktan sonra evlerine dönmesi bu alayın gücünü büyük ölçüde azalttı. Onlara kin besleyen 41. Yerli Piyade Alayı'nın sipahileri, bunu görünce fırsatı kaçırmadılar ve çıkan çatışmalarda her iki alaydan da pek çok asker öldü. Bunun faydalı sonuçlar doğurmadığını gören her iki alayın subayları anlaşarak birleşmeye ve İngilizlerin koruduğu kaleye saldırmaya karar verdiler. Kaleye yürüyen sipahiler, burayı zorlanmadan alıp, bir kısım İngilizleri öldürürken kaçmaya

¹⁰⁴ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.522.

çalışanlar Ganj nehrinde boğuldular.¹⁰⁵ Böylece İngilizlerden temizlenmiş olan Farukâbad'da Nûvvâb Tuffuzzal Hüseyin Han, eski sipahi subaylarının yardımıyla yeni bir yönetim kurdu. Hemen arkasından birlik ve beraberliği sağlayabilmek amacıyla Sitapur alayının Hindu kurmaylarının gönlünü almaya yönelik bazı girişimlerde bulundu. Ama her yerde olduğu gibi burada da kargaşaya engel olamadı. Zira ayaklanma Fetihpur gibi garnizon bulunmayan şehirlere bile yayılmıştı.¹⁰⁶

e. Fetihpur Ayaklanması:

Sipahi ayaklanmasının meydana getirdiği kargaşa içerisinde sadece yerel liderler değil aynı zamanda hükûmet memurları da İngilizlerden boşalan arazilere el koyuyorlardı. Nitekim Fetihpur ayaklanmasının özünde bu yatmaktaydı. Burası bir garnizon olmadığından dolayı çok sayıda asker bulunmamakta ancak hazineyi korumakla görevli altmış, yetmiş kadar sipahi görev yapmaktaydı. Bu durumda sınırlı sayıdaki askerlerin ayaklanması, bölgede etkili olamayacağından sipahiler, halkı tahrik etmeyi daha doğru buldular. Zaten komşu vilayetlerden gelen isyan haberleriyle sıkıntı içinde yaşayan halk, sipahilerin ve kaçakların tahrikiyle kısa zamanda ayaklandı. Âsiler her yerde olduğu gibi önce mahkûmları serbest bırakıp arkasından hazineyi yağmaladı ve daha sonra da hükûmet dairelerini yaktılar. Bu sırada ölünceye kadar orada kalan Yargıç Robert Tucker¹⁰⁷ dışındaki bütün Avrupalılar kaçmıştı. Böylece İngilizlerden arındırılan bölgeyi, Nana Sahip adına vali vekili olan Hikmetulla yönetmeye başladı.¹⁰⁸ Herkes kendi çıkarları doğrultusunda hareket ediyordu. Bunun en iyi örneği Bedaun'daki ayaklanma olmuştur.

f. Bedaun Ayaklanması:

Budaun'daki baş kaldırı farklı sınıfların isyan hareketini kendi amaçları için nasıl kullandıklarını açıkça göstermektedir. Köylüler, yolcuları yağmalamaya başlarken diğerleri de Ganj Nehri kıyısında demirlemiş olan mısırcıların teknelerini yağmalıyordu. Nundpur Aheerleri, Lavur ve diğerleri birleşerek Putheria zemindarları Heera Singh ve Kulloo Singh'i öldürdü, kardeşi Gopal Singh'i yaraladı ve mallarını yağmaladılar. Bu ürkütücü

¹⁰⁵ Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.122 vd.

¹⁰⁶ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.520.

¹⁰⁷ Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.332.

¹⁰⁸ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.520.

olayların ayrıntılarını ve Bedaun'daki durumu anlatan Dr. S. B. Chaudhuri; “Budaun'daki toplumsal olayları şu sözlerle anlatıyor;

“Her ne kadar farklı topluluklar arasındaki iç anlaşmazlıklar bazen hareketi azaltsa da insanların öfkesi isyanı besliyordu. Tüm Baniya¹⁰⁹ ve Mahajanlardan¹¹⁰ şantajla serbestçe para toplanıyordu. Fabrikalar yağmalanmış, demir kazanları bile kurşun yapmak için eritilmiş ve kayıtlar yakılmıştı. Halk kitleleri İngiliz döneminden kalan her şeyi yok ederken tâlukdarlar da bu fırsattan yararlanarak, İngilizlerin onların yerine geçirdiği vergi toplayıcılarını kovdu ve eski nüfuzlarını yeniden kazandılar.” demektedir. Çoğu Hindu olan pek çok hükümet görevlisi, âsilerin hizmetine girdi ve bu yağmacılık, elliden çok lider eliyle bütün bölgeye yayıldı.¹¹¹

g. Aligarh Ayaklanması:

Pergene Cavhanları, yardıma çağırdıkları Catlarla birlikte intikam için Haziran 1857 ortalarına doğru Khyr'e saldırdılar. Sadece hükümet binaların değil aynı zamanda baniya ve mahayanların evlerini de yağmalayıp yıktılar. Nussemullah'ın emrindeki âsiler, daha sonra Temmuz ayında düzenli bir hükümet kurdular.¹¹² Fakat iç karışıklıklar ve kabileler arası sürtüşmeler devam ediyordu.

Eski Raçput ve Catlar arasındaki iç kavgalar, özellikle batıda Muttra bölgesindeki Saidâbad'a doğru şiddetlendi ve ancak Delhi'nin düşmesi ile durdu.¹¹³ Hindu ve Müslümanlar arasındaki düşmanlık duyguları, özellikle Nussemullah'ın aşırılıkları ve Thakor Gobind Singh'in yüceltilmesinden sonra bölgedeki bir kısım şehirlerde arttı. Halbuki Hıristiyanlara karşı hoşgörü daha fazlaydı ve halk sığıntı Hıristiyanları koruduğu için sadece bir tanesi öldürüldü.¹¹⁴

Avrupalılara ait çok büyük bir çivit fabrikası köylüler tarafından yağmalandıktan sonra yakıldı. Bay Nichterlein'in fabrikası ve diğer üçü âsi askerler tarafından yağmalandı. Geri kalanlar ise yakılmasının hiç kimseye faydası olmayacağını düşünen zemindarlar

¹⁰⁹ Baniya tüccar ve bankerler sınıfı için kullanılan bir terimdir. Bkz., Brian Allen, “From Plassey to Seringapatam; India and British History Painting c.1760-c.1800”, **The Raj; India and British 1600-1947**, (nşr. C.A. Bayly), London 1990, s.106 vd.

¹¹⁰ Mahayan, Hindistan limanlarında iş ve vergi düzenininin belli kurallar içerisinde yapılmasını sağlamakla görevli kişilere denilmektedir.

¹¹¹ [S.B. Chaudhuri, **Civil Disturbances during British Rule** adlı eserden alınan bu bilgiler için] Bkz., R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.523 vd.

¹¹² R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.524.

¹¹³ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.511 vd.

¹¹⁴ R.C.Majumdar, “The Revolt of the People”, s.524..

tarafından ancak korunabildi. Köylüler, Khyr'e ait Sudder kayıtlarını yok etmişlerdi. Bundan başka sekiz tahsilden dördü talan edilmişti. Diğerlerinde ise halk payını ancak âsi kuvvetler yağmaya başladıktan sonra alabilmişti. İnsanlar bir diğerini rahatça yağmalıyordu. İki şehir önemli ölçüde yağmalanmış, Khyr, yüz bin ve Hurdooh Gunge dört yüz bin rupi kaybetmişti. Yine Coel; Mevatiler, şehirden geçen âsi askerler, on bir günlük hükümdarlığı esnasında Nusseemullah ve İngiliz kuvvetleri tarafından feci şekilde yağmalandı. Buna rağmen Coel Müslümanları 30 Haziran'da Mudroc'da bulunan Bay Watson'a ve Catlar da Iglas'da Binbaşı Burlton'a saldırdı. Müslümanları kendilerine karşı gelişen bir tehlike olarak gören İngiliz hükûmetinin en yetkili adamı Mr. Cocks, Eylül ayı başında Muhammed Ali'yi vekil, Davut Han'ı da Nâzım olarak atadı. Ama zemindarlar onu tanımadı. Delhi'nin düştüğünden haberleri olmayan Müslümanlar 25 Eylülde ayaklandığı zaman Muhammed Ali Tahsildar, tahsil binasını terk ettiği sırada öldürüldü. O, İngiliz hükûmetinin en başarılı adamlarından biriydi. Güçlenen Müslüman zemindar ve diğer Atrovlee sakinlerinin Muhammed Ali Tahsildar'ı öldürmeleri, buradaki durumun ne kadar kötü olduğunu ortaya koymaktaydı. Saygın yerliler, yaşlı Müslümanları kavgayı körüklemeye kıskırtıyordu. Böylece bu anarşiden faydalanarak şehrin kontrolünü ellerine aldılar. Bununla birlikte Mungal Singh ve Mahtab Singh gibi Akrahad'ın Raçput zemindarlarının gücü de küçümsenemezdi.¹¹⁵ Kaldı ki güçlerine güvendiklerinden dolayı, sipahilerin Akrahad'ı yağmalamaları sırasında kayıtların kendi insanları tarafından yok edilmesine izin vermiş ve tahsildara yardım etmeyi reddetmişlerdi. Gerçi yerlilerin geneli, özellikle de Hindular, bu ayaklanma sırasında Müslüman hükûmetin korkusuyla İngilizlere karşı ilgisiz kaldılar. İngiliz yönetiminin devrilmesinden kazançlı çıkan pek çok kişi, kaybettiklerini kazanmaktan ve savaşın sonucunu beklemekten memnundu.¹¹⁶

ğ. Mathura Ayaklanması:

Baburlu Padişahı II. Bahadur Şah'ın Delhi'de yeniden tahta geçtiği haberi duyulur duyulmaz Mathura'da kargaşa başladı. İlk olarak halkın bankerlere saldırması ve eski zemindarların yenilerini kovmasıyla başlayan bu karışıklıklar şehrin düzenini bozdu. İngilizler, bozulan asayişin sağlayabilmek için bir taraftan büyük bir polis kuvveti toplarken diğer taraftan da uzman bir tim yetiştirmeye başladılar. Ancak zamanın çok dar olmasından

¹¹⁵ Bkz., Frederick Sleigh Roberts, **Forty One Years In India**, London 1905, s75 vd.

¹¹⁶ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.524 vd.

dolayı istenilen başarı elde edilemedi. O sebeple yerel liderlerle anlaşarak burada İngiliz taraftarı bir sınıf olan Sethlere¹¹⁷ mensup Radha Kishen ve Gobin Das'ın sağladıkları şehir korumasına devam edildi. Çünkü onlar, masraflarını kendileri karşılayacak büyük bir kuvvet toplayarak elde ettikleri nüfuz sayesinde, yerlileri baskı altında tutabiliyorlardı. Yapılan iş birliği çerçevesinde Yüzbaşı Nixona piringten yapılmış iki silah verdi ve gereken tedbirler alındı. Buna rağmen bölgedeki olayların sayısı ve önemi artıyordu.¹¹⁸

Maot pergenesinin büyük bir zemindarı olan Kuer Dildâr Ali Han, kendi köylüleri tarafında vurulmuştu. Onun Nohjheel pergenesinde önemli arazileri olan akrabası Umrao Bahadur, 23 Mayıs'ta evinde kuşatılmış ama İngiliz kuvvetlerinin yetişmesi ile köylüler vazgeçince, kaçma imkânı bulmuştu. Bundan başka daha pek çok cinayet ve saldırı oluyordu. Hızlı bir şekilde yayılan isyan haberlerini duyan halk, hemen ayaklanıyordu. İngilizler, canlarını kurtarabilmek için pek çok köyden kaçmış, Mathura'yı da terk etmek üzerelerdi. Burada Bay Burlton hazineleri el arabalarına yüklemiş ve ilerleme emri vermişti. Sûbedâr "nereye" diye sorunca Bay Burlton "Tabi ki Agra'ya" diye cevap verdi. Ama kalabalıktan "Hayır Delhi'ye, Delhi'ye" diye sesler yükselince o da "sizi vatan hainleri" diye bağırdı. Bunun üzerine bir sipahi tarafından vurulup öldürüldü. Sipahiler, daha sonra hükûmet binalarını yaktılar ki alevler, buradaki Avrupalıları canlarıyla ihtar ediyordu. Bu tehdidi derhal kavrayan Avrupalılar, hemen orayı terk ederek Agra'ya doğru kaçmaya başladılar. Böylece Mathura'daki İngiliz yönetim daireleri yanarken, sipahiler de hazineye doğru ilerliyorlardı. Daha sonra serbest bıraktıkları hapisteki mahkumlarla birlikte gardiyanlar da onlara katıldı ve şehirden ayrılırken hükûmet binasının yanında Avrupalılara ait iki evi de yakarak Delhi'ye doğru hareket ettiler. Yol boyunca karşılarına çıkan bütün hükûmet binalarını yakıp yıkmakla beraber, bütün köylerin zemindarları da onlara katıldı. Haberler yayıldıkça ortalık karışıyor, her yerde isyan devam ediyordu. Polis ve gelir toplayıcıları canlarını kurtarmak için kaçmıştı. Onlardan kalan birkaç kişiye ise işkence yapılıyordu. Binalar yağmalanıyor, tüccarlar ve İngilizler eliyle zengin olanlar ya kovuluyor ya da öldürülüyordu. II. Bahadur Şah, her yerde hükümdar ilân ediliyordu. Köylüler, kendi kuvvetleriyle şehri koruyan Sethlerin evlerini basarak, korudukları İngilizlerin kovulmasını yoksa Bhurtpore ve diğer yerlerden topladıkları adamlarla Muttra'yı yağmalayacaklarını bildiriyorlardı. Bütün bu şartlar altında Muttra'yı savunmak

¹¹⁷ Seth, XVIII. yy.'in ortalarında Bengal maliyesini kontrol etmek maksadıyla Mürşidabad'da kurulan bankaya verilen isimdir.

¹¹⁸ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.525.

için Sethler ve diğer zengin yerlilerin koruduğu birkaç İngilizin bile burada tutunması imkânsızdı. Onlar da kaçınca şehir tamamen âsilerin eline geçmiş oldu.¹¹⁹

Âsiler, hazine bulmak amacıyla evleri param parça ettikleri Rayah kasabasını tamamen yağmalayıp, pek çok zulüm ve tecavüze sebep oldular. Bazı Buniyahların eşlerine, tahammülü imkânsız ve görülmemiş hakaterlerde bulundular. Bölgede katlanılamayacak bir kargaşa ve zulüm vardı.¹²⁰ Otorite boşluğundan yararlanan beş veya altı kadar zemindar, birkaç mil genişliğindeki kasabada, raca ünvanı alarak bağımsızlıklarını ve Baburlu padişahına bağlılıklarını ilan etti. Hatta küçük bir köyde ikiye ayrılan halkın yarısının Racalığını, kalanların da zemindarlığını açıklaması, İngiliz düzeninin bittiğini gösteriyordu.¹²¹

h. Agra Ayaklanması:

Hindistan'ın en önemli kültür ve medeniyet merkezlerinden biri konumunda olan Agra şehri, Baburlulara baş kentlik yaptığı için ülkedeki Türk ve İslam ahalinin yoğun yaşadığı, bu münasebetle İngilizlerin de çok önem verdiği bir beldeydi. O sebeple buradaki İngiliz yerleşmesi daha çok üst seviyedeki yöneticiler ile saygın sivillerden oluşuyordu. Onların mağrur tavırları ve halka üçüncü sınıfmış gibi muamele etmeleri,¹²² İngiliz yönetimine olan muhalafeti artırmıştı. Kaldı ki Agra halkı ilim ve kültür yönünden neredeyse Hindistan'ın en aydın kitlesiydi. Bundan dolayı Delhi'den gelen haberlere kayıtsız kalmadılar ve ayaklanmayı, İngilizlerden kurtulmak için bir fırsat olarak gördüler.¹²³

Ayaklanma, her yerde olduğu gibi Agra'da da baş kaldırı, İngilizlerin öldürülmesi ve hükümet binalarının yakılması şeklinde gelişti. Âsilere direnemeyen İngilizler, kaleye çekildi, şehirdeki hükümet binaları yakıldı ve ayaklanan yerel kuvvetler Şahgenc'e kadar ilerledi. Ayaklanan orduyu, her türlü fırsatı değerlendirmeye ve yenilen tarafı yağmalamaya hazır kalabalık bir köylü güruhu takip ediyordu. Halbuki binlerce kişiye varan bu köylüler, daha önceki savaşlarda hep Avrupalıların yanında görülmüştü. Ama bu

¹¹⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.526.

¹²⁰ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.510.

¹²¹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.526.

¹²² Agra'daki İngilizler o kadar kibirliydiler ki 10 Ekim'de kendilerine destek için gelen Lord Roberts ve askerlerinin yıpranmış elbiseleri ile kirli vücutlarını bile tenkit etmekten çekinmemişlerdir. Bkz., F.S.Roberts, **a.g.e.**, s.147 vd.

¹²³ Bkz., J.C. Marshman, **a.g.e.**, s.511.

mücadelede İngiliz kuvvetlerinin kaleye geri çekilmek zorunda kalması, müjdeli bir yağma haberi gibiydi. Üstelik Agra'da yakılan İngilizlere ait evlerin hiç kimse tarafından söndürülmemesi ve alevlerinin gece boyunca gök yüzüne yükselmesi, bunu destekliyordu.¹²⁴

Şehir tellalı, Murat Ali Kutval'in emriyle, ertesi sabah Agra'da Baburlu padişahının hakimiyetini ilân etti. Tellala, kutval başta olmak üzere şehrin ileri gelen Müslüman polis amirlerinden oluşan silahlı bir kuvvet eşlik ediyor, onları da daha düşük seviyedeki görevliler takip ediyordu. Hiçbir saygınlığı olmayan sıradan bir Müslümanın onlara katılması için ise herhangi bir sebep yoktu. Baburlu padişahının hakimiyetinin ilân edilmesinden itibaren şehirde ele geçirilen Hıristiyanlar, hem yağmalandı hem de erkek, kadın ve çocuk demeden hepsi öldürüldü. Bütün bunları yapan halk değil, musket tüfekli, bol cephane ve yedek silahı olan polis amirleriydi. Onlara Vezirpur'un Mevatileri, katiller, diğer görevliler ve avamdan Müslüman ayak takımları da katıldı. Şehrin dışındaki bölgede tek kelime ile anarşi hüküm sürüyordu. Bozguna uğrayan İngiliz kuvvetlerinin kaleye çekilmesinden sonraki üç gün durgun geçti. Ancak civardaki tahsil ve thanalara saldırı haberleri her geçen gün artmaktaydı. İlk saldırıyı komşu köylerdeki Gûcarlar yapmıştı. Onlara komşu Dholepoor Eyaleti'nin sûbesi olan Deohunse Gûcarları da katılınca önce Deohunse Sûbesi daha sonra da Iradutnugur Kasabası yağmaya terk edildi. Böylece yağmalanmış köylerin ganimetleri ile yüklü araçlar, beş hafta boyunca Dholepoor yolunda yük taşıdılar. Bu yağmalar sürerken asıl toprak sahipleri de İngilizlerin desteğiyle arazilerine el koyan Mezatçıları kovarak tekrar topraklarını geri alıyorlar ve kargaşa bütün Agra'da devam ediyordu.¹²⁵

1. Banda Ayaklanması:

Banda bölgesinde Haziran ayında isyan başlayıncaya kadar hiçbir kargaşa, ayaklanma hatta hırsızlık bile görülmemişti. İnsanlar perişan olmuş, sefalet içinde bir hayat yaşamış, yarı açlıkla karşılaşmış ama yine de isyan etmemişlerdi. Sadece diğer bölgelerden gelen isyan haberleri ve Allahâbad'da Avrupalıların toplu katliamını duyunca heyecanlanmış, İngiliz düzeninin sona ermek üzere olduğunu düşünmüş ve her insanın artık kendi başının çaresine bakmak zorunda olduğunu anlamışlardı. Bundan dolayıdır ki

¹²⁴ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.526 vd.

¹²⁵ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.527.

ayaklanmış bölgelere dağılan Allahâbad ve Kanpur mahkûmları, Banda'ya gelince pek çok kişinin onlara katılmak için hazır olduklarını gördüler. Dolayısıyla onların gelişyle birlikte ayaklanma da başlamış oldu.¹²⁶

İlk önce Mov zemindarları ve komşu köylüler, Mov tahsillerini yağmaladı. Hükûmete olan borçların kayıtlarını yırtarak rüzgârda savurmak suretiyle yok edip, bu borçlardan kurtuldular. Tahsil ve Thannah kurumlarını en iyi şekilde düzenlediler. Ama binlerce kişinin baskısıyla bunalıp, kaçmaya zorlanınca el koydukları tahsilleri ard arda kaybettiler. Bu kargaşalar sonucunda tahsillerin arka arkaya gitmesi isyan dalgasının hızla bir şekilde Banda'ya ulaşmasını sağladı. İsyanı durdurmak artık imkansız hale gelmişti. Bütün bölge bir haftadan daha kısa bir sürede karıştı. Sadece Racapur kasabası ve pazarı, kendilerine büyük bir kuvvet toplayarak civar köylülerin ard arda yaptığı saldırılara karşı koyan tüccarlar tarafından yağmadan korunabildi. Ancak isyanın Banda'ya yayılması engellenemedi.

Garnizondaki tüm kulübeler yağmalanıp yakıldığı gece İngiliz görevliler, Banda'yı terk etmek zorunda kaldı. Nûvvâb Ali Bahadur, hakimiyetini ilân etti ve şehri yağmadan korumak için polis marifetiyle bir takım düzenlemeler yaptı. Vali ve tahsildarın eyalet güvenliğini ona teslim ettiğini ve hükümet görevlilerinin kendilerini güvende hissetmelerini bildirdi. İngilizlerin ricası üzerine Ranileri tarafından, onlara yardım ederek hapishaneyi korumak için gönderilen Adigarh liderleri, tam tersine mahkûmları serbest bıraktılar. Şehrin ileri gelen bankerleri de onlara katılınca âsileri destekleyen büyük bir gurup meydana geldi. Onlar âsilerin başarısı için yardım etmekte hatta sipahilere moral kazandırmak amacıyla şekerleme bile dağıtmaktaydılar. Arkalarındaki halk desteğinden de kuvvet alan askerler, Nûvvâb Ali Bahadur'un "vali ve tahsildarın, eyalet güvenliğini kendisine teslim ettiğine" dair açıklamasına çok kızdılar. Bu talihsiz açıklama Nûvvâbın İngilizler adına çalıştığı şüphesini doğuruyordu. O sebeple sipahiler, Nûvvâba karşı kendi Racalarını ilan ettiler. Bunun üzerine Nûvvâb, onlara şekerleme ağırlıklı bir akşam ziyafeti çekerek gönüllerini almayı başardı. Sipahilerin öfkesi dinmiş ve Nûvvâbın otoritesini kabul etmişlerdi. Bu şekilde sağlanan sükûnet ortamında yapılacak atamalar için etkili olacak Amlahları çağırdılar. Böylece Vali Vekili Muhammed Sidâr Han, sipahiler tarafından Banda Nâzımı olarak atanınca, hem şehirde inek ve öküz katliamı yasaklandı hem de

¹²⁶ Bkz., P.J.O. Taylor, a.g.e., s.36.

İngiliz hükûmet temsilcisi Bay Cockerell ve bazı destekçileri öldürüldü.¹²⁷ Şehirde durum tamamen sipahilerin kontrolü altına girerken pergenelerden feci haberler geliyordu.

Pergenelerde de ayaklanma haberleri hızlı bir şekilde yayılıyor, haberi alan köylüler anında ayaklanıyor ve önlerine gelen herkesi yağmalayıp öldürüyorlardı. Kişiler veya kabileler arasındaki eski düşmanlıklar ve bastırılmış kin duyguları da bu vesileyle hesaplaşmaya dökülüyordu. İngilizler eliyle arazi sahibi olanlar ile âmirler bölgeden kovulurken, yolcularla tüccarlar yağmalanıyor, hükümet görevlileri canlarını kurtarmak için kaçırmaya zorlanıyor, her fırsatta hükümet malları ve binaları yağmalanıp yıkılıyordu. Herkesin komşusu için bir tehdit olduğu böyle bir kargaşada yerliler, çılgınca eğlenmekteydi. Başı boş arazileri sınırsız bir şekilde yağmalamaktan son derece memnunnlardı. Özellikle Bundelkent'te tulvar ve fitilli tüfekler pek yaygın olmadığından dolayı kılıç, mızrak, tırpan, balta ve bıçak gibi aletlerle kendini savaşçı gören herkes kendi hükümdarını belirliyor, ve herkese meydan okuyordu.

Askerler, ele geçirmiş oldukları silah ve cephanenin yanı sıra iki yüz bin rupi ganimetle 19 Haziran'da şehri terk ettiler. Banda tahtı için rekabet eden Nûvvâb ve Adjyurh lideri hakkında Nana Sahip'in de onayıyla Nûvvâb, tercih edildi. Fakat bu rekabet çok geçmeden bir taht kavgasına dönüştü. Ancak Ağustos ayı ortasında ve Ekim ayında şiddetlenen bu kavganın tek muhatabı Nûvvâb Ali Bahadur değildi. Çünkü batıdaki Kirvi Bölgesinde Narayan Rao ile Madho Rao, kendilerini pişva ilan etmişlerdi. Bütün bu iç mücadelelere rağmen, yükselen ihtilal bayrağı, Hıristiyanları muhatap almakta, kilise yıkılmakta ve Hıristiyan mezarlığına hakaret edilmekteydi.¹²⁸

i. Hamirpur Ayaklanması :

Hamirpur'daki sipahi ayaklanması sırasında yalnız sıradan Avrupalılar veya memurlar değil aynı zamanda İngiliz vali vekilinin de öldürülmesi, olayın önemini daha da artırmaktaydı. Bunun farkında olan âsiler, İngilizlere ait bütün izleri silebilmek için her türlü yola başvuruyorlardı. Bundan dolayı sipahiler, kontrol edilemiyor ve onlara katılan ayak takımı, ayaklanmanın halka mal olmasına yardımcı oluyorlardı. Bu ayak takımının desteğini alan sipahiler, kime ait olduğuna bakmaksızın şehirdeki bütün zenginlikleri yağmalayıp, borç kayıtlarını yok ettiler. Öfkeleri bununla da sönmeyince Hıristiyan vaizi

¹²⁷ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.528.

¹²⁸ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.529.

Jeremiah ve ailesini katlettiler. Böylece yaşayan Avrupalı kalmamıştı. Sipahiler, bu sefer yerli iş birlikçilere yöneldiler. Bengalli Baboolar¹²⁹, İngilizce yazdıkları için saldırıya uğradı. Her ne kadar hayatları için merhamet diledilerse de sahip oldukları her şeyi kaybettiler. Âsiler, bununla da yetinmeyip, silahlarını İngilizlere teslim etmekle suçladıkları 44. ve 57. alaya mensup diğer sipahilere saldırdılar. Gerçekten de adı geçen alaylarda görev yapan bu askerlerin, büyük ihtimalle 18 Haziranda Agra'dan geçerken İngilizler tarafından silahları alınmış ve onlar buna direnmemişlerdi. Bunu ihanet kabul eden Hamirpur sipahileri, üç küçük gemi dolusu silahsız askeri kurşun yağmuruna tuttular. Askerlerden büyük bir çoğunluğu ölürken, sipahilere yardım eden guruplar, içindeki mallarla birlikte tekneleri ele geçirdiler.¹³⁰ Bu olay, becerebildiklerinin en iyisini yapmış ve canları pahasına mücadele etmiş olan sipahileri büyük ölçüde rahatsız etti. Bundan dolayı yüz elli bin rupi değerindeki hazinenin paylaşımı, sipahiler ile onlara yardım eden ayakçıların birbirine düşmesine sebep oldu. Onların arasında başlayan bu husumeti 1 Temmuzda pişvanın hakimiyetinin ilânı bile durduramadı. Hamimpur'da yeniden başlayan bu kargaşadan en çok yararlanan ise Romeree Zemindarları oldu. Thoke Teroze hariç tutulacak olursa her türlü şantaj, zulüm ve kötülüğü yapan bu zemindarlar, Serovlee Büzürg ve Khoord'un desteğini alıyorlardı. Buna rağmen adil ve müşfik bir siyaset güden Hamirpur zemindarları, çok zayıf durumda oldukları için fazla bir varlık gösteremiyorlardı.

Hamirpur ayaklanmasının diğerlerinden farklı yönü, İngilizlere bağlı kalan tüm bankerler, Baniyalar ve zengin iş adamları olan Marvarlıların, canlarını kurtarmak için bütün birikimlerini bırakarak kaçmasıdır. Bu durum güçlü ve kalabalık kabilelerin işine yararken daha küçük olanları onlara uyum sağladı ve bütün bunlara dayanacak gücü olmayanlar da kurban oldu. Gerçi ülkenin hemen her yerinde benzer olaylar yaşanıyordu. Ancak burada ne hayatlarını kurtarmış olan bankerler ile tüccarlar ne de yağmacılar memnundu.

¹²⁹ *Baboo*, Hintli veya Bengalli efendi anlamına gelmektedir. İngilizce okuyup yazan bu yerli kâtip sınıfı, az da olsa İngiliz kültürüne sahip oldukları için, bu kültürü Hindistan'da yaşama gayretinde idiler. O sebeple âsiler tarafından İngilizlerin tabî dostları telakki edilmiş ve cezalandırılma yoluna gidilmiştir.

¹³⁰ P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.147.

j. Hansi İsyamı:

Hansi’de çok sayıda Avrupalının katledilmesi büyük yankı uyandırmıştı. Şehirdeki kargaşa devam etmekle birlikte sipahilerin Delhi’ye hareketini fırsat bilen Rani Lakshmibai,¹³¹ İngilizlerin muhtemel gazabından korunabilmek amacıyla onlarla irtibat kurmuştu. Oysaki herkes Rani Lakshmibai’nin bağımsızlık savaşını başlattığını düşündüğünden dolayı bu kadın Hansi ayaklanmasının sembolü haline gelmişti. Buna rağmen Saugor Tümeni Komutanına gönderdiği mektupta bölgenin durumunu şu şekilde tasvir ediyordu:

“Tahsildar ve Thanadar Urzeleri’nin 11 Haziran 1857 tarihini attığı gün, Hansili Elaka’nın Khuneeadhana Caygirdarı, yüz fitilli tüfekli ile saldırdı ve Ahar Kalesi’ni ele geçirdi. Kuphar Thakorları ve diğerleri, zorla Mehraunee Kalesi’ne girerek polisleri uzaklaştırırken başkaları da diğer yerleri ele geçirdiler. Ortada buna karşı koyacak hiçbir polis yoktu. Eğer tüm Gurheeler bu insanlarla birlikte hareket edecek olursa bölge yağmalanacak ama anlaşma yapıp da bize yardım edilirse durum düzeltilebilir. Aksi taktirde bölge muhakkak viraneye dönecektir. Dhala Rahpur Thanadarı Urzeesinin 11 Haziranda yazdığına göre; Kyirva Thakorları, bütün polisleri uzaklaştırmışlar ve Pavarlar¹³² çeteler halinde buraya hakim durumdaydılar. Kyirva Thakorları yüz elli, iki yüz adamı yerlilere karşı şeytani düşüncelerle buraya getirmiştir. Söylenenlere göre Chargaon Thakorları bölgeyi ele geçirmişler ve Pergenelerden haraç toplayarak yerlileri yağmalamaktadırlar. Özetle; diğerlerinin ülkeyi yağmaladığı sırada Hansi dahilinde parsellenmiş tüm arazinin Gurhee liderlerinin eline geçtiği söylenebilir. Bölgenin emniyetini sağlamak ise gücümüzü aşmaktadır.”¹³³

Onun İngilizlere karşı göstermiş olduğu bu yakınlık, onların sevgisini tekrar kazanmasına yetmemiş ve Hansi, İngilizler tarafından kuşatılmıştır. Dokuz gün süren kuşatmayı yirmi iki bin adamıyla engellemeye gelen Tantia Topi’nin de yenilmesi üzerine dayanamayacağını anlayan Rani, güvenilir adamlarıyla birlikte Kalpi’ye kaçmak zorunda kaldı. Daha sonra Tantia ile birlikte Galyor’u alarak burada Nana Sahip’i pişva ilan etmiş

¹³¹ Hansi’nin destanlaşan Ranisi Lakshmi Bai hakkında bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.538; P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.170.

¹³² Geniş bilgi için bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.669.

¹³³ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.530 vd.

olsalar da mücadelelerinde başarılı olamayacaklar ve Rani kılıç elinde İngilizlere karşı savaşarak ölümlerini, Tanti Topi de bir ihanet sonucu yakalanıp idam cezasına çarptırılacak ve 18 Nisan 1859 tarihinde Galyor'un Sipri Kasabası'nda asılacaktır.¹³⁴

k. Diğer İsyanlar:

Sipahi ayaklanması sırasında yüz yetmiş dokuz âsi lideri çıkarmış olan Jubbulpur Bölgesi'ndeki isyan önemlidir. Ancak bazıları hayali padişahlık ünvanları alan ve küçük bölgelerde geçici yetkiyle hakim olmuş pek çok yerel liderin faaliyetlerini anlatmak bu çalışmanın kapsamını aşacaktır. Bununla beraber olayların akışına yön verenleri tespit etmek de yerinde olacaktır. Mesela Sagar'a yirmi dört mil mesafede olan Rahatgarh Kalesi, Mandasor emiri ünvanı verilen Fazıl Muhammet tarafından zaptedildi. Bundan başka Faizuddin Muktear, Soal Singh'i Ajaigarh Racası ilân etti. Onların çoğunun İngilizlere eski borçlarının olduğu herkes tarafından biliniyordu. Bu konuda en çok sıkıntı duyan da daha sonra İngilizlere karşı sert bir şekilde savaşacak olan Banpur Racasıydı. Çünkü o, İngilizler tarafından el koyulmuş olan ata yurdu Çanderi'ye yeniden hakim olmak istiyordu. Bundan dolayı önce çift taraflı oynayarak süre kazanmak ve topraklarını kurtarmak için görüşmelerde bulundu. Fakat İngilizleri ikna etmenin imkânsız olduğunu görünce ayaklandı ve Çanderi'yi yeniden zaptetti. Yine onun gibi isyanda ön plâna çıkmış bazı liderler vardı ki bunlar bazı köyler üzerindeki hak ve mallarını kaybetmiş fakat kısmen yönetim tarafından hakları iade edilmişti. Mesela Lapse doktrini gereğince Dalhousie(1848-56) tarafından ilhak edilen Jaitpur Ranisi, kendini Jaitpur hâkimi ilân etti. Fakat Chirkaree kuvvetleri tarafından sürüldü. Yine Ramgarh Ranisi, eyaletin yönetim merkezi durumundaki Vardlar Sarayı'nı başından def etmek için silaha sarıldı.¹³⁵

Ç. KUZEYBATI VİLAYETLERİNDEKİ İSYANLARIN GENEL MAHIYETİ:

Kuzeybatı vilayetleri, sadece sipahi ayaklanmasının merkezini oluşturmuyor aynı zamanda bu ayaklanmanın dayandığı dini ve etnik unsurlar ile bu unsurların

¹³⁴ Bkz., T.R.Holmes, "The Mutiny", s.202 vd; J.Allan, T.W.Haig, H.H.Dodwell, a.g.e., s.756; R.C. Majumdar, "The Spread of the Mutiny", **British Paramountcy and Indian Renaissance I**, (nşr.R.C. Majumdar), Bombay 1988, s.489; L. James, a.g.e., s.262.

¹³⁵ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.531.

beslendiği ekonomik kaynakları da bünyesinde barındırıyordu. Ondan dolayı isyan bu coğrafyada hızlı bir şekilde yayılmış ama sipahilerin buradaki halkı koruyup teşkilatlandırmak yerine onlara zulmetmesi, bindikleri dalı kesmelerine ve ayaklanmanın başarısızlığına sebep olmuştur. Hatta ayaklanma, Yamuna ırmağının güneyi ile Rohilkend başta olmak üzere bölgenin büyük bir kısmına yayılmasına rağmen hakimiyete dönüşmemiştir. Bu yüzden Jalaun ve Charkhari gibi yerler ayaklanmadan etkilenmediği gibi Panna Racası da İngilizlerin en güvenilir müttefiki olmaya devam etmiştir. Yine İngilizlerin güvenini kazanmak için Hansi Ranisine saldıran Orcha ve Datia Racalarının yanı sıra Reva Racası da İngiliz birliklerine yardım etmiş ve bütün Baghelkhand halkı bu olanlara kayıtsız kalmıştır. Bundan dolayı ortaya çıkan kargaşa sonucunda İngilizler bir yıla yakın süre ortadan kaybolmuş dahi görünseler, İngiliz etkisi ve daha doğrusu düzeninin pek çok yerde devam ettiği görülmektedir. 14 Mayıs 1857’de sivil ayaklanmanın başladığı Muzaffernagar’daki İngiliz vali vekilinin “*Bir tek kurban bile vermeden Ağustos ayı sonuna kadar iki yüz doksan beş bin rupi vergi topladığını*” bildirmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Belli ki İngilizlerden korkan ve onların yükselttiği soysuz burjuva aristokrasi ile tefeci sınıfından bunalmış olan halk, ayaklanmanın başlamasına rağmen İngilizlere vergi vermekten imtina etmemiştir.¹³⁶ Halbuki aynı halk başlangıçta âsi sipahileri bir kurtarıcı gibi karşılamış, onlara yardım etmiş hatta bazı yerlerde sipahilerden bile önce ayaklanmıştı.

a. Halkın Durumu:

İngilizler, Hindistan'da kendi kurdukları sistemi ve buna bağlı olarak çıkarlarını koruyup devam ettirmek için yeni bir aristokrasi oluşturmuşlardı. Siyasî, sosyal ve ekonomik bakımdan yükseltip etkili kıldıkları bu yeni aristokrat sınıflara emanet ettikleri İngiliz sistemi, toplumda yetki bunalımlarına ve bazı sosyal çatışmalara sebep oluyordu. Ceded Eyaletleri başta olmak üzere ülkenin bazı yerlerinde uyguladıkları tarım sistemiyle arazinin tasarruf hakkı tamamen değişmişti. Bununla beraber 1833 kanunuyla Doğu Hindistan Şirketi’nin ticari karakteri, askeri ve siyasi bir yapıya dönüştürülüp, gelirler doğrudan İngiltere hesabına toplanmaya başlanınca, vergiler de yeniden düzenlenmiş ve tesis edilen ağır vergiler, halkı dize

¹³⁶ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.531 vd.

getirmişti.¹³⁷ O sebeple vergi borcu olan çiftçiler, vergi faizini ödeyebilmek için, sadece tüccarlardan değil her fırsatta toprak ağası olmaya çaba gösteren tefeci sınıfından da ödünç para almaya zorlanmışlardı. Üstelik borcunu ödeyemeyen çiftçilere ait mülklerin açık artırma ile satışa sunulmasına hak tanıyan kanunun 1848’de yürürlüğe konulması, İngilizlerin desteklediği tefeci sınıfının topraklara el koyması için bulunmaz bir fırsat oldu. Bunun sonucunda eski çiftçiler, kendi topraklarında işçi veya kiracı durumuna düşerken sonradan zengin olmuş tefeci sınıfı, toprakların yeni sahibi oldu. Çiftçilerin yaklaşık üçte birini mağdur eden bu uygulamanın, tefecilere ve İngilizlere karşı büyük bir kin oluşturması gayet normaldi. Bu yüzden sipahi ayaklanmasını dertlerine çare olmak üzere Allah’ın gönderdiği bir fırsat olarak gören çiftçiler, 1857’de İngiliz hakimiyetinin yıkılmasını zevkle seyrettiler. Böylece hem eski haklarına kavuşmuş oldu hem de tefeciler ve tüccarlardan intikam aldılar. Bu intikam duygusu, doğruları İngilizler tarafından zedelenmiş olan halkın, külhanbeyi tavrıyla sokağa dökülmesine, mahayan ve baniyaların yağmalanarak borç kayıtlarının hatta mahkeme dosyalarının tahrip edilmesine sebep oldu.¹³⁸

Sipahiler bir yana halkın harekete geçmesi, İngiliz yönetiminin bir süre için sona ermesine sebep oldu. Çünkü âsi sipahiler güç kullanılarak bastırılabilir, daha da ötesi yok edilebilirlerdi. Ama Hindistan'daki İngiliz çıkarlarının kaynağı ve hizmetkârı konumunda olan halkın ayaklanması, aynı şekilde bertaraf edilemezdi. Bu yönüyle İngilizler açısından isyanın mahiyeti değişmekte ve daha sağduyulu tedbirler almak gerekmektedir. Çünkü halkın, sipahi tahrikiyle pek çok yerde ayaklanması bir tarafa, kendiliğinden ayaklandığı yerler de az değildi. Mesela Bijnor halkı, sipahilerin tahriki olmadan kendiliğinden ayaklanmış ve buradaki yağmayı halk değil Gûcarlar, Bancarlar ve dışarıdan gelen diğer kabileler yapmıştı. Üstelik 18 Eylülde Hinduların katliamıyla sonuçlanan Haldaur savaşının etkileri halen sürdüğü için Hindular ile Müslümanlar arasında kanlı çarpışmalar devam ediyordu. Böyle bir ortamda Nazibâbad Nûvvâbı Mahmud Han hükûmetinin hukuku ve düzeni sağlaması mümkün değildi. Müslümanların etkili olduğu Bijnor ayaklanması, sadece İngilizlere karşı olan tepkiyi değil aynı zamanda Müslüman ve Hindular arasındaki tarihi husumetin

¹³⁷ 1833 kanunu hakkında geniş bilgi için bkz., Vincent A. Smith, **The Oxford History of India; From The Earliest Times to the End of 1911**, London 1920, s.662. P.Woodruff, **a.g.e.**, s.241 vd; Y.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III**, s.288.

¹³⁸ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.532. vd.

mahiyetini de ortaya koymaktaydı. Bu münasebetle buradaki isyan, kanun kaçağı Gûcar liderlerinin yanısıra Baburlu şehzâdeleri ve Sirdar Han tarafından da desteklenmiştir.¹³⁹ Buna rağmen Bijnor isyanı, akıllı bir siyasetle bağımsızlık mücadelesine dönüştürülemedi.

Bijnor'dan başka Rohilkend bölgesindeki diğer isyanların pek çoğu İngilizlerden şiddetle nefret eden muhafazakâr Müslümanlar tarafından çıkartılmıştı. Onlar İslam devletini yeniden kurmak için yeşil bayrak açıyorlar ve Hindu bankerlerle tüccarları yağmalıyorlardı. Ancak bütün bunlar ve Müslümanların hassasiyet göstererek ayaklanmaya ön ayak olmaları, isyanın bütün Hindistan için geçerli olan sebeplerini ve genel karakterini değiştirmiyordu. İngiliz yönetiminin uyguladığı zulümlerden dolayı nefret besleyen halkın yaptığı ahlaksızca yıkım ve yağmalama, ayaklanmanın genel karakteri haline gelmişti. Bundan dolayı bazen Hindularla Müslümanlar çatışsa bile asıl muhatap İngilizlerdi.

Sipahilerin başlattığı ve daha çok onlara destek olan Müslümanların benimsediği bu ayaklanmaların tamamen halka mal olduğu söylenemez. Çünkü halkın büyük bir kısmı kendi kabuğuna çekilmiş, ayaklanmaya katılmak için herhangi bir çaba göstermemekteydi. Bununla beraber mucizevi bir şekilde kazanılarak kendilerine sunulmuş olan bağımsızlığı sürdürme arzusundan da vazgeçmemekteydi. Üstelik bu bağımsızlık mücadelesini seyreden diğer sınıf ve gruplara karşı kişisel haklarını da elde etmeyi umuyordu. O sebeple halk, fiili mücadelede olmasa bile kalben âsilerin yanındaydı. Bu durum isyan sırasında pasif kalan çok büyük bir kitlenin sonradan hareketi desteklediğini ortaya koyuyordu.¹⁴⁰ Bundan dolayı İngilizlerin Hindistan'ın tamamına mal olmasa da Kuzeybatı Eyaletlerinde bir süre için kendisini hissettiren milli bağımsızlık hareketine engel olması çok zordu. Bununla beraber kendiliğinden gelişen bu halk hareketi, çok kısa sürmesinden dolayı vatani bağımsızlığa kavuşturmak veya İngilizleri ülkeden tamamen kovarak bağımsız millî bir devlet kurmak gibi bir ülküye dönüşmedi. Çünkü %90'ı tarımla uğraştığı için sadece çıkarları doğrultusunda hareket eden bilinçsiz halk, İngilizleri kovarak meslekî sıkıntılarını hafifletmeye ve kendi içindeki itibarını kurtarmaya çalışıyordu. O sebeple ayaklanma gibi bir altın fırsatı değerlendirerek, intikam almak, yakıp yıkıp yağmalamak ve öldürmek gibi fiilleri tereddütsüz işliyorlardı. Çünkü tarih, şimdiye

¹³⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.533 vd.

¹⁴⁰ Bkz., George Lawrence, **Reminiscences of Forty-Three Years in India**, Lahore 1999, s.259 vd.

kadar onlara böylesine bir fırsat sunmamıştı.¹⁴¹ Daha önce İngiliz efendilerine karşı hizmette kusur edemeyen halk, sipahi ayaklanması ile beraber her şeyden bir çıkar sağlama peşine düşmüştü. Bunun için yağma ve çapulla da yetinmiyor ve çoğu zaman paralı askerlik yapıyorlardı. Gerçi paralı askerlik geleneği sipahi ordusunun varlık sebebiydi. Ancak sipahiler bir yana, fakir halk da isyandan sonra bu işe soyunmuş ve yerel liderlerin hatta kimi zaman İngilizlerin ordularında para karşılığı hizmet veriyorlardı. Rohilkend’de baş gösteren halk hareketinde sıkça karşılaşılan bu durum, sipahi ayaklanmasına katılan halkın en azından etkili bir kısmının milli bağımsızlık ülküsünden ne derece uzak olduğunu da gösteriyordu. Nitekim o sırada Bareilly’de bulunan Durgadas Bandyopadhyaya; *“burayı zapteden Han Bahadur Han’ın kırk bin kişilik ordusunun çoğunluğunun parayla istihdam edilen fakir ve çiftçi acemilerinden meydana geldiğini, halkın bağımsızlık duygusuyla coşmadığını ve fakirlikten dolayı binlerce kişinin İngiliz ordusuna katıldığını”* belirtiyordu.¹⁴² Görüldüğü gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden yeteneksiz bazı liderlerin birbiriyle mücadele halinde olması, fakir halkın millî bağımsızlık ülkesinden uzaklaşarak tıpkı liderleri gibi çıkarlarını düşünmesine bu yüzden de İngilizlere meyletmesine sebep oluyordu. Çünkü bilinçli veya bilinçsiz mevcut liderler bile çoğu zaman İngilizlerin ekmeğine yağ sürerken Hint halkının bir bağımsızlık mücadelesi vermesi mümkün değildi.

b. Liderlerin Durumu:

Kuzeybatı Eyaletlerinde halktan daha çok arazi sahibi zengin liderler kendi aralarında mücadele halindeydiler. Bu liderler, bir yandan kendilerine rağmen tefecileri destekleyen İngiliz yönetiminden nefret ediyor diğer yandan da her ihtimale karşı İngilizlere yaranmayı ihmal etmiyorlardı. Hatta bu yaranma yarışında birbirlerini kıskanıyor ve İngiliz yönetiminden daha fazla imkân koparmaya çalışıyorlardı. Ancak İngiliz yönetimi, sosyal yapıyı kendi çıkarlarına uygun şekilde sınırlayıp gelir düzenini sağlamak için asayişe son derece önem verdiği için liderler arasındaki mücadele fiili harekete dönüşüyor ve fikri boyutuyla entrikalardan ibaret kalıyordu. Oysa sipahi ayaklanması, bu mücadeleyi çatışmaya döndüren kıvılcım oldu. Fakat bu alevlenme, tam anlamıyla bir özgürlük ülküsüne

¹⁴¹ R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.534.

¹⁴² R.C.Majumdar, *“The Revolt of the People”*, s.535.

veya kurtuluş savaşına dönüşemedi. Aksine yağma ve çapulla başlayan halk hareketi, bir süre sonra zayıfladı ve “İngilizleri kovun” diye haykıran halkın çılgınlıkları zaman içerisinde etkisini kaybederek dinmeye başladı.¹⁴³ Şimdi sıra yağmadan mal koparmaya gelmişti ki bu çıkar kaygısı halk liderlerini birbirine düşürdü. Bir süre sonra isyanın ilk çılgınlığı yerini yavaş yavaş gelecek kaygısına bırakmıştı. Çünkü İngilizlerin Hindistan'dan kolay vazgeçmeyeceği gerçeği, akli selim olan herkesi tedirgin etmekteydi. Dolayısıyla umudu kırılma noktasına gelmiş olan halk liderleri, her fırsatta İngilizleri hoş tutmak için çaba göstermekteydiler. O sebeple sadece bir İngiliz memuru olan Seyyid Ahmed (1815-98), herhangi bir askerî gücü olmadan Bijnor’u bir süre İngilizler adına zapt edebiliyor ve yine İngilizlere sadık kalan Rampur Nûvvâbı, Muradâbad bölgesini aynı şekilde elinde tutabiliyordu.¹⁴⁴

Sipahi ayaklanması ile Müslümanların baskısına maruz kalan Muradâbad Hinduları, İngiliz yönetiminin daha önce Müslümanlara karşı Hinduları ön plana çıkararak dengeli toplum siyasetinin kıymetini anlamışlardı. O sebeple İngiliz kuvvetlerinin dönüşünü bayram ederek karşıladılar. Bu olay, ayaklanmada sipahileri destekleyen bölge liderlerinin yavaş yavaş İngilizleri tercih ettiklerini ve tedbir alınması gerektiğini gösteriyordu.¹⁴⁵ O yüzden Baburlu Şehzadesi Firuz Şah, 21 Nisanda Rohilkend âsileriyle birlikte Muradâbad üzerine yürüyüp para ve erzak istedi. Bu istek, Muradâbad halkına hem kime bağlı olduğunu hatırlatmak hem de onları cezalandırmak anlamına geliyordu. Fakat şehir halkı Baburlu şehzadesinin isteklerini reddetti. Bunun üzerine Firuz Şah, Muradâbad’ı yeniden zaptetmek için harekete geçtiyse de savaşarak geri çekilmek zorunda kaldı. Bu durum, hızla yıkılan Baburlu nüfuzu karşısında İngiliz nüfuzunun dolaylı zaferi anlamına geliyordu.

Arazi sahibi pek çok zengin, İngiliz yönetiminden memnun olmadığı için ayaklanmaya katılmış olsa da bir kısmının sonuna kadar İngilizlere sadık kaldığı vurgulanması gereken bir gerçektir. Çünkü bu gerçek, ayaklanmanın Hintliler aleyhine sonuçlanmasının çok önemli sebeplerinden biridir. Hatta çağdaş İngiliz yazarları, Kuzeybatı Eyaletlerinde büyük bir çoğunluğun İngilizlere çok dostça davrandığını itiraf etmişlerdir. Onlar, bazı yerlerde İngilizlerin katledildiğini vurgulamakla birlikte genel olarak yerlilerin, kaçak İngilizlere gösterdikleri

¹⁴³ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.534 vd.

¹⁴⁴ Seyyid Ahmed hakkında bkz., Ahmed A., **Hindistan ve Pakistan’da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990; P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.320; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.758.

¹⁴⁵ Bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.226; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.345.

merhamet ve yaptıkları yardımı da teslim etmektedirler. Hatta ayaklanma sırasında İngilizlerin erzak tedarik edebilmesi, küçük İngiliz grupların korumasız halde Rohilkend'e gidebilmesi ve ana yoldan Delhi'ye giderken sayısız âsinin içinden geçtikleri halde zarar görmemelerinin hep halkın yardımıyla gerçekleştiğini belirtmektedirler.¹⁴⁶

Bütün bunlar muhakkak ki halkın zalim İngilizlere duyduğu bağlılığın bir sonucu değil, aksine onlara olan bütün kin ve nefretine rağmen gösterdiği hoşgörünün ifadesidir. Nitekim sipahi ayaklanmasının ülke genelinde bir halk hareketine dönüşmeyip, belli bölgelerle sınırlı kalmasında bu hoşgörünün etkisi inkâr edilemez. Bundan dolayıdır ki İngilizlere karşı beslediği nefret duygusuyla sokağa dökülen kitlelerin bu enerjisi de teşkilatlandırılıp bir bağımsızlık savaşına dönüştürülemeyecek ve Hindistan, bağımsızlığı doksan yıl daha beklemek zorunda kalacaktır.

D. OUDH AYAKLANMASI:

Oudh isyanı, karakteri ve lider kadrosu itibarıyla sipahi ayaklanmasının en önemli belirleyicilerinden biri olmuştur. Çünkü buradaki isyanın sebepleri halktan daha çok liderler ve nüfuzlu kişileri ilgilendirdiğinden, itici gücü de o ölçüde etkili olmuş, bundan dolayı etkisi çok büyük bir alana yayılmıştır.

a. Oudh Ayaklanmasının Sebepleri:

Oudh'da toprakların geneli, *Taallukdar* denilen nüfuzlu kişilerin tasarrufu altındaydı. Yüzlerce yıldan beri devam eden ve yerel teşkilatlanmanın da büyük ölçüde bağlı olduğu bu sistem sayesinde toplum dengeleri ve gelir dağılımı oturmuştu. Daha da önemlisi İngilizler bölgeye gelinceye kadar gerek toprak sahipleri gerekse de toprağı işleyenler, istisnaî hadiseler dışında hallerinden memnundular. Bu şartlar altında kendi sistemlerini yerleştirmenin mümkün olmadığını anlayan İngilizler, işe önce toprak düzeninden başladı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.535.

¹⁴⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz., Y.H. Bayur, **a.g.e.**, s.306.

Bir taraftan halkın içinde, kurulu düzenden memnun olmayan veya mevcut idareye karşı olanlara el altından destek verilerek kışkırtılırken diğer taraftan taallukdarların ve daha da önemlisi Nûvvâb'ın otoritesi zayıflatıldı. Böylece yeni kurulan İngiliz sisteminde toprağın taallukdarlardan alınarak halka dağıtılması ile hem İngilizlere sadık yeni bir burjuvazi oluşturuldu hem de sonradan zengin olmanın heyecanını yaşayan bu yeni sınıfın sırtına yüklenen çok çeşitli ve ağır vergilerle bedeli ödetildi. Taalukdarları servetlerinden eden bu yeni toprak siyaseti sonucunda, yalnız onlar değil, bugünkü pul, yiyecek, ev, ulaşım vs. vergilerine benzer pek çok vergi tahsis edilmek suretiyle Oudh halkı da mütemediyen soyularak canından bezdirildi.¹⁴⁸ Toprak düzenlemesinden doğan genel memnuniyetsizliğin yanı sıra seçkin kişilerin aşağılanması ve halk nazarında itibarlarının zedelenmesi, sadece onların değil halkın da tepkisine yol açmaktaydı. Üstelik Nûvvâb'ın sarayının yağmalanması, hanedan ailesinin bile yoksulluk içerisinde kalarak dilenecek kadar kötü bir durumda yaşaması, Oudh halkı tarafından hazmedilecek gibi değildi. Kaldı ki İngilizlerin daha sonra Kuzeybatı Vilayetlerini meydana getirecek olan toprakları Oudh'dan koparmalarının üzerinden daha bir yıl geçtiği için olup bitenler hafızalarda henüz tazeliğini koruyordu. Bütün bunlara dinî baskılar ve Hıristiyanlaştırma faaliyetlerinin de eklenmesi, bardağı taşıran damla olacaktı. Çünkü bu düzenin devam etmesi artık mümkün değildi.¹⁴⁹

b. Ayaklanmanın Başlaması:

Hindistan'ın diğer yerlerindeki ayaklanmalarda olduğu gibi burada da sipahileri kesin hatlarla halktan ayırmak mümkün değildir. Zira halk ile dostluk ve akrabalık bağları olan askerler, son zamanlarda yaşanan İngiliz zulmünün de etkisiyle sivillerle büyük bir heyecan içerisinde bütünleşmişti. Çünkü halk da askerlere karşı büyük bir sevgi gösteriyor ve sınırsız destek veriyordu. Bundan dolayı sipahi ayaklanması, Oudh merkezi veya eski sûbede çok hızlı bir şekilde ve geniş alanlara yayılarak, halk hareketine dönüşebilmiştir. O sebeple Oudh'daki ayaklanmanın sivil karakteri oldukça belirgindir. Gerçi 3 Mayıs'ta Leknev'de baş gösteren sipahilerin isyanı bir askerî harekât girişimi olmakla beraber,

¹⁴⁸ Oudh'daki gelir dağılımının İngilizler lehine değiştirilmesi hakkında bkz., Romesh Dutt, **The Economic History of India; under Early British Rule**, London 1956, s.6vd.

¹⁴⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.536.

bu teşebbüs kolaylıkla bastırılmış ve yerini sükunete bırakmıştı. Oysa ki asıl ayaklanmayı içten içe kaynayan halk başlatacaktı.¹⁵⁰

Mirat ve Delhi'deki başarılı ayaklanma haberlerinin 14-15 Mayıs'ta Oudh'a ulaşması, burada yeni bir heyecan meydana getirdi. Bu haberler Leknev sipahilerine ve halkına cesaret telkin ediyordu. Bu münasebetle 30 Mayıs gecesine kadar devam eden tedirgin bekleyiş, aynı gece büyük bir ayaklanmaya dönüştü. Subay evlerinin yakılması ile başlayan ayaklanmada bir tuğgeneralin bile vurulması İngilizlerin can güvenliğinin kalmadığını gösteriyor ve paniğe sebep oluyordu. Ancak üç yerli alaydan İngilizlere sadık kalan beş-altı yüz sipahinin varlığı, onları biraz rahatlatıyordu. Mevcut durumu iyi değerlendiren Oudh'daki İngiliz kuvvetlerinin başı Sir Henry Lawrence (1806-57),¹⁵¹ bu sadık sipahileri kısa bir süre içerisinde sevk edip asîlerden bir kısmının silahlarını almayı başardı. Bunun üzerine endişeye kapılan diğer sipahiler, Delhi'ye doğru ilerlemeye başladılar. Ancak halkın tahammülü kalmamıştı. O sebeple beş-altı bin civarında Müslüman, 31 Mayıs akşamı kelime-i tevhid yazılı Peygamberin sancağını dalgalandırıp, ayaklanmaya teşebbüs ettilerse de polisin direnmesi sonucunda dağılmak zorunda kaldılar.¹⁵²

3 Mayıs'ta Leknev'deki ilk isyan teşebbüsüne rağmen, bütün ay boyunca Oudh vilayeti kontrol altında tutulabilmişti. Hatta Rohilkend'in tam tersine, İngiliz yönetiminin şehirde etkili bir şekilde devam ettiği gözleniyordu. Fakat Leknev'deki bu isyan teşebbüsünün yanı sıra değişik bölgelerden gelen ayaklanma haberleri, buradaki huzursuzluğu daha da artırıyordu. Bu yüzden 30-31 Mayıs 1857'de Leknev'de yeniden başlayan isyan kısa zamanda bütün Oudh Vilayeti'ne yayıldığı için İngiliz kontrolü hızla ortadan kalktı. Yaklaşık on gün içerisinde İngiliz hükümetine ait Oudh'da tek bir yetkili bile kalmadığından dolayı buradaki İngiliz yönetimi rüya gibi bitti.¹⁵³

Rohilkend'de olduğu gibi Oudh'da da siyasi boşluk hüküm sürüyor, buna rağmen vilayet genelinde sadece taallukdarların değil halkın da birkaç istisna dışında Avrupalılara hoşgörüyü davrandıkları dikkatlerden kaçmıyordu. Bununla beraber İngiliz yönetimi sırasında toprak kaybeden taallukdarlar, kısa sürede teşkilatlanmayı başararak eski arazilerini geri almaya başladılar. Halkın gözünde, eskiden beri

¹⁵⁰ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.184 vd.

¹⁵¹ Sir Henry Montgomery Lawrence hakkında geniş bilgi için bkz., R. Marshall, **Forty-One Years in India**, London 1905, s.67; S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.544.

¹⁵² R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.536.

¹⁵³ Bkz., T.H. Bayur, **Hindistan Tarihi III**, s.314 vd.

otoriteyi temsil eden pek çok taalukdarın ayaklanması ile sadece isyanın ruhuna anlam katılmadı aynı zamanda iyi silahlarla donanmış ve ekonomik bakımdan güçlü bir sınıfın liderliği de sağlanmış oldu. Nitekim savaşmak için ortak sebepleri olan bu donanımlı taalukdarların İngilizlere karşı bir kalkan olacağı düşünülüyordu. Çünkü hemen her taallukdar, balta girmemiş ormanlarla çevrili müstahkem kalelere sahipti.¹⁵⁴ Bu durum, halka güven telkin ediyor ve insanların İngilizlerden kurtulma umudu beslemesine sebep oluyordu. Bundan dolayı çiftçiler bile kısa sürede eski efendilerinin yanında yer alıp, onların emrine girdi. Ancak halkın bu ilgi ve desteğini etkili bir şekilde kullanabilecek bir idarî teşkilatın kurulamayışı, kısa bir süre sonra yerel kabilelerin birbirine düşmesine sebep olacaktır.¹⁵⁵

c. Ayaklanmadaki İdarî Zaafiyet ve Yerel Kabilelerin Durumu:

Nüvvâb ailesine, bir yıl önce kaybettiklerini geri alma fırsatı doğuran Oudh isyanı, bu yönüyle Rohilkend'de kayba uğrayanları da tahrik etmekteydi. Buna rağmen Kalküta'da bir mahkûm durumunda olan son nüvvâbın cezasının, Sultan Hazret Mahal Begüm tarafından da onaylanmış olması Oudh'un durumunun ne kadar kötü olduğunu ortaya koyuyordu. Bununla birlikte nüvvâbın ikinci oğlu Birjis Puadr'ın 7 Temmuz'da nüvvâb seçilip, silahların gölgesinde Leknev'de taç giymesi, isyana yön verecek önemli bir gelişmeydi.

Sarf-ud-Devle'nin nüvvâb olup Hindu ve Müslümanların özel görevleri bölüşmesiyle düzenli bir yönetim kuruldu. Yönetimin zirvesinde Hazret Mahal Begüm bulunuyordu.¹⁵⁶ Gonda Nazımı vazifesini de yürüten Muhammed Hasan, Nüvvâb'ın bir alt kademesinde görevliydi. Gorakhpur'da isyanlar başladığı zaman, yerel liderler, bölge yönetimine zemindarları da dahil ederek hem gücü artırmak hem de sorumluluğu paylaşmak amacıyla bir komite kurmak istediler. Ancak bu girişim,

¹⁵⁴ Daha sonra İngilizler tarafından ayaklanma bastırılırken bin beş yüz yetmiş iki kalenin yıkılarak yedi yüz on dört topun da imha edildiği görülmektedir. Bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.537.

¹⁵⁵ Bkz., V.A. Smith, a.g.e., s.723.

¹⁵⁶ Begüm'ün Oudh'ın bütününde tek kontrol gücüne sahip olduğu da düşünülmemelidir. Çünkü Rohilkend'de olduğu gibi, Oudh'ta da, yerel liderler, kendi küçük yönetimlerini kurmaya başladılar. Oudh'ın hemen hemen tamamı ve sınır bölgeleri talukdarlar tarafından parsellenmeye başlanmıştı. Diğer liderler de kendi ordularını kurmaya başlamışlardı. Bu kişiler arasında Muhammed Hasan "Gorakhpur", Mehndi Hasan "Sultanpur", Beni Madho Bakhs "Sankarpur", Narpas Singh "Ruya", Udit Narayan ve Madhu Pershad "Birhur", Devi Bux Singh ve diğer üç zemindar da "Dhurua"ya hakimdiler. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.538.

yerel liderler arasındaki geçimsizlikten dolayı sonuçsuz kaldı. Hükûmet ise bölgedeki etkisini giderek yitirdiği için, her yerde kargaşa ve yağmalar devam ediyordu.¹⁵⁷

Kuzey ve Batı Pergeneleri tamamen idareden koparken, Gyoutum Raçputları, bazen müstakil bazen da Nuggur Racasının emriyle her yere hakim olmaya daha doğrusu herkesin arazi mal ve mülklerine el koymaya başladılar. Bunu Amorha zemindarlarının hükûmet görevlilerine baş kaldırısı izledi. Pynah Racputları ve diğer komşu köylüler de Gogra'ya yapılan gemi seferlerini durdurdular. Bu arada Nurhupur, Nuggur, Sutasse Racaları ve Panderpar Efendileri arasında sık sık toplantılar yapılmakta, Oudh'tan yardım alınması gerektiği vurgulanmaktaydı.¹⁵⁸

Lider durumundaki Muhammed Hasan'ın emirlerine, ikbal kaygısı içinde bulunan birkaç tahsildar ve memur dışında kimse riayet etmedi. "Kanungu"ları kendi safına çekmiş olmasından dolayı, mali ve cezai yaptırımlarıyla herkesin nefretini kazandığı için başarılı olması imkânsızdı. Onu destekleyip, kuvvetine saygı duyanlar ise kısa zamanda saygınlık, zenginlik ve silahlara kavuştular. Hatta sivil ve askerî yetki sahibi olarak ikbal buldular. Bunun karşılığı olarak da Hasan'ın ordusunu kayıtsız şartsız desteklediler.

Bunların arasında, Suttase, Nuggur, Nurhupur, Burhyapur, Nichloul, Shashpur Racarıyla, Tegra, Pandepar Khudowlee Efendileri vardı. Özellikle zengin aileler ve yüksek memurlar, Muhammed Hasan'ı baş üstünde tutuyorlardı. Bunların arasında, bir hakim, bir tahsildar ve Naip Nâzım Müşrif Han'da vardı. Özellikle Müşrif Han, Muhammed Hüseyin'den bile daha güçlüydü. Şehirdeki tüccar ve bankacılardan şiddet veya dolandırıcılıkla aldığı paralarla çok zengin olmuştu. Bu zenginliği ise adeta halka zulüm etmekte kullanıyordu.¹⁵⁹

Bölgede iyi niyet, insanlık ve cesaret gibi erdemlerden bahsetmek, mümkün değildi. Güçlü, zayıfı her şekilde eziyordu. O sebeple, daha önceki çatışmalarda arazi ve mallarını kaybedenler, şimdi gaspçıları kovmaya ve aynı yöntemlerle, tekrar mallarını elde etme fırsatını değerlendirmeye başladılar. Bu yüzden Oudh'daki arazi ve mallar kısa bir zamanda çok el değiştirmiş ve merkez durumunda olan Leknev,

¹⁵⁷ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.539.

¹⁵⁸ Bu arada, Muhammed Hasan isyanlara katıldı ve 12 Temmuz'daki isyan grubunun başında görüldü. 18'inde, İngilizler tarafından yenilerek, 20 Temmuz'da Gorakhpur şehrinin karşısında bulunan Rapti ırmağının kenarına geldi. Gorakhpurlu Müslüman taraftarlarca karşılanarak, grubun başına geçti. Yerini sağlamlaştırdıktan sonra ilk iş olarak, tüm hükûmet görevlilerine kayıtsız şartsız emirlerine uyma çağrısı yaptı. Aksi halde çok büyük cezalara çarptırılacaklarını beyan etti. Bu konuda geniş bilgi için bkz., T.R. Holmes, *"The Mutiny"*, s. 184 vd.

¹⁵⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s. 539.

bundan en büyük zararı görmüştür. Zira burası sadece Nûvvâbların değil aynı zamanda İngiliz ve âsi Birjis Kadr hükûmetlerinin de bölgedeki son başkentiydi. Bu yüzden, 1857'deki belli başlı ayaklanmaların merkezi durumunda olan Leknev'in unutulmaz kuşatması, Delhi ve Kampur'u da yakından etkilemiştir.¹⁶⁰

ç. Leknev Kuşatması:

30-31 Mayıs 1857 tarihinde Hintli askerlerin ayaklanması tüm Oudh'ı etkisi altına alıp hızla yayılırken, Leknev'deki İngiliz yöneticinin bir süre bundan etkilenmeyip, etkisiz halde olayı izlemesi oldukça şaşırtıcıydı. Halbuki, ilgisiz gibi görünen Sir Henry Montgomery Lawrece (1806-57), giderek büyüyen tehlikeden haberdardı ve bunun için şehirde tam donanımlı iki askeri-sivil merkez açmıştı.

Bunlardan biri, müstahkem bir yerde kurulmuş tam donanımlı bir saray olan “Machi Bhavan”dı. Diğeri ise Hükümet Sarayı olarak da bilinen kendi sarayıydı. Daha sonra, kendi karargâhını, Gumti nehri kıyısına kurdurarak, orayı aynı zamanda, mülteci Avrupalıların gelebileceği bir yerleşim haline getirtti. Bu yeni yerleşim, birbirine bağlı pek çok ev, değişik binalar ve kendi karagâhından oluşmaktaydı. Bu garnizon, sadece çamur duvarlar ve çitlerle korunmaktaydı. Ancak ayaklanma başlayınca savunma güçlendirildi.¹⁶¹

29 Haziran 1857 tarihinde, isyan ordusunun Leknev'e doğru ilerlediği haberi geldi. Sir Henry Montgomery Lawrece, ertesi sabah şehrin on kilometre kadar kuzey doğusunda bulunan Çinhat'ta onları karşıladı. Buradaki savaşta durdurulamayan isyancılar, İngiliz askerlerini bile kıskandıran bir kararlılıkla ilerlemeye devam ettiler. Lawrence'in muhafız birliği bile etkili olamamıştı. Bunun üzerine Lawrence

¹⁶⁰ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.539.

¹⁶¹ Savunmayı güçlendirmeye çalışan Sir Henry Lawrence, kısa zaman sonra önemli bir problemle uğraşmak zorunda kaldı. Bazı yerli alaylara mensup sipahiler, 30-31 Mayıs isyanını bastırmak için yetkililere yardım etmişlerdi. Buna rağmen Mali Komiser Bay Gubbins'in emrindeki İngiliz askerlerden bir grup, Hintli askerleri potansiyel bir tehlike olarak görüp, silahsızlandırmak isteyince, Lawrence bu teklife karşı çıkmıştı. Bir şekilde durumu lehine çeviren Gubbins, kendi kararını uygulatmayı ve 350'si dışında tüm Hintli askerleri eve yollamayı başarmıştı. Bunu kısa zamanda duyan Lawrence, askerleri toplamak için adamlarını bölgeye yolladı. 150 tanesi geri döndü. Lawrence aynı zamanda izinli askerlerini de geri çağırarak, bu askerleri hükümeti korumak kollamakla tam yetkilendirdi ve birliklerin başına geçti. Bu arada Leknev'in değişik bölgelerinden isyan haberleri geliyordu. 11-12 Haziran'da, inzibat gücü isyan etti ve bölgedeki isyancılara katıldı. Tüm bunlara rağmen, Lawrence, sağlıklı ve kuvvetli kalmaya çalışıp, Machi Bhavan sarayının ve sorumlu olduğu bölgenin korunmasına büyük çaba gösterdi. Onun savunma stratejisini beğenmeyen Gubbins, zıt fikirleriyle başkalarını da etkiliyordu. Bu konuda geniş bilgi için bkz., T.R.Holmes, “*The Mutiny*”, s.184; R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s. 540.

geri çekilme emrini verdi. İsyancılar, Leknev'e giden yolu, küçük bir nehir üzerindeki Charbağ Köprüsü'nü tutarak kestilerse de bu önemli bir sonuç vermemişti.¹⁶²

İngiliz ordusundan geri kalanlar saraya ulaşmışlardı ama âsiler, onları takip edip, 30 Haziran'da sarayı kuşattılar. İsyan tarihinin belki de en unutulmaz kuşatması başlamıştı. İngilizler, içinde kadın ve çocukların da bulunduğu asker, sivil ve sadık sipahilerden müteşekkil yaklaşık 1.700 kişi, kuşatan âsiler ise 6.000 kişiydi. Üstelik savunma çamurdan yapılmış duvarlar ile yapılıyordu. Kaldı ki, daha sonra taallukdarlar da katılırsa kuşatanların sayısı yüz bin kişiyi bulabilirdi.¹⁶³

Leknev'i kuşatan sipahiler, Oudh Begümü ve Mevlevi Ahmadulla'dan ilham alıyorlardı. Her şeye rağmen bu ilginç garnizon 25 Eylül'de itibaren yaklaşık üç ay başarıyla direndi.¹⁶⁴ Bu direnme, sipahilere ve liderlere, kendi güçlerini toplayıp, İngilizlere karşı teşkilatlanma fırsatı sağlayabilirdi. Ancak isyan hareketinin baştan beri böyle bir örgütlenmeden mahrum olması, taktik geliştirmeyi engelleyen temel unsurdur. Üstelik sipahilerin gücü, Kalküta'dan gelecek İngiliz ordusunu engellemeye yetmeyecekti. Çünkü bu süre içerisinde Kalküta'dan gelen ordu Leknev, Kanpur ve bölgedeki diğer şehirlere doğru ilerliyordu. Çok iyi yetişmiş ve donatılmış yüz binden fazla askerden oluşan bu ordunun¹⁶⁵ imdada yetişmesi ve sekiz aylık sürede yaptıkları ayaklanmanın kaderini belirleyecek ve İngiltere'nin Hindistan'daki kurtuluşunu sağlayacaktır.¹⁶⁶

Leknev kuşatmasının bir özgürlük teşebbüsü olduğu hususu, sipahi ayaklanması hakkında farklı fikirleri olmalarına rağmen, konuyu yazan pek çok

¹⁶² T.R.Holmes, "The Mutiny", s.189.

¹⁶³ R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.541.

¹⁶⁴ Başlangıçta askerler uzaktan top atışı ve tüfek ateşiyle, komşu binalardan taarruz edip her gün, 15- 20 kişiyi öldürüyorlardı. Bu kurbanlardan biri de Henry Lawrence'in kendisiydi. 2 Temmuz'da bir mermiyle yaralanmış, bu olaydan iki gün sonra da yardımcısı Komutan Inglis'e son emirlerini verip, "asla teslim olmaması için de yalvardıktan sonra" hayatını kaybetmiştir. Bkz., T.R. Holmes, "The Mutiny", s.186; S.Bhattacharya, a.g.e., s.544; Sadece top ve tüfek ateşiyle müdâfiler üzerinde daha fazla etki bırakamayan isyancılar 20 Temmuz günü, daha büyük bir taarruza başladılar. Bazıları büyük bir cesaret örneği gösterip duvarlara ulaşmalarına rağmen, dört saat süren bu ümitsiz atak ağır bir yenilgiyle sonuçlandı. Bu genel saldırı, 10 Ağustos, 15 Ağustos, 5 Eylül'de tekrarlandı ama sonuç değişmedi. Savunma bir türlü kırılmadı ve Leknev'deki saray, 1858 Martına kadar tamamen ele geçirilemedi. Bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People", s.541.

¹⁶⁵ Alembağ yakınındaki Banthira'da birleşen Sir Colin Campbell'in kuvvetleriyle General Sir James Outram'ın kuvvetlerine General Franks'ın birliklerinin yanı sıra Nepal'in tabî lideri Ceng Bahadur'un Savaşçı Gurkaları da katılmıştı. Hatta yardım için Benares ve Allahâbad'dan da bazı birlikler yola çıkmıştı. Bu ordu, halihazırda Hindistan'ın en güçlü ordusu durumundaydı. Ondan dolayı ülke genelinde isyanı bastırmak üzere Baş Mühendis Tuğgeneral Robert Napier'in yaptığı plan uygulamaya konuldu. Bu plan hakkında bkz., T.R. Holmes, "The Mutiny", s.199.

¹⁶⁶ Henry Havelock ve Sir James Qutram komutasındaki ordunun Kanpur'u yeniden alışı hakkında bkz., T.R. Holmes, "The Mutiny", s. 187 vd.

yazar tarafından benimsenmiştir. Dr. S.B. Chaudhuri, "*Leknev kuşatması, genel isyanların mihver noktasıydı. Boyutları, karakteri ve psikolojik birikimiyle adeta bir devrim niteliğindedir. Çünkü Hindistan'ın İngiltere'ye karşı savaşının zirvesiydi. Bu bakımdan Leknev harekâtı, özgürlük savaşı şeklini almıştır.*" demektedir.

Leknev kuşatması, Oudh'daki isyanın şeklini de etkilemiştir. Çünkü yasaklanmış Oudh Nûvvâblığı bir yıl sonra tekrar tesis edilmiştir. Eğer bu kuşatma sırasında vatan ve padişah için savaşacak tek vücut olmuş bir kitle olsaydı, ya da yerel liderlerden beklenen destek gelseydi, hem Leknev özgürlük timsali olabilir hem de ayaklanma başarıya ulaşabilirdi. Çünkü Hazret Mahal Begüm çok kuvetli bir liderdi. Bu yüzden bütün Oudh liderlerinin, özellikle de taallukdarların onun bayrağı altında toplanması ve tüm enerji kaynaklarını ona vakfetmeleri çok doğaldı.¹⁶⁷

d. Taallukdarların Durumu:

Taallukdarların ayaklanma başladığından beri istikrarlı bir davranış sergileyemedikleri görülmektedir. Ayaklanmanın planlanamayışı ve durumun belirsizliği, onları da kararsızlığa sürüklemiş ve sık sık taraf değiştirmelerine sebep olmuştur. Ağustos 1857 tarihine kadar, bir kısım taallukdarın katıldığı kuşatma ve başkanlık sarayının işgali, bu tarihten sonra taallukdarların tamamına yakınının katılımıyla sonuçlanmıştır. Nitekim 5 Eylül'de topluca başkanlık sarayına hücum edilmesi ve İngilizlere çok da misafirperver davranılmaması, taallukdarların büyük ölçüde ayaklanmayı benimsediklerini göstermektedir.¹⁶⁸ Bununla beraber taallukdarların ayaklanmada ne kadar etkili oldukları veya sipahilere ne kadar destek verdikleri hususu tartışma konusudur.¹⁶⁹

¹⁶⁷ R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.542.

¹⁶⁸ Arthur D. Innes, *A Short History of the British in India*, New Delhi 1985, s.318; T.R. Holmes de A.D. Innes ile aynı fikirleri paylaşarak, 12 Ağustos'ta gerçekleşen, Leknev kurtarması için, Havelock'un yaptığı ikinci başarısız ayaklanmadan bahsederek "Geri çekilme, çok ciddi bir siyasi boşluk oluşturmuştu. Oudhlu taallukdarlar, birkaç istisna dışında, olayları sadece uzaktan izlediler. Nüfuzlu bir taallukdar olan Man Singh ise çatışmada ikili oynayarak, İngilizlere, âsiler karşısında direnmenin mümkün olmadığını telkin etmiştir. Bu durumda umutsuzluğa düşen Havelock, şehirden çekilince, İngiliz hükümetinin bittiği ilân edilmiş ve Benares'teki yetkililere haber yollanıp Leknev'deki hükümet sarayını kuşatmak için adam yollamaları istenmiştir. Bkz., T.R. Holmes, "*The Mutiny*", s.188 vd.

¹⁶⁹ T.R. Holmes, kuşatma başlarken bile çok sayıda taallukdarın İngiliz hizmetinde olduğunu söylemektedir. A.D. Innes de aynı görüştedir. Ancak Dr. S.B. Chaudhuri, bu görüşe katılmayıp, her bir taallukdarın, savaşta bizzat yer aldığı ve tüm isyan boyunca âsileri destekleyip yardım ettikleri kanaatindedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz., R.C.Majumdar, "*The Revolt of the People*", s.543 vd.

En ünlü liderlerden biri olan Şahgenc Prensi Man Sing ile dört arkadaşının Çinhat'ta İngilizlere karşı savaşmış olması ve daha sonra da İngilizler yanında yer alması aslında taallukdarların izlediği genel siyasete iyi bir örnektir.¹⁷⁰

Mücadele başladığı zaman taalukdarların, birkaç istisna hariç, isyana katılmadıkları ve Hazret Mahal Begüm'ün bayrağı altında yürümediklerini iddia etmek de zordur. Ancak ülkeleri için sonuna kadar savaşmaya yemin etmiş ve Begüm'ü lider tanımış bu vatanseverleri, daha ileri tarihlerde diğerlerinin de takip ettiği söylenebilir. Man Singh ise en güçlü taalukdarlardan biri olduğu için Feyzâbad sipahileri tarafından devrik Maulvi'nin yerine, lider olarak seçilmiş olmasına rağmen başlangıçta tarafsızlığını korumakla birlikte daha sonra İngilizlere yardım edecektir. İsyân patlak vermeden önce taalukdarlara destek verdiği bilinen Henry Lawrence'e karşı minnet duygusu besleyen Man Singh, İngilizlere sadık bir destek vaat etmiş, bu yüzden ayaklanma başlayınca kaçak İngiliz kadın ve çocuklarını kalesinde korumuştur. Bununla birlikte diğer taalukdarlara Temmuz ayı içerisinde bir mektup yazarak onları İngilizlere karşı kışkırtmış ancak bundan herhangi bir sonuç alamamıştır. Bu arada kardeşini dostluk elçisi olarak Nana Sahip'e gönderirken aynı zamanda İngilizlerle mektuplaşmayı da sürdürmekteydi. Eylül başlarında, büyük bir orduyla Leknev yakınlarına geldi fakat kuşatmada yer almadı. Çünkü İngilizlerle görüşmelere devam ediyordu. Leknev'de kuşatılanlar, onun dost mu yoksa düşman mı olduğunu henüz bilmiyorlardı. Bu yüzden onun varlığı, bir umut olduğu kadar bir tedirginlik sebebiydi. Âsilere katılmayı seçerse, kuşatma altındaki İngilizler ve onları koruyan bir kısım Hintli, hezimete uğrayacaktı. Eğer onlara yardım ederse, âsiler geri püskürtülebilirdi. Halbuki Man Singh, İngilizlere sadakat taslasa da, kesin olarak her iki tarafa da katılmadı. Muhtemelen sonuçtan daha emin olana kadar tarafsız kalmayı tercih etti. Ancak Hovelock'un Leknev'den çekilmek zorunda kalmasından sonra, âsilerin kazanacağını umarak onlara katıldı. Böylece Eylül/Ekim 1857'de İngilizlere karşı savaştı. Şubat 1858'de tamamen tarafsız kaldı ve Temmuz'da fiilen İngilizlere katıldı.¹⁷¹

Taalukdarların ayaklanma sırasında durumun hassasiyetine göre kazandıkları statü, olayların akışını ve sonucunu da doğrudan etkiliyordu. Man Singh ve onun yolunda ilerleyen kardeşi Ramdin Singh'in ayaklanma sırasındaki faaliyetlerinden çok genel özelliklerine bakıldığı zaman tipik taalukdar oldukları görülür. Ancak

¹⁷⁰ Bkz., P.J.O. Taylor, *a.g.e.*, s.42, 208, 241.

¹⁷¹ Bu yüzden Teğmen Majendie, haklı olarak, Man Singh'in taraf değiştirme sayısının kesin olarak söylenemeyeceği kanaatindedir. Bkz., C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.545.

ayaklanma sırasında duruma göre İngilizlere karşı takındıkları tavırlar, onların bazen bir vatansever bazen de çapulcu gibi algılanmasına sebep olmuştur. Çünkü İngilizlerin çekilmesiyle beraber harekete geçen pek çoğu, kaybettikleri toprakları geri alma telaşına düşmüşlerdi. Bu telaş ve topraklarını yeniden kazanma arzusu, onların büyük bir kısmının İngilizler aleyhine dönmesine sebep oldu. Zira Havelock'un Ağustos'ta ikinci defa geri çekilişi, onlara bu fırsatı tanıdı.¹⁷² Artık daha fazla beklemeye gerek görülüyordu. Bu yüzden taallukdarların o zamana kadar tereddütle bekleyenleri de birliklerini Leknev'e gönderdiler. Sadece birkaçı buna katılmadı. Birkaç istisna dışında onların da İngilizlere dost veya sadık oldukları söylenemezdi. Buna en iyi örnek malının tamamına yakını elinden alındığı için, İngilizlere karşı büyük bir kin duyan Dharupurlu Hanumant Singh'in durumuydu.

Hanumant Singh, Salone'den gelen İngiliz kaçaklarının kalesine sığınmasına izin vermişti. Salone vali vekili Yüzbaşı Barrow'un, isyanı bastırmada Raca Hanumant Singh'in, İngiliz askerlerine yardım edeceğini umması üzerine itiraz etmiş ve “-*Sahib, sizin insanlarınız bu ülkeye girdi ve padişahımızı tahttan indirdi. Subaylarınızı, zenginlik kaynaklarını araştırması için bütün bölgelerimize gönderdiniz. Hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri aileme ait olan arazileri, bir hamlede elimden aldınız ama sesimi çıkarmadım. Şimdi felaket sırası size geldi. Halk, size karşı ayaklandı. Siz ise daha önce yağmalandığınız bana sığındınız. Sizi yine de korudum. Ama şimdi, sizi ülkemden atmak için adamlarımın başında Leknev'e yürüyorum.*” demiştir.¹⁷³

Taallukdarların vatanperverlik duygularının altında ekonomik çıkarlarının yattığı gözden kaçmıyordu. Nitekim 223 köyünden 119'unu kaybeden Sankarpore'lu Rana Beni Madho da, vatani için İngilizlere karşı savaştığını söylüyordu. Ancak asıl rahatsızlığının ne olduğu ortadaydı. Yine Oudh Nûvvâbının emrinde Gonda Nazimi olan Muhammed Hasan, Gorakhpur Nazimliğini de elde etmiş, burada kurduğu otorite ile Bansi Racası ve Basti Ranisi'ni baskı altına almıştı. İsyân patlak verdiği zaman pek göze çarpmasa da İngilizlere karşı sonuna kadar kendini koruyabildi. Daha sonra bir arkadaşının, “*teslim olması durumunda İngiliz kraliçesinin af bildirisinden yararlanabileceği*” yolunda, Kasım 1858'deki teklifine verdiği cevap, Sipahi ayaklanmasına destek vermesinin sebebini de ortaya koymaktadır. Muhammed Hasan,

¹⁷² Bkz., A. D. Innes, a.g.e., s.318.

¹⁷³ Fakat, açık sözlü Raçput, yine de yeni efendilerine karşı savaştı. Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.545.

arkadaşına, aftan emin olsa teslim olacağını ima etmekle birlikte, “*bildiride suçların affını vaadeden sözcüklerin belirsiz olduğunu, bununla beraber dinî ve dünyevî lider olarak gördüğü Oudh Nûvvâbına tâbi kalıp, onun için ölmeyi tercih edeceğini*” söylemiştir.¹⁷⁴

İngilizlere olan güvensizlikleri bir yana, topraklarını geri alıp, dinlerini korumak kaygısıyla hareket eden bazı taallukdarların, Oudh Nûvvâbına sadakatleri de inkâr edilemez. Hanumant Singh, Beni Madho ve Muhammed Hasan gibi taallukdarlar, bu bakımdan yeni bir sınıfı temsil ederler. Ancak bunların, güç ve mertliklerine rağmen, Hazret Mahal Begüm’ün etrafında yer almayışları ve kaynaklarını ona hasretmeyişleri de oldukça ilginçtir. Hatta Oudh Nûvvâbına sadakatlerini dile getirmelerine rağmen isyanın kaderini belirleyecek olan Leknev kuşatmasından önce hiç biri bu ölüm, kalım mücadelesinde önemli bir rol oynamamıştır. Kaldı ki isyanın burada merkezileşmesi, Aralık ayı sonuna doğru Hazret Mahal Begüm’ü de oldukça rahatsız etmekteydi. Nitekim bütün liderlerin katıldığı 22 Aralık’taki toplantıda, onların kusurlarını sert bir şekilde eleştirerek, ihanetle suçladı.¹⁷⁵ Bu suçlama karşısında liderlerin alttan alması ve Begüm’e zafer vaat etmeleri, durumun hassasiyeti içerisinde pek mümkün görünmese de liderlerin ve sipahilerin Begüm’den aldıkları tahsisatın devam ettirilebilmesi kaygısından doğduğu açıktır. Bununla birlikte eski mallarına yeniden sahip olmaları ve eski mevkilerini devam ettirmeleri onların mevcut durumu sürdürmeleri için yeterli sebepti. Oysaki herkes dinleri, padişahları ve bağımsızlıkları için mücadele ettiğini iddia ediyordu. Ama gariptir ki bir yıl öncesine kadar hiç kimsenin böyle bir iddiası yoktu. Her ne kadar Sipahi ordusu İngiliz boyunduruğuna son vermiş olsa da Oudh’daki seferberliğe katılan herkesin, bu iddiada bulunması sonuca ortak olma gayretinden başka bir şey değildi. Böylece hem İngilizlerden öç almış hem de çıkarlarını korumuş oluyorlardı. Ancak İngiliz ordusu Kalküta’dan gelip de hesap sorduğu zaman artık

¹⁷⁴ R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.546.

¹⁷⁵ Hazret Mahal Begüm, liderlere hitaben; “Delhi’deki güçlü padişahın güzel vaadleri, beni çok mutlu etmişti. Ancak daha sonra padişahın yetkileri elinden alındı ve ordusu dağıtıldı. İngilizler, Sihleri ve racaları satın aldı... İletişim kesildi. Nana hezimete uğratıldı. Leknev tehdit altındadır. Hiçbir şey yapılamıyor. Bütün ordu Leknev’de olmasına rağmen cesarettten yoksunlar. Ordu niçin Alambağ’a saldırmıyor? İngilizlerin güçlenmesi ve Leknev’in kuşatılmasını mı bekliyor? Hiçbir şey yapmayan Sipahilere daha ne kadar ödeme yapmak zorundayım? Bana hemen cevap verin, eğer savaşmayacaksanız, hayatımı başışlamaları için İngilizlerle görüşeceğim.” şeklinde sert bir konuşma yaptı. Bu suçlamalar ile karşı karşıya kalan liderler ise Begüm’e “korkulacak bir şey olmadığını, mezara kadar savaşacaklarını, sonuna kadar kılıçlarının kınlarına girmeyeceğini” vaat ederek onun desteğini kaybetmemeye çalıştılar. Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt Of The People*”, s.546 vd.

geriye dönmek mümkün olmayacak ve seferberliğe katılmış olan hemen herkes, kahraman bir şekilde vatan savunması yapacaktır. Çünkü İngilizler hiç kimseyi malları veya vatani için savaşımlar şeklinde ayırmayıp, tıpkı Hindistan'ın diğer yerlerinde olduğu gibi halkı topluca cezalandırmak yoluna gidecektir.¹⁷⁶

E. HİNDİSTAN'IN DİĞER YERLEŞİMLERİNDE HALK AYAKLANMASI :

Sipahi ayaklanması, yukarıda incelenen bölge dışında, Şahâbad, Santal Pergenesi, Bundelkend, Sagar ve Narmada bölgelerinden müteşekkil sayılabilecek Bihar'ın küçük bir bölümü¹⁷⁷ ile Pencap'ın doğu kıyısı dışında, herhangi bir halk ayaklanmasına dönüşmemiştir. Ayaklanmanın bu beldelerde halk hareketine dönüşmesinin en önemli sebebi ise isyanın merkez bölgesi durumundaki Oudh ve Rohilkend'i çevreleyen bir daire konumunda olmasıdır. Bu yönüyle Bihar ve Pencap, isyan dalgasının sınırını da meydana getirmektedir.

a. Bihar Ayaklanması :

Bihar Bölgesi ve Şehri,¹⁷⁸ gerek stratejik önemi gerekse de barındırdığı savaşçı Raçput nüfusu itibariyle, İngilizlerin Hindistan hakimiyetinde büyük bir önem arz ediyordu. O sebeple buradaki halk ayaklanması, eğer zamanında kontrol altına alınamazsa, İngiliz yönetiminin merkezi durumundaki Kalküta'yı tehdit eder hale gelebilirdi. Çünkü buradaki isyana yön veren liderlerden en önemlisi durumundaki Kunvar Singh, bu liyakate sahipti.

¹⁷⁶ Bkz., R.C.Majumdar, “*The Revolt of the People*”, s.547.

¹⁷⁷ Bkz., T.R. Holmes, “*The Mutiny*”, s.200.

¹⁷⁸ *Bihar* veya *Behar* adı, Buda mâbedi anlamına gelen *Vihara*'dan teşekkül etmiştir. Müslüman yazarların zaman zaman *Otantapuri* şeklinde de yazdıkları Bihar adı, bir vilayet ismi olarak ilk defa Tabakat-ı Nasiri'de geçer.[Bkz., Cüzcânî, *Tabakât-ı Nâsirî, A General History of Muhammadan Dynasties of Asia I*, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1881, s.519 vd.] Daha sonra Bengale Eyaletine bağlı bir merkez konumunda bulunan Bihar'ını bugün doğusunda Bengladeş ve Batı Bengal Eyaleti, kuzeyinde Nepal, batısında Utar Pradeş ve Medya Pradeş Eyaletleri, güneyinde ise Orissa Eyaleti bulunmaktadır. Bihar adı ve coğrafyasıyla ilgili geniş bilgi için bkz., Devasahaya Triveda, *The Pre-Mauryan History of Bihar*, Banaras 1953, s.155 vd; Arif Naim, “*Bihar*”, *DİA VI*, s.138 vd.

aa. Kunvar Singh'in Liderliği:

Yetmiş yaşını geçmiş olan Kunvar Singh, yaşadığı zor hayatta edindiği tecrübelerle bilge bir Raçput lideri konumundaydı. Üstün vekaret ve basiretinin yanı sıra muazzam bir kavrayışa sahipti.¹⁷⁹ Bu özellikleriyle İngilizlerin de dikkatini çekmiş ve onların mesafeli dostluğuna layık görülmüştü. Buna rağmen çok geniş olan arazileri elinden alınmıştı. Bu durumda İngiliz subaylarıyla olan dostluğunu da araya koyarak kendi topraklarının kullanım hakkını kazanabilmek için İngiliz yönetimine başvurmuş ancak İngiliz subaylarının da desteğine rağmen başvurusu reddedilmişti. Bundan dolayı Kunvar Singh 1857'de iflasın eşiğine gelmişti. Patna vali vekili William Tayler'ın de belirttiği gibi, İngilizlere her zaman dostluk etmiş olan bu Raçput lideri, daha sonra Bengal hükümetinin basiretsizliği yüzünden, Bihar isyanının patlak vermesinde İngilizlerin karşısına dikilecektir.¹⁸⁰

Tımarlı Sipahi Ayaklanması konusunda otorite kabul edilen Sir John William Kaye, T.R. Holmes ve Surendra Natlı Sen gibi yazarlar da bu görüşe katılmaktadır. Ancak bir İngiliz devlet adamı olan J.J. Hall, Kunvar Singh'in Patna'da 1846 yılında çıkan İngiliz karşıtı bir gösteriye katılmasını delil göstererek, onun 1845 yılından beri İngiliz yönetimine saldırı hazırlığı içinde olduğunu ileri sürmüştür. Halbuki Ağustos 1857'ye kadar Patna'da vali vekili olarak görev yapan, dolayısıyla bütün ayrıntıları bilen William Tayler, bu gösteriyi, İngiliz otoritesini yıkmak için, planlanan genel bir komplo olarak değerlendirmekteydi. O sebeple Hindistan'daki İngiliz yönetimini koruyabilmek adına, isyana katıldığından en ufak bir kuşku duyduğu herkesi acımasızca cezalandırmıştı. Halbuki Kunvar Singh'in sadakat ve dostluğundan hiç şüphesi yoktu. Hatta Kunvar Singh'in uzun zamandan beri isyanı planladığı, ve Dinapur'daki sipahi ayaklanmasını organize ettiği hakkında da tatmin edici bir delil yoktur. Öyle ki bir Kalküta gazetesinin "*İngilizler*" bölümünde, Kunvar Singh'in isyan hazırlığı içinde olduğu yolundaki haberler bile William Tayler¹⁸¹ tarafından kayda değer bulunmamıştır.¹⁸² Bununla birlikte Herwald Wake'in,¹⁸³ Kunvar Singh'i

¹⁷⁹ Bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.534.

¹⁸⁰ T.R.Holmes, "*The Mutiny*", s.181vd.

¹⁸¹ William Tayler hakkında bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.325.

¹⁸² Bazı İngiliz subaylarına, güvenilir kaynaklar tarafından verilen, bu haberler bir rapor şeklinde hazırlanıp yayınlanmıştır. Bu raporda Kunvar Singh'in, "*adamlarına, çağrıldıklarında hazır olmalarını emrettiği, Gaya bölgesinin en güçlü iki zemindarı ile yazıştığı, silah ve adam topladığı, kendisinin Danapur'daki sipahiler tarafından raca seçildiği ve Son nehrini geçmeleri*

bir âsi lideri olarak gösterdiği raporu da daha önce hükûmet merkezine yazdığı mektupla çelişmekte, dolayısıyla kendi kendini çürütmektedir.¹⁸⁴ Yine bu iddialar üzerine Kunvar Singh'in Arrah temsilcisi, Kaliprasad'ın evinde arama yapılmış ama hiçbir delil bulunamamıştır. Her ne kadar William Tayler'in Patna'ya çağrısına, hastalığını bahane ederek katılmayı, onun isyan hazırlığı içinde olduğu şeklinde yorumlansa da, Tayler'in onu gizlice takip ettirdiği hatta Kunvar'ın yakın adamlarından bile bu konuda raporlar aldığı bilinmektedir. Nitekim Arrah tahsildar yardımcısı Seyyid Azimüddin Hüseyin'in 19 Temmuzda hazırlayıp Tayler'e gönderdiği gizli raporda da Kunvar Singh suçsuz bulunuyordu.¹⁸⁵ Azimüddin'in İngilizlere sonuna kadar sadık kaldığı dikkate alınacak olursa, onun Kunvar'ı korumadığı görülür. Anlaşılan Kunvar Singh, İngiliz yönetimi zaafiyet göstermeye yüz tutunca tedbir almaya başlamış, ayaklanma başladıktan sonra da olaylara katılmıştır. Nitekim onun başarılı teğmeni Nishan Singh'in de belirttiği gibi âsi sipahiler Arrah'a ulaştığı zaman Kunvar Singh oradaydı ve henüz isyana katılmamıştı.¹⁸⁶

için onlara bot temin ettiği" gibi hususlar vurgulanmaktaydı. Bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People" , s.549.

¹⁸³ Bkz., P.J.O. Taylor, **a.g.e.**, s.16 vd.

¹⁸⁴ Arrah'ta bir İngiliz yetkilisi olan Herwald Wake, 29 Ocak 1858 tarihinde kaleme aldığı raporunda "Her ne kadar Kunvar Singh'in isyanı önceden planlamadığına inanılsa da ben en azından üç aydan beri fırsat kolladığımdan eminim. Çünkü Kunvar Singh, Vali Vekili William Tayler'in Patna'ya davetine de gitmemiş ve Dinapur Alayının ayaklanmasında rol oynamıştır." demektedir. Halbuki o, daha önce 19 Temmuz 1857'de hükûmet merkezine Kunvar Singh hakkında yazdığı mektubunda "Gerçekte borcunun faizini ödeyecek parayı bile zor bulan perişan bir adam olduğu halde, sözde büyük arazilere sahip olduğu söylenir. Bu yüzden mevcut kanun ve düzen var olduğu müddetçe onun mevkiî asla yükselemez. Ancak düzen bozulursa kendi bölgesinde üstün mevkilere geleceğini çok iyi biliyor. Yani bölgedeki gücünün farkındadır. Hükûmetin varlığını hissettiği sürece, asla hükûmete karşı çıkacağını sanmıyorum. Bununla beraber bölgede ciddi bir isyan patlak vermesi durumunda, kendi çıkarları için harekete geçme fırsatı bulacağını ancak içinde bulunduğu feodal yapının böyle bir olayda kendisine fazlasıyla tehlike getireceğini de bildiğini sanıyorum." demiştir. bkz., Penderel Moon, **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989, s.723 vd; R.C.Majumdar, "The Revolt of the People" , s.549.

¹⁸⁵ Rapora göre, Azimüddin ziyarete geldiğinde, onu yatakta yatar vaziyette buldu. Hasta olduğunu söylemekteydi. Yaşlı ve aciz biri olduğundan şu sıra Patna'ya sehayat edecek gücünün olmadığını bildirdi. Azimüddin, Kunvar'ın bir ayaklanma için hazırlıklar yaptığını iddia eden gizli araştırmalardan hiçbir anlam çıkaramadığını ifade ediyordu. Bununla beraber halkın etki altında kalmadığını varsaymak da mümkün değildi. Halkı kışkırtma gibi bir tavrının henüz olmadığı ama olursa da halkın onu takip edeceği bir gerçektir. Kunvar Singh'in ekonomik durumunun iyi olmadığı buna rağmen Mayıs, Haziran aylarında alacaklılarına ödeme yapmak zorunda kaldığı ve savaş hazırlığı için para ayırmadığı bildiriliyordu. Azimüddin de meteliksiz birinin savaş hazırlıkları yapmaya gücünün yetmeyeceği inancındaydı. Bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People" , s.550.

¹⁸⁶ Nishan Singh'in beyanatına göre: "Dinapur'un âsi sipahileri Arrah'a ulaşıp kasabayı kuşattılar. Kunvar Singh'in adamlarını, Kunvar'ı oraya getirmelerini yoksa onun yaşadığı köyü olan Jagdishpur'u kuşatacaklarını söyleyerek tehdit ettiler. Bkz., R.C.Majumdar, "The Revolt of the People" , s.550 vd.

ab. Ayaklanmanın Yayılması:

Patna'da İngiliz askeri bulunmamakla birlikte yaklaşık on altı kilometre uzakta olan Dinapur'da önemli bir İngiliz alayı vardı. O da William Tayler komutasındaki bir Sih taburunun yardımıyla, silahlarını teslim etmek istemeyen sipahileri izlemekle görevliydi. Buna rağmen isyana engel olunamamış ve Dinapur'da başlayan isyan 27 Temmuzda, yaklaşık kırk kilometre batıdaki Arrah'a yayılmıştır.¹⁸⁷

Âsiler burada da zenginlikleri yağmalayıp, başta subay evleri olmak üzere ceza evi, hükûmet binaları ve bazı sivil yerleşmeleri yaktılar. Avrupalılar daha önce W. Tayler'in görevlendirdiği elli Sihin korumasında Bay Boyle'in evine sığındılar. Sahibi önceden tedbir alıp, evin savunmasını güçlendirdiği için Avrupalılar, Kunvar Singh'in liderliğinde eve saldıran âsilere karşı direnebildiler. 29 Temmuz da Yüzbaşı Dunbar komutasında üç yüz elli İngiliz, altmış Sih ve Dinapur'dan kaçmış bazı gönüllü gençlerden oluşan bir birlik, yardım için Patna'dan Arrah'a gönderildiyse de kenar mahallelerde pusuya düşürülerek yok edildi.¹⁸⁸ Buna rağmen kuşatma altındaki Avrupalılar direnmeye devam etti.

3 Ağustosta Kalküta'dan Allahâbad'a gönderilen birliğin topçu komutanı Binbaşı Vincent Eyre (1811-81), Buxar'da bu kuşatmayı duyunca, yanına aldığı bir piyade birliğiyle derhal Arrah'a yöneldi. 12 Ağustosta yenilen Kunvar Singh, maiyetiyle birlikte güneydeki Sasaram'a kaçarken, Arrah, Guçracgenc ve Kunvar'ın köyü Jagdishpur yeniden işgal edildi.¹⁸⁹ Ama bütün bunlar isyanın Bihar geneline yayılışını engelleyemedi.¹⁹⁰

Şahabad'a sığırayan isyan, Rohilkend'deki gibi Avrupalılara ait malların yağma ve imhası şeklinde başladı. Âsiler, İngilizleri zarara uğratmak için özellikle çivit fabrikalarını yaktı. Valinin, bütün köyleri yakıp yıkmaya tehdidi bile âsileri durdurmaya yetmedi.

Gaya bölgesindeki yerel liderler, kendilerine Rohilkend'dekileri örnek alıyorlardı. Rajgir Pergenesi'nden Haydar Ali Han, çok sayıda asker topladıktan sonra Hükûmet

¹⁸⁷ Bkz., T.R. Holmes, "The Mutiny", s.180 vd.

¹⁸⁸ P. Woodruff, a.g.e., s.365.

¹⁸⁹ Dinapur'daki ayaklanmanın bastırılmasından sonra Albay J. Neill, yakalanan bütün yerlileri ölüm cezasına çarptırdı. Sadece âsiler değil aynı zamanda şüpheliler, hatta düzeni bozduğu iddia edilen erkek çocuklar bile cellatlık yapmaya gönüllü subaylar ve sivil İngilizler tarafından infaz edildi. Bkz., T.R. Holmes, "The Mutiny", s.182.

¹⁹⁰ Bkz., Penderel Moon, a.g.e., s.723 vd; T.R. Holmes, "The Mutiny", s.181.

görevlilerini bölge dışına sürdü ve kendisini raca ilan etti. Arval'lı Judhar Singh de benzer şekilde memleketinde kendi hakimiyetini kurdu. Gaya'nın yaklaşık yirmi üç kilometre doğusundaki Vezirgenc'de pek çok köyün ticadarı olan Kusal Singh'in liderliğinde bağımsızlık bayrağı kaldıran on dört köyü diğerleri takip etti. Yerel liderler, her yerde İngiliz yönetiminin düştüğünü ilân ettikleri için esnaf ve tüccarlardan hiç kimse, hükûmete olan borcunu ödemiordu.¹⁹¹

Chota-Nagpur'daki ilkel sayılabilecek kabileler arasında bile bir isyan dalgası başlamıştı. 30 Temmuz 1857'de isyan eden Hazaribağ'daki orduyu, 1 Ağustos'ta Ramgarh taburu, 2 Ağustos'ta Lohardaga'daki piyade ve topçular, 5 Ağustos'ta da Purulia'nın Ramgarh askeri birlikleri izledi. Ranchi ve Doranda da diğer yerlerde olduğu gibi, hazineyi yağmalayan ve tutukluları serbest bırakan âsi sipahilerin kontrolü altına girdi. Zemindarların hepsi sipahileri desteklemiyor, bir kısmı da İngilizlere yardım ediyordu. Bundan dolayı isyanın bastırılması mümkün olabilmiştir. Chatra'da şiddetli bir direniş gösteren âsiler daha fazla dayanamayıp 4 Ekim 1857 tarihinde bozguna uğradılar. İngilizler kırk altı asker feda etmiş ama karşılığında Hazaribağ, Ranchi ve Purulia'yı yeniden işgal etmişlerdi. Ancak isyan bununla da kontrol altına alınamamış çünkü bu defa da Singhbhum ve Palamau'daki halk ayaklanmıştı. Öyle ki Porahat Racası Arjun Singh ve kardeşinin teşkilatlandığı Singhbhum Kolları,¹⁹² büyük bir ayaklanma başlattılar. Bu ayaklanma, Hindistan'da İngilizleri çok zorlayacak ve bir o kadar da uzun sürecek. Çünkü Kolların ayaklanmasını bastırmak üzere Bay Lushington komutasında bölgeye sevk edilen bir birliğin yaklaşık dört bin öfkeli Kol tarafından kuşatılarak 1858 yılı, Ocak ayı ortalarında büyük bir kısmının imha edilmesi ve bu kuşatmadan yara almadan hiçbir subayın kaçamaması, Kolların ciddiyetini ortaya koyuyordu. Nitekim resmi raporlara da yansıyan bu ciddiyet, sayı ve donanım bakımından daha üstün orduların bölgeye sevk edilmesi sonucunu doğurdu. Bu donanımlı İngiliz kuvvetleri, Porahat Racası'nın karargâhı olan Chakradharpur'u bastıysa da bir süre sonra geri püskürtüldü. Bununla birlikte sürekli yardıma gelen İngiliz destek kuvvetleri karşısında Kolların uzun süre dayanması mümkün olmadı. Defalarca yenilmelerine rağmen sipahi ayaklanması bastırıldıktan sonra bile

¹⁹¹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.552.

¹⁹² Hamal veya çiftçi anlamına gelen *kūli/cooly* kelimesinden türeyen Kol; her yıl ormandan odun keserek, satmak için Benares ve diğer şehirlere taşıyıp aynı zamanda nehir taşımacılığı ve balıkçılıkla da uğraşan düşük bir kabile kastıdır. Bkz., John Garrett, *A Classical Dictionary of India*, New Delhi 1999, s.311; Hunter, Dalton, Caldwell, Cust, Latham, *The Principal Nations of India*, Delhi 1990, s.57 vd.

direnen Kollar, ancak 1859 yılında Porahat Racası'nın yakalanmasından sonra itaat altına alınabileceklerdir.¹⁹³

Bu arada Pitambar Sahi ve Nilambar (Lilambar) Sahi adında iki kardeşin liderliğinde ayaklanan Palamao'nun Kairvarları¹⁹⁴ ve Çerolar, 21 Ekim 1857 tarihinde Daltongenc'den yaklaşık üç kilometre uzaklıktaki Chainpur'a saldırdı. Ancak bu saldırı, bütün ülkenin silahlandığı Kasım ayı sonlarına kadar Teğmen Graham komutasındaki küçük birliğe destek veren Raghbir Dayal Singh tarafından geri püskürtüldü. Düşmanın birkaç yüz metre mesafeden bile fark edilemediği sık ormanlar ve geçit vermeyen tepelerin bulunduğu yaklaşık altmış beş kilometre karelik bir alana yayılmış olan isyanı durdurmak hiç de kolay değildi. Üstelik âsilerin, Kunvar Singh ve abisinden yardım sözü aldığı biliniyordu. Eğer bu yardım gerçekleşirse İngiliz kuvvetlerinin yenilgiye uğraması kaçınılmazdı. Buna rağmen Palamao'daki isyan bastırılmak zorundaydı. O sebeple Palamao Kalesi'ne saldıran İngiliz kuvvetleri birkaç çatışmadan sonra 21 Ocak 1858 tarihinde burayı işgal etti. Bu sırada bazı liderler yakalandıysa da Pitambar Sahi ve Nilambar Sahi kaçmayı başardı. Bu duruma çok öfkelenen İngilizler, misilleme olarak onların köylerini yıkıp, canlı cansız bütün mallarına el koydular. Ama onların yaşıyor olması, isyanın devam etmesine yetti. Pek çok köyün yağmalanıp yıkılmasına rağmen İngiliz kuvvetleri ile yapılan gerilla savaşı, 1858 yılı boyunca bütün şiddetiyle sürdü. Ayaklanma, uzun bir mücadelenin sonunda Pitambar Sahi ve Nilambar Sahi'nin yakalanıp asılmasıyla ancak 1859 yılında tamamen bastırılabilirdi.¹⁹⁵ Bununla birlikte Sambalpur'da Surendra Sai liderliğinde başlatılan ayaklanma başta olmak üzere henüz bastırılmayan isyanlar da vardı.

İngiliz yönetimi tarafından hakkı gasp edilerek 1839 yılında bir katil suçlaması ile hapse atılıp mallarına el koyulan Surendra Sai, daha sonra Lapse Doktrini¹⁹⁶ gereğince de mağdur edilmiş ve Lord Dalhousie tarafından Sambalpur'a el koyulmuştu. Bundan sonra İngilizler tarafından diğer mahalli birimlerin de ilhak edilmesi sonucu, arazi gelirleri yaklaşık sekiz buçuk kat artmıştı. Resmi rakamlara göre önceden 8.800 rupi olan bu gelir miktarı, İngiliz ilhakından sonra 74.000 rupiye yükselmişti. Aradaki farkı ödemek zorunda

¹⁹³ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.552 vd.

¹⁹⁴ Barhar, Agori, Bijaigarh, Singrauli Pergeneleri ve Mirzapur Bölgesi'nin diğer yerleşimlerinde yaşayan otantik bir kabiledir. Agori Kalesi'nde ve Gothani'de birkaç tapınakları vardır. Bkz., J. Garrett, **a.g.e.**, s.307.

¹⁹⁵ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.553.

¹⁹⁶ Lapse doktrininin uygulanması ve bundan doğan rahatsızlıklar hakkında geniş bilgi için bkz., S.Bhattacharya, **a.g.e.**, s.310 vd; T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.167 vd.

kalan halkın, büyük sıkıntı içerisine düşmesi, İngilizlere karşı derin bir hoşnutsuzluk doğurmuştu. Bu yüzden isyan başlayıp da âsiler, Ranchi ceza evindeki diğer suçlularla birlikte Surendra Sai'yi de serbest bıraktığı zaman, bütün halk onun etrafında toplanıp isyan bayrağını kaldırdı. Böylece 1857 yılı sonundan Surendra Sai'nin teslim olduğu 1862 yılı başlarına kadar devam eden bu ayaklanma, bahsi geçen süre içerisinde İngiliz yönetiminin yeniden kurulmasına engel, Hintlilere de kurtuluş umudu oldu. Ama çetin bir coğrafyada zor bir mücadele olsa bile bu isyan da karakter itibarıyla diğerlerinden farklı değildi. Bu yüzden bastırılınca yerini yeniden İngiliz yönetimine bıraktı.

b. Pencâp Ayaklanması:

Kuzey Hindistan'da birliği engelleme siyaseti güden İngiliz Hükûmeti, onlarca yıldan beri burada Kuzey Hindistan'lılar, Pencâplılar, Müslümanlar ve Sihler arasındaki düşmanlığı körüklüyordu.¹⁹⁷ Bu yüzden Patiala, Nabha, Jhind gibi kendi aralarındaki mücadelelerde başarılı olmaya çalışan önemli yerel liderler, İngilizlerin desteğini sağlamak o sebeple İngilizlere sadık kalmak zorundaydılar.¹⁹⁸ Bundan dolayı hemen doğudaki Rohilkend ve Delhi'deki halk ayaklanması Pencâp'ta çok da etkili olmamıştır. Nitekim Multan'da Ahmed Han liderliğinde 17 Eylül'de ayaklanan Harrallar hariç Batı Pencâp'taki halk, bu isyandan fazla etkilenmedi. Ravi'deki birkaç kabilenin katılımı ile zaman zaman başarılar kazanan Ahmed Han ise girdiği çatışmalardan birinde hayatını kaybetti. Bu mücadelede önemli başarılar kazanıldı ancak âsilerin İngilizlerle uzun süre savaşabilecek silahlara sahip olmamasından dolayı isyan Kasım ayında tamamen bastırıldı.¹⁹⁹

Doğu Pencâp'ta ise pek çok beldede halkın katılımıyla güçlenen âsiler, Rohilkend'deki usulü devam ettirdiler. Bundan dolayı Hisar ile Hansi'de çok sayıda Avrupalı ve Hıristiyan öldürüldü. Bu kargaşadan yararlanan bir astsubay, kendisine şehzade ünvanı vererek yönetimin başına geçti. Sirse'de isyan artık halkı hedef almaya başlamıştı. O sebeple Hindular kaçtı ve Müslümanlar sadece hazineyi değil aynı zamanda kasaba ve komşu köyleri de yağmaladı. Bu kargaşadan yararlanan Gûcarlar, Rangharlar, Pachhadalar ve Bhattialar gibi yerel yağmacı kabileler de aynı şekilde davrandılar. Karnal Bölgesi'ndeki bazı Cat köyleri, sadece vergi vermeyi reddetmekle kalmadılar aynı zamanda memurları sürüp, hükûmet binalarını yakıp, sayısız soygun ve katliam da yaptılar.

¹⁹⁷ Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.190.

¹⁹⁸ Bkz., T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.204.

¹⁹⁹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.554.

Sipahilere karşı da saygı beslemedikleri için Delhi'ye doğru giden sipahileri bile soymaktan çekinmediler. Bütün bunlardan bıkmış olan sıradan köylülerin, özellikle de Sihlerin sipahilere karşı artık hükûmet kuvvetlerine yardım ettikleri görülüyordu.²⁰⁰ Bunu iyi kullanan İngilizler, kısa zamanda Rohtak ve Revari'deki ayaklanmaları da bastırarak bölgedeki yönetimlerini yeniden kurmayı başardılar.²⁰¹

²⁰⁰ T.R.Holmes, *"The Mutiny"*, s.192.

²⁰¹ R.C.Majumdar, *"The Revolt of the People"*, s.554.

SONUÇ

Avrupalıların denizlerde başlattığı Hindistan'a ulaşma ve hakim olma, bir başka deyişle yeni ülkeler ve zenginlik kaynaklarına ulaşip, bunlara el koyma yarışının sonucunda Doğuda pek çok ülke istiklâlini yitirirken, Avrupalı güçler Hindistan'ın çeşitli bölgelerini de istila ettiler. Her geçen gün Hıristiyanlığı cihana hakim kılma tutkusuna dönüşen bu yayılma aynı zamanda Türklüğün hakim olduğu bölgeleri tam manasıyla bir kuşatma hareketi idi.

Hindistan, kapitalist dünya ekonomisi ile XVIII. Yüzyılın başlarında tanışmış ve kapsamlı bir şekilde bütünleşmişti. Ayrıca, İngiliz hakimiyeti XIX. yüzyıl boyunca kara ve demiryolu şebekesi ile ülkeyi birleştirip, büyük bir pazar yaratacak ve buna bağlı olarak bir yerli burjuvazi ortaya çıkacaktır. Bu gurup, İngiltere'nin dünya imparatorluğuna mensup olmaktan büyük yararlar sağladı. Dolayısıyla, başlangıçta Hintlilerin istiklâl için her hangi bir istek duymaları söz konusu olamazdı. Bütün amaç İngilizler gibi eşit muamele görmek, Kanada ve Avusturalya gibi beyaz dominyonlara tanınan haklara sahip olabilmektir. Daha sonra Gandhi bile, Hindistan'ın savaş sırasındaki yardımından müteşekkir kalacak bir İngiltere'nin iktidarı Hindlilerle paylaşacağına inanıyordu. Ama, olaylar böyle gelişmedi.

İngiltere'nin bütün Hindistan'a hakim olması, yüzyıllardır yabancı bir idare altında yaşamaya alışmış olan Hinduları pek etkilemezken, İslâm ahaliyi hükmeden bir toplum olmaktan uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine Müslümanlar ile Hinduların başlattıkları ve bu yönüyle milli bir karakter kazanan büyük ayaklanmayı bahane eden İngilizler, 1857'de resmen Hindistan yönetimine el koydu. İdare, şirketten devlet'e geçerken, Britanya ile Hıristiyanlığın tabii düşmanı olarak görülen İslâm ahali, idarî kademelerden tamamen uzaklaştırılmak suretiyle ikinci sınıf vatandaşlığa itildi. Hukuk sistemi ve vakıflar düzenini tamamen değiştiren İngilizler, bir de kültür asimilasyonu başlattı. Müslümanların eğitim kurumları yok edilmeye çalışılırken Hıristiyan misyonerlere geniş imkânlar tanındı. Siyâsi sistem yeni baştan düzenlendi. Değişiklikler sadece bunlarla sınırlı kalmadı. Mimari, giyim tarzı ve düşünce yanında halkın günlük hayatında akla gelebilecek her konuya müdahale edildi.

Bütün bunlar yapılırken Müslümanlar başta olmak üzere Hint halkının umutla yöneldiği ve hiç olmazsa diplomatik yardım beklediği Osmanlı Devleti, bir yandan 1853 Kırım savaşında Ruslara karşı İngiltere ve Fransa'dan yardım görmüş olmanın diyetini

ödemek diğer yandan da dünyanın bu süper gücünün desteğine dayanmak mecburiyetinde kalıyordu. Bundan dolayı Hindistan Müslümanlarından çok İngilizlere yakınlık göstermiştir.

Sipahi ayaklanması çıktığı zaman Hindistan'a acilen asker göndermek zorunda kalan İngilizler, Süveyş Kanalı henüz açılmadığından, Osmanlı hakimiyetinde bulunan İskenderiye üzerinden Kızıl Denize, oradan da gemilerle Hindistan'a asker gönderebilmek için Bab-ı Âli'den izin istemişler ve bu izin hemen verilmiştir. Ancak İngilizler daha sonra bu sevkiyattan vazgeçmiş, bununla birlikte İstanbul'daki İngiliz Sefareti'nin teşekkürlerini bildiren bir sadaret tezkeresi 21 Kasım 1857 tarihinde padişaha sunulmuştur. Yine Delhi'nin İngilizler tarafından geri alındığı haberinin duyulması üzerine Osmanlı Hükûmeti, İngiltere Hükûmeti'ni tebrik etmiştir.

Osmanlı tahtında bulunan Padişah Abdülmecid (1839-61), sipahi ayaklanmasından zarar görmüş olan İngilizlere dağıtılmak üzere bin İngiliz lirası göndermiştir. Londra'da bulunan Osmanlı Sefiri Kostaki Bey'in bildirdiğine göre; bu yardım, beklenilenden çok daha fazla etki etmiş ve sadece İngiliz gazeteleri değil aynı zamanda İngiltere Kraliçesi ile Başbakan Lord Palmerston tarafından da övülmüştür. Çünkü İngiliz başbakanına göre Osmanlı padişahını halife tanıyan Hindistan Müslümanları, bu yardım sayesinde İngilizlerin haklı olduklarını anlayacaklardır.

İngilizler, sömürgelerindeki isyanları, bu ülkelerdeki ahaliye yüzlerce yıldır yoksun buldukları hürriyet ve istiklâl değerini öğretmiş olmalarının bir sonucu olarak görür. Bir başka deyişle İngiliz sömürgelerindeki huzursuzluğun oranı, o ülke halkının ilerlemişliğinin bir göstergesidir. Halbuki bu kabul, İngilizlerin bir kuruntusudur. Zira, İngilizler hakimiyetleri altına aldıkları ülkelerin pek çoğunda ahalinin hürriyet ve istiklâlini gasp etmiş, bu da söz konusu ülkelerde, bu arada Hindistan'da da gittikçe Batının üstünlüğüne karşı çıkma şeklinde bir tepkiye dönüşmeye başlamıştır. Buna rağmen, Hindistan'daki İngiliz yönetimi ısrarla devam ettirilmiştir. Bununla da kalmamış Hindistan, üss yapılarak neredeyse bütün Güney Asya, Ortadoğu ve Afrika sömürülmüştür. Bu ekonomik çıkarları devam ettirme arzusunda olan İngilizler, bahsi geçen coğrafyalarda kalabilmek ve dünya siyasi düzenine yön verebilmek için büyük projeler gerçekleştirmişlerdir. Bu projelerin sonuçlarından sadece Hindistan ve Ortadoğu değil aynı zamanda Osmanlı ve Türkistan Türklüğü de olumsuz yönde etkilenmiştir. Bundan XX. yüzyılın ortalarına kadar başarıyla yararlanmasını bilen İngilizler, adı geçen sahalarda edindikleri bilgi ve tecrübe birikimlerini, bu tarihten itibaren müttefikleri Amerikalıların da

istifadesine sunarak günümüzdeki dünya düzeninin oluşmasına azami katkıda bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA

- A. Zahid Khan, “*Socio-Economic Reforms*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- A. Zahid Khan, “*The Downfall of the Mughals*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- Abdur Rashid, “*Ottoman-Mughul Relations During the Seventeenth Century*”, **VI.Türk Tarih Kongresi (Ankara 20-26 Ekim 1961) Kongreye Sunulan Bildiriler**, Ankara 1967, s.533.
- Abdürreşid İbrahim, **20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan’da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II**, (nşr. M. Paksu), İstanbul 1987.
- A.B.D. Dışişleri Bakanlığı, **Amerika Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul 1951.
- Adamec Ludwig W., **Historical Dictionary of Afghanistan**, London 1991.
- Ağaoğlu A., **İngiltere ve Hindistan**, İstanbul 1929.
- Ahmed A., **Hindistan ve Pakistan’da Modernizm ve İslam**, (nşr. A.Küskün), İstanbul 1990.
- Ahmed A., **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (nşr. L.Boyacı), İstanbul 1995.
- Ahmed.A., **Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk İmparatorluğu**, İstanbul 1949.
- Ahmed Kemleddin Hilmi, **Es-Selâcika fi’t-Tarih-i ve’l-Hdâra**, Kuveyt 1986.
- Ahmed Rıza, **Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası**, (nşr. Z.Ebûzziya), İstanbul 1982.
- Akmal Ayyubi, “*Hind Kültürü Üzerinde Müslüman Türk Tesirleri*”, **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III/3-4 (1959-1960)**, s.205-210.
- Allana G., **Muslim Political Thought Trough the Ages 1542-1947**, Delhi 1987.
- Allan J., Haig T.W., Dodwell H.H., **The Cambridge Shorter History of India**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1969.
- Allen B., “*From Plassey to Seringapatam; India and British History Painting c.1760-c.1800*”, **The Raj; India and British 1600-1947**, (nşr. C.A. Bayly), London 1990, s.26-127.
- Archbold W.A.J., “*Afghanistan, Russia and Persia*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Archbold W.A.J., “*The Conquest of Sind and the Panjab*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.

- Armaoğlu F., **19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Ankara 1999.
- Arnold T.W., **İntişar-ı İslâm Tarihi**, (nşr. H. Gündüzler), Ankara 1982.
- Atay F.R., **Hind**, İstanbul 1943.
- Bailey F.E., **British Policy and the Turkish Reform Movement: A Study in Anglo-Turkish Relations 1826-1853**, London 1942.
- Baker D.E.U., **Colonialism in an Indian Hinterland The Centrol Provinces 1820-1920**, Delhi 1993.
- Baluch N.A., “*Ghaznawid and Ghurid Sultans (376-599/997-1206)*”, **Road to Pakistan**, (nşr.M.Said, S.M.Haq, S. Mujahid, A.Z. Khan), Karachi 1990.
- Baluch N.A., “*The Perspective: The South-Asian Subcontinent Before the Advent of Islam*”, **Road to Pakistan**, (nşr. M.Said, S.M.Haq, S.Mujahid, A.Zahid Khan), Pakistan 1990.
- Barnett L.D., “*The Early History of Southern India*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955.
- Barthold W., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, (nşr. H.D.Yıldız), Ankara 1990.
- Base Sujit, **Attitudes to Imperialism Kipling Forstar and Paul Scolt**, London 1998.
- Bayly,C.A, **Empire and Infermations Intelligence Gathering and Social Commonication in India**, Cambridge 1996.
- Bayly Susan, **Saints Goddoses and Kings Muslim and Chiristians in South Indian Society 1700-1900**, New York 1989.
- Bayur Y.H., **Hindistan Tarihi I; İlk Çağlardan Gurkanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar (1526)**, Ankara 1946.
- Bayur Y.H., **Hindistan Tarihi II; Gurkanlı Devleti'nin Büyüklük Devri (1526-1737)**, Ankara 1987.
- Bayur Y.H., **Hindistan Tarihi III; Nadir Şah Afşar'ın Akınından Bağımsızlık ve Cumhuriyete Kadar (1737-1949)**, Ankara 1987.
- Bayur Y.H., “*Misor Sultanı Tipu ile Osmanlı Padişahlarından I. Abdulhamid ve III. Selim Arasındaki Mektuplaşma*”, **Belleten XII/47(Temmuz 1948)**, s.617-652.
- Belliappa K.C., **The Image of India in English Fiction Studies in Kingling Myors and Roya Roa**, 1991.
- Beveridge H., **A Compherensive History of India, Civil, Military, and Social, from The First Landing of the English, to the Suppression of the Sepoy Revolt I**, London 1858.

- Beveridge H., **A Comprehensive History of India I-VIII**, London 1858.
- Beveridge H., "*Bahadır Şah II*", **İ.A.** II, s.220.
- Bhattacharjee A., **A History of Modern India(1707-1947)**, New Delhi 1988.
- Bhattacharya S., **A Dictionary of Indian History**, New York 1967.
- Bıyıktay H., **Timurlular Zamanında Hindistan Türk İmparatorluğu**, Ankara 1989.
- Bipan Chandra, "*Indian Nationalists And The Drain 1880-1905*", **The Indian Economic And Social History Review II/4**,(April 1965).s.103-145.
- Bipan Chandra,"*Two Notes On The Agrarian Policy Of Indian Nationalists 1880-1905*", **The Indian Economic And Social History Review I/4**, (April-June 1964),143-175.
- Bosworth C.E., **İslâm Devletleri Tarihi**, İstanbul 1980.
- Bosworth C.E., "*The Early Islamic History of Ghur*", **The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia**, London 1977.
- Bosworth C.E., **The Later Ghaznavids: Splendour and Decay**, Edinburgh 1977.
- Boxer C.R., **Portuguese Conquest and Commerce in Southern Asia, 1500-1750**, London 1985.
- Bradley John, **Lady Curzon's India**, New York 1986.
- Brown Judith M., **Modern India:The Origins of an Asian Democracy**, Delhi 1985.
- Brown M.F., **Itinerant Ambassador The Life of Sir Thomas Roe**, Lexington 1970.
- Burke S.M., Salim Al-Din Quraishi, **The British Raj in India an Historical Rewiew**, Oxford 1995.
- Burn R., "*Humayun*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937, s.21 vd.
- Burn R., "*Jahangir*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr.R.Burn), Cambridge 1937
- Burn R., "*Political Movements 1909-1917*", **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Burn R., "*Shah Jahan*", **The Cambridge History of India IV**, (nşr.R.Burn), Cambridge 1937
- Burn,R. "*The National Congress And Early Political Literature*" ,**The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.

- Burn,R. “*The Reforms Of 1909*”,**The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Burton Antoinette M., **At The Heart of the Empire Indians and The Colonial Encounter in late Victorian Britain California**, London 1997.
- Butterworth A, “*District Administration In Madras 1858-1918*” , **The Cambridge History Of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Butterworth A., “*District Administration In Madras 1818-1857*” , **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Cahun L., **Introduction L’histoire De L’Asie**, Paris 1896.
- Cell H.R.Hailey, **The Finances Of India 1858-1918**.
- Cell J. W., **Hailey: A Study in British Imperialism 1872-1969**,Cambridge 1992.
- Chaadhuri K., **Trade and Civilisation in the Indian Oceani an economic history from the rise of İslam to 1950**, 1985.
- Chatterje Portta, **The Nation and Fragments Colonial Histories**, 1993.
- Collingham Elizabeth.M., **The Physical Experience of the Ray C.1800-1947**.
- Cotton J.S., “*Cât*”, **İ.A. III**, s.26 vd.
- Cöhce S. “*Dehli Türk Sultanlığında Memluk Sistemi*”, **Sekizinci Milli Türkoloji Kongresi (21-26 Eylül 1987)**, İstanbul 1987
- Cöhce S., “*Dehli Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddin İltutmuş’un Kırk Kölesi Çihilganilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller*”,**Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi(23-28 Eylül 1985)**, İstanbul 1985, s.175-186
- Cöhce S., “*Dehli Türk Sultanlığının Kurucusu Kutbed-din Aybeg’in (1206-1210) Hayatı ve Şahsiyeti*”, **XI. Türk Tarih Kongresi(5-9 Eylül 1990)**, Ankara 1990.
- Cöhce S., “*Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri*”, **Türkler VIII**, (nşr., H.C. Güzel vd.), Ankara 2002, s.689-730.
- Cöhce S., “*Hindistan’da Türk Hakimiyeti: Kuşanlar ve Akhunlar,*” **Türkler I**, (nşr. H.C.Güzel vd.), Ankara 2002.
- Cöhce S., “*İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı*”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.12.
- Cöhce S., **Şemsi Melikleri**, Elazığ 1986, (Basılmamış Doktora Tezi).

- Cöhce S., “*Türk İstiklal Mücadelesi ve Hindistan*”, **Hint-Türk Tarihi Kollokyumu**, (Ankara 27-28 Ekim 2002).
- Cüzcâni, **Tabakat-ı Nasırı I**, (nşr. A.H. Habibi), Kâbil 1963.
- Cüzcânî, **Tabakât-ı Nâsırî, A General History of Muhammadan Dynasties of Asia I-II**, (nşr. H.G. Raverty), Calcutta 1864.
- Dames M. Longworth, “*Gûcar*”, **İ.A. IV**, s.818.
- Dames M.L., “*Guriler*”, **İ.A. IV**, s.826.
- Dames M.L., “*Hind*”, **İ.A. V/1**, s.491.
- Dames M.L., “*The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century*”, **Journal Royal Asiatic Society I (January 1921)**, s.1-29.
- Das G.K., **E.M. Forster’s India**, London 1991.
- Davies C.C., “*The North-West Frontier 1843-1918*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- De Schweinitz Karl Sr., **The Rise and Fall of British India**, London 1983.
- Defremery, “*Histoire Des Sultans Ghourides*”, **Journal Asiatugie 34**, (Eylül-Ekim 1843), s.167-200.
- Demirci K., **Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar**, İstanbul 1991.
- Dodwell H.H., “*Imperial Legislation And The Superior Governments 1818-1857*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Dodwell H.H., “*Bengal 1760-72*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Dodwell H.H., “*Central Asia*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Dodwell H.H., “*Clive In Bengal*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Dodwell H.H., “*The Carnatic 1761-84*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Dodwell H.H., “*The Exclusion Of the French 1784-1815*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958

- Dodwell H.H., *“The Seven Years War”*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Dodwell H.H., **A Sketch Of the History of India**, London 1925.
- Dodwell H.H., *The “Relations Of the Government Of India With The Indian”*, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Doğrul Ö.R., **Ekber**, İstanbul 1944
- Dunbar G., **A History of India from the Earliest Times to the Present Day**, Delhi 1990.
- Durak N., **Hindistan’a Kuzeyden Yapılan Seferler**, Ankara 2000.
- Durak N., *“Hint Sularında Portekiz Hakimiyetinin Tesisi”*, **Hindistan Türk Tarihi araştırmaları I/1 (Ocak-Haziran 2001)** s.87-93.
- Durmuş İ., **İskitler (Sakalar)**, Ankara 1993.
- Dutt R., **The Economic History of India; under Early British Rule**, London 1956
- Dutt R., **The Economic History of India; in the Victorian Age**, London 1956
- Eaton R.M., **The Rise of Islam and The Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)**, London 1903
- Ebu’l Fazl Muhammed B. Hüseyin-i Beyhakî, **Târih-i Beyhâkî**, (nşr. Gani ve Feyyaz), Tahran 1324.
- Ebu’n-Nasr Muhammed b. Abdulcabbar El-Utbî, **Tercüme-i Tarih-i Yemini**, (nşr.Ebu’ş-Şeref Nâsıh b.Zafer b.Sa Curfedekâni, Tashih ve Tahşiye Ali Kavim), Tahran 1966.
- Ebu Reyhân el-Birunî, **Kitâbu fî Tahkîk-i Mâli’l-Hind**, Haydarabad 1958.
- Edwardes Michael, **British India 1772-1947**, London 1994.
- Edwardes S.M., *“Distict Administration In Bombay 1818-1857”* , **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Edwardes S.M., *“Distict Administration In Bombay 1858-1918”* , **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Edwardes S.M., *“The Company’s Marine”* , **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.

- Edwardes S.M., *“The Final Struggle with the Marathas, 1784-1818”*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Emecen F., *“Cezzar Ahmed Paşa”*, **D.İ.A.VII**, s.516-518.
- Esin E., *“Butan-ı Halaç”*, **TM XVII**, İstanbul 1972, s.25-67
- Es-Sihrîndî, **Târih-i Mübârek Şâhî**, (nşr. M.H. Hüsain), Calcutta 1931
- Fagan P., *“District Administration In The United Provinces, Central Provinces And The Panjab 1818-1857”*, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Fagan P., *“District Administration In The United Provinces, Central Provinces And The Panjab 1858-1918”*, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958, s.
- Fanshawe H.C., *“Gucarât”*, **İ.A. IV**, s.819.
- Fıġlalı E.R., *“XIX. Yüzyıl Sonlarında Hindistan (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış), Dokuz Eylül Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dergisi I (1983), s.23.*
- Fletcher A., **Afghanistan Highway of Conquest**, New York 1966.
- Forrest G.W., **History of the Indian Mutiny**, London 1904.
- Forrest G.W., **The Indian Mutiny III; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8)**, Delhi 2000.
- Foster W., **The Embassy of Thomas Roe to the Court of the Great Mogul, (1615-1619) I**, London 1899.
- Foster W., *“The East India Company 1600-1740”*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Fraser-Tytler W.K., **Afghanistan; A Study of Political Developments in Central India**, London 1950.
- Froidevaux H., *“The French Factories In India”*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Garrett John, **A Classical Dictionary of India**, New Delhi 1871.
- Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, **Vekayi Babur’un Hâtıratı I-II**, (nşr. R.Rahmeti Arat), Ankara 1987.
- George K. H., **British Administration During the Revolt of 1857**, New Delhi 1985.

- Ghoshal U.N., “*Social Condition*”, **The Struggle for Empire**, (nşr.R.C.Majumdar-A.D.Pusalker), Bombay 1957.
- GıyasEd-Dîn Humam Ed-Dîn El-Hüseyni Hondmir, **Târih-i Habibü’s-Siyer, fi Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer I-IV**, (nşr. M.Debir Siyakî), Tahran 1353(1934).
- Giles P., “*The Aryans*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955.
- Grenard F., **Asyanın Yükselişi ve Düşüşü**, (nşr. O. Yüksel), İstanbul 1992.
- Griffiths P., **The British Impact on India**, London 1952.
- Grousset R., **Asya’nın Uyanışı; İngiliz Emperyalizmi ve Milletlerin İsyanı**, (nşr.S.Gömeç), Ankara 1999
- Gulam Mustafa Khan, “*A History of Behram Shah of Ghaznin*”, **Islamic Culture XXII**, (Ocak-Nisan 1949)
- Gupta Anirudha, **Minorities on India’s West Coast: History and Society**, Delhi 1991.
- Gupta B.K., **Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757; Background to the Foundation of British Power in India**, London 1966.
- Gupta Narayani, **Delhi Between Two Empires 1803-1931**, Delhi 1998.
- Gupta Ranajit Das, **Economy Society and Politics in Bengal**, New York 1992.
- Gupta R.S., Kapoor K., **English in India**, Delhi 1991.
- Gülbeden, **Hümayunnâme**, (Farsçadan neşreden Abdürrab Yelgar, giriş ve tarihi özeti yazan Y.H.Bayur), Ankara 1987.
- Güngör C., **Sömürgeci Ulusa, Hint Milliyetçiliğinin Kökenleri**, Ankara 2001.
- Haig T.W., “*Muizz-ud-dîn Muhammad bin Sam of Ghur and the Earlier Slave Kings of Delhi*”, **The Cambridge History of India III**, (nşr.T.W.Haig), Delhi 1958
- Haig T.W., “*Sepoy*”, **İ.A.X**,
- Haig T.W., “*Sûba*”, **İ.A.X**
- Haig T.W., “*Sûbadâr*”, **İ.A.X**
- Haig T.W., “*Yemini Dynasty of Ghazni and Lahor*”, **Cambridge History of India III**, (nşr. T.W. Haig), Delhi 1958
- Haig W., “*Akbar 1556-1573*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937,
- Haig W., “*Akbar, Mystic and Prophet*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937

- Haig W., “*Muhammed Shah*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937,
- Haig W., “*The Armies Of the East India Company*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Haig W., “*The Indian Army 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Hailey H.R.C., “*The Finances of India, 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI**, (nşr.H.H.Dodwell), Delhi 1958.
- Halid Zaferullah Daudî, **Pakistan ve Hindistan’da Şah Veliyullah ed-Dehlevi’den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları**, (nşr.İ.Örgen), İstanbul 1995.
- Hamid Ali, **The Customary And Statutory Laws Of the Muslims In India**, *Islamic Culture XI/4*, (October 1937) ,s.444-454.
- Hanif Fauk, **Atatürk (Urduca Yayınlarında)**, Ankara 1979.
- Harshe R.G., “Marathi”, **The Struggle for Empire**, (nşr. R.C. Majumdar-A.D. Pusalker), Bombay 1957.
- G.E. Harvey, “*Burma 1782-1852*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Harvey G.E., “*The Conquest Of Upper Burma*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Hayıt Baymirza, **Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi**, Ankara 1995.
- Hedges William, **The Diary Of William Hedges I**, (nşr.H. Yule), New York 1887.
- Hevery W., **Finnisch Ugrisches aus Indien**, Wien 1932.
- Holmes R., “*The Mutiny*” **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Hopkins E.W., “*The Growth of Law and Legal Instituons*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955
- Hopkins W., “*The Period of the Sudras, Epics and Law-Books*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955.
- Hunter W.W., **The Indian Musalmans**, London 1871.
- Hunter W.W., **The Indian Musalmans; Are they Bound in Conscience to Rebel Against the Queen**, Lahor 1968.

- Husain Khan, “Mughal Empire(1526-1857)”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990
- Hutton W.H., “*Oudh And Carnatic 1785-1801*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- Hutton W.H., “*Tipu Sultan 1785-1802*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958
- İbn Hasan, **The Central Structure of the Mughal Empire and İts Practical Working up to the Year 1657**, (nşr. E.D. Ross), Karachi 1967.
- İbn Hurdadbeh, **el-Mesâlik ve'l-Memâlik** (nşr.M.J.De Geoje- Câfer el-Bağdâdî) Beyrut.
- İ.H. Siddiqi, “*Hindistan Müslüman Sultanlıkları İle Osmanlılar Arasında Kültürel ve Diplomatik İlişkiler*”, **XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler**, (nşr.A. Özcan), İstanbul 1997, s.115-121.
- İkram Ali Malik, “*Role Of Administration In The Punjab Riots(1849-1900)*”, **Pakistan Journal Of History And Culture V/1**,(January-June 1984),s.35-47.
- İnalcık H., **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993.
- İnalcık H., **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi I, 1300-1600**, (nşr. H.Berktaş), İstanbul 2000.
- Innes Arthur D., **A Short History of the British in India**, New Delhi 1985.
- James L., **Raj; The Making and Unmaking of British India**, London 1997.
- Julie F., **Codell and Dianne Sachko MacLeod, Orientalism transposed the impact of the Colonies on British Culture**, 1998.
- Kadir C.A., “*İslam Öncesi Hind Düşüncesi*”, **İslam Düşüncesi Tarihi I**, (nşr.M.M.Şerif, M.Armağan,K.Demirci), İstanbul 1990.
- Kalkaşandi, **Subhu'l Aşa Fi Kitabat al-İnşa IV**, (nşr. M.H. Şemseddin), Beyrut 1987
- Kamlesh Mohan, “*The Colonial State, Agrarian Policy And Peasant Response In Punjab During Nineteenth Century*”, **Pakistan Journal Of History And Culture XV/1**, (Jan-June 1994), s.27-41.
- Kansu Ş.A., **İnsanlığın Kaynakları ve İlk Medeniyetler I**, Ankara 1971.
- Karal E.Z., **Osmanlı Tarihi V; Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)**, Ankara 1988.
- Kaylan A., **Kırım Savaşı (1853-1856)**, İstanbul 1975.

- Kazı Shahidullah, “*Progress Of Elementary Education In Benga*”l, **Journal Of the Pakistan Historical Society XXXIX/2**, (April 1991),s.189-191.
- Keighthley T., **A History of India, from the Earliest Times to the Present Day**, London 1847
- Kenneth Ballhatchet, “*The Importance Of Macaulay*”, **Journal Of the Royal Asiatic Society No:1**(1990),s.91-94.
- Kesvani K.B., **History Of Modern India (1819-1964)**, Delhi 1990.
- Kincaid D., **British Social Life in India 1608-1937**, London 1939.
- Kiranavi Rahmatullah, **İzaletü'l-Evham**, Delhi 1862.
- Koçyiğit T., “*Abdülaziz ed-Dihlevî*” **DİA I**, s.188 vd.
- Konukçu E., “*Babürlüler: “Hindistan’daki Temürlüler*”, **Türkler VIII**, s.744-760.
- Konukçu E., “*Dehli Kalaç Sultanlığının Kuruluşu*”, **IX. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri**, (1988), s.587 vd.
- Konukçu E., “*Hindistan’da Kurulan Türk Devletleri 1206-1414*”, **Tarihte Türk Devletleri I**, Ankara 1987, s.346-358.
- Konukçu E., “*Hindistan’daki Türkler*”, **Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları I/1**, (Ocak-Haziran 2001), Malatya 2001, s.23.
- Konukçu E., “*Kalaç Sultanı Alâ ed-dîn Muhammed Şah ve Onun Hind Siyaseti*”, **VIII. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri II**, (1981), s.793-799
- Konukçu E., **Kalaç Sultanlığı 1290-1320**, Erzurum 1977, (Basılmamış Doçentlik Tezi)
- Konukçu Enver, “*Hindistan’daki Türk Devletleri*”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi IX**, (nşr. H.D.Yıldız), İstanbul 1992.
- Koppers W., **Die Sprache I**, Wien 1949, s.225.
- Koppers W., “*Etnolojiye Dayanan Cihan Tarihinin Işığı Altında İlk Türklük ve İlk Indo-Cermenlik*”, **Belleten, V/20, (I. Teşrin 1941)**, s.437-480.
- Koşay H.(Zübeyr), “*Munda Dillerindeki Türkçe Unsurlar*”, **Belleten III/9, (II. Kanun 1938)**, s.107-126.
- Kulke H. - Rothermund D., **A History of India**, New Jersey 1986.
- Kulke H.- Rothermund D., **Hindistan Tarihi**, (nşr.M.Günay), Ankara 2001.
- Kuran E., “*Sultan II.Mahmud ve Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın Gerçekleştirdikleri Reformların Karşılıklı Tesirleri*”, **Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989) Bildiriler**, İstanbul 1990, s.107-111.

- Kureşi I.H., “*Moğollar’ın Hakimiyeti Altında Hindistan Moğol İmparatorları*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti II**, (nşr. K. Turhan), İstanbul 1989.
- Kurtoğlu F., “*XVI.Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler*”, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul 20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943, s.911-923.
- Lambrick H.T., **Sir Charles Napier and Sind**, Oxford 1952.
- Latourette K.S., **A Short History of the Far East**, New York 1947.
- Lawrence G., **Reminiscences of Forty-Three Years in India**, Lahore 1999.
- Lewis B., **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara 1993.
- Lindsay J.H., “*Local Self- Government*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett A.C., MacMunn G.F., **The Armies of India**, London 1911.
- Lovett H.Verney, “*District Administration In Bengal 1818-1858*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*Education And Missions To 1858*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*Social Policy To 1858*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*The Development Of Famine Policy*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*The Development Of the Services 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*The Growth Of Educational Policy 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, “*The Home Government 1858-1918*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.

- Lovett H.Verney, *"The Indian Governments 1858-1918"*, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Lovett H.Verney, *"The Rise Of An Extremist Party"*, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Luard C.E., *"The First Conflict of the Company With The Marathas 1761-82"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Luard C.E., *"The Indian States, 1818-57"*, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Luraghi R., **Sömürgecilik Tarihi**, İstanbul 1994.
- Lyall A. Comyn, **History of India VIII**, (nşr. W.Jackson), New Delhi 1987.
- M.Abdul Ghafur, **The Gorids; History, Culture and Adminastration 543-612/1148 1215-16**, Hamburg 1960.
- M.Hıdayet Hosayn, *"Muhammed b. Kasım"*, **İ.A.VIII**, s.480.
- M.Y. Mughul, **Kanunî Devri, Osmanlıların Hind Okyanusu Politikası ve Osmanlı Hind Müslümanları Münasebetleri 1517-1538**, İstanbul 1974.
- Mackinder H.J., *"The Sub-Continent of India"*, **The Cambridge History of India I**, (nşr. E.J. Rapson), Delhi 1955.
- MacmillianM. Olwen, **Social and Political Attitules of British Expatriatos in India I-II**.
- MacMunn G., **Afghanistan from Darius to Amanullah**, Edinburgh 1929.
- Mahajan V.D., **The Sultanate of Delhi**, Delhi 1970.
- Majumdar R.C., *"Disturbances and Armed Resistance"*, **British Paramountcy and Indian Renaissance**, (nşr.R.C.Majumdar), Bombay 1988,
- Majumdar R.C., *"The Outbreak of the Mutiny"*, **British Paramountcy and Indian Renaissance**, (nşr.R.C.Majumdar), Bombay 1988, s.
- Majumdar R.C., *"The Revolt of the People"*, **British Paramountcy and Indian Renaissance**, (nşr.R.C.Majumdar), Bombay 1988, s.497
- Majumdar R.C., *"The Spread of the Mutiny"*, **British Paramountcy and Indian Renaissance**, (nşr.R.C.Majumdar), Bombay 1988
- Majumdar R.C., **British Paramountcy and Indian Renaissance,I-II**, Delhi 1988.

- Majumdar R.C., **The Delhi Sultanate**, Bombay 1960.
- Malleson G.B., **Indian Mutiny of 1857**, London 1891.
- Mansingh Surjit, **Historical Dictionary of India**, London 1996.
- Marshall D.N., **Mughals in India**, London 1967.
- Marshman John Clark, **Survey Of Indian History**, Delhi 1989.
- Martineau Alfred, “*Dupleix And Bussy*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Mason P., **The Men Who Ruled India**, London 1985.
- Mehrotra S.R., **The Emergence of the Indian National Congress**, Delhi 1971.
- Meiklejohn J.M.D., **A Short History of England And Great Britain**, London 1927.
- Melzig H., **Büyük Türk Hindistan Kapılarında; Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi**, İstanbul 1943.
- Merçil E., **Gazneliler Devleti Tarihi**, Ankara 1989.
- Mes'ûdî, **Mürûcü'z-Zeheb I**, (nşr.Kâsım Ş. er-Rıfâî) Beyrut 1989.
- Mills L.A., **Ceylon under British Rule 1795-1932**, London 1964.
- Minchinton W.E., **The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, London 1969.
- Mirhond Mir Muhammed b. Seyyid Burhan Ed-Dîn Havend Şah, **Târih-i Ravzatü's-Safa I-XI**, Tahran 1389.
- Mitra P., **Prehistoric India**, Calcutta 1927.
- Mohamed Kasım Ferishta, **History of the Rise of the Mohamedan Power in India I-II**, (nşr. John Briggs,) London 1826.
- Mohammad Shah, “*Political Evolution Of the Muslims Of Bengal Under The British Administration*”, **Journal Of the Pakistan Historical Society XLVIII/1**, (Jan-March 2000),s.9-29.
- Mookerji R.K., **The Gupta Empire**, Bombay 1952.
- Mookerji R.M., **Hindu Civilization; From the Earliest Times up to the Establishment of the Maurya Empire**, Bombay 1950.
- Moon P., **The British Conquest and Dominion of India**, London 1989.
- Mubarak Ali Khan, **The Court of the Great Mughuls (Based on Prsian Sources)**, Bochum 1976, (Basılmamış Doktora Tezi).

- Muhammad Aslam Syed, “*Ignorance Of Triumphant Imagination:History And Colonialism In British India*”, **Pakistan Journal Of History And Culture XV/1**, (Jan-June 1994),s.5-27.
- Muhammad Yusuf Abbasi, “*Ameer Ali’s Designation As President Of Amritsar Session (1908) Of All India Muslim League*”, **Pakistan Journal Of History And Culture IV/1**,(January-June1983), s.36-55.
- Muhammed Et-Tanci, **İbni Batuta Seyahatnamesi (Tuhfetu’n-Nuzzâr fi Garaîbi’l Emsar)**, (nşr. M.Çevik), İstanbul 1983
- Muin’ül Hak,**The Great Revolution Of 1857-1858,Road To Pakistan**, London 1990.
- Muir R., **British History**, London 1936.
- Mümtaz Muin, “*Sultanat-ı Khudadad(Mysore):Rise Of Haydar Ali And The Foundation Of the Kingdom Of Mysore*”, **Road To Pakistan**,Londom 1990.
- Naîmâ, **Naîmâ Tarihi III**, (nşr. Z.Danışman), İstanbul 1968.
- Natarajan S., “*Impact of European Influence*”, An Outline of the Cultural History of India, (nşr. Syed Abdul Latif), Hyderabad 1958.
- Nigam S.P.D., **Nobility Under The Sultans of Delhi**, Delhi 1968.
- Nijjar B.S., **Panjâb under the Sultans (1000-1526 A.D.)**, Delhi 1968.
- Nizami K.A., “*Evrengzib*”, **D.İ.A. XI**, s.537-539.
- Norris J.A., **The First Afghan War 1838-1842**, Cambridge 1967.
- Oldfield F.D.P., “*Law Reform*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Orhonlu C., **Osmanlı İmparatorluğu’nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti**, Ankara 1996.
- Owen Sidney J., **The Fall of the Mogul Empire**, London 1912.
- Öke M.K., **Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Ankara 1988.
- Özbaran S., “*Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan yolu: XVI. Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekâbet ve İlişkileri*”, **İÜEF. Tarih Dergisi, S.31(Mart 1977)**, s.65-146.
- Özcan A., “*Osmanlı ve Babürlü Devleti Arasındaki İlişkiler*”, **Türkler VIII**, s.761-765.
- Palmer A., **Osmanlı İmparatorluğu, Son Üçyüz Yıl, Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, (nşr. B. Ç. Dişbudak), İstanbul 1994.
- Palmer A., **1853-1856 Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu**, (nşr., M.Gaspıralı), İstanbul 1999.

- Panikkar K.M., **Asia And Western Dominance**, London 1959.
- Panikkar K.M., **Malabar and the Porteguese**, Bombay 1929.
- Pareshan Khattak, “*Anti-Colonial Movements In The Muslim World:North West Frontier*”,
Pakistan Journal Of History And Culture I/2, (July-December 1980),s.166-175.
- Penson L.M., “*The Bengal Administrative System 1786-1818*”,**The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Pfander C.G., **Mizanü'l-Haqq**, London 1862.
- Poole S.Lane, **Medieval India Under Muhammedan Rule (712-1764)**, London 1903.
- Powell Avril, “*A Rewiew Article Of Caste, Class And Catholicism In India 1789-1914.By The Late Kenneth Ballhatchet*”, **Journal Of the Royal Asiatic Society X/1**, (April 2000),s.71-76.
- Powell-Price J.C., **A History of India**, New York 1955.
- Qidwani Ikramuddin, “*The Establishment of the British Raj*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- Qureshi I.H., **History of the Freedom Movement I**, 1957.
- Rajput A.B., “*Pakistan Kültürünün Temelleri*”, **Hayat Tarih Mecmuası II/9 (Ekim 1966)**, s.72.
- Ramsbotham R.B., “*The Revenue Administration of Bengal, 1765-86*”, **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Ramsbotham R.B., “*The Revenue Administration Of Bengal 1765-86* “,**The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Rapson E.J., “*The Puranas*”, **The Cambridge History of India I**, (nşr.E.J. Rapson), Delhi 1955.
- Rawlinson H.G., “*The Rise of the Maratha Empire (1707-1761)*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937.
- Rawlinson H.G., **A. Concise Hisrory of the Indian People**, Madras 1958.
- Rızvi S.A.A., “*The Breakdown of Traditional Society*”, **The Cambridge History of Islam II**, (nşr.P.M. Holt, A.K. Lambton, B. Lewis), London 1970, s.67-96.

- Rızvi S.A.A., “*Geleneksel Toplumun Çözülüşü*”, **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, (nşr. S. Şimşek), İstanbul 1989.
- Robb Peter, “*Labour In India 1860-1920: Typologies, Change And Regulation*”, **Journal Of the Royal Asiatic Society IV/1**, (April 1994), s.37-66.
- Roberts F. Sleight , **Forty-one Years in India**, London 1905.
- Roberts P.E., “ *Chait Singh, The Begüms Of Oudh And Faizulla Khan*” **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Roberts P.E., “*External Relations And The Rohilla War*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Roberts P.E., “*The Early Reforms Of Warren Hastings In Bengal*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Roberts P.E., “*The East India Company And The State 1772-86*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Roberts P.E., “*Warren Hastings And His Colleagues*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Roberts P.E.,” *The Impeachment Of Warren Hastings*”, **The Cambridge History of India V ; British India 1497-1858**, (nşr. H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Rooman A., “*Knowledge and Education*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- Ross E. Denison, “*Babur*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr. R.Burn), Cambridge 1937.
- Ross E.Denison, “*The Portuguese in India*”, **The Cambridge History of India V; British India 1497-1858**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Ruben W., **Eski Hind Tarihi**, (nşr. C.Z. Şanbey), Ankara 1944.
- Rushbrook L.F., “*India And The War*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- S. Abdul Latif, **The Influence of English Literature on Urdu Literature**, London 1924.
- S.F.Mahmud, **A Concise History of Indo-Pakistan**, Karachi 1992.

- S.Haq Haqqee, “*The Development of Urdu as Lingua Franca from the Beginning to Mid 19th Century*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- S.Moinul Haq, “*Evolution and Consolidation of the Muslim Community II*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- S.Moinul Haq, “*The Great Revolution of 1857-58(I)*”, **Road to Pakistan**, (nşr. H.Msaid-S.Mujahid-A.Zahid Khan), Karachi 1990.
- Saffet, “*Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi*”, **Tarihî Osmanî Encümenî Mecmuası I-II/10**, İstanbul 1329.
- Sandalgian J., **Historie Documentaire de L’Armenia des Ages du Paganisme I**, Roma 1917.
- Saray M., **Rusya’nın Türk İllerinde Yayılması**, İstanbul 1975.
- Saray M., **Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi**, İstanbul 1998.
- Sarkar J., “*Aurangzib(1658-1681)*”, **The Cambridge History of India IV**, (nşr.R.Burn), Cambridge 1937.
- Sarkar Jadunath, **Mughal Administration**, Calcutta 1952.
- Seignobos C., **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, İstanbul 1960.
- Sen S.Nath, **Eighteen Fifty-Seven**, Delhi 1958.
- Sethi R.R., “*The Public Services in India*”, **The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918**, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi 1958.
- Seydî Ali Reis, **Mir’at-ül Memalik**, (nşr. N.Akyıldız), İstanbul.
- Shah Mohammad, “*Quest For Western Education: Muslim Modernism In Colonial Bengal*”, **Journal Of the Pakistan Historical Society XLVII/1**, (Jan-March 1999),s.5-25.
- Sharma Kamalesh, **Role of Muslims In Indian Polities (1857-1947)**, New Delhi 1985.
- Shukla Ram Lakhan, **Britain, India and the Turkish Empire 1853-1882**, New Delhi 1973.
- Sıddıquı I.H., “*Gurlular*”, **D.İ.A. XIV**, s.209.
- Sinha R.K., **Kurtuluş Savaşı, Devrimler Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, İstanbul 1972.
- Smith Vincent A., **The Oxford History of India; From The Earliest Times to the End of 1911**, London 1920.
- Spear P., **A History of India II**, London 1978.

- Spear P., **The Oxford History of Modern India 1740-1947**, Oxford 1965.
- Srivastava A.K., **India as Described by the Arab Traveller**, Gorakhpur 1967
- Srivastava Ashirbadi Lal, **The Mughul Empire(1526-1803 A.D)**, Agra 1959.
- Srivastava A.L., **The Delhi Sultanate**, Agra 1959.
- Stamp L.D., **Asia; A Regional and Economic Geography**, London 1946.
- Sumit Sarkar,**Modern India 1857-1947**,London 1992.
- Tahera Aftab, "*Reform Societies And Women's Education In Northern India In The Later 19th Century*", **Journal Of the Pakistan Historical Society XXXV/2**, (April 1987),s.121-135.
- Tarhan T., "*İskitlerin Dini İnanç ve Adetleri*", **İÜEF Tarih Dergisi, S.23 (Mart 1969)**, s.144-169.
- Taşagül A., "*Bahadır Şah II*", **D.İ.A. IV**, s.456.
- Taylor P.J.O., **A Companion to the Indian Mutiny of 1857**, Delhi 1996.
- Tekindağ M.C.Şahabeddin, "*Cezzar Ahmed Paşa*", **İ.A.III**, s.156-158.
- Thapar B.K., "*Central Asia and India during the Neolithic and the Chalcolithic Periods*", **Central Asia, Movement of Peoples and Ideas from Times Prehistoric to Modern**, (nşr.A.Guha), Delhi 1970, s.78.
- Togan A.Z.V., **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, İstanbul 1981.
- Togan A.Z.V., **Umumi Türk Tarihine Giriş**, İstanbul 1981.
- Togan A.Z.V., **Umumî Türk Tarihi I**, İstanbul 1981.
- Toynbee A.J., **Dünya ve Garp**, (nşr.E.Bilgiç), İstanbul.
- Trevelyan G.M., **History of England**, London 1926.
- Trinkler E., **Through The Heart of Afghanistan**, (nşr.B.K.Featherstone), London 1928.
- Tripathi R.Shankar, **History of Ancient India**, Delhi 1967.
- Türköne M., **Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu**, İstanbul 1991.
- Vural S., **İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi**, Malatya 1995, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Wallbank T.W., **A Short History of India And Pakistan**, New York 1958.
- Ward A., **Our Bones are Scattered; The Cawnpore Massacres and the Indian Mutiny of 1857**, London 1996.
- Woodruff P., **The Men Who Ruled India I**, New York 1964.
- Yurdaydın H.G., **İslam Tarihi Dersleri**, Ankara 1988.
- Yücel Bilal, **Bâbü'r Dîvânı**, Ankara 1995.

Zekeriya Kazvîni, **Asâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, Beyrut 1960.